

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI**

**KAZAK HALK EDEBİYATINDA AYTIS GELENEĞİ VE BU GELENEK
İÇERİSİNDE JAMBİL'İN YERİ**

Doktora Tezi

Lazzat URAKOVA

Ankara–2008

**T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI**

**KAZAK HALK EDEBİYATINDA AYTIS GELENEĞİ VE BU GELENEK
İÇERİSİNDE JAMBİL'İN YERİ**

Doktora Tezi

Lazzat URAKOVA

Tez Danışmanı
Doç.Dr. Melek ERDEM
Ankara-2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
ÇAĞDAŞ TÜRK LEHÇELERİ VE EDEBİYATLARI
ANABİLİM DALI

KAZAK HALK EDEBİYATINDA AYTIS GELENEĞİ VE BU GELENEK
İÇERİSİNDE JAMBIL'IN YERİ

Doktora Tezi

Tez Danışmanı :

Tez Jürisi Üyeleri

Adı ve Soyadı

İmzası

.....	
.....	
.....	
.....	
.....	
.....	

Tez Sınavı Tarihi

TÜRKİYE CUMHURİYETİ
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim.(...../...../200...)

Öğrencinin

Tezi

Hazırlayan

Adı ve Soyadı

.....

İmzası

.....

İçindekiler

Ön Söz	iv
Giriş.....	vi
1. Metodoloji	vi
2. Kazakistan Tarihi ve Jambıl'ın Yeri	xi
2.1 Eski Türk Dönemi.....	xi
2.2 Rus İşgalinden Önceki Durum.....	xii
2.3 Çarlık Rusyası Döneminde Kazakistan ve Jambıl Jabayev.....	xiv
2.4 Sovyet Rusya Dönemi ve Sonrasında Jambıl Jabayev.....	xix
Kısaltmalar.....	xxiv
I. BÖLÜM: Kazak Halk Edebiyatında <i>Aytıs</i> Geleneği....	1
1. Kazak Türklerinde <i>Aytıs</i> Türü.....	1
2. <i>Aytıs</i> Geleneği Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	3
2.1 Genel Olarak <i>Aytıs</i> Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	3
2.2. Jambıl'ın <i>Aytısları</i> Üzerine Yapılan Çalışmalar.....	4
3. Kazak Türklerinde <i>Aytıs</i> Türleri.....	6
3.1 Örf-Âdet <i>Aytısları</i>	8
3.1.1 <i>Badik Aytısı</i>	11
3.1.2 <i>Jar-jar Aytısı</i>	12
3.1.3 <i>Kayımdasuv Aytısları</i>	13
3.2 Akınlar <i>Aytısı</i> ve Jambıl'ın Yeri.....	16
3.2.1 Uruk <i>aytı</i> sı.....	19
3.2.2 Uruk-Halk <i>Aytısı</i>	24
3.2.3 Halk <i>Aytısı</i>	27
3.2.4 Jumbak <i>Aytısı</i>	27
3.2.5 Din <i>Aytısı</i>	29
İ. BÖLÜM: Jambıl Jabayev'in <i>Aytıs</i> Geleneği İçindeki Yeri	31
1. Hayatı ve Eserleri	31
2. <i>Aytıs</i> Külliyyatı	40
2.1 Söyleyiş Tutumu.....	56

2.2 Sansüre Uğramış Jambıl.....	58
2.3 <i>Aytısların</i> Fonksiyonel Özellikleri.....	63

II. BÖLÜM: Jambıl’ın *Aytıslarının* İcra Teorisi Bakımından

Özellikleri.....	66
1. Söyleyici ve Esas Dinleyici Rolündeki Söyleyici.....	66
2. Genel Dinleyici/ izleyici/okuyucu.....	83
3. Söylenilen.....	84
3.1 Keşif (Inventio).....	84
3.2 Düzenleme (Dispositio).....	85
3.2.1 Giriş (Exordium).....	86
3.2.2 Gelişme (Narratio).....	94
3.2.3 Sonuç (Peroratio).....	99
3.3. Üslup (Elocutio)	103
3.3.1 Ölçü	103
3.3.2 Kelime Sırası.....	109
3.3.3 Kelime Seçimi.....	115
3.3.4 Söz Sanatları.....	117
3.3.4.1 Eksiltme.....	117
3.3.4.2 Tekrarlar.....	121
3.3.4.3 Mecazlar.....	140
3.3.4.4 Kalıp Sözler.....	164
3.3.5 Tematik Şekillendirme	166
3.3.6 Söyleyiş Tekniği	171

IV. BÖLÜM: *Aytısların* Metni ve Çevirisi.....

I. Bölektiñ Kızınıñ Jambılmen Kağısuvı/ Bölek’in Kızının Jambıl ile Atışması	173
İ. Jambıldıñ Aykümispən <i>Aytısı</i> / Jambıl’ın Aykümis ile Atışması.....	175
II. Jambıldıñ Baqtıbay Akınmen Tanısuvı/ Jambıl’ın Baktıbay Akın ile Tanışması.....	178
IV. Sarı Akınmen Kağısuv/ Sarı Akın ile Atışma.....	181
V. Maykötpen Didarlasuv/ Mayköt ile Sohbet.....	183

VI. ulmambet Pen Jambıldıń <i>Aytısı</i> / ulmambet Pen Jambıldıń <i>Aytısı</i>	186
VI. Sarbas Pen Jambıldıń <i>Aytısı</i> / Sarbas ile Jambıl'ın <i>Aytısı</i>	202
VII. Jambıl Men Jalayır Dosmagambet Aınnıń <i>Aytısı</i> / Jambıl ile Jalayır Dosmagambet Aının <i>Aytısı</i>	233
IX. aşubay Men Jambıldıń <i>Aytısı</i> / aşubay ile Jambıl'ın <i>Aytısı</i>	254
X. Nuriyla Men Aındardıń <i>Aytısı</i> Jäne Jambıldıń Bergen Töreligi/ Nurıla ile Aınlar <i>Aytısı</i> ve Jambıl'ın Verdiđi Hüküm.....	265
Sonuç.....	279
ÖzelAdlar	281
Kaynaklar.....	290
Türkçe Özet	294
İngilizce Özet.....	295

ÖN SÖZ

Aytys, Kazak halkının zengin sözlü edebiyatının en önemli temelini oluşturan çok eskiden doğmuş ve kalıplaşmış bir tür olduğundan, Kazak Türklerinin konargöçer yaşam tarzını sürdürdüğü zamana ve o dönemin tarihî olaylarına ışık tutan değerli bir kaynak hükmündedir. Jambıl Jabayev ise Kazak Türklerinin *aytıs* geleneğinin en önemli ismidir. Bundan dolayı Jambıl'ın *aytısları* temelinde yapmış olduğumuz bu çalışmayla bir yandan Jambıl'ın *aytıslarının* genel olarak Kazak *aytıs* geleneği içindeki yerinin tayin edilebileceği, bir yandan da *aytısların* dönemin sosyal ve tarihî olaylarına ne derece ışık tuttuğu hususunun ortaya konulabileceği düşünülmektedir. Ayrıca bu yönde yapılacak bir incelemeyle Kazak Türklerinin *aytıslarını* diğer Türklük alanlarının atışma türleriyle çok yönlü olarak kıyaslama olanağına bir adım atılmış olmaktadır. Daha önce destanlar için geliştirilen ve uygulanan araştırma modeli ilk defa tarafımızdan *aytıslara* uygulanmıştır. *Aytys* türünün gelişme süreçleriyle Jambıl'ın *aytıslarının* incelenmesi neticesinde mevcut tasniflerden yola çıkarak meydana getirdiğimiz yeni bir *aytıs* tasnifinin yeni çalışmalara ışık tutacağı ve araştırmacıları daha kapsamlı incelemelere sevk edeceği düşünülmektedir.

Kazak halk edebiyatındaki *aytıs* geleneğinin çok yönlü olarak tanıtıldığı, Jambıl'ın *aytıslarının*, icraya dayalı modellerden hareketle geliştirilen bir yöntemin göz önünde bulundurulmasıyla tahlil edildiği bu çalışma, Giriş ve dört bölümden oluşmaktadır.

Giriş kısmında konunun ele alınma ve incelenme yöntemleri tanımlanmış olup *Aytys İcra Olayı Tahlil Yöntemi* adını verdiğimiz araştırma modeli yer almakta Jambıl'ın eserleri Kazakistan tarihi içerisinde değerlendirilmektedir.

Çalışmamızın ilk bölümünde Kazak Halk Edebiyatındaki *aytıs* türü genel hatlarıyla tanıtılmaya çalışılmıştır. Ayrıca bu kısımda *aytıs* türünün diğer Türklük sahalarındaki atışma türleriyle bağlantısı konularına da belirli oranda değinilmiştir. Tezimizin bu kısmında Kazak Türklerindeki *aytıs* türü ve Jambıl'ın *aytısları* üzerine Kazak ve Rus edebiyatında yapılmış çalışmaların genel bir değerlendirilmesi de yapılmış ve ayrıca bugüne dek yapılmış *aytıs* tasniflerinden yola çıkarak daha uygun yeni bir tasnif de ortaya konulmaya çalışılmıştır. Kazak Halk Edebiyatındaki *aytıs*

türünün çeşitleri ve gelişme süreci bu tasnife göre örneklerle ortaya konulmaya çalışılmıştır

Çalışmamızın ikinci bölümünde Jambıl Jabayev'in hayatıyla eserlerine yer verilmiştir. Bununla birlikte dönemin sosyal ve tarihî olaylarına ışık tutan bazı şiirlerinin muhtevası üzerinde de durulmuş olup Jambıl'ın *aytıs* sanatına nasıl başladığı, kimlerden etkilendiği, repertuarını ne şekilde zenginleştirdiği konuları irdelenmeye çalışılmıştır.

Jambıl'ın *aytıs* külliyyatının incelendiği alt bölümde *aytısları*, Kazak Türklerinin sosyo-kültürel yapısı ve tarihî gelişmeleri ışığında aydınlatılmaya çalışarak Jambıl'ın *aytıslarının* muhteviyatının daha iyi bir biçimde anlaşılması hedeflenmiştir. Ayrıca burada Jambıl'ın eldeki çalışmamıza almadığımız sadece hatırlandıkları kadarıyla yazıya geçirilmiş *aytıslarının* yanı sıra sözlü gelenekte yaşayan *aytısları* üzerinde de belirli oranda durulmuştur. *Aytısların* söyleyiş tutumundan söz edildiği alt bölümde Jambıl'ın *aytıslarını* söylerken hangi söyleyiş tutumlarını tercih ettiği konusu aydınlatılmaya çalışılmıştır. Alt bölümde Jambıl'ın *aytıslarının* Sovyet döneminde sansüre uğrayıp uğramadığı konusu Kazak İlim Bakanlığı'nın Merkez Kütüphanesi'nin Seyrek El Yazmalar Arşivi'nde 651 No: 5 numarası ve *Jambıl Öleñderi Men Aytıstarı* adı ile kayıtlı kaynak arasından ulaşabildiğimiz Kulmamabet (VI) ve Sarbas (VI) ile *aytıslarının* latin harfli daktilo metinlerinin incelenmesiyle belirlenmeye çalışılmıştır. *Aytısların* fonksiyonel özelliklerinin incelendiği alt bölümde Jambıl'ın *aytıslarını* hangi amaçlar doğrultusunda kullandığı konusu irdelenmeye çalışılmıştır.

Jambıl'ın *aytıslarının* icra teorisi bakımından özelliklerinin ortaya konulmaya çalışıldığı üçüncü bölümde Jambıl'ın *aytısları* *Aytıs İcra Olayı Tahlil Yöntemi*'ne göre retorik ve stilistik açılardan tahlil edilmiştir.

Çalışmamızın dördüncü bölümünde Jambıl'ın *aytıslarının* Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metni yer almaktadır. *Aytısları* Türkiye Türkçesi'ne aktarırken metne azami surette sadık kalınmaya çalışılmıştır. Bazı yerlerde ise kolay anlaşılabilmesi için serbest davranılmıştır. Kazak Türkçesine mahsus özelliklerin ve zenginliğin gösterilebilmesi ve korunabilmesi için bazı kelimelerin olduğu gibi bırakılması ve dipnotlarla izah edilmesi yoluna gidilmiştir.

Tezimizin Sonuç kısmında Jambıl'ın *aytıslarında* tez boyunca özellikle dikkati çeken hususlar maddeler halinde verilmiştir. Bir de görülen lüzum üzerine Özel Adlar Sözlüğü eklenmiştir.

Çalışmam sırasında bana yol gösteren Prof.Dr. F.Sema Barutcu Özönder hocama, Doç.Dr. Jale Demirci hocama, Doç.Dr. Naciye Yıldız hocama, destek ve yardımlarını benden esirgemeyen değerli hocam Doç. Dr. Melek Erdem'e en içten teşekkürlerimi sunarım.

Lazzat Urakova

Ankara, 2008

GİRİŞ

1. Metodoloji

Aytıs, edebî bir tür olarak içinde doğduğu sosyo-kültürel bağlamın şartlarını halkın zevkini ve akınlardan beklentilerini gösterip yansıtması bakımından büyük bir öneme sahiptir. Bir başka ifadeyle her metin gibi *aytıslar* da içinde doğduğu sosyo-kültürel bağlamın izlerini taşırlar. Bununla birlikte *aytıslar* tarih ve edebiyat tarihi açısından da önemli kaynaklardır. Ancak tüm bu özelliklerinin ortaya konulabilmesi için halk bilimi araştırmalarında yakın bir zamana kadar yoğun bir biçimde kullanılagelen “metin merkezli araştırma” modellerinden hareket etmek yeterli olmayacaktır. Nitekim Metin Ekici “Halk bilimi Çalışmalarında Metin (text), Doku (texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (konteks) İlişkisinin Önemi” adlı makalesinde bu husustaki görüşlerini şu şekilde ifade etmektedir: “Türk halk bilimi çalışmalarında ciddi bir yenilik ihtiyacı vardır ve bu arayış sadece Türkiye ile sınırlı değil, bütün Türk dünyası halk bilimi çalışmaları için de geçerlidir. Bu arayışlara cevap verebilmek için, eski çalışmaların tekrarının ötesinde, teorik ve metodik olarak yeni yaklaşımları ortaya koymak Türklük çalışmalarının ortak hedefi olmak zorundadır. Böyle bir hedefe ulaşmak için de her şeyden önce yapılacak saha çalışmalarında sadece metin elde etme çabasıyla sınırlı kalınmamalı, aynı zamanda metni tamamlayan doku, metnin içinde oluşup, geliştiği sosyal çevre ve şartlar da metinle birlikte kaydedilmeli, metin tahlili yanında metnin türünü, fonksiyonunu belirleyen tahlillere de bu çevre ve şartlara ait bilgiden hareketle gidilmelidir.”¹

Halk bilimi araştırma modellerindeki bu eksikler “Performans Teori” adlı araştırma modelinin ortaya çıkması için gerekli zemini hazırlamıştır. Malinovski’nin 1926 yılında bağlamsız metnin ölü olduğu yönündeki ifadesinde yer alan “bağlam” (context) fikri Performans Teori’nin en önemli kavramları arasındadır. Performans Teori’nin en temel kavramı olan “performans” ise hem sanatsal bir eylem, hem sanatsal bir olay² anlamını taşımaktadır.

¹ Ekici, M., “Halk bilimi Çalışmalarında Metin (text), Doku (texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (konteks) İlişkisinin Önemi”, *Milli Folklor*, 1998, S.39, s.34.

² Çobanoğlu, Ö., *Halk bilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*, Ankara, 1999., s.214.

Halk bilimi araştırmaları, Performans Teoriyle birlikte, folkloru bir olay olarak canlı bir icra veya yapılan ve gerçekleşen bir süreç olarak düşünen ve ele alan yeni bir yaklaşıma dönüşmüştür. Bu anlayış içinde sözlü anlatım bir sosyal olaydır ve teatral anlamda bir icra veya performans olan bu sosyal olay, üç temel unsurdan, anlatan, dinleyen ve anlatılan geleneksel anlatıdan oluşmaktadır. Günümüzde halk bilimiciler, sözlü halk bilimi unsurlarını anlatılan geleneksel anlatı etrafında onu anlatan ve dinleyen tarafların oluşturduğu bir sosyal olay, bir gösterim bir başka ifadeyle icra olarak ele almaktadırlar. Bir başka ifadeyle bir folklor olayının icrası söz konusu üç unsurdan oluřmaktadır³. zku obanoğlu, “Bilimsel Felsefesi Bağlamında Halk bilimi ve Halk bilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni” adlı makalesinde “Bağlam” veya “İcra Merkezli Halk bilimi Paradigması”na göre halk bilimi araştırmalarının özelliklerini şu şekilde sıralamaktadır⁴:

1) Halk tanımı: Halk, aralarında en az bir müşterek faktör bulunan ve teorik olarak ez az iki kişiden oluşan insan grubudur.

2) Malzeme olarak folklor tanımı: Bağlam merkezli halk bilimi paradigması folkloru bitmiş, tamamlanmış bir ürün değil, anlatan ve dinleyen arasında geleneksel anlatı yoluyla kurulan sanatsal bir iletişim biçimi içinde gerçekleştirildiği yaratıcı bir süreç (process) olarak kabul etmektedir. İletişime dayalı bir süreç olarak folklor, aynı zamanda sosyal bir sınırlamaya, başka bir deyişle küçük gruba sahiptir. Bu durum folklorun özel bir bağlamıdır. Bir grup; bir aile, bir oda dolusu fabrika işçisi, bir köy, bir kabile hatta bir millet olabilir. Bunlar farklı düzenlerde ve kalitelerde sosyal üniteler, aynı zamanda onların hepsi büyük veya küçük ölçüde bir grup karakterine ait özellikler sergilerler. Buna göre folklor, küçük gruplarda sanatsal iletişimdir.

3) Sadece geçmişe dönük eski ve kültürel unsurlara yönelik değil, yeni ve şimdiye ait kültürel unsurlara da yönelik olma: Bağlam veya icra merkezli paradigmaya göre folklor üründen ziyade iletişimsel bir olay olarak tanımlanıp kabul edilince bu olayın gerçekleştiği yaratıcı sürecin bir sonucu olarak ortadan kalkan “urform” (temel düzen) anlayışı veya varyant ve versiyon kavramı, beraberinde her icranın yeni bir yaratma olması kabulünü getirmiş; dahası ele alınan halk kültürel unsurlarının sadece geçmişten gelenek yoluyla gelenlerle sınırlandırılmasını da

³ obanoğlu, ., *age.*, s.325.

⁴ obanoğlu, ., “Bilimsel Felsefesi Bağlamında Halk bilimi ve Halk bilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni”, *Folklor/Edebiyat*, 2000/4, s.24.

ortadan kaldırarak yeni ortaya çıkan ve kalıplaşan insan davranış ve düşünceleriyle duygularının dışavurum formlarının halk bilimi çalışmalarının araştırma nesnesi olmasını sağlamıştır.

4) Araştırmaya esas teşkil eden, teatral özelliklere sahip sözlü metnin icra edilişi ve icranın gerçekleştiği bağlamdır (context): Halk tanımı ve buna dayalı yeni folklor tanımı, beraberinde folklorun içinde canlı bir gösterimin icrasının gerçekleştiği sosyo-kültürel ve fizikî şartlar bütünü olarak tanımlanabilecek olan bağlam'ın (context) yani metinle birlikte varolanların veya metnin içinde birlikte var olduklarının da anlam, işlev ve yapı bakımından önemini ortaya çıkarmış ve bunların da halk bilimi çalışmalarında en az metin kadar, hatta bazen daha fazla bir öneme sahip olmaları nedeniyle alan araştırması ve değerlendirme çalışması bakımlarından halk bilimsel araştırmanın olmazsa olmazı durumuna dönüşmesi gerçekleşmiştir.

5) Tür tasnifi esnek veya dinamik bir yapısal özellik gösterir, tek başına belirleyici değildir: Bağlam merkezli halk bilimi paradigması doğrultusunda yapılan çalışmalarda türler arasındaki etkileşimleri, geçişleri ve dönüşümleri icra edildikleri bağlama bağlı olarak tespit edebilmek mümkün olmuştur. Tür tespitlerinde metnin (text) yanısıra, iç bütünlüğünde tonlama, durma vb. diğer metnin iç yapısını ele veren veya ortaya koyan sözeldokusal (texture) ve bağlamsal (context) ölçütler de kabul edilmiştir.

6) Folklor ürünleri veya olayları halkla birlikte ele alınmaktadır: Ortaya çıkan yeni halk ve folklor tanımı ile bunlara dayalı olarak ortaya konulan bağlam ve icra kavramlarının halk bilimsel çalışma bakımından önemi folklor olay veya ürünlerinin içinde yer aldıkları veya ait oldukları insan topluluğu içinde yaşayan anlamlı ve işlevsel yapılar yahut dışavurum formları olarak onları yaratan yaşıtan ve kullanan insanlardan ayrı olarak düşünülemez ve çalışılmaz anlayışı ortaya çıkmıştır.

7) Metnin analizi yerine metnin içinde teatral bir biçimde icra olduğu folklor olayının analizi esastır; analizde tema, üslup, stil, yapı, motif ve epizot gibi doğrudan metne yönelik ölçütlerin yanısıra sözeldoku (texture), işlev, yorumcul çerçeve, bağlam (context) veya icraya (performance) yönelik ölçütlerde temel araştırma birimlerinden bazılarını oluşturmaktadır.

Performans Teori'nin yeni bir halk bilimi anlayışı veya halk bilimi kuramı olarak ortaya çıkmasına Dan Ben Amos'un "Bağlamı İçinde Bir Folklor Tanımına Doğru" adlı çalışması önayak olmuştur⁵. Bu görüşten hareketle Dan Ben Amos'un geliştirdiği araştırma modeli kişisel boyut (anlatıcı/oyuncu), sosyal boyut (dinleyici/izleyici) ve söz boyutu (anlatılan) şeklinde üç unsurdan oluşmaktadır.

T. Sebeok'un iletişim modeli ise konuşmacı, dinleyici, göndermede bulunan, kodlar, mesaj, kanal gibi elemanlardan oluşmaktadır⁶.

Bu iletişim modellerinden yola çıkarak Çobanoğlu'nun destanlar için geliştirdiği modelde yer alan unsurlar şu şekildedir⁷:

1. Âşık
2. Seyirci/okuyucu/dinleyici
3. Âşık ile dinleyici arasında sözlü kültür ortamında yüz yüze ilişki içinde icra anında veya farklı kültür ortamlarında üretilmiş destan metinlerinde yapısal ve işlevsel olarak kalıplaşmış iletişimsel ilişkiler:

- 3.1 âşığın kendine yaptığı göndermeler
- 3.2 âşığın dinleyiciye yaptığı göndermeler
- 3.3 âşığın dış dünyaya yaptığı göndermeler
4. İletişim araçları ve yolları
5. Destanın mesajı
6. Destanda dilin kullanılışı

Bu bağlam bağlantılı icra yöntemi Melek Erdem tarafından Türkmenistan Dede Korkut varyantlarına uygulanmıştır. Aynı yöntem *aytis* türü için de şu şekilde uygulanabilir:

1. Söyleyici ve esas dinleyici rolündeki söyleyici
2. Genel dinleyici
3. Söylenilen
 1. Söyleyici ve Esas Dinleyici Rolündeki Söyleyici
 2. Genel Dinleyici / İzleyici / Okuyucu
 3. Söylenilen
 - 3.1. Keşif (Inventio)

⁵ Çobanoğlu Ö., *age.*, s. 286.

⁶ Çobanoğlu Ö., *age.*, s. 305.

⁷ Çobanoğlu Ö., *age.*, s. 305.

3.2. Düzenleme (Dispositio)

3.3. Uslup (Elocutio)

3.3.1. Ölçü

3.3.2. Kelime sırası

3.3.3. Kelime seçimi

3.3.4. Söz sanatları

3.3.4.1. Eksiltme

3.3.4.2. Tekrarlar

3.3.4.3. Mecazlar

3.3.4.4. Kalıp sözler

3.3.5. Tematik Şekillendirme

3.3.6. Söyleyiş Tekniği

İletişim olayında yer alan bu unsurlardan hareket ederek akınların *aytıslar* vasıtasıyla kurdukları iletişimin niteliğini, dolayısıyla da icra ortamlarının *aytıslar* formunu iç ve dış yapı özellikleri bakımından nasıl şekillendirdiğini tahlil edebilmemizin mümkün olacağı düşünülmektedir.

2. Kazakistan Tarihi ve Jambıl'ın Yeri

2.1 Eski Türk Dönemi

Kazakistan'ın Begazı, Jetisuv ve Aral gölü etrafında bulunan kazılar konargöçer bir kavim olan Sakalarla ilgili önemli bilgiler vermektedir. Bu buluntulardan yola çıkarak Sakaların yüksek bir medeniyete sahip olduğunu ve bugünkü Kazakistan'da ilk devletin onlar tarafından kurulduğunu söylemek mümkündür⁸.

M.Ö. 300 sıralarında Üysin ve Kanglılar da Jetisu bölgesinde ve Güney Kazakistan'da devlet kurmuşlardır. M.Ö. 2. yüzyıldan başlayarak Kazakistan doğudan gelen Hunların göçüne sahne olmuştur. Altay Türklerinin gelişiyle Üysin ve Kanglı devletleri sona ermiştir. 6. yüzyılda Kazak topraklarına Göktürk Kağanlığı egemen olur. Devamında Tüргеş Kağanlığı görülür. Daha sonra 756 yılında Karluk Kağanlığı kurulur. Karlukların hakimiyeti sırasında Kazakistan'da çok önemli

⁸ Kozıbayev, M., "1916 Jıl: Ult-Azattıq Revolutsiya Tarihnamasınıñ Keybir Meseleleri", *Qazaq Ädebiyeti*, No:14, 1992, s.62.

gelişmeler meydana gelir; yerleşik düzene geçiş yaygınlaşır, kentleşme süreci hızlanır, Otrar ve Taraz gibi şehirler kültür merkezleri haline gelir. Bu sıralarda doğu ve orta Kazakistan'da yaşayan Kimek ve Kıpçak boyları Kimek Kağanlığı'nı kurarlar. 11. yüzyılın sonlarına doğru İrtiş'ten Volga boylarına kadar uzanan Kıpçakların ülkesini doğulu tarihçiler “Deşti-Kıpçak” olarak adlandırırlar. Karluk Kağanlığı'nın 940'ta dağılmasıyla 200 yıldan daha fazla zaman bozkırı yönetecek olan Karahanlı Devleti kurulur⁹.

Kazakistan'da varlığını hissettiren bir başka Türk boyu da Peçeneklerdir. Onlar Aral-Hazar boyu Tölöslerinden idiler. Peçenekler düzenli bir askeri ve siyasi yapıya sahip olmadıklarından yerlerini Uzlara yani Oğuzlara bırakmak zorunda kalırlar. Destanlarda Oğuz Kağan'ın tarihî merkezi Kazakistan'ın Türkistan vilayetinin bulunduğu yerler olarak geçmektedir¹⁰.

Moğol istilası Kazakistan'da yaşayan Türk kavimlerinin kültürel ve ekonomik yaşantılarına ağır darbeler vurur.¹¹

Cengiz Han, daha sağlığında imparatorluğunu oğulları arasında paylaştırır. Bunun sonucunda Orta ve Kuzey Kazakistan Cuci ulusuna; güney ve güneydoğu Kazakistan Çağatay ulusuna; Jetisu bölgesinin kuzeydoğusu Ögedey ulusuna verilir. Cuci Han'ın ölmesiyle onun yerine oğlu Batu Han geçer. Batu Han (1227-1255) Cuci ulusunu daha da genişleterek Altın Ordu imparatorluğunu kurar. Bu imparatorluğun şimdiki Kazakistan'dan ibaret olan kısmına Ak Orda adı verilir. 14. yüzyılda Altın Ordu imparatorluğu zayıflar ve Ak Orda ondan ayrılarak bağımsız olur. Cengiz Han sülalesine mensup hanların arasındaki taht kavgası yüzünden, Ak Orda 15. yüzyılın 20'li yıllarında birkaç hakimiyet bölgesine ayrılır. Bunların en önemlileri Nogay Hanlığı ve Özbek Hanlığıdır¹².

Diğer yandan Kazaklar kendilerinin “Alaş” adlı bir atadan türediklerine inanırlar. Sosyal teşkilat, töre ve kanunlarının bu büyük ata tarafından kurulduğunu iddia ederler. Herkesin birleştiği ortak nokta bu ilk atanın üç oğlunun olduğu ve bunların soyundan üç büyük Kazak boyunun meydana geldiğidir. Birçok Türk

⁹ Kuzembayulı, M., Abil, E., *İstoriya Respubliki Kazahstan*, Atsana, 2003, s.20-34.

¹⁰ Gömeç, S., *Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi*, Ankara, 2006, s. 73-74.

¹¹ *Kazak SSR Tarihi*, c.1, Almatı, 1957, s.129-30.

¹² *Kazak SSR Tarihi*, c.2, Almatı, 1983, s.158-159.

boyunun karışmasıyla (Karlık, Oğuz, Nayman, Kanglı vs.) meydana gelmiş olan Kazakların eski Kimeklerin torunları olduğuna dair görüşler de mevcuttur¹³.

15. yüzyılın ortalarında Deşt-i Kıpçak'taki Özbek Hanlığı bünyesindeki kabileler arasında çekişmeler artarken hanedanlık mücadelesi de baş gösterir. Canıbek ve Kerey sultanlar Ebu'l-Hayr Han'ın hanlığını tanımamaktadırlar, ancak ona karşı yürüttükleri hanlık mücadelesi başarısızlıkla sonuçlanınca Çu havzasına göç ederler. Burada 1456 yılında Canıbek ve Kerey sultanlar Kazak hanlığını kurarlar. Bu hanlığın değişik Türk kabile ve kavimlerinden oluşan halkına "Kazak" adı verilir¹⁴.

2.2 Rus İşgalinden Önceki Durum

1468 yılında Ebu'l-Hayr Han'ın ölmesiyle Özbek hanlığında başlayan taht kavgası, sultanlar arasında kanlı çarpışmalara dönüşür. Bundan dolayı halkın önemli bir kısmı Jetisu bölgesine göç ederek Canıbek ve Kerey hanlarına sığınır. Böylece sayıca artan Kazak hanlığı oldukça güçlenir.¹⁵

1480 yılında Kazak hanlığının kurucularından Canıbek Han ölünce onun yerine Kerey Han'ın oğlu Burındık geçer. Burındık Han döneminde, Deşt-i Kıpçak'ta hanedanlığın iki kolu; Şeybani ve Cuci oğulları arasında hakimiyet mücadelesi artar. Uzun süren bu rekabet sonunda bir barış antlaşmasıyla geçici olarak durdurulur¹⁶.

Kazak hanlığının en parlak devrini yaşadığı Kasım Han döneminde Kazak sultanları ile Şeybani oğulları arasında, Sırderya havzasındaki kentleri ele geçirmek için yeniden mücadele başlar. Şeybani Han Kazak hanlığına karşı bir dizi askeri seferler yapar. 1510 yılında Kasım Han'ın askerleri tarafından bozguna uğrattılır. Sırderya ırmağının kıyısındaki kentler Kasım Han'ın eline geçer¹⁷. Kasım Han zamanında Kazak hanlığının sınırları Yayık ırmağına kadar genişler. Kasım Han güneyde en uçtaki Sayram ilini alarak egemenliğini Sırderya'ya kadar yayar¹⁸.

Kazak hanlığı Kasım Han'ın ölümünden sonra Kazak sultanlarının birbiriyle çatışması neticesinde zayıflamaya başlar. Kasım Han'ın soyundan Ak Nazar Han

¹³ Gömeç, S., age., s.74.

¹⁴ Konratbayev, A., *Kazak Adebietinin Tarihi*, Almatı, 1994, s.26-27.

¹⁵ *Kazak SSR Tarihi*, c.1, Almatı, 1957, s.153.

¹⁶ *Kazak SSR Tarihi*, c.1, Almatı, 1957, s.153-154.

¹⁷ *Kazak SSR Tarihi*, c.2, Almatı, 1983, s.276-277.

¹⁸ *Kazakistan Tarihi*, Almatı, 1994, s.158.

(1538–1580) başa geçerek ülke birliğini sağlamış ve Nogaylar üzerine etkili seferler düzenlemiştir. Ak Nazar Han'ın torunları veya yeğenlerinden Tavke Han zamanında ise Kazaklar Maveräünnehir'e başarılı akınlar yaparak Taşkent'i ele geçirirler. Bazı iddialara göre Kazakların üç *jüz* şeklinde teşkilatlandırmaları bu zamanda olmuştur. Ulu *Jüz*'ün toprakları şimdiki Kazakistan'ın doğu taraflarına, Sırderya'ya kadar uzanmaktadır. Orta *Jüz*, Kırgız bozkırlarının kuzeyi, İrtiş boyları, Tobol ve İşim Irmağı civarında yaşamıştır. Küçük *Jüz* ise Aral Gölü'nden batıya Hazar'a ve Urallar'a uzanan araziye hakim olmuştur¹⁹.

1600'lerin sonlarında Kazak Hanlarından İşim'in oğlu Cihangir'in Kalmuklarla yapılan savaşta esir edilmesiyle birlikte Kazaklar çok başlı olmaya başlarlar. Cihangir'in 1652'de ölümünden sonra Tavke Han döneminde Kazak Türklerinin Jeti Jargı (Yedi Yasa) dedikleri yasaların oluştuğuna inanılmaktadır. Tavke Han'dan sonra ise her *jüz* kendi başına hareket etmeye başlar. Kalmuklara karşı zorda kalan Küçük *Jüz*'ün başı Ebulhayr Han, 1726 ve 1730 yıllarında Rus Çarından elçiler vasıtasıyla yardım ister. Ancak aksakallar meclisi bunu kabul etmez. 1735 yılında tamamlanan bu kale Rusların Türkistan'a doğru yayılma hareketlerinin merkezi haline gelir. Ardından Ebulhayr Han rakipleri tarafından tuzağa düşürülerek öldürülür²⁰.

2.3 Çarlık Rusyası Döneminde Kazakistan ve Jambıl Jabayev

17. ve 18. yüzyıllarda Ruslar, Türkistan bölgesinde önemli işgallerde bulunurlar. Napolyon işgalinden kurtulan Rusya'nın Asya ileri karakolları genişleme imkânı bulur. Rusların Kırım savaşında yenilmeleri Türkistan'a yönelme sebeplerinden biridir²¹.

1731'de Küçük *Jüz*, 1734'de Orta *Jüz* ve 1738'de Ulu *Jüz*, Rus hâkimiyetine girer. Kazaklar'ın 1824-1864 yılları arasında yaptığı kurtuluş savaşı Kazakların yenilgisiyle sonuçlanır²².

Türkistan hanlıklarının birbirlerine düşmeleri ve boylar arasındaki tarihî rekabetin onları zayıflatmasıyla birlikte, Türkistan Türklerinin büyük bir kısmı da konargöçer olmalarından dolayı Rusların modern teşkilatlarına ve silahlarına karşı

¹⁹ Gömeç, S., age., s.75-76.

²⁰ Gömeç, S., age., s.76-77.

²¹ Gömeç, S., age., s.77.

²² Kuzembayulu, A., Abil, E., *İstoriya Respubliki Kazahstan*, Astana, 2003, s.183.

koyacak güçte değillerdi²³. Rus Çarı I. Nikolay 22 Haziran 1854'te Kazak topraklarının Rus hâkimiyetine girdiğini ve Kazak Türklerinin Rus kanunlarına tabi olduklarını bir fermanla ilan eder. Çarlık rejiminin Türkistan'daki toprak gaspı ve göçmen yerleştirme siyaseti yerli Türklerin, özellikle de Kazakların olağanüstü fakirleşmesine sebep olur. Kazakistan'ın Rusya tarafından sömürgeleştirme süreci XIX. asrın sonlarıyla XX. asrın başlarında görülmemiş bir düzeye ulaşır. Jambıl Jabayev'in doğumu bu yıllara tekabül eder (1846). Jambıl Ulu *Jüz*'ün içinde “Şapıraştı” boyu, “Ekey” uruğu mensubudur. Babası Şapıraştı boyunun Hokand hanlığına karşı verdiği mücadeleler sırasında kahramanlığıyla adından söz ettiren Japa Istıbayulı'dır. Şapıraştı boyu, Hokand Hanı Hüdayar Han'ın zalim idaresine karşı, Jambıl'ın dedesi Istıbay liderliğinde defalarca ayaklanmak zorunda kalmıştır. İşte yine böyle bir ayaklanma sırasında kışlaklarını terk etmek zorunda kalan Jambıl'ın ailesi ve diğer köy halkı Çu nehrinin aşağı boylarında bulunan Jambıl Dağı eteklerine kadar gelmişlerdir. Annesi Jambıl'ı bu göç sırasında, bir devenin sırtında dünyaya getirmiştir. Bu yüzden ailesi tarafından kendisine Jambıl adı verilmiştir. 1863 yılında Jambıl, Saykal adlı zengin bir kızla atışır ve bu *aytısta* rakibini fakirleri hor gördüğü için eleştirir. Bu *aytıstın* sadece az bir kısmı halkın ağzında yaşamaktadır. 1866'da ise Jambıl'ın Janıs akınla atıştığını öğrenmekteyiz. Bu *aytısta* Jambıl rakibini boş gezen bir akın olduğu için eleştirmektedir²⁴. 1867'den itibaren otuz yıl boyunca pasif bir göç yaşanır, çünkü sanayinin hızlı gelişmesi yüzünden Çarlık hükümeti ucuz iş gücünün doğuya göç etmesini istememektedir.²⁵

1868 yılında Kazak bozkırının idaresiyle ilgili “Geçici Kanunlar” yayımlanır. Bu kanuna göre asırlarca devam etmiş olan millî idare sistemi tamamen ortadan kaldırılır ve Kazak bozkırı üç genel valiliğe bölünür: Bozkır Genel Valiliği (Akmola ve Semey bölgeleri, merkez şehir – Omsk), Orenburg Genel Valiliği (Turgay ve Ural Bölgeleri, merkez şehir – Orenburg), Türkistan Genel Valiliği (Jetisu ve Sırderya bölgeleri, merkez şehir – Taşkent). Bukey Ordası ise Astrahan bölgesine dahil edilir. 1868 ve sonrasında çıkan yasalar Kazak topraklarını devlet malı ilan ederek, iç Rusya'dan gelen muhacirlerin bu topraklara yerleştirilmesinin yolunu açar. Bunların üzerine bir de 1879'da kışın sert geçmesi ile hayvanlar otlak bulamadıklarından

²³ Gömeç, S., s.79-80.

²⁴ Törekulov, N., *Jüz Jasagan Bayeterek*, Almatı, 1989, s.142.

²⁵ Ozganbay, O., *Gosudarstvennaya Duma Rossi i Kazahstan (1905-1917)*, Almatı, 2000, s.77.

açlıktan ölür. Bu durum zaten perişan olan Kazak halkının durumunu daha da zorlaştırmıştır.²⁶ Bu şartları Jambıl eserlerinde de dile getirmiştir. *Kedey Küyi* adlı şiirinde, fakirleşen Kazak Türklerinin içler acısı halini konu etmiş, 1881 yılında Kulmambet’le yaptığı *aytısta* halka yardım etmeyen Kazak beylerini de eleştirmiş ve halk kahramanlarını övmüştür.

25 Mart 1891 tarihinde onaylanmış “Bozkır Kanunları”na göre, Kazaklara toprak asgari ihtiyaçlarına göre verilmektedir, geriye kalan “toprak fazlaları” ise Devlet Hazine Bakanlığına ait olmaktadır. Daha sonra bu kanun yürürlüğünü yitirir ve 2 Aralık 1896 tarihinde “Göç İdaresi” kurulur. Yerli halkın yerleşim düzenini, toprak verimliliğini, tarım ve hayvancılık için uygun bölgeleri araştırmakla görevli olan bu kurum, en verimli toprakları tespit eder, bin bir çeşit bahaneyle orada bulunan Kazakları başka yerlere göç ettirir, söz konusu verimli topraklara ise Rus köylülerini yerleştirir²⁷.

Çarlık Rusya’sı döneminde Kazaklar, kendi toprakları için Ruslara vergi ödemektedirler. Rus idaresinin izni olmadan hiçbir şey yapamayacak hale gelmişlerdir²⁸. 1895 yılında Sarbas ile yaptığı *aytısta* Jambıl yine halkı düşünmeyenleri eleştirip, Kazak topraklarını düşmana karşı koruyanları örnek göstermiştir.

1897-1905 yıllarında kuraklık ve toprak verimsizliğinden dolayı Rusya’nın orta bölgelerinin açlıkla yüz yüze kalmış halkının doğuya göç temposunda hızlı bir artış görünmektedir. Rus köylülerinin endişelerini ortadan kaldırmak ve onların sayesinde en verimli Kazak topraklarını istila etmek amacıyla Rusya, göç politikasını yasallaştırır ve göçün propagandasını yapmaya başlar. Muhacirlere para, tarım aletleri ve tohum yardımı bile yapılmaktadır²⁹.

6 Ağustos 1905 tarihinde Çarlık yönetimi tarafından Duma seçimleri ile ilgili bir Manifesto yayımlanır. Söz konusu yasaya göre Rusya İmparatorluğuna tabi olan Orta Asya ve Kazakistan halkları seçime katılamamaktadır. Bu durum Kazakistan’ın birçok bölgesinde ayaklanmaların ortaya çıkmasına sebep olur³⁰.

²⁶Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, 207-209.

²⁷Ozganbay, O., *age.*, s.50.

²⁸Ozganbay, O., *age.*, Almatı, 2000, s.50-55.

²⁹Ozganbay, O., *age.*, s.77.

³⁰Ozganbay, O., *age.*, s.40.

Bu ayaklanmaların yenilgiyle sonuçlanma sebeplerinden biri, bazı Kazak bey ve zenginlerinin halkın isteklerine ve ihtiyaçlarına karşı duyarsız kalması ve Çarlık hükümeti idarecilerinin şahsi çıkar peşinde koşmasıdır. Jambıl 1900, 1905 ve 1911 yıllarında kaleme aldığı *Mänke turalı*, *Şaltabayğa*, *Qalığa* ve *Kökimge* adlı şiirlerinde onları acımasızca eleştirmektedir. 1905 tarihli Dosmagambet ile *aytı*sında da Jambıl haksızlıklara boyun eğenleri, Çarlık yöneticilerini, Kazak bey ve zenginlerini, Ruslara uyup da içki içenleri, haramla helali birbirinden ayıramayanları eleştirmektedir.³¹

9 Haziran 1909 tarihinde yeni bir yönerge çıkar ve Kazak topraklarının kaderi artık bu belgeye bağlı hale gelir. Kazak bozkırlarının sömürgeleştirilmesini tamamlamak amacıyla Çar yönetimi demiryolu inşasına başlar. Bu, Rusya'nın orta kesiminden daha fazla insanın Kazakistan'a göç etmesine, doğal hammadde üretiminin ve ithalatının artmasına olanak sağlamaktadır. XX. asırda toprak sorunu giderek önem kazanmaya başlar. Kazakların hayvancılık için elverişli, verimli topraklarının zorla ellerinden alınarak Rus köylülerine verilmesi, yerli halkın geleneksel yaşam düzenini altüst etmiş, büyük ekonomik zararlara sebep olmuş, halkın fakirleşmesine yol açmıştır³². Jambıl 1909 tarihinde Şaşubay ile yaptığı *aytı*sta Şaşubay'ı zenginleri övdüğü için, seçimlerde onlara oy verdiği için ve içki içtiği için eleştirmektedir.

1910 yılından itibaren “yeni göç dönemi” başlamış olur. Çarlık hükümeti “zengin Rus köylüler”in tarım işlerinin gelişmesi sayesinde yeni yerleşime açılmış bölgelerde güvenilir destek kazanmaya çalışmıştır. Kazakların yatıştırılması içinse askerler gönderilir.³³

Aynı zamanda Kazak halkının dini-etnik çizgilerinin yok edilmesi ve onları Hristiyanlaştırmak suretiyle asimile edilmesi yönünde tedbirler alınmaktadır. Rus N.A. İlminskiy'nin hem Çarlık Rusyasında hem Sovyetler Birliği'nde uygulama alanı bulan teorileri Türkler arasındaki lehçe farklılıklarını güçlendirmiş ve bu halklar iç içe yaşadıkları halde kendi aralarında anlaşabilmek için Rusça kullanmak zorunda bırakılmıştır. İlminskiy, her lehçe için ayrı bir yazı dili ve edebî dil yaratma

³¹ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev Ş, Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *Djambul Djabayev*, Almatı, 1996, s.384-385.

³² Ozganbay, O., age., s.50-51.

³³ Ozganbay, O., age., s.77-78.

faaliyetlerinde bulunarak Türk boylarını birer ayrı millet gibi göstermeyi ve Ruslaştırma faaliyetlerini hızlandırmayı amaçlamıştır³⁴. Kutsal Sinod'un 5 ve 26 Nisan 1912 tarihli kararı doğrultusunda Kazaklara yerleşik düzene göre toprak verilirken mutlak surette Ruslarla komşu olması, her yerleşim biriminde Rus sayısının Kazaklardan en az iki kat fazla olması öngörülmektedir³⁵.

1911'de Kazak Türkçesiyle çıkarılan ilk yayınlardan olan "Aykap" dergisiyle 1913'te çıkarılmaya başlayan "Kazak" gazetesinde en güncel sosyal, siyasî ve kültürel meselelere yer verilir³⁶.

Bu yıllarda Kazak yazarları, şairleri halkı bilinçlendirme gayesi içindedir. Onların içinde Kazak halk akını Jambıl da vardır. 1913 yılında Romanov Hanedanlığının 300. yılı kutlamaları çerçevesinde Almatı'da bir sergi düzenlenir. Sergiyi düzenleyenler Jetisu ve Kırgızistan akınlarından Romanov sülalesiyle Kazakistan'da görev yapan Rus memurlarını övmelerini talep ederler. Bazı akınlar bu talebi yerine getirir, bazıları ise geri çevirir. Jambıl bu isteğe boyun eğmeyen ikinci grubun başında yer alır ve *Östepkede* adlı şiirinde bu talebi yerine getirenleri şu sözlerle eleştirmektedir: "Onlar bozkırlarını unutup, Çarlık idarecilerinin önünde eğilerek onurumu kırdılar"³⁷. Şiirin devamında Jambıl, "bu sergide bulunmaktansa anavatanımda olmayı tercih ederim" diyerek Çarlık yöneticilerine "sizin önünüzde asla eğilmem ben" demektedir.

I. Dünya Savaşı çıkınca Rus hükümeti seferberlik ilan ederek 250.000 civarında Kazak Türkü'nü, Rus ordusunda geri hizmetlerde çalıştırmak üzere askere almak istemiştir. Askeri ihtiyaçlar için Kazakların hayvanları da zorla alınır. Kazaklar bu emirlere boyun eğmeyip vergilerin de azaltılmasını talep ederler ve neticede Sırderya bölgesinde isyan çıkar. Kazakistan'daki Rus kuvvetleri Türkistan'dan gelen birliklerle desteklenerek 1916'da Türkleri yener. 40.000 haneye yakın Türk ailesi çöllere sürülür. 300.000'den fazla Kazak-Kırgız Türkü Doğu Türkistan'a sığınır. On binlerce Kazak idam edilir³⁸.

³⁴ Yüce, Mehmet, "Rusların Türkistan'da Uyguladıkları Ruslaştırma Politikası", **Vatan Gazetesi**, 02 Nisan 2006

³⁵ Ozganbay, O., age., s.59.

³⁶ Ozganbay, O., age., s.55-56.

³⁷ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev Ş, Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *Djambul Djabayev*, Almatı, 1996, s.387.

³⁸ Gömeç, S., age., s. 82.

Çarlık yönetiminin Kazakların cepheye gönderilmesiyle ilgili emir 1916 yılında Şapıraştı uruğunun da ayaklanmasına sebep olur. Jambıl, *Patşa Ämiri Tarıldı* adlı şiriyle isyancılara moral vermiş, onları mücadeleye teşvik etmiştir. *Zildi Buyırık* adlı şirinde ise Jambıl, Kargalı köyü ile Üşkonır yaylasında Çar'ın emrine karşı çıkan ayaklanmayı, bu ayaklanmanın nasıl bastırıldığını, Kazak gençlerinin nasıl zorla götürüldüklerini tüm detaylarıyla gözler önüne sermektedir³⁹. 1916 yılında önemli roller üstlenen Alaş Orda Partisi Bolşevik ihtilalinden faydalanarak Çarlık Rusya'sının sömürsünü kırmak için harekete geçer. Alaş Orda Kazakistan'ın bağımsızlığını ilan eder ve Ağustos 1917'de Alihan Bökey idaresinde Kazakistan hükümetini kurar. Alaş Orda Hükümeti Kızıl ve Beyaz Ruslar arasında sıkışmış olmasına rağmen bölgede otoritesini yerleştirmiş ve önemli icraatlarda bulunmuştur. Fakat Türklerin üstün Rus kuvvetlerine karşı koyma imkânları yoktur. Yaklaşık 3 sene süren kanlı savaşlardan sonra Sovyet Rusya, Kazaklar için bir hükümet kurar ve Orenburg'u başkent yapar (1919).

2.4 Sovyet Rusya Dönemi ve Sonrasında Jambıl Jabayev

1918'den itibaren Kazakistan'da Sovyet iktidarı kurulmaya başlar. 1920'de Kazak Otonom Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti kurulur⁴⁰.

Halk arasında çok sevilen ve yaygın olan Kazak sözlü edebiyat ürünleri daha Sovyet döneminin ilk günlerinden itibaren Bolşevik partisinin yoğun ilgi odağı olur. Daha 1919 yılında Almatı'da Jetisu Bölgesi Akınları Toplantısı yapılır. Hemen sözlü kültür ürünlerinin derlenmesiyle ilgili çalışmalara başlanır⁴¹.

1920 yılında kışın uzaması felakete sebep olur ve yüz binlerce insan açlıktan ölür⁴².

1920 Şubatında Sultan Galiyev ve Turar Riskulov öncülüğünde Müslüman komünistler kongresi yapılmış fakat sonradan bunlar gözaltına alınarak faaliyetlerine son verilmiştir. Marksizm ve komünizm ezilen insanlara adeta bir cennet sunmaktadır ve Rus şovenizminin ne demek olduğunu bilen Riskulov, çareyi komünizme girmekte görmüştür. Ancak sonraki yıllarda Çarlık Rusyası ile Komünist

³⁹ *Djambul Djabayev, İzbrannıye Proizvedeniya*, Almatı, 1981, s. 373.

⁴⁰ Kuzembayulı, A., Abil, E., age., s.357.

⁴¹ Kuzembayulı, A., Abil, E., age., s.286.

⁴² Gömeç, S., age., s.82.

Rusya'nın birbirinden farklı olmadığını anlamıştır. Bunun üzerine Rıskulov ve arkadaşları kendi Turan cumhuriyetlerini kurmak istediklerini Moskova'ya iletirler. Fakat bu durum komünist Türkçüler için sonun başlangıcı olur. Rıskulov Türk dünyasının doğrudan Türkiye'yi takip etmesi gerektiğini, Mustafa Kemal'in tüm ezilen halklar için bir ümit ışığı yaktığını söyler. Temmuz 1920'de toplanan Kazakistan Komünist Partisinin birinci kongresi Kazak Türkleri katılmadan gerçekleşmiştir. Ama neticede Komünist Rusya'nın istediği olur ve Kazaklar, Rusların hâkimiyetini tanımak zorunda kalırlar. 1927 yılından itibaren, önceden gelen Rus göçmenler korunurken yeni Slav ve Rus göçmenlerin Türkistan'a yerleştirilmeleri de sürdürülür. 1920'lerden 1960'lara kadar Kazakistan'ın konargöçerleri için birçok iskân planı uygulanır ve milyonlarca Kazak Türkü canını ve malını kaybeder⁴³.

Jambıl'ın ister şirlerinde, ister *aytıslarında* en fazla üzerinde durduğu konu Çarlık döneminde Kazakların çektiği zorluklar, maruz kaldığı haksızlıklardır. Çarlık dönemini daha çok Çarlık hükümeti idarecilerini ve sadece kendi çıkarlarını düşünen bazı Kazak bey ve zenginlerini eleştirmek suretiyle işler. Onları eleştirirken Kazak toprakları ve halkı uğruna düşmanlarla mücadele eden Kazak kahramanlarını överek onları örnek alınması gereken kişiler olarak göstermektedir. Bunun dışında Jambıl'ın eserlerinde Hokand Hanlığı'na geniş yer verilmektedir. 1846 yılında Jambıl doğduğunda, Kazakistan'ın güneyi, Jetisu civarı Hokand Hanlığı'nın idaresi altındadır⁴⁴. Kulmambet, Sarbas, Dosmagambet ile yaptığı *aytıslarında*, *Meniñ Ömirim* adlı şirinde bu dönemde Kazaklar'ın yaşadığı zorlukları konu etmektedir.

1920'li yıllarda Kazakistan'da edebiyat sıkı bir kontrol altına alınarak, bazı türler, konular ve eğilimler yasak hale getirilmiştir. Baskılar açık bir şekilde yapılmakta olup Stalin'e veya komünizm ideolojisine karşı olanlar "halk düşmanı" ilan edilip ortadan kaldırılmaktadır⁴⁵.

Jambıl'ın 1919 yılından itibaren neden hiç *aytıslar* yapmadığını bu hususa bağlamak mümkündür. Onun için *aytıslar* birer halkı bilinçlendirme araçlarıydı, Sovyet rejimi özgür söz hakkını elinden aldığından Jambıl susmayı tercih etmiştir. Zaten 1919'dan 1921 tarihine kadar şir de söylemediğini görmekteyiz. Üç yıllık

⁴³ Gömeç, S., age., s.83-88.

⁴⁴ Joldasbekov, M., *Asıl Sözdin Atası*, Almatı, 1996, s.16.

⁴⁵ Kuzembayulı, A., Abil, E., age., s.271, 288.

sessizliğin ardından 1921’de Jambıl’ın seslendirdiği şir çok derin anlamlar taşımaktadır. İlk okunuşta Jambıl’ın bir toplantıda kendisine ilgi gösterilmediğinden dolayı sadece kırgınlığının dile getirildiği sözler gibi görünse de, aslında bu şir önemli mesajlar içermektedir. *Belsendilerge* adlı bu şirde Jambıl “kıyıldım” bahanesiyle “Jambıl şir söylemeyi tamamen bırakmadı”, “ben hala eski Jambıl’ım” ifadelerinin yanı sıra toprakların Kazaklar’ın elinden zorla alınması durumuna atıfta bulunarak Sovyet hükümetini “halk yaylayı asla terk etmez” sözleriyle aslında uyarılmış bulunmaktadır⁴⁶. Bu dönemde komünizmin yoğun sansürü altında yazarlar ve şairler Bolşevik ihtilalini, Sovyetleri övmek zorunda kalmışlardır⁴⁷.

1924 yılında Kazakistan’ın otonom bölge olmasının 4. yılı kutlamalarında Jambıl’ın seslendirdiği *Qazaqstan Toyına* adlı şirde o dönemin tüm eserlerinde olması gereken “Sovyet iktidarı” ile ilgili olumlu düşünce de yer almaktadır. Bu tarihten sonra da özellikle Sovyetlerin “siparişi üzerine” seslendirdiği bazı şirlerinde “Ulu Ekim”, “Sovyet Kanunu” ve “Lenin” ile ilgili müspet sözlere şahit olmaktadır, ama şiri derinlemesine okuduğumuzda şirin büyük bir kısmının Kazak halkına, onların dertlerine, sıkıntılarına, onların tarihlerine ayrıldığını açıkça görmekteyiz. Sovyet döneminde yazılmış eserlerin hemen hemen hepsinde bulunan “büyük Rus dili” gibi ifadelerden sonra Jambıl bu şirlerinde “büyük Kazak halkı”, “altın Kazak dili”, “kahraman mücadeleçilerin gururlu nesli” ifadelerine de yer vermiştir.

1925–1929 yılları arasında uygulanan Sovyetleştirme ve kolhozlaştırma hareketleri başarısız olmuş, 1925’te bir Kazak ailesine en az 26 baş hayvan düşerken, 1929’da bu rakam 5 baş ile sınırlı kalmıştır. Sovyetleştirme uygulamaları sırasında yurtlarından sökülen iki milyondan fazla Kazak Türkü yollarda ölmüştür⁴⁸.

Rusya, Türklerin bağımsızlıklarını bu şekil kolhozlarla yok ederken Kazak Türklerinin uyanmasını ve yeni haklar kazanmasını isteyen Alihan Bökeyhan, Muhamedjan Tınışbayulı, Ahmet Baytursın ve Mırjakıp Dulat gibi Kazak aydınlarını çeşitli şekillerde ortadan kaldırmıştır. Çarlık Rusya’sı zamanında Türk halkı zorla Hristiyanlaştırılmak ve böylelikle Ruslaştırılmak istenmiş, fakat istenen sonuç alınamayınca her Türk boyu için ayrı bir Kiril Alfabesi hazırlanarak kültür yoluyla Ruslaştırma planlanmıştır. Bu faaliyetler Sovyet dönemi idarecileri tarafından da

⁴⁶ *Djambul Djabayev, İzbrannıye Proizvedeniya*, Almatı, 1981, s. 177, 375.

⁴⁷ Kvakin, A., “Rossiya poznayot russkoye zarubejye”, *Noviy Jurnal*, No: 211, 1998.

⁴⁸ Gömeç, S., age., s.86.

aynen uygulanmış, bu arada aynı uygulama Sovyetler Birliğindeki diğer milletlere; Ermeniler, Gürcü, Eston, Leton ve Litvanyalıları karşı yapılmamıştır⁴⁹.

Jambıl, 1927’de seslendirdiği *Zamana Ağımı* adlı şirinde, Çarlık döneminden bahsederken Çarlık hükümetinin en iyi toprakları Kazakların elinden zorla aldığını, hayvanlarını da vergi olarak ele geçirdiğini anlatmaktadır. Şirin devamında Jambıl, Kazak halkına “senin olan toprakta altın, gümüş, sayısız yer altı kaynakları var, ancak sen, senin olan bu nimetlerden istifade edemiyorsun. Sana ait olan bu zenginliklerin sefasını yabancı eller sürüyor, sana ait madenleri çıkartabilmek için fabrikalar inşa ediyor” diyerek halkı tüm bunlara boyun eğdiği için kınamaktadır. Jambıl burada Çarlık döneminden söz ediyor gibi görünse de, şiri seslendirdiği dönemde de durumun aynen devam ettiğinin farkındadır, yani Çarlık dönemine atıfta bulunarak aslında içinde bulunduğu zamanı anlatmaktadır. “Bu dağ senin dağın, bu bozkır senin bozkırın” ifadelerinin yer aldığı bu şir, şu sözlerle bitmektedir: “Halkım, eskisi gibi boyun eğme, ileriye doğru atılmak en emniyetli yoldur”. Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, Sovyetler içinde Kazakistan, Jambıl için son durak değildir. O, halkı mücadeleyi devam ettirmeye çağırmaktadır.

Bu arada Kazak Türkleri 1929 yılına kadar Arap alfabesiyle, 1929–39 yılları arasında Latin alfabesiyle yazmış olup 1939 yılından itibaren de Kiril alfabesini kullanmaya başlamışlardır.

Kazakistan, Sovyet Cumhuriyetleri içinde 1937–38 yıllarında ülke çapındaki kıyım sonucunda en çok kayıp veren bölgelerden biri olmuştur. Kazakistan’da bu dönemde milli kadroların ortadan kaldırıldığı görülmektedir. Moskova, halkın arasından çıkan ve Sovyet-Rus aleyhtarı olan Kazak aydınlarının asla kendilerine boyun eğmeyeceklerini bildiğinden bunların birçoğunu öldürmüştür⁵⁰. Jambıl, 1937’de seslendirdiği *Ömir Jırı* adlı şirinde de “halkını mücadeleye çağırmayan insan şair olamaz” demektedir.

1941 yılında İ. Dünya Savaşı başlar. Bu dönemde Moskova, Tair Jarokov adlı Kazak asıllı bir tercüman vasıtasıyla Jambıl’a cephedeki askerlere moral verecek şirler yazmasını rica eden bir telgraf gönderir. Tair Jarokov o süreci şöyle hatırlamaktadır: “İki gün boyunca Jambıl’a savaşı, Leningrad’ı anlattım. Ancak Moskova’nın ricasını iletmeye cesaret edemedim. Savaş ve Leningrad üzerine bu

⁴⁹ Gömeç, S., age., s.86-87.

⁵⁰ Gömeç, S., age., s.94.

kadar sohbetten sonra Jambıl’a kendiliğinden ilham geldi”⁵¹. Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere Jambıl, Moskova’ya sıcak bakmamaktadır. Ancak savaşımlar arasında Kazak halkının evlatları da vardır. Nitekim savaşımlar başlamasından bir yıl sonra Jambıl’ın oğlu Algaday da cepheye çağrılır. Jambıl şiirlerinde Rus zaferi gibi algılanan galibiyetin gerçeklerini ve Kazakistan’ın savaşı sırasında Sovyetlere yaptığı büyük yardımları gözler önüne sermeyi amaçlamaktadır. 1941’de yazdığı *Leningrad’tık Örenim* adlı şiirde Jambıl cephedeki askerlere “Kazakistan topraklarının derinliklerinden çıkan petrol, kömür, bakır, kurşun hep size gönderilmektedir. Ekmek ve buğday, en iyi atlar, elmalar size gönderilmektedir. Bunlar savaşta galip çıkmanız için size yardım etmelidir” demektedir. Yine bu yılda yazdığı *Moskva’ya* adlı şiirinde Jambıl, Moskova’ya şu sözlerle seslenmektedir: “Bizim sondajcımız, kömürçümüz sana yardım etmektedir. Kazak çocuklarından oluşan alay ölümcül savaşı katılmaktadır”. 1943’te kaleme aldığı *Keñes Gvardeyetsterine* adlı şiirinde Jambıl’ın şu sözleri dikkat çekmektedir: “Muhafız subaylarının arasında benim askerlerim de var; benim akrabalarım, benim torunlarım var. Kazakistan’ın evladı kılıcını salladı ve ben zaferin yaklaştığını hissediyorum”.

1946-1949 yıllarında köylülerin toprakları zorla alınarak kamulaştırılmıştır. 1948 yılında köylülerin hayvanlarına el konulmuştur.⁵²

İ. Dünya Savaşımların bitmesinden sonra Kazakistan Komünist Partisi I. Sekreterliğine getirilen ve bir Kazak Türk’ü olan Şahahmedov, Kruşçev’in 1950’deki “Bakır Topraklar” projesine karşı çıktığı için görevinden uzaklaştırılır. Bu projenin uygulanmaya konulmasıyla 25 milyon hektar mera arazisi Sovyetler Birliği’ni beslemek üzere tarıma açılır⁵³.

1956’da Brejnev’in Kazak Komünist Partisi Sekreterliğinden ayrılmasından sonra yine bir Kazak Türk’ü olan Dinmuhammed Kunayev başa gelir. 16 Aralık 1986’da Dinmuhammed Kunayev’in Kazak Komünist Partisi genel sekreterliğinden alınması ve yerine Genadi Kolbin’in getirilmesi büyük tepkilere sebep olur. İ. Dünya Savaşımlarından sonra yürürlükte olan uygulamaya göre, milli cumhuriyetlerin komünist partilerinin birinci sekreterleri o millettten, ikinci sekreteri ise Moskova’nın kontrolü için Rus azınlıktan seçilmekteydi. Kazakistan’da ise bunun tersi yapılmak

⁵¹ *Djambul Djabayev, İzbrannıye proizvedeniya*, Alma-Ata, 1981, s.18.

⁵² Kuzembayulı, A., Abil, E., age., s.295.

⁵³ Gömeç, S., age., s.87.

istenir ve bunun üzerine ayaklanmalar çıkar. Ruslar olayların önünü alabilmek için bir Kazak Türkü olan Saidullah Kubaşev'i başa geçirirler. Kazakistan'da Aralık olayları bağımsızlık uğruna çıkan olaylardır. O günden sonra bu olay milli bayram olarak kutlanmaktadır⁵⁴.

Kazakistan 1989'da resmi dil olarak Kazakçayı onaylamış, 1991'de de bağımsızlığını ilan etmiştir. Jambıl, 1946'da yaşama veda ettiğinden bu günleri görememiştir. Ancak hayalinin bu olduğunu şirlerinden çıkartmak hiç de zor değildir

⁵⁴ Gömeç, S., age., s.88-89.

Kısaltmalar

- age. : adı geçen eser
agm. : adı geçen makale
bkz. : bakınız
c. : cilt
Çev. : çeviren
s. : sayfa
S. : sayı

I. BÖLÜM

Kazak Halk Edebiyatında *Aytys* Geleneği

1. Kazak Türklerinde *Aytys* Türü

Aytys, irticalen şiir söylemenin en zengin ve verimli sahasıdır. “*Aytys*”, Kazak Türklerinde çok eskiden beri “atışma”, “söz yarışı”, “fikir tartışması” anlamında kullanılagelmıştır. Kazaklarda iki kişinin karşı karşıya gelip atışması, sade sözle, sade müzikle veya müzik eşliğinde sırayla söylenilen doğaçlama şiirle de mümkündür. Bunlardan her biri sezgi gücü yüksek bir zihin, kıvrak bir zekâ ve ustalık gerektirir. Çok eskiden beri “Sanatın başlangıcı güzel sözdür” diyerek, söz sanatına değer verip hürmet eden Kazak halkı genel olarak edebî mirasa, onun içinde ise süslü söz örneğinin bol olduğu akınlar (âşıklar, ozanlar) *aytı*sına özel önem verip onu kendi manevî yaşamının yansıması, eskimez değerli mirası olarak nesilden nesle aktarmaya devam etmiştir.⁵⁵

Şimdiye kadar yapılan tanımlarda iki kişinin atışması olarak tanımlanmasına ilişkin olarak, Kazak *aytı*sının bazen iki kişiden fazla akın arasında gerçekleşebileceğini de belirtmek isteriz. Buna *Nurila ile Akınlar Aytısı ve Jambıl’ın Verdiği Hüküm*⁵⁶ *aytı*sı örnek olarak verilebilir.

Doğaçlama şiir söyleyerek atışma sanatı, eskiden sadece Kazaklarda değil, birçok halkın hayatında yer almaktadır. M. Avezov, *Aytys Öleñderi* adlı araştırmasında, Batı Avrupa’nın Orta Çağ Keltlerinde *bardların*, Orta Avrupa’daki *meisterzingerlerin*, İskandinavya’daki *skaldlerin*, Rusya’daki *skomorohların* Kuzey Fransa’da *truverlerin* ve eski İran, Hint ülkelerindeki “Müşaireler”e, Arabistan’daki “Muallakat”a katılan ozanların hepsinin doğaçlama şiirlerle yapılan atışmalarda başarılı olduğunu, bu sanatın Kazakların *aytı*sına benzediğini ifade etmektedir⁵⁷. S. Mukanov Türkler’in yanı sıra

⁵⁵ Jarmuhamedulı, M., *Aytys Öleñderiniñ Argı Tegi men Damuvı*, Almatı, 2001, s.12-13.

⁵⁶ *Jambıl Jabayev Eki Tomdıq Şıǵarmalar Jıynaǵı*, Almatı, 1982, s.145.

⁵⁷ Avezov, M., “*Aytys Öleñderi*”, *Kazak Ádebiyetiniñ Tarih*, Almatı, 1948, s.7.

konargöçer Moğol, ve Arap halklarında da *aytis* türünün yaygın olduğunu *Aytıstar Tuvralı* adlı yazısında bildirmektedir⁵⁸.

Gerek iç, gerekse dış yapı bakımından Kazak Türklerindeki *aytis* sanatına en yakın *aytis* örneklerini yine Kırgız, Karakalpak ve Türkiye Türklerinin halk edebiyatlarında görmekteyiz.

Kırgız Türklerinin *aytis*ı “Semerden” ve “Alımsabak” olmak üzere iki esas türden oluşur. Muhteva bakımından geniş olan “Semerden” iki kişinin, belirli geleneksel bir konu etrafında atışması iken “Alımsabak” birçok kişinin bir vesileyle toplanan kalabalığın önünde atışmasıdır⁵⁹.

Karakalpak Türklerinde *aytis* düğün ve eğlence akşamlarında kız ile yiğit arasında şaka mahiyetinde yapılan atışmalardan ibarettir. Bu atışmalar Kazaklardaki “kayımdasuv” *aytis*larına (şakalı *aytis*lara) çok benzemektedir. Burada esas gayenin yenmek değil, güldürmek ve eğlenmek olduğunu görmekteyiz⁶⁰.

Türkiye’deki âşıklık geleneğinde en az iki âşığın dinleyici huzurunda veya herhangi bir yerde karşı karşıya gelerek, birbirlerini sazda ve sözde belli prensipler içinde denemeleri esasına dayanan sistemli deyişmelere "karşılaşma", "deyişme", "atışma" veya "karşıberi" denir⁶¹. Atışmalar âşıklık geleneğinde önemlidir. Âşığın tanınması, ünlü bir âşıkla atışıp onu yenmesine bağlıdır⁶². Atışmalar ezgilerden ve icra geleneğinden ayrılmaz⁶³.

Dolayısıyla *aytis* geleneğinin eskiden Avrupa, İran, Hindistan, Arabistan gibi dünyanın çeşitli yerlerinde de yaygın olduğunu, günümüzde ise Türk dünyasında canlılığını hâlâ koruduğunu söylemek mümkündür. Bununla birlikte özellikle Kazakistan’da *aytis* geleneği canlı tutulmakta ve gün geçtikçe gelişmeye devam etmektedir. Çünkü *aytis* günümüzde Kazakistan’da en az diğer sanat dalları (sinema, tiyatro, vs.) kadar ilgi görmekte ve halkın *aytis*a olan rağbeti gün geçtikçe artmaktadır.

⁵⁸ Mukanov, S., “Aytıstar Tuvralı”, *Aytıs*, I.c., Almatı, 1965, s.12.

⁵⁹ Bogdanova, M., *Kırgızskaya literatura*, Moskva, 1947, s.29-30.

⁶⁰ Davkarayev, N., *Oçerki Po İstorii Dorevolütsionnoy Karakalpakskoy Literaturı*, Taşkent, 1959, s.38-39.

⁶¹ Türkiye âşıklık geleneğindeki “atışma” türü hakkında daha geniş bilgi için bkz. Günay, U., *Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi*, Ankara, 1992, s.47.

⁶² Bali, M., “Âşık Karşılaşmaları-Atışmalar”, *Türk Folkloru Araştırmaları*, Eylül 1975, c. 16, no 314, s.7432.

⁶³ Dizdaroğlu H., *Halk Şiirinde Türler*, Ankara, 1969, s.214.

2. Aytıs Geleneği Üzerine Yapılan Çalışmalar

2.1 Genel Olarak Aytıs Üzerine Yapılan Çalışmalar

Tarihî ve sosyal açıdan büyük önem taşıyan birçok eski *aytıs* örneği yazıya geçirilmediğinden, maalesef, günümüze ulaşmamış bulunmaktadır. Kazak *aytısları* XIX. asrın ikinci yarısından itibaren gazete ve dergilerde yayımlanmaya, ayrı kitaplarda toplanmaya başlar⁶⁴. Bu çalışmaların içinde Radlov'un Türk halk edebiyatı örneklerini topladığı külliyatı *aytıs* türünün ele alınıp etraflıca incelenebilmesi açısından önemlidir⁶⁵. Söz konusu külliyatında Radlov, Kazak *aytıslarını* belirli başlıklar altında toplamaktadır. Örneğin, evlenecek kızın şarkısı olarak “Jar-jar” *aytısları*⁶⁶, “Kayımdasuv” şiiri olarak “Janak ile Tübek'in” *aytısları*⁶⁷, “Jumbak” yani “bilmece” bölümünde ise kız ile yiğidin bilmecelele yapılan *aytısları*⁶⁸ Kazak Türkçesinde Kiril harfleriyle yayımlamıştır. Bununla birlikte ihtilalin ilk yıllarında Kızılorda, Jetisu bölgelerini dolaşarak birçok *aytıs* örneğini yazıya geçiren A.Divayev⁶⁹ de *aytıs* türünün araştırılmasına büyük katkıda bulunmuştur.

Aytısların toplanarak kağıt üzerine dökülmesinde S.Seyfulin⁷⁰'in emeği büyüktür. Onun külliyatı edebî miras içinde önemli bir yere sahip olan *aytısları*, halkın yararına sunmak bakımından önemli bir başlangıçtır.

Kazak bilim adamı Şokan Valihanov *aytıs* sanatının sosyal açıdan önemini kavrayıp bununla ilgili olarak bilimsel düşüncüyü ortaya koyan ilk kişidir⁷¹. *Aytıs* türünün bilimsel açıdan ele alınıp tasnif edilmesi konusunda M. Avezov⁷²'un çalışması göz ardı edilemez. O, bu eserinde *aytıs* türü üzerinde detaylı bir biçimde durmakta, *aytıslardan* örnekler sunmaktadır.

S.Mukanov⁷³ makalesinde *aytısların* sözlü gelenek içerisindeki yerini belirlemede bazı akınların hayatları ve sanatları ile ilgili değerli bilgiler vermektedir.

⁶⁴ Tebegenov T., *Halıq Aqındarı Şıǵarmalarındaǵı Ádebiyet Pen Fol'klor Dástúri*, Almatı, 2001, s.6.

⁶⁵ Radlov, V., *Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemyon, Jivushih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepı*, 3. c., St. Petersburg, 1870,s.712.

⁶⁶ Radlov, V., *age.*, s.7-10.

⁶⁷ Radlov, V., *age.*, s. 29-32.

⁶⁸ Radlov, V., *age.*, s.320-322.

⁶⁹ Divayev, A., *Opis' Etnografičeskih Materialov, Sobrannih v Semirečenskoy Oblasti V 1920 Godu*, Taşkent, 1922.

⁷⁰ Seyfullin, S., *Qazaqıñ Eski Ádebiyet Nusqaları*, 1 Jıynaq, Almatı,1931, s.215.

⁷¹ Valihanov, Ş., *Soçineniya*, St. Petersburg, 1904, s.5,31.

⁷² Avezov, M., *Kazak Ádebiyetiniñ Tarihi*, I. cilt, II. Kitap, Almatı, 1964, s.671-714.

⁷³ Mukanov, S., *agm.*, s.17-35.

K.Jumaliyev⁷⁴ eserinde Kazak sözlü edebiyatının gelişme sorunları üzerinde durmakta, bu gelenek içerisinde yer alan *aytıs* türünü detaylı bir biçimde incelemektedir. M.Jarmuhamedulı⁷⁵ da *aytısla* ilgili kapsamlı çalışmaları bulunan diğer araştırmacıdır. O, çalışmasında *aytıs* sanatını kökeni ve gelişmesi bakımından incelemektedir.

R. Berdibay⁷⁶ eserinde *aytısnın* halk edebiyatı içerisindeki yeri üzerinde durmakta, *aytıslardan* örnekler vermektedir. A.Darbesalin⁷⁷ 19. asır akınların hayatlarından ve *aytıslarından* söz etmektedir. N.Törekulov⁷⁸un araştırmasında *aytıslar* türünün özelliklerini incelemekte, vardığı neticeleri örneklerle desteklemektedir.

2.2 Jambıl'ın Aytısları Üzerine Yapılan Çalışmalar

Törekulov'un 1989 yılında yayımlanan *Jüz Jasağan Bäytetek*⁷⁹ adlı eserinde Jambıl'ın hayatına ve eserlerine yer vermiştir. "Aytıslar az mı sandınız?" adlı bölümde Jambıl'ın *aytısa* ne zaman başladığı ve kiminle atıştığı yönünde bilgilerin yanı sıra *aytıslarından* örnekler de bulunmaktadır.

Mırzatay Joldasbekov'un 1992'de yayımlanan *Jüz Jırlağan Jürek*⁸⁰ adlı araştırması da Jambıl'ın *aytıslarıyla* ilgili değerli bilgiler içermektedir. Eser, Jambıl'ın atıştığı akınlarla ilgili malumatları da içeriyor olması bakımından önemlidir.

Aynı araştırmacıya ait olup 1996'da yayımlanan *Asıl Sözdin Atası*⁸¹ adlı eserde Jambıl'ın hayatı, eserleri ve çağdaşları anlatılmaktadır.

Esmagambet İsmailov 1965'te yayımlanan *Aqındıq Ömir*⁸² adlı eserinde Jambıl'ın *aytıslarının* ne zaman, ne şekilde ve kiminle yapıldığı sorularına cevap aramaktadır.

Jarmuhamedov, 1976 yılında yayımlanan *Aytıstın Damuv Joldarı*⁸³ adlı eserinde Jambıl'ın Sarbas, Dosmagambet ve Kulmambet ile *aytıslarına* yer vererek onun irticalen şiir söyleme sanatındaki ustalığı ile *aytıslar* türüne kazandırdığı yenilikler üzerinde durmaktadır.

⁷⁴ Jumaliyev K., *Kazak Ädebiyeti*, I. Bölüm, Almatı, 1950, s.27, 117-137.

⁷⁵ Jarmuhamedulı, M., *age.*, s.26.

⁷⁶ Berdibay, R., *Sarqılmas Qazına*, Almatı, 1983, s.246.

⁷⁷ Darbisalin, A., *Ömir Jäne Poeziya, XIX. Ğasırdağı Qazaq Poeziyası*, Almatı, 1985, s.319.

⁷⁸ Törekulov, N., *Qazaq Sovet Halk Poeziyasın Janrlıq Erekselikteri*, Almatı, 1979, s.166.

⁷⁹ Törekulov, N., *age.*, Almatı, 1989.

⁸⁰ Joldasbekov, M., *age.*, Almatı 1992.

⁸¹ Joldasbekov, M., *age.*, Almatı, 1996.

⁸² İsmailov, E., *Aqındıq Ömir*, Almatı, 1965.

⁸³ Jarmuhamedov, M., *Aytıstın Damuv Joldarı*, Almatı, 1976, s.65-67.

Tebegenov'un, 2001 yılında yayımlanan *Halıq Aqındarı Şıǵarmalarındaǵı Ädebiyet Pen Folklor Dästäri* adlı eserinde Jambıl'ın Nurıla ile *aytı*sına yer verilmiştir.⁸⁴

Muhamedrahım Jarmuhamedulı'nın *Aytıs Öleñderiniñ Arǵı Tegi Men Damuvı* adlı monografik çalışmasında Jambıl'ın icra sanatına da değinmektedir.⁸⁵

Saken Seyfullin'in 1931 yılında yayımlanan *Qazaq Ädebiyeti Nusqaları*⁸⁶ ve 1932'de yayımlanan *Qazaq Ädebiyeti*⁸⁷ adlı eserlerinde Jambıl ile Kulmambet *aytı*sından örneklere yer vermektedir.

Jambıl bilim dalının temelini atan ise Muhtar Avezov olmuştur. "Ardaqtı Jambıl" adını taşıyan ilk makalesinde o, Jambıl'ın eserlerinin o zamanın en değerli hatırası olduğunu ifade etmektedir.⁸⁸ 1948 yılında çıkan *Qazaq Ädebiyeti Tarihi* adlı eserde onun "Aytıs Öleñderi"⁸⁹ adlı bir makalesi yayımlanmıştır. Bu makalesinde Avezov, Jambıl'dan *aytı*s sanatının parlak yıldızı şeklinde bahsetmektedir.

1947 yılında Jambıl'ın doğumunun 100. yılı kutlanmıştır. Bu kutlamalar çerçevesinde M.Avezov "Jambıl'ın *Aytı*sıtaǵı Öneri" adlı bir bildiri sunmuştur. Bu makalede Jambıl'ın *aytı*sları, çevresi ve sanatı ayrıntılı bir biçimde incelenmiştir. Söz konusu makale 1996 yılında yayımlanan *Jambıl Jabayevtiñ Tañdamalı Şıǵarmalar Jıynaǵı*⁹⁰ adlı eserin önsözünde yer almaktadır. Avezov'un diğeri bir makalesi olan "Qazaq Halkınıñ Ulı Aqını"⁹¹ 1954 yılında yayımlanmıştır. Burada Jambıl'ın irticalen şiir söyleme ustalığı üzerinde durulmaktadır.

Sabit Mukanov da Jambıl'ın *aytı*sları hakkında birçok araştırma yapmış biridir. Onun "Akındar"⁹² ve "Jüz Jıldıñ Jırısı"⁹³ adlı makaleleri Jambıl'ın *aytı*slarıyla ilgili değerli bilgiler içermektedir. Araştırmacının Rus dilinde yayımlanan "Jizn' İ Poetiçeskoye Tvorçestvo Djambula"⁹⁴ adlı makalesinde Jambıl'ın hayatı ve eserleri

⁸⁴ Tebegenov, T., *Halıq Aqındarı Şıǵarmalarındaǵı Ädebiyet Pen Folklor Dästäri*, Almatı, 2001, s.220.

⁸⁵ Jarmuhamedulı, M., *Aytıs Öleñderiniñ Arǵı Tegi Men Damuvı*, Almatı, 2001.

⁸⁶ Seyfullin, S., *Qazaqtıñ Eski Ädebiyet Nusqaları*, 1 Jıynaq, Almatı, 1931, s.215.

⁸⁷ Seyfullin, S., *Qazaq Ädebiyeti*, Kızılorda, 1932.

⁸⁸ Avezov, M., "Ardaqtı Jambıl", *Ädebiyet Maydanı Dergisi*, sayı:5, 1938, s.67.

⁸⁹ Avezov, M., "Aytıs Öleñderi", *Qazaq Ädebiyetiniñ Tarihi*, I c., 1948, s.7.

⁹⁰ *Jambıl Jabayevtiñ Tañdamalı Şıǵarmalar Jıynaǵı*, Almatı, 1996, s.7.

⁹¹ Avezov, M., "Qazaq Halqınıñ Ulı Aqını", *Ädebiyet Jäne İskusstvo*, sayı: 9, 1954, s.1-15.

⁹² Mukanov, S., "Akındar", *Sotsialistik Qazaqstan*, sayı: 4, Aralık 1943.

⁹³ Mukanov, S., "Jüz Jıldıñ Jırısı", *Ädebiyet Jäne İskusstvo*, sayı: 7, 1946.

⁹⁴ Mukanov, S., "Jizn' İ Poetiçeskoye Tvorçestvo Djambula", *Djambul-Polnoe Sobranie Soçinenii*, 1946, s.5.

incelenmiştir. Mukanov, 1978’de yayımlanan *Ösuv Joldarımız*⁹⁵ adlı eserinde Jambıl’ın irtical sanatını değerlendirmektedir.

Gabit Musrepov, 1975’te yayımlanan “Alıp Aqın Atamız”⁹⁶ ve 1971’de yayımlanan “Fenomen-Feniks”⁹⁷ adlı makalelerinde Jambıl’ın hayatı ve eserlerine yer vermektedir. Araştırmacı, ikinci makalesinde Jambıl’ın akınlık sanatını hep parlayan anka kuşuna benzetmektedir.

İsmailov’un *Akınlar*⁹⁸ adlı monografik çalışmasında Jambıl’ın akınlık sanatıyla ilgili bilimsel fikirler ileri sürülmektedir. Araştırmacının *Akın, Jırşı, Jıravlar*⁹⁹ adlı bir başka eserinde Jambıl’ın akınlık ve jırşılık sanatları birbirine bağlı olarak incelenmektedir.

Sadırbayev’in *Folklor Jäne Jambıl*¹⁰⁰ adlı monografisinde Jambıl’ın eserleri tahlil edilmektedir.

Tötekulov’un 1978 ve 1996’da yayımlanan *Jambıl Jäne Kenen*¹⁰¹ ve *Alatav Asqarınan Jır Asırğan*¹⁰² adlı çalışmalarında Jambıl ile Kenen’in eserleri arasındaki bağlantı araştırılmakla beraber Jambıl’ın bazı *aytıslarına* yer verilmektedir.

Rus bilim adamlarından K. Zelinski’ye ait *Jambıl* adlı eserde akının hayatı ve eserlerine yer verilmektedir¹⁰³.

Smirnova’nın¹⁰⁴ Kazak SSC ilim akademisi Muhtar Avezov Edebiyat ve Sanat Enstitüsü tarafından yayımlanan *Kazak Edebiyatı Tarihi* adlı eserin I. Cilt 2. Kitap için hazırladığı önsözü de Jambıl’ın icra sanatıyla ilgili bilimsel açıklamalar içermektedir.

Jambıl’ın *aytıslarını* Rusçaya çeviren P. Kuznetsov, M. Tarlovskiy ve A. Jovtis¹⁰⁵i de burada zikretmek gerekir.

3. Kazak Türklerinde Aytıs Türleri

Aytısın tabii özelliği olan karşılıklı icra, diğer sözlü gelenek türleriyle kıyaslandığında konu, üslup, icra şekli bakımından farklılıklar göstermektedir. Kazak

⁹⁵ Mukanov, S., *Ösuv Joldarımız*, Almatı, 1978.

⁹⁶ Müsirepov, G., “Alıp Aqın Atamız”, *5 Tomdıq Şıǵarmalar Jıynaǵı*, 4. c., Almatı, 1975.

⁹⁷ Müsirepov, G., “Fenomen-Feniks”, *Qazaq Ädebiyeti*, 22 Ekim, 1945.

⁹⁸ İsmailov, E., *Aqındar*, Almatı, 1956.

⁹⁹ İsmailov, E., *Aqın, Jırşı, Jıravlar*, Almatı, 1949.

¹⁰⁰ Sadırbayev, S., *Folklor Jäne Jambıl*, Almatı, 1996.

¹⁰¹ Törekulov, N., *Jambıl Jäne Kenen*, Almatı 1978.

¹⁰² Törekulov, N., *Alatav Asqarınan Jır Asırğan*, Almatı, 1996.

¹⁰³ Zelinskiy, K., *Jambıl*, Moskova, 1955.

¹⁰⁴ “*Qazaq Ädebiyetiniñ Tarihi*”, I, c., 2. Kitap, Almatı, 1948.

¹⁰⁵ *Djambul Djabayev*, Almatı, 1996.

aytıs geleneğinde müziksiz, şiirsiz, sade sözle söylenen *aytıs* türü de vardır. Buna *şeşenler aytısı* denir. Bu, iki akının sırayla kalabalığa nasihat vermesidir. Bu *aytıs* türünde geleneksel *aytıs* icra kurallarına uyulmadığından *aytıs* türü içinde değerlendirilmesi pek mümkün görülmemektedir. *Aytısın* türleri içinde en önemli olanının günümüzde de Kazak halkı tarafından sevilerek yaşatılan ve izlenilen akınlar *aytısı* olduğunu söylemek mümkündür. *Aytıs* geleneğinin gelişmesinde bu akınlar *aytısı* önemli yer tutar.

M. Avezov¹⁰⁶ *aytısları* “Örf-adet *aytısları*” ve “Akınlar *aytısları*” olmak üzere ikiye ayırarak “Bädik” ve “Jar-jar” *aytıslarını* ilk gruba, “ruv” (uruk), “jumbak” (bilmece) ve “din” *aytıslarını* ise ikinci gruba dâhil etmektedir. S.Mukanov *aytısları* 1) Adet-Örf *aytısları*, 2) *Kayımdasuv aytısı*, 3) *Jumbak aytısı*, 4) *Din aytısı*, 5) *Akınlar aytısı* şeklinde beş ayrı grupta toplamaktadır¹⁰⁷. K.Jumaliyev ise *aytısları* 1) *Badik aytısı*, 2) *Jar-jar*, 3) Hayvan ile İnsan *aytısları*, 4) Ölü ile Diri *aytısları*, 5) *Jumbak aytısı*, 6) Örf-Adet *aytısları* a) Kız ile yiğit *aytısları*, b) Ruv *aytısları*, 7) Günümüzdeki *aytıslar* şeklinde tasnif etmektedir¹⁰⁸. M.Jarmuhamedulı *aytısları* ile ilgili kapsamlı çalışmasında bu türü 1) Örf-adet *aytısları*: a) *Badik*, b) *Jar-jar* c) Kız ile yiğit *aytısları*, d) Çekişme ve 2) *Akınlar aytısı* a) *Din aytısı*, b) *Jumbak aytısı*, c) *Yazılı aytıs* şeklinde iki ana grup çerçevesinde değerlendirmektedir¹⁰⁹.

Şimdiye kadar yapılan tasniflerden yola çıkarak, Kazak *aytıslarının* şu şekilde tasnif edilebileceği düşüncesindeyiz:

1) Örf-âdet *aytısları*:

- a) *Badik aytısı*
- b) *Jar-jar aytısı*
- c) *Kayımdasuv aytısı*

2) *Akınlar Aytısı*

- a) *Uruk aytısı*
- b) *Uruk-halk aytısı*
- c) *Halk aytısı*

¹⁰⁶ Avezov, M., *Kazak Âdebiyetiniñ Tarihi*, I. cilt, II. Kitap, Almatı, 1964, s.671-714.

¹⁰⁷ Mukanov, S., *agm.*, s.17-35.

¹⁰⁸ Jumaliyev K., *Kazak Âdebiyeti*, I. Bölüm, Almatı, 1950, s.27, 117-137.

¹⁰⁹ Jarmuhamedulı, M., *age.*, s.26.

d) *Jumbak aytısı*

e) *Din aytısı*

3.1 Örf-Âdet Aytıları

Akınlar aytısının kökü örf ve âdetleri konu alan manzum hikâyelere, yani halk şiirinin kısa türlerine dayanmaktadır. Dolayısıyla *Jar-jar*, *Badik* ve Nevruz bayramına uygun olarak hayır duası ve dilek niteliğinde sırayla söylenen şarkı ve şiirler *aytı*s geleneğinin temelini oluşturmaktadır. Bunlardan *Jar-jar* iki ayrı grubun koro şeklinde sırayla söylediği geleneksel evlilik şarkılarıdır. *Bädik* ise eski inanç ve anlayışlara bağlı olarak ortaya çıkan geleneksel manzumelerdir.

Tabii ki bu şiirler *akınlar aytısı* gibi doğaçlama söz yarışı, hüner çekişmesi olmayıp sadece geleneksel örf ve adetleri, eski inanç ve dilekleri yerine getirmek amacıyla söylenmiştir. Gelenek göreneklere bağlı olarak her zaman koro şeklinde söylenen bu geleneksel şarkıların sözleri de ezberlenmesi kolay olduğundan herkesin ezbere bildiği kalıplı ortak metinlere dönüşmüş bulunmaktadır. Buna söz konusu manzum parçaların içinde her dörtlükten sonra sürekli tekrarlanan *alıp kelgen bazardan kara nasar* gibi mısraların, *jar-jar* veya *köş*, *badik*, *köş* gibi ayrı sözlerin etkisi büyüktür¹¹⁰.

İki gruba ayrılıp atışma geleneği zamanla genç kız ile delikanlının düğün ve eğlence akşamlarında birbiriyle şiirle şakalaşmasına yol açmıştır. Gençlerin birbirine karşı hissettikleri ilgiyi üstü kapalı bir biçimde ifade edip, hatta hoş bir şaka esnasında kendi kaygı ve endişesini sezdirmeye yönelik mısraları, “*Jar-jar*” ile “*Badik*” şarkılarından da fark edebiliyoruz. Yani bu gelenek, gençlerin irticalen şiir söyleyerek şakayla karışık gerçek duygularını ifade etme olanağı yaratmıştır. Evlenmenin düğün geleneğinden, âdet ve inançlarından doğan “*Jar-jar*” *aytı*sının “*Badik*” şarkısıyla beraber Kazaklardaki *aytı*s adlı janrın en eski türü olduğunu söyleyebiliriz. Zamanla bu türü sosyal yaşamın gelişmesine bağlı olarak içerik bakımından gelişip değişmeye başlamıştır. Örneğin, artık bir delikanlının gruptan ayrılarak sözlerinin kendisine ait olduğu şarkılar söylediğine şahit oluyoruz. Bu şarkıyı duyan grubun içindeki kız da gruptan ayrılarak delikanlıya yine sözlerinin kendisine ait olduğu bir şarkıyla cevap verir. Bu doğaçlama şarkı sözlerinde genelde hayaller veya itirazlar konu edilir. Bu

¹¹⁰ Jarmuhamedov, M., *Aytıstıñ Damuv Joldarı*, Almatı, 1976, s. 18-19.

durum, “eski *aytis* türünün değişmeye yön tuttuğunu, artık âşıkların gruptan ayrılarak teke tek atışmaya başladığını gösterir”¹¹¹.

“Jar-jar” ve “Badik”in değişmez içeriğinin değişik ilavelerle gruptan ayrılan *akınlar* tarafından söylenmesi “kayımdasuv” *aytis*ının doğmasına sebep olmuştur. *Aytısın* “kayımdasuv” türü *akınlar aytısına* kadar ayrı bir alan olarak gelişmeye devam etse de “Jar-Jar” ile “Badik”teki grup şeklinde şarkı söyleme geleneğinden halkı vazgeçiremediğini, Güney Kazakistan bölgesinde bu “kayımdasuv” türünün hâlâ gruplar şeklinde atışarak söylendiğini görebiliriz.

Halk edebiyatının bu örf ve adet şiirlerinin *aytis* türünün yanı sıra lirik ve epik manzum hikayelerin de ortaya çıkmasında temel rol oynadıkları yönünde görüşler mevcuttur. Bu görüşlere katılmamak imkansızdır, çünkü Kazaklar’ın en ünlü destanlarında kahraman sefere çıkarken vedalaşma anlamına gelen “koştasuv”, gelin getirdiğinde “Jar-jar”, öldüğünde de ağıt anlamına gelen “joktav” şiirleri söylenir. Bu türler ise *akınlar aytısın*ın doğmasına temel oluşturan birer eski şiir türüdür. Halk sanatının küçük türlerinin büyük türlere nasıl dönüştüğünü, büyük bir destanın nasıl doğduğunu Kazakların “Kozı Körpeş-Bayan Sulu” destanında açıkça görülmektedir¹¹². Bu destanda “joktav”, “koştasuv”, “ölüm haberini yakınlarına duyurma” anlamına gelen “estirtuv”, “başsağlığı dilemek” anlamına gelen “könil aytuv”, “jar-jar”, gelinin yakınlarıyla vedalaşırken ağlayarak terennüm ettiği “sınsuv”nun yanı sıra destanlarda çok nadir olarak karşılaştığımız müjde anlamına gelen “süyinşi” şiirini de, yani örf-adet şiir türlerinin hepsini görmekteyiz. Buradan yola çıkarak örf ve adet şiirlerinin destanların esasını oluşturduğunu söylememiz mümkündür. Yani halk edebiyatının kısa türleri uzun manzum türlerin ayrılmaz bir parçasıdır. Nitekim Kazak *aytis*ının başlangıç türleri olarak bilinen “Jar-jar” ve “Badik” şiirlerinin dışında yukarıda söz ettiğimiz “koştasuv”, “joktav”, “sınsuv”, “estirtuv”, “süyinşi” şiirlerinin de aslında bir diyalog şeklinde söylendiğini ve bu özelliğin de atışmanın temel şartlarından biri olduğunu göz önünde bulunduracak olursak, epik destanların doğup kalıplaşmasında küçük şiir türlerinin yanı sıra atışmanın ilk nüshalarının da büyük payı olduğunu anlayabiliriz. Epik manzumeleri ortaya çıkaran ozanlar veyahut onları zamanın koşullarına göre değiştirerek söyleyen sonraki nesiller “kayımdasuv” ile atışmanın bazı üsluplarını eserlerinde bolca kullanmışlardır. Özellikle “Ayman-Şolpan” adlı lirik-epik destanda

¹¹¹ Avezov, M., *Kazak Edebiyatının Tarihi*, I c., birinci kitap, Almatı, 1960, s. 687.

¹¹² Avezov, M., *Zaman ve Edebiyat*, Almatı, 1962, s. 65.

bunu açıkça görmemiz mümkündür. Kahramanlık destanlarının 7-8 heceli olmasına karşın 11 heceli olarak söylenen aşk şiirleri hem şekil, hem muhteva bakımından Kazak Türklerinin atışma türüne çok yakındır. Örneğin, “Ayman-Şolpan” destanındaki Kötibar ile Maman’ın düğün esnasındaki diyalogları 11 heceli olup, Kötibar’ın Maman’a *eyere bindirecek oğlun yok* demesine karşılık, Maman’ın ona *tam-takır yalnız bir fakirsin*¹¹³ diye cevap vermesi, *akınlar aytısında* âşıkların sıkça kullandığı geleneksel üsluba yakındır.

Kazak halk edebiyatında hem *aytıs* hem kahramanlık destanı sayılabilecek eserler de mevcuttur. Örneğin “Aydos Bahadır” adlı manzumenin hem epik eserlerle beraber¹¹⁴, hem bir atışma örneği¹¹⁵ olarak yayımlandığını görmekteyiz. Burada Aydos’un sefere hazırlanması, güzel Karaşas’ın gördüğü rüyadan yola çıkarak Aydos’tan sefere çıkmamasını istemesi, Aydos’un rüyayı ters yorup da sefere çıkması ve ölmesi şeklinde birbirini takip eden belirli olaylar zinciri bu eserin bir kahramanlık destanı olduğu izlenimi verir. Ancak burada Aydos’un savaş meydanındaki kahramanlarından özel olarak bahsedilmemektedir, bunun aksine Aydos ile Karaşas, âşık yiğit ile Karaşas, Karaşas ile babasının kendi aralarında soru-cevap şeklindeki sözlerine özel bir önemin verildiğini görmekteyiz. *Aytısın* başlangıçtan itibaren lirik-epik destanlarla yan yana geliştiğini söylemek mümkündür. Hem *aytıs*, hem lirik-epik destanların kökenleri halk şiirinin kısa şiir türlerine dayandığından *aytıs* türüne epik eserlerin geniş içeriği, lirik-epik manzumelere de *aytıslarda* kullanılan üsluplar yabancı değildir. Hatta sosyal yaşamın önemli meselelerini derinden kapsayıp tasvir etme konusunda *aytıs* ile lirik-epik manzumeler birbiriyle ortaklaşa tarih açısından da büyük bir öneme ulaşmışlardır. Büyük sosyal meseleleri gündeme getirmesi bakımından *aytısların* tarihi ve sosyal açıdan önemlerinin daha da arttığını görmekteyiz. *Aytısların* ve lirik-epik destanların kökenlerinin dayandığı düşünülen örf-âdet *aytısları* belli bir tören sırasında söylenir. Bu tür *aytıslarda* yenmek ve yenilmek esas gaye değildir. Örf-âdet *aytıslarında* esas gaye nasihat vermek, gönül avutmak ve bir durumu izah etmektir. Şimdiye kadar yapılan çalışmalarda örf-âdet *aytısları* *jar-jar*, *badik* ve *kayımdasuv* olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Bunlardan asırlar boyu halkın yaşam tarzı, örf ve âdetlerine bağlı olarak ortaya çıkmış ve *aytısın* temelini oluşturmuş olan “jar-jar” ve

¹¹³ *Batırlar Jırı*, Almatı, 1959, s.511.

¹¹⁴ *Batırlar Jırı*, Almatı, 1965.

¹¹⁵ *Aytıs*, Almatı, 1965, s. 56.

“badik” *aytı*ları dediğimiz ilk örnekler, zamanla gelişerek irticalen şiir söyleme geleneğindeki *akınlar aytısı*nın doğmasına ve gelişmesine yol açmış bulunmaktadır. Örf ve âdetlere bağlı olarak çıkan bu ilk *aytı*s örnekleri bir “hüner yarışırma” *aytı*ları olmaktan ziyade bir geleneği yerine getirmek (*Jar-jar*) veya inançlara bağlı olarak deva bulmak (*Badik*) amacıyla söylenir. Bu *aytı*ların sözleri de daha çok ağızdan-ağıza aktarılan ezber sözlerdir. Bundan dolayı örf ve âdet *aytı*larında birinin yenmesi veya yenilmesi söz konusu değildir. Zamanla gruplar şeklinde söylenilen bu geleneksel *aytı*slarlardan iki kişinin söylediği *aytı*slar doğmuştur¹¹⁶.

3.1.1 *Badik aytısı*

“Badik” şiirleri İslâmiyet öncesine ait bir Türk geleneğidir. Asırlardır konargöçer bir yaşam tarzı süren Türklerin geçim kaynağı hayvancılık olmuştur. Eski Türk dinî inancına göre her nesnenin bir iyesi vardır. Hayvanların da bir iyesi olduğu inancından yola çıkılarak hayvanlar hastalanınca bu iyeler belli bir törenle çağrılır. İyelerin gelip hayvanları iyileştirdiğine inanılır. Bu tören esnasında kalabalığın söylediği şiire “**badik**” *aytı*sı denir. “Dil taş yarar, taş yarmazsa baş yarar” diye düşünen halk, bu *badik aytısı*nın sözleriyle hayvanlarını iyileştirmenin bir yolunu bulmuş durumdaydılar¹¹⁷. Halk, kalabalık bir halde söylediği “badik” *aytı*sı ile “hastalık iyesini” korkutmaya, onu uzaklaştırmaya çalışır. Bu *aytı*sın değişmeyen kalıplaşmış sözleri ezberlenerek nesilden nesle aktarılmıştır. “Jar-jar” şiirlerinden farklı olarak “badik” şiirin sözleri “erkeklerin sözü”, “kızların sözü” şeklinde ayrılmamış durumdadır. Bundan dolayı *badik* törenine katılan erkeklerle kadınlar “badik” *aytı*sını kendi isteklerine göre söylemişlerdir.

“Badik” *aytı*sında esas gaye kafiye, anlam bakımından güçlü ve büyümlü sözler söylemektir.

İlk önce dini inançtan doğan “badik” şiirleri zamanla “hasta iyileştirme” özelliğini yitirerek gençlerin bu bahaneyle bir araya gelip eğlenmesi esnasında söylediği şiirler haline gelmiştir. Delikanlılarla kızlar “bädik”in herkesçe bilinen dış yapısını bırakarak içeriğini kendi amaçlarına uygun bir biçimde değiştirmişlerdir. Böylece “badik” *aytı*sı başlangıçtaki anlam ve önemini yitirerek gençlerin birbirine olan

¹¹⁶ *Kazak Edebiyatının Tarihi*, I c., I. Kitap, Almatı, 1960, s. 685.

¹¹⁷ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.30,

beğenisini, kırılganlığını, üzüntüsünü, nazını ifade ettiği bir yol haline gelerek bu yönde gelişmeye devam etmiştir.

3.1.2 *Jar-jar* aytısı

“*Jar-jar*” düğün geleneği dolayısıyla iki grubun sırayla birbirine söylediği şiirlerden meydana gelir. Bu şiirleri ilk önce *akınlar* çıkartmış olup nesilden nesle aktararak günümüze kadar gelmiştir¹¹⁸.

“*Jar-jar*” *aytısının* sözleri uzun zamandır değiştirilmeden ezberlenerek olduğu gibi söylenegelmiştir. Kız ve erkek tarafının söyleyeceği şiirler şeklinde ayrılmış bulunmaktadır. Düğünlerde gelin almadan hemen önce delikanlılar, gelinin çadırına gelerek çadırın kapısını açarlar ve şiirle vedalaşırlar. Delikanlıların sözlerine gelinin olduğu grup da şiirle karşılık verir. Burada iki grup birbirine karşı övgü dolu sözler sarf eder¹¹⁹. Bu, aslında gelinle damadın mutluluklarını yansıtan şiirlerdir. Kızlar şarkı söyleyen delikanlılara para, yüzük, bilezik mendil gibi hediyeler sunarlar. Şiirlerde kızın bütün tanıdıklarının ve ailesinin adı geçer.

Şiirin “*Jar-jar*” veya “*Avjar*” olarak adlandırılması Kazak Türkçesindeki “yar, sevgili” anlamında kullanıla “*jar*” kelimesinden gelmektedir ve bu kelime her mısradan sonra özel olarak tekrarlanmaktadır¹²⁰. Aslında her mısra sonunda tekrarlanan bu sözün kızı artık evlendiğine, bir yiğide yar olduğuna alıştırmak, bu güzel gerçeği kabul ettirmek, ona moral vermek amacıyla söylendiği yönünde fikir yürütülebilir. Örnek olarak delikanlılar grubunun söylediği şu mısralara bir bakalım:

<i>Alıp kelgen bazardan qara nasar,</i>	<i>Alıp gelen pazardan kara ipek,</i>
<i>jar-jar-av,</i>	<i>ey, yar, yar</i>
<i>qara maqpal sävkele şaşıl basar,</i>	<i>kara kadife gelin başlığı saçını</i>
	<i>basar</i>
<i>jar-jar-av¹²¹!</i>	<i>ey, yar, yar</i>

¹¹⁸ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.26.

¹¹⁹ Divayev, A., *Neskol'ko Slov O Svadebnom Rituale Kirgizov Sır-Dar'inskoy Oblasti*, Kazan, 1900, s.5-6.

¹²⁰ Seyfullin, S., *Kazak Ädebiyeti*, I.Kitap, Kızılorda, 1932, s.58.

¹²¹ *Aytıs*, I. c., Almatı, 1965, s.44.

Burada düğünde saçına gümüş süslemeli bir saç bağı takıp süslü bir gelin başlığı giymiş kızın güzelliği ifade edilirken mısranın sonuna “ey, yar, yar”, sözleri eklenir.

Kızlar grubunun söylediği mısralarda daha çok gelinin mutlu çocukluk ve gençlik dönemlerinden ve evlenirken anne-baba ocağından ayrılmasının ne kadar zor olduğundan bahsedilir.

Zamanla “Jar-jar” şiirinin asıl sözlerinin yetenekli gelin ve damatlar tarafından değiştirildiğine, kendi durumlarına göre uyarlandığına şahit oluyoruz. Bu durum onların kendi arzu ve dileklerini ifade etmesi ve *akınlık* kabiliyetlerinin gelişmesi konusunda önemli rol oynamıştır. “Jar-jar”ın artık iki grup şeklinde değil de kız ile erkeğin gruptan ayrılarak karşılıklı atışması şeklinde söylenmeye başladığına şahit oluyoruz. Halkın manevî yaşamında önemli bir yer edinmiş olan bu geleneğin irticalen şiir söyleme sanatının olgunlaşarak geniş bir biçimde yayılıp gelişmesi için elverişli imkanlar yarattığı şüphesizdir¹²².

3.1.3 *Kayımdasuv Aytıları*

İşte gruptan ayrılarak iki kişinin söylediği *aytı*ların bir türü de kız ile delikanlının “*kayımdasuvları*”dır. “**Kayımdasuv**”, kızlarla delikanlıların karşılıklı olarak şiirle şakalaşmalarıdır. “*Kayımdasuv*”, oyun-eğlence sırasında toplanan halkı eğlendirmek, güldürmek için söylenir. *Kayımdasuvları* ilk olarak düğünlerde, eğlence akşamlarında *akın* kızlarla erkekler söylemişlerdir. *Akınların* olmadığı düğünlerde bu şiirleri ezberleyen kızlar ve delikanlılar onları karşılıklı olarak söylerler. Şiirler bazen olduğu gibi, bazen de az da olsa değiştirilerek söylenir. Zamanla bazı mısralar tamamen çıkartılarak yerine doğaçlama şiirler söylenmeye başlamıştır¹²³.

Kayımdasuvlar Kazakların yaşamında eskiden beri “şaka şiir” anlamında kullanılagelen bir türdür. Bu tarz *aytı*larda yenmek veya yenilmek söz konusu olmayıp esas gaye dinleyenleri güldürmektir. *Kayımdasuv aytıları* genelde kız ile delikanlının birbirini övmesiyle veya alay edip takılmasıyla başlar. *Kayımdasuvlar* hece vezninin 11’li kalıbıyla ve dörtlükler halinde söylenirler. Dörtlünün ilk iki mısraı değişmeyip söylenmek istenen esas fikir son iki mısradaki dile getirilir. Bu özellik “*kayımdasuv aytısının*” sade ve ezberlenmesi kolay bir şiir olduğunun göstergesidir¹²⁴.

¹²² *Kazak Ädebiyetiniñ Tarihi*, I.Cilt, I.Kitap, Almatı, 1960, s.684.

¹²³ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.34.

¹²⁴ Jarmuhamedov, M., *age.*, s. 34

Kız –erkek *kayımdasuv*larının eskiden beri aralıksız devam ederek günümüze kadar gelen asıl konulardan biri gençlerin birbirine karşı hissettikleri sevgi duygusunu ifade etme meselesidir. Bunun bu gruptaki *aytısların* tabiatını belirleyen en önemli özelliği olduğunu söylememiz mümkündür. Ne de olsa eski geleneğin, eski tertibin hüküm sürdüğü Kazakların eski yaşam tarzlarında birbirini beğenip seven iki gönlün hayatlarını birleştirip beraber ömür sürmesi bir kenara, birbirine karşı hissettikleri sıcak duyguları bile açıkça ifade etme hakları yoktur. Bu yüzden bu şiirlerde, seven gönlün hayal ve üzüntülerini harekete geçiren hoş şakalar arasında, sosyal sorunu göz önüne seren derin bir düşünce de gizlenmektedir¹²⁵:

<i>Beker me eken, dünya şeker me eken,</i>	Boş muymuş dünya şeker miymiş
<i>Osınday bop dävrenim öter me eken?</i>	Böylece devranım geçer miymiş
<i>Qanatına laşınnuñ hat baylasam,</i>	Kanadına laçının mektup bağlasam
<i>Aman-esen sol hatım jeter me eken</i>	Sağ-salim mektubum ulaşır mıymiş?

şeklinde üzüntüsünü dile getiren kıza yiğidin cevabı şu şekilde olmuştur:

<i>Aytqan sözi jarlının em bolmaydı,</i>	Dediği söz fakirin em olmaz
<i>Qılışınan qan tamğan er de bolsa.</i>	Kılıcından kan damlayan er dahi olsa.

Burada kızın geleceğiyle ilgili endişesini hissedebiliyoruz. Delikanlının cevabından da meselenin kıza karşı yapılan bir haksızlık olduğu anlaşılmaktadır. Bu şekilde sosyal eşitsizlik hakkında dertleşen kız ile yiğit *aytısların* devamında gelecekte birbirinden ayrılmayacakları konusunda birbiriyle alay etmeye başlarlar. Şaka arasında kızın “ara sıra gel bu yana kuzu arayıp” şeklindeki imasına karşı yiğit “köpeği salar kurnaz baban, talihsizliğe uğrarım” şeklinde yine şakayla cevap verir.

Bu örnekten görüldüğü gibi *kayımdasuvlar* kız ile erkeğin şakalaşmasıdır, ancak bu şakaların altında *akınlık* kabiliyeti olan kız ile yiğidin irticalen söylediği mısralarda gerçek duygular, sosyal eşitsizlik sorunu, haksızlık, sevdiğine kavuşamama endişesi gibi gerçeklerin gizlendiği de görülür. *Kayımdasuv aytısları* söylendiği dönemle ilgili

¹²⁵ *Aytıs*, Almatı, 1965, s. 413.

bazı ipuçları vermekle beraber gençlerin hayata bakış açılarını, arzularını, zevklerini yansıtmaları açısından da değerlidir.

Kız ile yiğit *kayımdasuv*ları genelde düğün esnasında söylendiğinden onun içeriğini kızın sevdiğiyle mi yoksa sevmediği biriyle mi evlendirildiği durum belirler. Kız sevdiğiyle evlendiriliyorsa *aytıs*, kız ile yiğidin hoş bir şekilde şakalaşması şeklinde gelişir. Ama kız eski geleneklere göre başlık parasının kurbanı olmuşsa bu *kayımdasuv aytısları* gençlerin halk geleneğindeki törelere, Kazak bozkırındaki genel sosyal eşitsizliğe karşı hoşnutsuzluklarını ifade eder. Bu tür *kayımdasuv*ların muhtevalarının zenginlik derecesi, keskinlik özelliği, *akınlar aytısında* olduğu gibi söyleyenlerin birikim ve yeteneğine göre değişir¹²⁶.

Bu açıdan ele aldığımızda bazı *kayımdasuv aytıslarının*, “kayımdasuv” çemberini aşarak “akınlar *aytısları*” derecesine ulaştığını görmekteyiz. Jambıl’ın Aykümis (II) ile yaptığı *aytıslar* bunun güzel bir örneğidir. Söz konusu *aytıslar*, kız ile erkek arasında geçiyor olması, şiirlerin dörtlükler halinde hece ölçüsünün 11’li kalıbıyla söylenmesi sebebiyle dış özellikleri bakımından *kayımdasuv aytısı*dır. Ancak sosyal içeriği ve sanatsal vasfı yönünden ele alındığında kendine has özellikleri ile diğer birçok *kayımdasuv*lara nazaran, içerik bakımından zengin, önemli bir eserdir. Burada Jambıl ile Aykümis’in hayattaki sınırsız adaletsizlikler gizemi üzerine cesurca fikir yürütmekle kalmayıp aynı zamanda bu zulmün kaynağı olan ataerkil düzene, eski örf ve âdetlere karşı isyanlarını dile getirdiklerine şahit olmaktayız.

(II, 22-25)

Bararsıñ bir jamanğa öziñ qor bop,
Otırsıñ qarqaraday äzir zor bop.
Közine kök şıbındı üymeleter,
Körgeñiñ öle- ölgeñe ulğı sor bop

Gidersin bir kötüye hor olup,
 Oturuyorsun şimdi Karkara dağı gibi olup.
 Gözüne pis sinekleri üşüştürür
 Gördüğün ölene kadar hep eziyet olur.

(II, 32-33)

Jalgannıñ sorlısı eken qız ben jigit,
Jürmegen birge oynap, birge külip!

Kaderin zavallısıymış, kızla yiğit
 Gezmemişler beraber oynayıp, beraber
 gülüp!

¹²⁶ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.36-37.

Jambıl'ın Bölek'in kızı ile yaptığı *aytı*s da kız ile erkek arasında dörtlülükler halinde geçiyor olması sebebiyle bir *kayımdasuv aytısı*dır. Bu *aytı*sta Jambıl, kızın kibirli oluşunu eleştirmekte ve zamane kızlarının düşüncesiz olduğundan, halk ervahına saygı duymadığından yakınmaktadır. Ayrıca Jambıl tarafından bu *aytı*sta zengin fakir ayırımı kınanmakta, halkın büyümesi ve gelişmesi için aynı halkın farklı obaları arasında kız alıp vermenin atalardan gelen bir gelenek olduğu da vurgulanmaktadır.

(I, 17-20)

Qarğa tamır el edik qaşannan-aq,

Jekjatımen el ösip jasañdamaq,

El arvağın sıylamas eser qızdar

Jeñil söylep orınsız şoşandamaq.

Yakın birer el idik ne zamandır

Dünürlerle el büyüüp gelişir

El ervahına saygı duymaz düşüncesiz

kızlar,

Hafif konuşup yersiz davranır.

Kökeni Kazak halkının örf ve adetlerine, gelenek ve göreneklerine bağlı olarak söylenen “jar-jar” ve “badık” şiirlerine dayanan “kayımdasuvlar” zamanla grup şeklinde söylenen şarkı olmaktan çıkarak kız ile yiğidin birbirine sırlarını, duygularını ifade ettikleri, muhteva bakımından sade bir tür haline gelmiş, daha sonra kabilecilik-derebeylik döneminde “kayımdasuv *aytı*sları” gençlerin özgürlük arzusuyla hayal ve üzüntülerini, düşüncelerini dile getirdikleri derin bir içeriğe sahip olmuştur. Artık bu *aytı*slarda insanoğlunun hayatta karşılaştığı çeşitli adaletsizlikler ve sosyal eşitsizlikler konu edilmektedir. Buna bağlı olarak da bu *aytı*s türünün iç ve dış özellikleri de gelişmektedir. İşte bu yönde gelişmeye devam eden “kayımdasuv *aytı*sları” irticalen şiir söyleme geleneğinin zirvesi olan “akınlar *aytı*sı”nın doğup gelişmesi için temel oluşturmuştur.

Buna göre; *kayımdasuv*ların *akınlar aytısı*nın ilk şekli olduğunu kabul etmek uygun olacaktır.

3.2 Akınlar Aytısı Ve Jambıl'ın Yeri

*Aytı*sın en üst noktası ve Kazak Türklerinin halk şiiri geleneğinde gerçek *aytı*s olarak kabul edilen “*akınlar aytısı*” Türkiye Türklerinin geleneğindeki atışmanın tam karşılığıdır. Bu anlamda *aytı*s, iki *akın*ın topluluk huzurunda irticalen söyledikleri

şiiirlerle yarışmasıdır. Bu *aytııs* türünde *akın*ların amacı yenmektir ve bu uğurda *akın*ların birbirine acı veren ağır sözler sarf etmesi ayıp veya yanlış sayılmaz. Yani *akın*lar *aytııs*ının esasını “şakan yerindeyse babanla şakalaş” şeklindeki atasözü oluşturmaktadır, denilebilir¹²⁷.

Aytıs, *akın*ın tanınmasında çok büyük bir öneme sahiptir. Bir *akın* meşhur bir *akın*la atıştıktan sonra yenilse bile bu onun artık tanınmaya başlaması için yeterli bir husustur. Çünkü ya atışanların kendileri, ya da dinleyiciler bu *aytııs*ı gittikleri her yerde söylerler. *Aytıs*ı söylemeden önce bu *aytııs*ın kimler tarafından, nerde ve ne zaman gerçekleştiğine dair halka malumat verirler. *Aytıs*ın açış kısmı niteliği taşıyan bu malumat, aktaran yine bir *akın*sa, doğaçlama söylenmiş bir şiir biçiminde, *akın* değilse mensur biçimde olabilir.

*Akın*lar *aytııs*ı kalabalığın toplandığı bir düğün, şenlik, panayır veya eğlencede iki *akın*ın tesadüfen karşılaşmasıyla veya tanınmış bir *akın*ı diğer bir *akın*ın özellikle arayıp bulmasıyla, veyahut halkın iki meşhur *akın*ı birbiriyle özellikle buluşturmasıyla gerçekleşir. *Akın*lar *aytııs*ının içeriğinin zenginliği ve sanatsal yanı, söz yarışına giren iki *akın*ın doğaçlama sanatındaki doğal kabiliyetine, hayat tecrübesiyle bilgisine ve bilenmiş ustalığına doğrudan bağlıdır. *Akın*lar, *aytııs*a hazırlıksız gelirler. Kalabalığın önünde hüner yarışına giren her iki *akın* birbiri tarafından aniden yöneltile soruya veya suçlayıcı bir eleştiriye cevap vermek zorundadır. Kazak *akın* geleneğinde *aytııs* esnasında duraksayıp yenilgiyi kabul etmek ne kadar zor ve üzücü olsa da hiçbir zaman ayıp sayılmamış, aksine yenilen *akın* hangi *akın*dan ne şekilde yenildiğini dinleyicilerine kendisi anlatmıştır. Halkın kabul ettiği bu adil geleneğe *akın*ların bağlılığı konusunda M. Avezov şöyle der: “Doğaçlama şiir söyleyerek atışan bir *akın* aslında şiir söyleyemediğinden veya uyumlu bir söz bulamadığından yenilmiyor. Bir *akın* yerinde söylenen delil niteliğindeki sözlerle karşılık veremeyince veya söylenilen sözün mantıksal yanına diyecek bir şey bulamayınca mağlup sayılır”¹²⁸.

*Aytıs*ta *akın*lar konu seçme özgürlüğüne sahip değillerdir. *Aytıs* öncesinde verilen bir ayakla veya birinin herhangi bir mevzuda şiir söylemesi ile *aytııs* başlar, biri yenilinceye kadar soru cevap ve diyalog şeklinde devam eder. Belirli bir konunun olmamasına rağmen *aytııs*larda yersiz, maksatsız söylenen fikirlerin, ifadelerin yer alması mümkün değildir. Her bir söz konuyla alakalı olup esas amaca ulaşmak yolunda

¹²⁷ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.42.

¹²⁸ *Kazak Edebiyatının Tarihi*, I c., I. Kitap, Almatı, 1960, s. 678-679-705.

hizmet etmek zorundadır. Karşılaşan her iki *akın*ın da bu prensibe sadık kalmasından dolayı şu veya bu *aytıs* esnasında konuya bağlı olarak doğmuş olan şiirler, ayrı parçalar halinde anlamsızken bir araya geldiklerinde “*aytıs*” adını verdiğimiz bütün bir esere dönüşüp halk arasında ağızdan ağza dolaşarak yaşamlarını sürdürürler.

“Birjan ile Sara” (1871), “Aset ile Irisjan” ve “Kenşimbay ile Aksulu” (1890), *akınlar aytısının* ilk şaheserleridir. Görüldüğü gibi bu ilk *aytıslar* kız ile erkek arasında yapılmıştır. Bu ise *akınlar aytısının* kız ile erkek arasında yapılan “kayımdasuv *aytısları*”ndan doğduğunun bir kanıtı niteliğindedir.

İlk *akınlar aytısı* örnekleri olarak saydığımız bu *aytıslarda* Kazak halkının güzellik, zarafet ve estetik anlayışı ile ilgili kapsamlı bilgiler mevcuttur. Söz konusu *aytıslardaki* karakterler ve tasvirler Kazak halkının manevî yaşamının bir göstergesi şeklinde doğup kendisinden önceki örneklerde çok nadir karşılaştığımız süslü ve güzel betimlemelere ulaştığını görmekteyiz. Zamanla *akınlar aytısının* sosyal yaşamın her sahasına ayak basarak sürekli olarak olgunlaştığına şahit olmaktayız.

Akınlar aytısının başlıca özelliklerinden biri de ifşa ve eleştiridir. Burada övücü ve yeric sözler sırayla söylenir ve zenginlik ile fakirlik, cömertlik ile pintilik, adalet ile haksızlık, uysallık ile zalimlik gibi insanoğluna has çeşitli vasıflar tasvir edilir¹²⁹. Örneğin bir *akın* kendi ilinin zenginliğini, yardımsever zenginlerini övmekle aslında rakibinin buna karşı çıkarak fikir tartışmasına girmesi için gerekli koşulları oluşturmuş olur. Böylece az önce göklere çıkartılarak övülen kişi, birden acımasızca eleştirilip yerle bir edilir. Bu şekilde iyi-kötü davranışları gözler önüne serilen kişi halkın adil değerlendirmesine tabi olur.

Akınların aytıs esnasında kullandıkları müzik aletlerinin başında *dombıra* gelir. *Akın* dombırayı iyi çalmalı, doğaçlama söylediği şiire melodi uydurabilmelidir. Bu, çok iyi bilinen ve halk tarafından beğenilen bir şarkının melodisi de olabilir. Bir *akın* karşısındaki *akın*ın sorularına cevap veremediğinde veya tarih, şecere, atasözleri, kendi ili, yurdu, güncel olaylar hakkında fazla bir bilgiye sahip olmadığı ortaya çıktığında yenilmiş sayılır.

Akın, *aytıs* sırasında uruğunun; eğer güçsüz veya kalabalık olmayan bir uruktan geliyorsa, kendisine yakın güçlü ve zengin bir ilin, veyahut halkın tanıdığı meşhur bir

¹²⁹ Jarmuhamedov, M., *age.*, s. 72.

adının adıyla hareket eder¹³⁰. Genelde uruklarını temsil ettiğinden *akın*ların adları “Jağalbaylı’nın akını”, “Kerey’ in akını” , “Nayman’ın akını” şeklinde uruk adlarıyla birlikte söylenir. *Aytıs* seyretmek için toplanan halk ikiye bölünür ve herkes kendi uruğunun *akını*nı destekler. *Akınlar Aytısı* şekil bakımından “türe aytıs” ve “süre aytıs” olmak üzere ikiye ayrılır. “Türe aytıs” dördlükler halinde söylenir. “Süre aytıs”ta belirli bir dördlük sınırlandırması yoktur¹³¹.

Akınlar aytısı da kendi içinde uruk *aytısı*, uruk-halk *aytısı*, halk *aytısı*, *jumbak aytısı*, din *aytısı* türlerine sahip olmaktadır. Jambıl’ın *aytı*sları buna örnek teşkil etmektedir.

3.2.1 Uruk Aytısı

Akınlar aytısının türlerinden biri *ruv* (uruk) *aytısı*dır. *Ruv aytısı*nda *akınlar* genelde kendi uruk adıyla yarışır. Uruklarını överek iyi özelliklerinden söz ederler. Diğer *akın* da onların kötü yönlerini öne çıkararak onu alaya alır. Hangi *akın* karşısındaki *akın*ın sorusuna veya eleştirisine mantıklı, delillere dayalı bir biçimde cevap veremeyip duraklarsa işte o *akın* yenilmiş sayılır. Jambıl’ın Kulmambet (VI) ile yaptığı *aytıs* uruk *aytısı*na gözel bir örnektir. *Aytıs* boyunca Kulmambet kendisinin mensup olduğu Alban-Suvan uruğunu övmekte, Jambıl’ın mensup olduğu Şapıraştı uruğunu ise yermektedir. Jambıl da ona aynı şekilde cevap vermektedir. Her iki *akın*ın amaçları yenmek olduğu halde izledikleri yol farklıdır. Kulmambet bu *aytı*sta uruğunun zenginlerini övmek ve Şapıraştı’nın fakir bir uruk olduğunu vurgulamak suretiyle yenmeyi hedeflemektedir.

(VI, 63-66)

Jambıl-au, Alban da ağan, Dulat ta ağan,

Ne qılsa da artıq düir senen bağam.

Qasqarav Nurqanniñ jılqısın men qaptatsam,

Qırılar Şapıraştı buzav, tanañ.

Ey Jambıl! Alban da ağan, Dulat da ağan

Ne desen de üstündür senden benim paham.

Kaskarav Nurkan’ın yolkıları ile kaplatsam

Ezilir, Şapıraştı, senin buzağı ve danan.

Jambıl ise kendi uruğunun kahramanlarını övmek ve Kulmambet’in övdüğü zenginlerin olumsuz yönlerini ileri sürmek suretiyle kazanmayı amaçlamaktadır.

¹³⁰ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.57-58.

¹³¹ Avezov, M., *Kazak Ādebiyetiniñ Tarihi*, I. c., II. Kitap, Almatı, 1964, s.671.

(VI, 255-262)

*Suranşı, Savrıq batırım,
Şenine duşpan kelmegen.
Aq kirevke jamılıp,
At ketpegen kemerden.
Sadağın belge baylanıp,
Javğa qılış sermegen,
Qamın oylap halqınıñ
Tar kezeñdi bermegen.*

Suranşı, Saurık yiğitlerim,
Düşman, şanına karşı gelememiş,
Zırhlarına bürünüp,
At gitmemiş kemerden
Sadağını beline bağlayıp,
Düşmana kılıç sallamış.
Derdini düşünüp halkının
Zor durumdan kurtarmış.

(VI, 341-346)

*Uva Qulmambet, söz tñda,
Baylarım dep salmaqta,
Ne qılasın qur maqta,
Öñkey aqmaq esekti.
Eldin sıyqın ketirgen
Kesip qıp ötirik-ösekti.*

Ey, Kulmambet, söz dinle!
Zenginlerim var diye böbürlenip
Ne yapacaksın ki boşuna övüp
Hep ahmak eşekleri
Halkın huzurunu bozan
İş edinip yalanı ve dedikoduyu.

(VI, 449-450)

*Maқтаған baylarıñnuñ oñğanı joq,
Töñirektiñ tört burışın jalmap ölgen.*

Övdüğün zenginlerinin onduğu yok,
Etrafın dört tarafını yutup ölmüş.

Jambıl'ın Sarbas (VII) ile yaptığı *aytı*s da bir uruk *aytı*sıdır. Sarbas bu *aytı*sta Jambıl'ın mensup olduğu uruğu küçümsemekte, kendi uruğunu ise yüceltmektedir.

(VII, 14-17)

*Dulat degen el edim,
Meni bayqap qarasañ,
Ornap jatqan köl edim,
Şapıraştı el me eken,*

Dulat denen yurt idim
Bana dikkatlice baksan,
Ben yerleşmiş bir gölüm,
Şapıraştı da yurt muymuş?

(VII, 43-46)

*Şapıraştı senen – Dulat köp edim,
Bäri bay, bäri murza bek edim.
Tilenşiniñ qunınday,
Berekesiz el ediñ.*

Şapıraştı senden, Dulat her zaman çoktu,
Hepsi zengin, hepsi efendi, hepsi bey.
Dilenci parası gibi,
Bereketsiz yurt idin.

Jambıl, ise rakibini kendi uruğunun üstünlüklerinden ve kahramanlarından söz ederek alt etmeyi amaçlamaktadır. Burada Jambıl'ın rakibinin mensup olduğu uruğu ağır bir biçimde eleştirdiğine de şahit olmaktadır.

(498-511)

*Qayda atañ men tüp babañ,
Tulpar minip, tuv alğan?
Bir jaqsılıq körmegen
Artınan eşkim ermegen.
Men Şapıraştı ulı edim
Altınnan qılış sermegen.
Köp Dulattıñ balası,
Ras senen az edim,
Az da bolsa batır em,
Toptı jerge barganda,
Savlap turğan söz edim...
Javlı jerge barganda,
Atamın dep oqtalğan
Kök beren bolat kezedim.*

Nerde atan ve ilk baban
Tulpara binip, bayrak alan?
Bir iyilik görmemiş
Ardından kimse takip etmemiş.
Ben Şapıraştı oğlu idim
Altın kılıç fırlatan.
Ey, çok Dulat'ın balası,
Doğrudur senden az idim,
Az da olsa kahramandım,
Kalabalık yere gittiğimde
Dökülüp duran söz idim...
Düşmanlı yere vardığımda
Atılmak üzere hazırlanmış
Mavi çelikten bir ok idim.

(VII, 679-683)

*Köp Dulattıñ balası,
Köp bolğanmen küşi joq,
Qarsı keler kisi joq,
Köp Dulattıñ ejelden
Şabılğan elde isi joq.*

Kalabalıktır Dulat'ın balası,
Kalabalık ama gücü yok,
Karşı gelecek kişi yok,
Kalabalık Dulat'ın ezelden
Saldırılan yurtta işi yok.

Jambıl'ın Dosmagambet (VIII) ile yaptığı *aytı*s da uruk *aytı*sına örnek olabilecek niteliktedir. Bu *aytı*sta Dosmagambet uruğunun zenginlerinden, onların sayısız hayvanlarından bahsedip övünmekte, Şapıraştı uruğunun fakirliği ile alay etmektedir.

(VIII, 163-174)

*Baylığın aytsam Taraqtıñ,
Qalarsın sen ündemey,
Qalday, Maman, Kölibay,
Baylığı tasqan künde üdey.
İleden arman kösilgen,
Jerlerin qaptap maldar jür,
Kim aytar mını şın demey,
Qaldaydıñ bağı janıp tur,
Jarqırap aşıq şildedey.
Jılqı men qoy esepsiz,
Jurttan asqan baylıqpen,
Tüyesin jür jündemey*

Zenginliğini anlatsam Tarak'ın
Kalırsın sessiz sedasız
Kalday, Maman, Kölibay,
Zenginliği taşan her gün hızla.
İle'den öteye yayılan
Yerleri kaplayıp mallar geziniyor.
Kim söyler bunu yalan diye,
Kalday'ın bağı yanıp duruyor
Parıldayan Temmuz gibi.
Yılkı ile koyun sayısız
Herkesi aşan zenginlikle
Devesinin yününü kırkmadan

Jambıl kendi uruğunun üstünlüklerinden, kahramanlıklarından bahsetmekte, rakibinin mensup olduğu uruğun tüm kusurlarını gözler önüne sermektedir.

(VIII, 241-244)

*Qarasayday batırlar,
Qıyquv salıp attansa,
Elime tiygen javlardıñ,
Almaday bası şaşılgan.*

Karasay gibi kahramanlar,
Çıglık atıp sefere çıksa
Yurduma dokunan düşmanların
Elma gibi kafaları saçılmış.

(VIII, 258-260)

*Va, quv tañday Jalayır!
Menen asqan eliñde,
Bar ma sirä bir şayır?*

Ey, boş damaklı Jalayır!
Benden üstün halkında
Var mı sanki bir şair?

Jambıl'ın Şaşubay (IX) ile yaptığı *aytı*s da uruk *aytı*sının özelliklerini taşımaktadır. Şaşubay kendisinin mensup olduğu uruğun bağlı olduğu Orta *Jüz*'ü, uruğunun zenginlerini, onların malvarlıklarını öve öve bitirememektedir. Bunu yaparken de Jambıl'ın mensup olduğu uruğu küçümsemektedir.

(IX, 86-89)

Orta jüz Ulu jüzden bay keledi,
İrbitten sirisimen şay keledi,
Bäygeni alsa Orta jüz jüyriği alar,
 kazanır
Şolağı Ulu jüzdiñ qay keledi!

Orta *Jüz* Ulu *Jüz*'den daha zengin
 İrbit'ten çuvalla çay gelir
 At yarışını kazansa Orta *Jüz* atı
 Kısa atı Ulu *Jüz*'ün nerde kazanır.

(IX, 138-139)

Orta jüz, ulı jüzden köp keledi,
Bäri de Orta jüzdiñ bek keledi

Orta *Jüz*, Ulu *Jüz*'den daha çok
 Hepsi de Orta *Jüz*'ün beydir

Jambıl ise bu sözlere cevaben rakibinin mensup olduğu Argın uruğunun kusurlarını sıralamakta, kendi uruğunun üstün özelliklerini anlatmaktadır.

(IX, 173-175)

Arqadan avıp kelgen Aqtabansıñ,
 Aktabansın,
Jeligip öz-öziñnen maqtanasın;
Şubırındı Argınsıñ tozıp jürgen.

Arka'dan göç edip gelen
 Coşup da boş yere övünürsün;
 Göçmen Argın'sın sefaletе düşen.

(IX, 270-276)

Ulu jüzdiñ işinde
Uranım meniñ Qarasay.
Qarasaydıñ ulımın,
Aytuvlınıñ birimin,
Nar kilemniñ türimin,

Ulu *Jüz*'ün içinde
 Naram benim "Karasay".
 Karasay'ın oğluyum
 Meşhurlardan biriyim,
 Büyük halı çeşidiyim,

*Qızıl tilin bezegen,
Nayzasın tasqa egegen.*

Güzel dilini süsleyen,
Mızrağını taşa bileyen

3.2.2 Uruk-halk aytısı

Uruk-halk *aytı*sının temelini atan Jambıl Jabayev'dir. Onun Kulmambet (VI) ve Sarbas (VII) ile yaptığı *aytı*slarda sosyal konular ağırlıktadır. Bu *aytı*slar uruk *aytı*sı olmakla birlikte uruk -halk *aytı*sına da örnek teşkil eder. Çünkü Jambıl Jabayev'in bu *aytı*slarıyla *aytı*s türünü *akın*ların sadece uruk adlarıyla birbiriyle atışması şeklindeki dar kalıptan çıkartarak halkın geneline mal etme eğilimi olduğundan ve genel olarak halkı ilgilendiren meselelere yöneldiğinden böyle bir adlandırma mecburiyeti doğmuştur.

(VI, 215-218)

*Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırılıqtı ayt,
El birligin saқтаған tатuvlıqtı ayt.
Qarınbayday sarañdar tolıp jatır,
Onı maқтаp ävre bolmay jöñiñe qayt!*

İnsanlık, erlik ve yiğitlikten bahset,
Halkı birleştiren barıştan bahset.
Karınbay gibi cimriler dolup taşıyor
Zahmet edip onu övme kendine gel!

Bu sözlerle Jambıl rakibini yönlendirmekte, ona doğru olanı göstermektedir. Zenginliğin önemli olmadığını, önemli olanın halkın barış içinde yaşaması olduğunu dile getirmektedir. Eğer zengin cimriyse, halkına bir yardımı dokunmuyorsa onun zenginliğinin hiçbir anlamı olmadığını vurgulamaktadır. Ayrıca burada Jambıl çok önemli bir konuya atıfta da bulunmaktadır; *Jüz*, uruk ayırımının Kazak halkına bir fayda getirmediği, halkın birleşmesi gerektiği üzerinde durmaktadır.

(VI, 279-280)

Erligi men jomarttıǵı jannan asqan,
Paydası tiyip jatır künde köpke.

Erliğı ile cömertliğı herkesten yüce
Faydası dokunur her zaman halka.

Bu beyitte Jambıl, Sıpatay adlı kahramandan bahsederken onun cesur oluşunun yanı sıra cömertliği ile yardımseverliğini övmektedir. Bu özellikleri en üstün özellikler olarak hem rakibine hem dinleyicilere vurgulamaktadır.

(VI, 332,334)

*Ötegen, Qazbekke barayın.
Sol jerde jatqan otan dep,
Atamız qılğan meken dep*

Ötegen, Kazbek'e varayım
Orada yatan vatan diye
Atamızın kıldığı meken diye

Bu mısralardan Jambıl'ın vatanseverliğe verdiği önemi anlamaktayız. Ötegen ve Kazbek adlı kahramanların ata mekanı uğruna canları pahasına mücadele ettikleri ve “vatan” dedikleri o yerde gömüldükleri anlatılmaktadır.

(VI, 335-340)

*Ibrayımniñ altı ulı,
Altavı da arıstan.
Duspanın tabanına janışqan
Qazaqtıñ qamqor erleri,
Qaruvlımen qağısқан,
Azuvlımen alısқан.*

İbrahim'in altı oğlu,
Altısı da arslandır.
Düşmanını tabanıyla ezmiş
Kazak'ın muhafız erleri
Silahlıyla savaşmış,
Azılıyla çarpışmış.

Burada Jambıl'ın uruğumun, boyumun, Jüz'ümün muhafız erleri demediğini, özellikle Kazak'ın muhafız erleri dediğini görmekteyiz. Böylece *aytı*s ilerledikçe onun verdiği mesaj daha anlaşılır bir hale gelmektedir. Jambıl, tüm uruklara birleşme ve beraber mücadele etme mesajı vermektedir.

(VI, 441-444)

Batır Savrıq, Suranşı javdan ölgen,
Halıq üşin şäyt bolıp janın bergen.
Eldi qorğap ölgenniñ armanı ne:
Qalıñ qazaq ħurmettep soñına ergen

Yiğit Savruk, Suranşı, düşmandan ölmüş,
Halk için şehit olup canını vermiş.
Halkını savunup ölenin arzusu nedir;
Tüm Kazak ħürmet edip onu takip etmiş.

Bu dörtlükte de çok önemli mesajların gizlendiğini görmekteyiz. Jambıl, halk için ölenin başka bir arzusunun zaten olamayacağını, tüm halkın ise kendisini düşüneni takip etmesi gerektiğini vurgulamaktadır.

(VII, 724-729)

Javdıñ körıp qırğanıñ,

Janı aşdı jurtına.

Qol ustası kelgende

Qalıñ qazaq öz elim,

El namısın qorğamav –

Er jigítke özi ölím.

Düşmanın görünce öldürdüğünü

Canı acıdı halkı için.

El ele tutuşup geldiğinde

Kalabalık Kazak öz halkım,

Halkın namusunu korumamak

Er yiğit için ölüm.

Bu mısralarda Jambıl, Şapıraştı uruğunun kahramanı olan Suranşı'nın Dulat uruğunun

zor durumda olduğu dönemde hangi düşüncelerle ona yardıma koştuğunu açıkça anlatmaktadır. “Halkı için canı acıdı” ifadesiyle Jambıl, rakibine ve tüm dinleyicilere hangi uruktan olursan ol, sen Kazak'sın demek ve “tüm Kazak benim halkım” sözleriyle birliğin önemini bir kez daha gözler önüne sermektedir. Son mısralarda Jambıl her Kazak'ın halkın namusuna korumak zorunda olduğunu vurgulamaktadır.

(VII, 1002-1006)

Javdı körse toqtatqan.

Davdı körse söz qatqan,

Elge zalal qılmağan,

Şaşılğanın jıynağan,

Meymandarın stılağan

Düşmanı görse durduran,

Dava görse susmayan,

Halkına zarar vermeyen,

Saçılanını toplayan,

Mihmanlarını sayan

Bu sözlerle Jambıl, Şapıraştı uruğunun kahramanı Saurık'ı rakibine ve dinleyicilere tanıtarak örnek bir Kazak vatanseverinin portresini çizmiş bulunmaktadır.

3.2.3 Halk aytısı

Jambıl konu bakımından yeni bir *aytı*s türünün doğmasına yol açmıştır. Bu türe bizce özellikle uruk adlarının hiç söylenmemesi ve halkın geneline hitap etmesi sebebiyle halk *aytı*sı denebilir. Bu *aytı*sa, bizce, halk *aytı*sı denilebilir. Jambıl'ın Baktıbay (III), Mayköt (V) ve Nurıla (X) ile *aytı*slarını bu türe dahil etmenin mümkün olduğu düşünülmektedir. Çünkü bu *aytı*sların ilkinde (III) Jambıl sadece Şapıraştı

uruğunun yaşadığı bölgeden geldiğini belirtirken uruk adını zikretmiş, ama başka bir uruğa mensup olan rakibine de “benim *akınımsın*”, “hepiniz benim erimsiniz” ifadelerini kullanmıştır. V numaralı *aytısta* ise uruk zikretmemiş genel olarak Kazak Türklerinin geleneklerine göre obasına gelen *akın*lara hürmet ederek halkın misafirperverliğini ön plana çıkarmıştır. Son *aytısta* (X) ise her ne kadar bu *aytısta* sadece bir hakem olarak bulunuyorsa da Nurila’yı halk kahramanlarını anlatmaya davet eder, ancak *aytıst* Nurila’nın yeni doğum yapmış olması sebebiyle izin istediğinden yarıda kesilir. Bu, Jambıl’ın son *aytıstı* olması sebebiyle, *aytıst* türünde verdiği son mesajını halk kahramanlarının sürekli anlatılması, hiç unutulmaması, daima örnek gösterilmesi gerektiği şeklinde özetlemek mümkündür. Günümüzde Jambıl’ın temelini atmış olduğu bu *aytıst* türü daha da gelişmiştir. Artık *akın*lar *aytıstı*nda tarihi gerçekler (Kazaklar’ın Ruslar tarafından kıyıma maruz kalması, 1932 yılında eşi görülmemiş açlığın meydana gelmesi, sebepleri, neticeleri), kültürel miras ve ekolojik afetler de konu edilmektedir¹³².

3.2.4 *Jumbak aytısı*

“Jumbak” Kazak Türkçesinde “bilmece”, “gizli düşünce, sır”¹³³ anlamında kullanılan bir kelimedir. *Jumbak aytısı*ları şekli ve konu bakımından dörde ayrılır: 1) dünya ve yaratılış hakkında, 2) insan hayatı ile insanın yaptığı işler hakkında, 3) insan dışındaki canlıların hayatı hakkında, 4) sanat ve bilim hakkında¹³⁴.

*Jumbak aytısı*ları üç şekilde yapılır: 1) *jumbak* ile başlayıp *jumbakla* biter 2) normal *aytısta* birbirlerini yenemeyen *akın*lar birbirinin bilgi seviyesini *jumbak aytısı*la ölçerler¹³⁵, 3) bazen uruk ve din *aytıstı*nın ortasında “jumbak” sorulduğu olur. Bu da yine karşısındaki *akın*ın ne derece bilgili, güncel olaylardan ne derece haberdar olduğunu sınamak için yapılır. Jambıl’ın Sarı Akın (IV) ile yaptığı *aytıst* bir *jumbak aytısı*dır. Bu *aytısta* Sarı Akın bilmeceyi Şapıraştı uruğunun beyi Sarıbay’a sorar. Bu *aytıstı*n genel hatlarıyla insan hayatı ile insanın yaptığı işler hakkında olduğu görülür.

¹³² Berdibayev, R., *Kazak Tökpe Akındarı*, ABD Washington Üniversitesi’nde verilen konferans metni.

¹³³ Koç K., Bayniyazov, A., *Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü*, Ankara, 2003, s.186.

¹³⁴ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.129.

¹³⁵ Ergun, M., *Kopuz Sarını Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Cıravlar*, Ankara, 2002, s.25.

(IV, 6-12)

*Jolı bolar jigittiñ
Oñğa barar bar isi.
Tübi jaman derttin
Em bolmaydı dârisi.
Uva, Sarıbay aytıp ber
Osı sözdiñ ne bolmak
Oylağanğa: mânisi?*

Yolu açık olan yiğidin
Yolunda gider her işi.
Aslı kötü bir derde
Em olmaz ilacı.
Ey, Sarıbay, anlatıver
Bu sözün ne olur
Düşünene anlamı?

O sırada orada bulunan Jambıl, uruktaş Sarıbay'ın bocaladığını görür ve Sarı Akın'a cevabı kendisi verir:

(IV, 23-34)

*Akındardı jeñgende
İsiñiz oñğa jügirgen.
Süyekemdi körgende,
Jüregiñiz tüñilgen.
Sonıñ emin tabalmay,
Oy alıska üñilgen.
Jeñilgendi namıs kıp
Aş belıñiz bügilgen;
Süyekem jok bul jerde
Dâri berer tilinen.
Sol emes pe şeşuvi,
Öziñizge-ak jüginem.*

Akınları yendiğinde
İşiniz yolunda gitmiş.
Süyekem'i gördüğünde
Yüreğiniz kararmış.
Onun çaresini bulamayıp
Düşünce uzağa göz dikmiş,
Yenilmeyi utanç bilip
Aç beliniz bükülmüş;
Süyekem yok bu yerde
İlaç verecek olan dilinden.
Bu değil miydi cevabı
Bir tek size başvuruyorum

3.2.5 Din aytsı

Akınlara dini konulardaki *aytıslarına* din *aytsı* denir. Bu tür *aytısların* çoğu İslam dininin temelini oluşturan Kuran ile Hadis'ten alınmış çeşitli konulara dayanmaktadır¹³⁶.

¹³⁶ Jarmuhamedov, M., *age.*, s.134.

Uruk *aytı*sının esnasında da dini konulara değinildiği görölmekte olup Jambıl'ın Dosmagambet (VIII) ile yaptığı *aytı*s buna güzel bir örnektir:

(VIII, 367-378)

Molda emessiñ, soqırsıñ,
Zikir aytıp zarlağan,
Janaza oqıp ölgenge
Pediya alıp jalmağan.
Şarığat jolı mınav dep
Qarañğı nadan ħalıqtı,
Közdi jumıp aldağan.
Kedey ölse üyine,
Küñrenip barmağan,
Atana şavıp bay ölse
Qıyrağattap qurandı,
Küni-tüni sarmağan.

Molla değilsin, körsün
 Zikir çekip feryat eden
 Cenaze okuyup ölene
 Sadaka alıp silip süpüren
 Şeriat yolu bu diye
 Kara cahil halkı
 Gözü kapatıp kandıran.
 Fakir ölse evine
 Homurdanıp gitmeyen
 Yola çıkıp hızla zengin ölse
 Kıraat edip Kuran'ı
 Gece gündüz inleyen.

Bu mısralarda Jambıl bir molla olan Dosmagambet'i eleştirirken aslında dini bilgiler vermekte, bir din adamının nasıl biri olması gerektiğini anlatmaktadır.

(VIII, 529-538)

Sol qojaqan bolısıñ
Mekege bardı qajı bop
Boza, araq işken soñ,
Aytadı nesin qajı dep
Para tağı jeydi eken,
El işinde qazı bop.
Aratmamaq, aq bilek,
Qol astın jemey, qolday ma,
Basşı üdil bolmasa,

O Kojakan bolısın
 Mekke'ye gitti hacı oldu
 Boza, içki içtikten sonra
 Der niye hacı diye
 Para dahi yiyormuş
 İl içinde kadı olup.
 Haram yiyenin eli iş tutmaz
 İdaresindekileri yemeden kollar mı
 İdareci adil olmazsa

Jurtqa ädildik ornay ma

Halk içinde adalet olur mu?

Bu mısralarda Jambıl bir Müslüman'ın Hacc'a gitmesi, içki içmemesi haram yememesi, adil olması gerektiğini vurgulamaktadır.

(VIII, 545-547)

Tört tülük mal turganda

Helal hayvan dururken

Soydırıp şoşqa soğımğa,

Kestiren domuz kurbana

Şariyğat jolı sonday ma?

Şeriat yolu böyle mi?

Bu mısralarda Jambıl, Dosmagambet'in uruktaşlarını eleştirirken yine gerçek bir Müslüman'ın ve din adamının nelere dikkat etmesi gerektiği yönünde bilgiler vermektedir.

Görüldüğü gibi bu sözlerle Jambıl, domuz yemenin haram olduğu, haram ile helalin birbirinden ayrılması gerektiği üzerinde durmaktadır.

II. BÖLÜM

Jambıl Jabayev'in *Aytıs* Geleneği İçindeki Rolü

1. Hayatı ve Eserleri

Dünyada “Kazak halkının büyük *akını*”, “XX. Asrın Homer’i”, “Kazak nazımının fenomeni” olarak tanınan Jambıl Jabayev halk şiirinin geleneksel kurallarını günümüze taşımış ve Kazak şiirini yeni dönemin sanat anlayışlarını yansıtacak şekilde zenginleştirmiştir. İlk doğaçlama şiirini 8 yaşında söyleyen ve hayatının geri kalan 91 yılı boyunca şiir üretmeye devam eden Jambıl’ın eserleri, Kazak halkının bir asırlık sürede başından geçirdiği tarihî ve sosyal olayların aydınlatılması konusunda başvurulabilecek önemli kaynaklardır. O, yazılı edebiyata ait bazı unsurları sözlü edebiyat ürünlerinde de kullanması yönüyle yazılı ve sözlü edebiyat arasında bir köprü vazifesi görmüştür. Dombırası eşliğinde doğaçlama şeklinde söylediği şiirleri ve *akınlar* arasındaki *aytıslarda* gösterdiği büyük başarı kısa zamanda kendisine büyük bir şöhret kazandırmıştır. Bugün Kazak halkı ve edebiyat çevrelerinin yaygın olarak kabul ettiği kanaate göre; Abay yazılı edebiyatın, Jambıl ise sözlü edebiyatın en büyük şairidir¹³⁷.

Jambıl 1846 yılının Şubat ayında dünyaya gelmiştir. Jambıl Ulu *Jüz*’ün içinde “Şapıraştı” boyu, “Ekey” uruğu mensubudur. Babası Şapıraştı boyunun Hokand hanlığına karşı verdiği mücadeleler sırasında kahramanlığıyla adından söz ettiren Japa Istıbayulı’dır. Şapıraştı boyu, Hokand Hanı Hüdayar Han’ın zalim idaresine karşı, Jambıl’ın dedesi Istıbay liderliğinde defalarca ayaklanmıştır. 1846’da böyle bir ayaklanma sırasında kışlaklarını terk etmek zorunda kalan Jambıl’ın ailesi ve diğer köy halkı Çu nehrinin aşağı boylarında bulunan Jambıl Dağı eteklerine kadar gelmişlerdir. Annesi Jambıl’ı bu göç sırasında, bir devenin sırtında dünyaya getirmiştir. Bu yüzden ailesi tarafından kendisine Jambıl adı verilmiştir. Jambıl, ailenin 3 erkek çocuğunun ortancasıdır¹³⁸.

Fakir bir ailenin çocuğu olarak dünyaya gelen Jambıl çocukluk ve gençlik yıllarını büyük ekonomik sıkıntı içinde geçirmiş, yaşadığı bu sıkıntılar şahsiyetinin ve eserlerinin oluşumunda büyük rol oynamıştır. Yarı konargöçer bir toplum içinde

¹³⁷ Joldasbekov, M., *Asıl Sözdñ Atası*, Almatı, 1996, s.5.

¹³⁸ Törekulov, N., *Jüz Jasağan Báyterek*, Almatı, 1989, s.7-8.

yaşadığından eğitim imkânı bulamamıştır. Müziğe olan ilgisi, bir kopuzcu olan dayısının ona dokuz yaşında kopuz eşliğinde şiir söylemesiyle daha da artar¹³⁹.

Daha çocuk denecek yaşta Jambıl'ın meşhur Böltirik *akın* ile tanışma imkanı olur. 1778-1859 yılları arasında yaşamış olan bu keskin zekalı söz ustası *akınla* ilgili sadece Kazaklar içinde değil, Kırgızlar ve Özbekler içinde de çeşitli rivayetler mevcuttur. Böltirik *akın aytıs* esnasında zenginlere ve halkı yönetenlere karşı tavizde bulunmaz ve Jambıl onun bu yönüne çocukluğundan beri değer verir. Jambıl, Böltirik'in ustalıklı ve tam yerinde söylenmiş sözlerini ezberleyerek bunları hayatının sonuna kadar kullanmıştır¹⁴⁰.

Babası Jabay, Jambıl'ı komşu evde bulunan bir hocaya götürür. Jambıl o sıralarda 13 yaşındadır. Ancak Jambıl hocaların attığı dayaklardan sonra bir daha derse gitmeme kararı alır¹⁴¹.

Jambıl gençliğinde diğer obaların şakacı, nüktedan gençleriyle beraber müzik eşliğinde komik, ama anlamı derin şiirler söyler. Bir gün Jambıl başka bir obada şiir söylerken onun sesini aynı obada bulunan babası duyar. Obadan geri dönerken babası ona hocaya tekrar gitmesi ve okuması gerektiği yönünde nasihat verir. Jambıl ise doğaçlama şiiriyle artık hocaya gitmeyeceğini, *akın* olacağını söyler. Babasını hocaya gitmeyeceği konusunda ikna etmeye çalışsa da babası *akın* olmasına kesinlikle karşı çıkar. Kendi obalarına dönünce Jambıl koyunlara bakar, at bakıcılarıyla beraber yaylada, kışlakta dolaşır. Onlardan *Köroğlu*, *Er Töstik* destanlarını, Suranşı'nın kahramanlığıyla ilgili hikayeleri dinler. Kırgız obasının çobanları ise *Manas* ve *Semetey*'den bölümler söyler. Şiire düşkün olan Jambıl ise tüm bunları dinleyip aklına yerleşmektedir¹⁴².

Jambıl asıl şöhretini *aytıs* türünde söylediği şiirlere borçludur. Kendisini zirveye çıkaran doğaçlama şiir söyleme yeteneğini özellikle bu türde mükemmel bir şekilde kullanmıştır. Çünkü geleneksel Kazak şiirinde *aytısın* yeri büyüktür. *Aytıs*lar Kazak şairleri için iyi bir *akın* olduklarını ispatlayabilecekleri imtihan alanları olmuştur. Kalabalık bir dinleyici topluluğu karşısında başka bir *akını* yenilgiye uğratmamış kimseyi halk *akın* olarak kabul etmez. *Aytıslarda* kimin yenip kimin yenildiği hususu

¹³⁹ Törekulov, N., *age.*, s.9.

¹⁴⁰ Törekulov, N., *age.*, s.12.

¹⁴¹ Törekulov, N., *age.*, s. 12-13.

¹⁴² Joldasbekov, M., *age.*, s. 17.

halk tarafından belirlenir. Jambıl'ın *aytı*s ustası, Jetisu bölgesinin meşhur *akını* Süyinbay'dır.

Jambıl, korkmadan doğruyu söyleyen Süyinbay (1815-1898) *akının* ilk *aytı*sını Jambıl, Şoman adlı bir çobandan duyar. Bu Süyinbay *akının* Tezek adlı bir zenginle yaptığı *aytı*sıdır. Süyinbay *akının* adını Jambıl 1857 yılında dayısı ile Tayti adlı ağabeyinden duyar. Süyinbay da Jambıl gibi Şapıraştı boyundandır. Bu *aytı*sı dinledikten sonra Süyinbay ile ilgili duyduğu bir hikayeyi de hatırlar ve onunla bir gün karşılaşmayı ve ondan hayır dua almayı hayal eder ve bu hayalini gerçekleştirir. 1858 yılında Süyinbay *akının* yayladaki çadırının yanına gidip dayısının kendisine hediye ettiği kopuz eşliğinde şiir söylemeye başlar. Bunu duyan Süyinbay onu evine davet eder ve Jambıl'ın söylediği şiirleri duyduktan sonra şu şekilde hayır dua eder:

“...Dikkatli ol, oğlum, *akınlık* yolu – zor bir yoldur. Ancak onun sıcaklık ve soğukluğuna dayanan, bu sanatı tüm canıyla seven, halkın namusunu koruyan bir vatandaş *akın* olabilir. Dombıra - yaydır, şiir ise bu yayın okudur. Onu her zaman ustalıklı kullan. En önemlisi, gerçekçi ve adaletli ol. Halkın düşüncesini dile getir, düşmanına karşı cesur, dostun için değerli ol.”¹⁴³

Süyinbay ile tanışarak ondan irticalen şiir söyleme sanatını, söz ustalıklarını, bir *akının* *aytı*s esnasında sahip olması gereken diğer tüm yöntemleri öğrendikten sonra Jambıl'ın kendisine olan güveni artar. Süyinbay'ın yanında yaklaşık 1 yıllık eğitimden sonra Kazak halk şiirinin; “*aytı*s”, “jır”¹⁴⁴ ve “tolğav”¹⁴⁵, türlerinde başarılı eserler vermeye başlar. Jambıl kendine has cesur ve akıcı üslubuyla halkın gönlünde sarsılmaz bir yer edinmiştir. Köyler arasındaki küçük çaplı şiir yarışmalarına, atışmalara katılmak suretiyle şairlik yeteneğini ve tecrübesini attıran Jambıl'ın şöhreti kısa sürede bütün Jetisu bölgesinde ve Kırgızlar arasında yayılmış, söylediği şiirler halkın dilinde dolaşmaya başlamıştır. Jetisu bölgesinde yaşayan diğer şairler gibi o da Kırgız ve Özbek folkloru ile tanışma imkânı bulur. Ayrıca Arap, İran ve Orta Asya sözlü edebiyatlarına dair örnekleri Özbek nüshaları aracılığıyla öğrenir. Jambıl, Kırgızların Naymanbay, Balık, Tımbek, Kalıgul, Katağan, Arstanbek, Sağınbek gibi manasçıların veya destan

¹⁴³ Törekulov, N., *age.*, s.23.

¹⁴⁴ Jır: Belirli bir mısra sayısı olmayan, serbest kafiye ve 7-8'li hece ölçüsüyle söylenen şiir türüdür.

¹⁴⁵ Tolgav: akınların zaman, tarih, olaylar, değişiklikler hakkındaki düşüncelerini dile getirdikleri şiirlerdir.

söyleyicilerinin aktardığı destan ve şiirleri iyice öğrenip yeni varyantlarını oluşturmak suretiyle zenginliğe kavuşturmuştur¹⁴⁶.

Jambıl, repertuarını geliştirmek, değişik bölgelerde yaşayan halk ozanlarıyla tanışabilmek için belirli aralıklarla Jetisu'nun çeşitli obalarına, Kazakistan'ın doğu bölgelerine ve Kırgızistan'a ziyaretlerde bulunmuştur. Bu gezi esnasında gittiği obalardaki düğünlere, eğlencelere katılarak şiirler söyler ve söz konusu bölgenin *akın*larıyla atışır. Böylece hem tecrübesini arttırmakta, hem de gün geçtikçe daha geniş bir kesim tarafından tanınarak daha çok sevilmetedir. Bu tür sanat gezileri esnasında Jambıl, Şöje Karjabayulı, Baluan Şolak ve Abay'ın çevresindeki Ärip Täñirbergenov, Äset Naymanbayev, Mağaviya Kunanbayev gibi *akın*larla buluşmuş, birçok defa onlarla destanlar söyleyip *aytı*slar yapmıştır. Jambıl Jetisu bölgesinin Uzunağaç, Kargalı ve Jamantı obalarına, Almatı'da halkın toplandığı düğün ve panayırlara, Kırgız obalarına yaptığı yolculukları 1860'lı yıllarda Şöje'yle beraber gerçekleştirmiştir. Şöje ise zamanında Kempirbay, Orınbay gibi büyük *akın*larla atışmış gerçek bir *aytı*s *akımıdır*¹⁴⁷.

Jambıl'ın Süyinbay'dan sonra özellikle *aytı*s sanatı konusunda en fazla bilgiyi Şöje'den öğrendiğini söyleyebiliriz. Jambıl'ın Şöje'ye değer vermesinin en önemli sebebi, onu adalet ve cesaret bakımından “pirim”, “hocam” dediği Süyinbay'a benzetmesidir. Jambıl ünlü *Birjan-Sara aytısı*nı bu *aytı*sın bazı kısımlarını ezbere bilen Ärip Täñirbergenov'dan öğrenmiştir. Yine seyahatlerinin birinde Türkistan'ın büyük şairlerinden Mayköt ve Maylıkoja'dan özellikle “jır” ve “destan” nazım türleriyle ilgili öğrendiği yeni şeyler neticesinde derinleşen deneyimiyle zenginleşen dağarcığı sayesinde hocası Süyinbay'dan öğrendiği *Ötegen Batır* ve *Suranşı Batır* adlı destanları yeniden yorumlamak suretiyle destanların kendine ait yeni versiyonlarını oluşturmuştur¹⁴⁸.

Jambıl, Köroğlu destanını on beş gün, otuz gün ve kırk beş gün boyunca anlatmıştır. Bu bilgiden yola çıkarak Jambıl'ın söz konusu destanı üç farklı şekilde anlattığını söyleyebiliriz. Ancak, ne yazık ki, bu üç versiyondan hiçbirisi tam olarak

¹⁴⁶ Joldasbekov., age., s.21.

¹⁴⁷ Törekulov, N., age., s.29-30.

¹⁴⁸ *Qazaq Ädebiyetiniñ Tarihi*, 2, c., II. Kitap, 1965, s.140.

yazıya geçirilmemiştir¹⁴⁹. Destanların varyantlarına yönelme ve söylendiği şartları göz önünde bulundurma meseleleri ancak 1940'lı yıllardan sonra canlanmıştır¹⁵⁰.

Jambıl, ilk şiirleri arasında yer alan *Äkeme* (1861), *Janıs Aqınğa* (1866), *Jılqış* (1870), *Kämşat Qız* (1876), *Kedey Küyi* (1879), *Mämbetke* (1880), *Sät Saylanarda* (1890), *Mäñke Tuvralı* (1900), *Şaltabayğa*'da (1905), *Qalığa* (1909) ve *Kökimge* (1911)¹⁵¹ adlı şiirleriyle ağırlıklı olarak yönetici konumundaki insanları, beyleri ve özellikle halkı düşünmeyen, şımarık zenginleri korkusuzca, acımasızca eleştirmekte ve aynı kaderi paylaştığı halkı savunmaktadır. Ayrıca bu şiirlerde o dönemlerde Kazakların maruz kaldığı haksızlıklar, zulümler kimi zaman alaycı, kimi zaman tenkitçi, kimi zaman da öfke dolu bir üslupla tasvir edilmiştir. 1905 tarihli Dosmagambet (VIII) ile *aytı*sında da Jambıl haksızlıklara boyun eğenleri, Çarlık yöneticilerini ve halkın derdine kulak vermeyen Kazak bey ve zenginlerini, Ruslara uyup da içki içenleri, haramla helali birbirinden ayıramayanları eleştirmektedir. 1909 tarihinde Şaşubay (IX) ile yaptığı *aytı*sta ise Jambıl Şaşubay'ı zenginleri övdüğü için, seçimlerde onlara oy verdiği için ve içki içtiği için tenkit etmektedir.

1913 yılında Romanov hanedanlığının 300. yılı kutlamaları çerçevesinde Almatı'da bir sergi düzenlenir. Sergiyi düzenleyenler, Jetisu ve Kırgızistan *akın*larından, Romanov hanedanlığı ile Kazakistan'da görev yapan Rus memurlarını övmelerini talep ederler. Bazı *akın*lar bu talebi yerine getirir, bazıları ise geri çevirir. Jambıl bu isteğe boyun eğmeyen ikinci grubun başında yer alır ve *Östepkede* adlı şiirinde bu talebi yerine getirenleri bozkırlarını unutup, Çarlık idarecilerinin önünde eğilerek onurlarını kırdıkları yönünde eleştirmiş ve şiirin devamında da bu sergide bulunmaktansa anavatanında olmayı tercih ettiğini ve Çarlık yöneticilerinin asla önlerinde eğilmeyeceğini söylemiştir¹⁵².

Zildi Buyırq adlı şiirinde Jambıl, 1916 yılının Haziran ayında Kazakların cepheye gönderilmesine karşı Kargalı kasabasındaki fabrika işçilerinin gerçekleştirdiği ayaklanmayı tüm detaylarıyla anlatmıştır. Jambıl'ın *Patşa Ämiri Tarıldı* adlı şiiri ise, 1916 yılında Çarlık hükümetinin Kazakların cepheye gönderilmesiyle ilgili fermanına

¹⁴⁹ Joldasbekov, M., *Jüz Jıl Jırtağan Jürek*, Almatı, 1992, s.63.

¹⁵⁰ İbrayev, Ş., *Destanın Yapısı. Kazak destanlarında İnsan, Zaman ve Mekan*, Ankara, 1998, s.14.

¹⁵¹ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *Djambul Djabayev. İzbrannıye Proizvedeniya*, Almatı, 1996, s.382-386.

¹⁵² Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *Djambul Djabayev*, Almatı, 1996, s.387.

karşı Şapıraştı boyunun ayaklanması sonucunda ortaya çıkmıştır. Jambıl bu ayaklanmanın içinde yer alarak şiirleriyle halka güç ve ilham vermiştir.¹⁵³

Görüldüğü gibi Jambıl'ın şiir söyleme amacı, idarecilerin beylerin, makam, mevki sahiplerinin halka karşı uyguladığı baskıları halkın içinden birisi olarak dile getirmektir. Yani Jambıl için şiir sadece sanat amaçlı bir uğraşı alanı veya meslek dalı değil, haksızlıklar karşısında bir dayanma noktasıdır. O, şiirle teselli bulur, dertlerini şiirle dağıtır.

1921 yılında Jambıl'ın seslendirdiği *Belsendilerge* adlı şiir çok derin anlamlar taşımaktadır. İlk okunuşta Jambıl'ın bir toplantıda kendisine ilgi gösterilmemesinden dolayı sadece kırgınlığının dile getirildiği sözler gibi görünse de, aslında bu şiir önemli mesajlar içermektedir. Bu şiirde Jambıl “kırıldım” bahanesiyle şiir söylemeyi tamamen bırakmadığını, hâlâ eski Jambıl olduğunu dile getirmiş ve toprakların Kazaklar'ın elinden zorla alınması durumuna atıfta bulunarak Sovyet hükümetini “halk yaylayı asla terk etmez” sözleriyle aslında uyarmış bulunmaktadır¹⁵⁴.

1924 yılında Kazakistan'ın otonom bölge olmasının 4. yılı kutlamalarında Jambıl'ın seslendirdiği *Qazaqstan Toyına* adlı şiirde o dönemin tüm eserlerinde olması gerektiği gibi Sovyet iktidarı ile ilgili olumlu düşünceler de yer almaktadır. Bu tarihten sonra yine özellikle Sovyetlerin “siparişi üzerine” seslendirdiği bazı şiirlerinde “Ulu Ekim”, “Sovyet Kanunu” ve “Lenin” ile ilgili övücü sözlere şahit olmaktadır, ama şiiri derinlemesine okuduğumuzda şiirin büyük bir kısmının Kazak halkına, onların dertlerine, sıkıntılarına, tarihlerine ayrıldığını açıkça görmekteyiz. Jambıl bu şiirlerinde “büyük Kazak halkı”, “altın Kazak dili”, “kahraman mücadeleçilerin gururlu nesli” gibi ifadeleri kullanmıştır.

Jambıl'ın Ekim devriminin ilk yıllarında söylediği diğer şiirler şunlardır: *Zamana Ağımı* (1927), *Jastar Aldındağı Söz* (1934), *Jaylav* (1935). Bunlardan 1927'de seslendirdiği *Zamana Ağımı* adlı şiirinde Jambıl, Çarlık döneminden bahsederken Çarlık hükümetinin en iyi toprakları Kazakların elinden zorla aldığını, hayvanlarını da vergi olarak ele geçirdiğini anlatmaktadır. Şiirin devamında Jambıl, Kazak halkına kendilerinin olan toprakta altın, gümüş, sayısız yer altı kaynakları olduğunu, ancak

¹⁵³ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *a.g.e.*, Almatı, s.387-388.

¹⁵⁴ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *a.g.e.*, Almatı, s. 201.

kendilerinin olan bu nimetlerden istifade edemediklerini, kendilerine ait olan bu zenginliklerin sefasını yabancıların sürdüğünü, kendilerine ait madenleri çıkartabilmek için fabrikaların inşa edildiğini söyleyerek halkı tüm bunlara boyun eğdiği için kınamaktadır. Jambıl burada Çarlık döneminden söz ediyor gibi görünse de, şiiri seslendirdiği dönemde de durumun aynen devam ettiğinin farkındadır, yani Çarlık dönemine atıfta bulunarak aslında “şimdiki zaman”ı anlatmaktadır. “Bu dağ senin dağın, bu bozkır senin bozkırın” ifadelerinin yer aldığı bu şiir şu sözlerle bitmektedir: “Halkım, eskisi gibi boyun eğme, ileriye doğru atılmak en emniyetli yoldur¹⁵⁵”. Bu sözlerden de anlaşıldığı üzere, Sovyetler içinde Kazakistan, Jambıl için son durak değildir. O, halkı mücadeleyi devam etmeye çağırmaktadır. 1934 tarihli *Jastar Aldındağı Söz* adlı şiirinde ise Jambıl gençlere hitap ederek “zaman-sizin zamanınızdır” dedikten sonra “altın maden ateşte tenekeye dönüşmez”, “elması kille karıştırırsan da, o asla kile benzemez”, “çeliğin ucu granite çarpsa bile körlenmez” deyimleriyle anlam dolu mesajlar vermektedir¹⁵⁶. Bu döneme ait diğer şiirleri ise yazıya geçirilmediğinden günümüze ulaşamamıştır.

1936’dan itibaren Jambıl’ın tüm eserleri plânlı bir şekilde yazıya geçirilmeye başlar. Bu tarihten itibaren çeşitli kutlamalara katılmak üzere Moskova’ya gitmeye başlayan Jambıl’ın birçok şiiri radyoda, gazetelerde ve değişik dergilerde yayımlanır. Jambıl’ın tüm Sovyetler Birliği’nde nerdeyse sadece bir gün içinde tanınmasını sağlayan olay, *Otanım* adlı şiirinin 7 Mayıs 1936 tarihinde “Pravda” gazetesinde yayımlanmasıdır. Bu şiirinde Jambıl Kazakların tarihinden, bu milletin geçmişte yaşadıklarından söz ederek Kazakistan’ın geçmiş yılları arasındaki yaşamına da ışık tutar. Ülke çapında şöhreti geniş bir şekilde yayılan Jambıl, 1937 yılında *Aqın Şota Rustavelli* adlı destansı eserin yazarı Gürcü şair Şota Rustaveli’nin 750. yılı kutlamalarına davet edilir. Bu vesileyle *Aqınga* ve *Ömir Jırı* adlı şiirlerini üretmiştir. Bu kutlamada Sovyet Yazarlar Birliği yöneticileri Jambıl’ın sanat hayatının 75. yılı için bir toplantı düzenleyerek kutlama kararı alır. 17 Mayıs 1938 yılında bu kutlama törenleri Almatı’da gerçekleştirilir. *Meniñ Baqıtım* ve *Tağı Bitti Jaña Küş* adlı şiirler Jambıl tarafından bu kutlama esnasında söylenmiştir.¹⁵⁷

¹⁵⁵ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *a.g.e.*, Almatı, s.202-224.

¹⁵⁶ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *a.g.e.*, Almatı, s.225-227.

¹⁵⁷ *Kazak Sovyet Entsiklopediyası*, Kazak SSR Gıllım Akademiyası, c.4, Almatı, 1972, s.250.

Radyoda, gazete ve dergilerde eserlerinin yayınlanarak ülkenin her tarafına ulaştırılmasıyla birlikte şöhreti zirveye çıkan şair, Sovyet Yazarlar Birliği şeref üyeliğinden sonra 1938 yılında Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yüksek Şurası'na seçilir. Yaşamı hakkında önemli ipuçlarının yer aldığı *Meniñ Ömirim* adlı şiiri, 10 Haziran 1938 yılında onu Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Yüksek Şurası'na milletvekili adayı olarak gösteren seçmenlerle görüşmesi esnasında okunur. Artık bütün dünya onu tanımaktadır ve o da ülkedeki her yeni gelişmeyle ilgili şiir söylemekten kaçınmamaktadır. Meselâ, yeni eğitim kurumlarının açılması, Akmola-Kartalı demiryolunun inşası Almatı'da ilk defa tramvayın çalışması gibi¹⁵⁸.

Jambıl “ithaf” tarzında birçok şiir üretmiştir. Bunlardan en önemlilerinden biri ise 1940 yılının Ağustos ayında Abay'ın doğumunun 95. yıl kutlamaları esnasında Abay'ın resmine bakarak söylediği *Abaydñ Suretine* adlı şiiridir.

II. Dünya Savaşı'nın yaşandığı yıllarda Jambıl'ın söylediği şiirler, II. Dünya Savaşı'na kadar geçen süre içerisindeki tarihî hadiselerin, yeni sistemle birlikte vücut bulan sosyo-ekonomik değişimin bir aynası olmuştur. Bu sırada söylediği şiirler cephede savaşan askerler için büyük bir moral kaynağı olur. Birçok asker cepheden Jambıl'a yolladığı mektupta onun şiirlerinin kendileri için silah kadar etkili olduğunu belirtmiştir. Leningrad, Moskova, Stalingrad gibi şehirleri savunan askerler için *Leningradtq Örenim* (1941), *Moskvağa* (1941), *Alınbas Qamal* (1942), adlı şiirlerini söylemiştir. 1941'de yazdığı *Leningradtq Örenim* adlı şiirde Jambıl cephedeki askerlere Kazakistan topraklarının derinliklerinden çıkan petrol, kömür, bakır, kurşun gibi madenlerin onlara gönderildiğini, ekmek ve buğdayın, en iyi atların, elmaların onlara gönderildiğini, bunların, savaşta galip çıkmalarına onlara yardım edeceğini anlatmaktadır. Yine bu yılda yazdığı *Moskvağa* adlı şiirinde Jambıl, kendi sondajcılarının, kömürcülerinin onlara yardım ettiğini, Kazak yiğitlerinden oluşan alayın ölümcül bir savaşa katılmakta olduğunu dile getirmektedir. 1943'te kaleme aldığı *Keñes Gvardeyesterine* adlı şiirinde Jambıl'ın, muhafız subaylarının arasında kendi askerlerinin, kendi akrabalarının, kendi torunlarının olduğunu ve Kazakistan evladının kılıcını sallayarak zaferin yaklaştığı işaretini verdiğini anlatması da dikkat çekicidir.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Ahmetov, Z., Berdibayev, R., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Djambul Djabayev. İzbrannıye Proizvedeniya, Almatı, 1996, s.402.

¹⁵⁹ *Qazaqstan Ultıq Entsiklopediya*, 3. c., G-J, Almatı, 2001, s.510.

Bu yıllarda yazdığı şiirlerden Jambıl'ın büyük oğluyla ilgili bilgilere de ulaşmaktayız. *Attandıruv* adlı şiirini Jambıl 1942 yılının yaz aylarında büyük oğlu Algaday'ı cepheye yolcu ederken söylemiştir. Oğlunun ve komutanlarının cepheden yazdığı mektuba cevaben 1942 yılının Kasım ayında *Balama Hat* adlı şiirini söyler. Stalingrad cephesinde savaşan Algaday 1943 yılında cephede şehit düşer. Yaşamının belki de bu en acı olayından sonra Jambıl *Algaday Tuvralı Ärbir Oy* adlı şiirini yazar. Geleneksel ağıt (joktav) şeklinde olan bu şiirin sözleri, evlat acısının ne demek olduğunu çok iyi anlatmaktadır. Bu şiirde torunuyla ilgili satırlar da vardır. Jambıl burada torunun yetim kalmasından dolayı duyduğu derin üzüntüyü dile getirmiştir. Algaday'ın cepheye gitmesinden bir hafta sonra bir oğlunun doğduğunu Jambıl'ın bir sonraki şiiri olan *Atanıñ Äldiyi*'nden, öğrenmekteyiz.

Jambıl'ın son şiirlerinden biri olan *Akındarga Arnav* adlı şiiri asırlara dayanan sözlü şiir geleneğini devam ettiren *akın*lara ithaf edilmiştir. Bu, onun başladığı işi devam ettirecek olanlara bir tür vasiyeti gibidir. Jambıl bu şiirini oğlunun öldüğü ve savaşın en şiddetli olduğu 1943 yılında düzenlenen Cumhuriyet *Akınlar Aytısı*'nda söylemiştir. Genel anlamda Kazak topraklarından, *akın*larından, *akın*ın özelliklerinden söz edilen bu şiirde, çok dikkat çekici noktalara rastlanmaktadır. Jambıl “Nehrin akmaması mümkün mü? Çimlerin yeşillenmemesi mümkün mü? Kazak kahramanının savaşta düşmanını yenmemesi mümkün mü?” şeklindeki dörtlükten hemen sonra “...Bir *akın*ın şiir söylememesi mümkün mü? Halkın oğlunun onun sesini duymaması mümkün mü?”¹⁶⁰ sözlerine yer vermektedir. Şiirin devamında Jambıl Kazak bozkırlarının zengin yer altı kaynaklarından söz etmekte, Kazakların arasında halkı ileriye götürecek insanların var olduğunu herkese duyurmaktadır.

Aslında Jambıl'ın tüm eserleri anlamlı mesajlarla doludur. Tabii ki o, bu mesajlarını halka üstü kapalı bir biçimde, geçmişten örnekler vermek suretiyle iletmek zorunda kalmıştır. Sovyet döneminde yazdığı şiirlerinin bir-iki satırında zorunlu olarak Ekim ihtilalinden, Sovyet hükümetinden bahsetmekle birlikte tüm geri kalan kısımlarında Kazak topraklarını, Kazak kahramanlarını, Kazak topraklarının zenginliklerini anlattığına tanık olmaktayız.

1944 yılının Aralık ayında Jambıl hastalanır ve hastaneye kaldırılmak üzereyken etrafında toplanan akrabalarıyla dostlarına *Songı Söz* adlı son şiirini söyler. Ölümüne

¹⁶⁰Ahmetov, Z., Berdibayev, R., Joldasbekov, M., İbrayev, Ş., Kaskabasov, S., Korabayev, S., Sadırbayev, S., Seydimbekov, A., *a.g.e.*, Almatı, s.378-380.

kadar vatanseverlik, kahramanlık gibi temaların yanında, günlük hayatı, ihtiyarlığı, tabiat güzelliğini ve sevgisini konu edinen şiirler de söylemiştir.

Jambıl 22 Haziran 1946 yılında hayata veda eder. Kazak hükümeti onun ölümünü “Halk Şiirinin Üstadı”, “XX. Asrın Homer’i” hayata veda etti şeklinde dünyaya duyurmuştur. UNESCO tarafından 1996 yılı “Jambıl Yılı” ilan edilmiştir. Jambıl’ın adı bugün Kazakistan’da, eteklerinde doğduğu dağların yanı sıra bir şehrin, birkaç ilçenin, birçok cadde, sokak, eğitim kurumu ve kütüphanenin adı olarak yaşamaktadır. Kazak yaşlıları gençlere “Jambıl gibi ol! Jambıl gibi uzun yaşa!” şeklinde temennilerde bulunurlar.

2. Aytıs Külliyyatı

Eldeki çalışmada Jambıl’ın 10 *aytı*sı esas alınmıştır. Jambıl’ın doğaçlama şiir söylemedeki ustalığının, *aytı*s esnasındaki hazır cevaplılığının, tarihî olaylara ne derece önem verdiğinin anlaşılması, ancak daha iyi muhafaza edilmiş olan *aytı*slarının incelenmesiyle mümkündür.

Eldeki çalışmada yer alan on *aytı*sı şöyledir:

Aytıs No:	Aytısın Adı	
I	Bölektiñ Qızının Jambılmen Qağısuvı	Bölek’in Kızının Jambıl ile Atışması
II	Jambıldıñ Aykūmispen Aytısı	Jambıl’ın Aykūmis ile Atışması
III	Jambıldıñ Baqtıbay Aqınmen Tanısuvı	Jambıl’ın Baktıbay Akın ile Tanışması
IV	Sarı Akınmen Kağısuv	Sarı Akın ile Atışma
V	Maykötpen Didarlasuv	Mayköt ile Sohbet
VI	Qulmambet Pen Jambıldıñ Aytısı	Kulmambet ile Jambıl’ın Aytısı
VII	Sarbas Pen Jambıldıñ Aytısı	Sarbas ile Jambıl’ın Aytısı
VIII	Jambıl Men Jalayır Dosmağambet Aqınnıñ Aytısı	Jambıl ile Jalayır Dosmağambet Aqının Aytısı
IX	Şaşubay Men Jambıldıñ Aytısı	Şaşubay ile Jambıl’ın Aytısı
X	Nurila Men Aqındardıñ Aytısı Jäne	Nurila ile Akınlar Aytısı ve

	Jambıldın Bergen Töreligi	Jambıl'ın Verdiği Hüküm
--	---------------------------	-------------------------

I. Bölektiñ Qızınıñ Jambılmen Qağısuı

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı* (1946, s. 45-46) adlı eserden alınmıştır. Söz konusu *aytı*s, 1938-1945 yılları arasında Jambıl'ın edebî katipliğini yapmış olan 31 yaşlarındaki Gali Ormanov tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenmiştir. Derlendiği yer ve yıl hakkında resmi bir bilgi mevcut olmamakla birlikte, Gali Ormanov'un, bu *aytı*sı 1938-1945 yılları arasında derlemiş olduğu anlaşılmaktadır.

Bu *aytı*s 1870'te Jambıl'ın Jalayır boyunun yaşadığı Altınemel dağlarından eve dönerken yolunun üzerinde Balgalı boyundan Bölek adlı zengin bir beyin göçüne rastladığında Jambıl ile Bölek'in kızı arasında gerçekleşmiştir. Bu yıla kadar Rusya tarafından çıkartılmış idarî reformlar sonucunda da Kazak bozkırlarında sürekli göçler yaşanmıştır. Jambıl tarafından bu *aytı*sta zengin fakir ayrımı kınanmakta, halkın büyümesi ve gelişmesi için aynı halkın farklı obaları arasında kız alıp vermenin bir gelenek olduğu vurgulanmaktadır.

Aytıs, kız ile erkek *aytı*sına, şekil bakımından ise dörtlükler halinde olması sebebiyle *türe aytıs*a güzel bir örnektir. Bu *aytı*sın kız ile erkek arasında gerçekleşmiş olması sebebiyle *kayımdasuv aytıs*ının doğaçlama şeklinde söylenmesine bir örnek olması da mümkündür. Bu *aytı*stan Bölek'in ailesinin zengin olduğu anlaşılmaktadır. *Aytıs*a, Jambıl'ın göç edenlere yaklaşarak develeri ürkütmesine öfkelenen kız başlamaktadır. Jambıl, kızın kibirli oluşunu eleştirmekte ve *aytı*sta zamane kızlarının düşüncesiz olmasından, halkın ruhuna saygı duymamasından yakınmaktadır. 24 yaşında yaptığı bu *aytı*stan Jambıl'ın mizahi yönünün yanı sıra iltifat etme becerisini de görmekteyiz. *Aytıs*, kızın annesi tarafından yarıda kesildiğinden tamamlanmamış bir *aytı*stır.

II. Jambıldın Aykümispen Aytısı

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı* (1946, s. 39-41) adlı eserden alınmıştır. *Aytıs*, 1938-1945 yılları arasında Jambıl'ın edebî katipliğini yapmış olan Gali Ormanov tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenmiştir. Ne zaman ve nerede derlendiği tam olarak belli değildir. Bu *aytı*s da, kız ile erkek arasında gerçekleşmiş

olması sebebiyle *kayımdasuv aytısına*, şekil bakımından ise dörtlükler hâlinde olması sebebiyle *türe aytısı* güzel bir örnektir.

Bu *aytı* 1872’de Aktastı yaylasında Mirzabek obasında bir düğün esnasında Jambıl ile Aykümis adlı kadın *akın* arasında gerçekleşmiştir. Bu *aytı*ın gerçekleştiği yıllar öncesinde Batı Kazakistan’da 1869’da başlayan ve yaklaşık 4 yıl süren Rus sömürgeciliğine karşı bir ayaklanma görülür¹⁶¹. Kazak Türkleri’nin geleceğini yönlendirmesi açısından önem taşıyan böyle bir tarihî olayda korkusuz olduğunu her fırsatta dile getiren Jambıl’ın *aytı*larında bu konuya rastlanmaması dikkat çekicidir. Ancak 1866’da söylediği *Janıs Aqınga* ve 1870’te söylediği *Jılqısı* adlı şiirlerinde yönetici konumundaki insanları, beyleri ve özellikle halkı düşünmeyen, şımarık zenginleri eleştirdiği ve aynı kaderi paylaştığı halkı savunduğu görülür. Bu *aytı*sa Jambıl başlamaktadır. Aykümis, Jambıl’a sevgilisi Burım’ı hatırlatmaktadır. Jambıl Burım’ı kaçırdıktan sonra uruğunun ağası Sarıbay’ın obasına götürmüş, sonra da Sarıbay’ın emri üzerine, Burım’ı ölen kocasının obasına iade etmiştir. Bu sebeple Jambıl bu *aytı*ta birbirine kavuşamayan, onun acısını çeken, birilerinin hep araya girip zorla ayırdığı sevgililerin talihsizliklerinden söz etmektedir.

III. Jambılın Baqtıbay Aqınmen Tanısu

*Aytı*ın metni *Jambıl Jabayev: Şığarmaların Toliq Jiynağı* (1946, s. 42-44) adlı eserden alınmıştır. *Aytı*s, 1938-1945 yılları arasında Jambıl’ın edebî katipliğini yapmış olan Gali Ormanov tarafından Jambıl’ın kendisinden derlenmiştir. Derleme zamanı ve yeri konusunda kesin bir bilgi mevcut değildir.

Bu *aytı*s yaklaşık olarak 1873 yılında Jambıl’ın Jalayır boyuna ait obaları dolaştığı sırada Kojahan’ın evinde Jambıl ile Baktıbay arasında gerçekleşmiştir. Bu *aytı*ın gerçekleşmesinden önce, 1869 ayaklanmasının ardından Mangıstav (Mangışlak) Kazakları’nın Rusların soykırımına uğradığı ve 1873’ün Ocak ayında yeniden ayaklandığı görülür¹⁶².

1835 yılında Taldıkorgan bölgesinde doğmuş olan Jalayır uruğu mensubu Baktıbay Jolbarsulı tüm Jetisu bölgesinin hürmet ettiği meşhur bir *akın* olmuştur. Onun Tezek adlı zengine söylediği satirik şiirleri, Mayke Kız ile yaptığı *aytı*s ve “Edige-Nuran” adlı epik eseri günümüze kadar gelmiştir. Jambıl ile arasında gerçekleşen bu *aytı*s daha çok tecrübeli bir *akın* ile genç bir *akın*ın tanışması niteliğindedir. Söz konusu

¹⁶¹ Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, s.202-206.

¹⁶² Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, s.205-206.

aytıs Jambıl'ın nezaketi ile saygısını göstermesi bakımından önemlidir. Yalnız, bu *aytısın* gerçekleştiği andan itibaren en az 65 yıl sonra yazıya geçirildiği anlaşılmaktadır. Bu *aytısın* Jambıl'ın Mayköt ile Kulmambet'ten söz ettiği iki mısrasında bu iki *akın*ın kendisine yer verdiğini anlatan ifadenin, sonradan yanlışlıkla eklenmiş olabileceği düşünülmektedir. Çünkü Jambıl, bu iki *akınla* en erken 1880 ve 1881 yıllarında atışmıştır. Atışma esnasında ilk defa yüz yüze geldiği bu *akınlardan* 1873 yılında gerçekleşen bir *aytısta* söz etmesi ise imkansızdır. Bu durumda bu *aytısa* eklemeler yapıldığı düşünülmektedir. Bunun gibi *aytısın* sadece tanışmaya yönelik bir görünüm sergilemesi eksik olabileceği ihtimalini de düşündürmektedir.

IV. Sarı Akınmen Kağısuv

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Tolıq Jiynaǵı* (1946, s. 47-48) adlı eserden alınmıştır. *Aytıs*, 1938-1945 yılları arasında Jambıl'ın edebî katipliğini yapmış olan Gali Ormanov tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenmiştir. Derleme zamanı ve yeri konusunda herhangi kesin bir bilgi mevcut değildir. Bu *aytıs* 1875 yılında Ülkensaz adlı yaylada, Ekey boyundan Sarıbay'ın evinde, Jambıl ile Ulu *Jüz*'ün Sarı Üysin uruğundan Sarı Akın arasında gerçekleşmiştir. Bu tarih, 1869 ve 1873 ayaklanmalarının ardından meydana gelen ve Kazak Türkleri için yine önemli olaylar olan Batı Kazakistan'daki ayaklanmaların sonrasına denk gelmektedir¹⁶³.

Yaşça Jambıl'dan büyük ve söze usta bir *akın* olan Sarı Akın, özellikle Sarıbay ile görüşmek için gelmiş ve gelir gelmez Sarıbay'a şiirle hücum etmeye başlamıştır. Sarıbay ise ev sahibi olduğundan, misafirperverliğinden ona hiç cevap verememiş, onun yerine orda bulunan Jambıl Sarı Akın'a cevap vermiş ve Sarı Akın'ın daha önceleri Jambıl'ın ustası olan Süyeke *akına* yenildiğini hatırlatarak Sarı Akın'ı susturmuştur.

V. Maykötpen Didarlasuv

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Tolıq Jiynaǵı* (1946, s. 49-51) adlı eserden alınmıştır. Söz konusu *aytıs* Gali Ormanov tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenmiştir. Derleme zamanı ve yeri konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

Bu *aytıs* 1869-1874 yılları arasındaki ayaklanmalardan sonra Kazakistan'ın orta bölgelerini Batı Kazakistan'a bağlayan Orınbor demiryolu inşaatının 1878 yılında tamamlanmasının ardından 1880'lerin yaz aylarında Maytöbe adlı yaylada bir yemek esnasında Jambıl ile Mayköt arasında gerçekleşir. Bu yemeğe Çimkent'ten, Auliyeata

¹⁶³Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, s.206.

(şimdiki Jambıl) şehirlerinden, Alban, Jalayır obalarından, Kırgız yerinden misafirler davet edilir. Misafirler arasında Janıs boyunun Oşaktı uruğuna mensup Bürkitpay Bey'in meşhur *akını* Mayköt de vardır. Kendisinden yaşça çok büyük olan Mayköt'ü gören Jambıl onunla şiir vasıtasıyla bir sohbet başlatır¹⁶⁴. Bu *aytis*, bir sohbeti andırdığından *akınların* yenmek gibi bir niyeti yoktur. *Aytısta* Jambıl yaşça kendisinden büyük olan Mayköt'e saygıda kusur etmemekte, bu davranışını eski bir atasözüyle desteklemekte ve böylelikle dinleyicilere örnek olmaktadır.

VI. Qulmambet Pen Jambılın Aytısı

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şığarmaların Tolıq Jiynağı* (1946, s. 56-71) adlı eserden alınmıştır. Söz konusu *aytis* Jambıl'ın talebelerinden Sayadil Kerimbekov (1895-1954) tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenmiştir. Ancak ne zaman ve nerede derlendiği konusunda günümüze herhangi bir bilgi ulaşmamıştır.

Bu *aytis* 1881'de İli nehrinin kıyısında yapılan bir şenlikte Jambıl ile Jetisu bölgesinin en meşhur *akınlarından* Kulmambet arasında gerçekleşmiştir. Aynı yıl, Çarlık hükümeti Rus köylülerinin Kazak topraklarına göçü durumunda onlara tanınacak ayrıcalıkların belirtildiği bir yasa çıkartır¹⁶⁵. Yine aynı yılın Şubat ayından itibaren Çarlık hükümeti, Çin'in Rusya sınırındaki stratejik öneme sahip Kuldja bölgesinde yaşayan ancak Çin'in kıyımına maruz kalan Uygur ve Dungan köylülerini, Kazakistan'ın güney-doğusunda yer alan Jetisu bölgesine göç etmeye zorlamıştır. Ancak Uygurlar ile Dunganlar, Çarlık hükümeti tarafından tahsis edilen bu verimsiz topraklardan ürün alamadıklarından ve Rusların koyduğu ağır vergileri ödeyemediklerinden 1883 yılında geri Kuldja'ya kaçmaya başlamışlardır.¹⁶⁶

Rivayetlere göre bu şenlikte dokuz *akını* atışarak yenen Kulmambet, Jambıl hakkında övgüler duyunca onunla atışmak ister ve şenlik düzenleyicilerinden biri olan Kудaybergen adlı beyden Jambıl'ı çağırmasını ister. Her ne kadar Jambıl kendisini şenliğe davet eden Eskoja boyunun beylerinden biri olan Kудaybergen'e arkasını dayamış olsa da Kulmambet ile atışacağını duyunca biraz çekinir. Çünkü Kulmambet o panayıra katılan yaşı büyük, en tecrübeli ve meşhur *akınlardan* olup zamanında Nayman Tübek, Janak ve Süyimbay gibi ünlü *akınlarla* atışma yapmış birisidir. Keskin zekâ, karşısındakini sözle boğup dilini bağlama Kulmambet'in en belirgin özelliklerindendir.

¹⁶⁴ Törekulov, N., *age.*, s.150.

¹⁶⁵ K.Kesici, *Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan*, İstanbul, 2003, s.124.

¹⁶⁶ Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, s.210-211.

Bu özelliklerinden dolayı ona “Kulan gibi Kulmambet” dendiği söylenmektedir. Kulmambet’in yaşından, namından çekinen Jambıl onun sözlerine karşı hemen cevap veremez, fakat Kulmambet’in Alban ve Dulat gibi Ulu *Jüz* boylarının beylerini övmeye başlamasıyla gözünde büyüttüğü bu *akın*ın zayıf ve eksik noktasını yakalar ve bu noktaya dayanarak *aytı*sı sürdürür. Böylece Jambıl, Kulmambet’in övdüğü beylerin hatalarını, sahtekârlıklarını ve adaletsizliklerini delillere dayanarak dile getirmek ve önemli tarihî olaylara dayanarak halk kahramanlarını yüceltmek suretiyle hem Kulmambet’e, hem halka doğruları gösterip rakibini yener ve Jetisu’nun en ünlü *akını* unvanını kazanır.

Jambıl’ın bu *aytı*sta övdüğü halk kahramanları içerisinde yer alan Saurık ve Suranşı, Hokand Hanlığı’na karşı yapılmış kurtuluş savaşına katılan ve Şapıraştı uruğuna mensup olmalarına rağmen Dulat uruğu için de savaşan kahramanlardır. Sıpatay ise Dulat uruğundan olup 1837-1847 yıllarında Rus sömürgeciliğine karşı yapılan kurtuluş savaşına da katılmış ve Hokandlar’a karşı yapılan mücadelede Şapıraştı uruğu kahramanlarından Saurık ve Suranşı’nın yanında yer almış bir kahramandır¹⁶⁷. Bu *aytı*sta Jambıl’ın Kazak boylarını birlik ve beraberliğe çağırma özelliği görülür.

VII. Sarbas Pen Jambıldın Aytısı

*Aytısı*n metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmaların Toliq Jiynaǵı* (1946, s. 72-100) adlı eserden alınmıştır. Bu *aytı*s folklorcu, meşhur bilim adamı Esmagambet Ismayılov tarafından İlim Akademisi’ndeki “Halk Ağzından Toplanan Malzemeler” arasından bulunarak Jambıl’ın gözden geçirmesinden sonra Jambıl’ın eserlerinden oluşan 1940 tarihli kitapta yayımlanmıştır. Kimin, kimden, ne zaman ve nerede derlediği konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1891’de Çarlık rejimi tarafından idari reform uygulanır. Bu reform sonucunda Rusya’nın orta bölgelerinden Kazakistan’a göç hızlanmış olup, verimli topraklar, Kazakların elinden zorla alınıp Ruslara verilmeye başlar¹⁶⁸. Bu sıralarda İsmail Gaspıralı’nın “Dilde, Fikirde, İşte Birlik” düşüncesinin Kazak Türkleri arasında iyice yayıldığı görülür. Gaspıralı’nın Kazakistan’da da dağıtılan ve okunan *Tercüman*

¹⁶⁷ *Jambıl Jabayev: Şıǵarmaların Toliq Jiynaǵı*, 1946, s. 680.

¹⁶⁸ Kuzembayulu, A., Abil, E., age., s.208.

gazetesi, Almatı'daki özel muhabiri aracılığıyla Kazak Türklerinin maruz kaldığı haksızlıklar ile ilgili makalelere yer verir¹⁶⁹.

1895 yılında gerçekleşen bu *aytı*, Jetisu bölgesi beylerinin Almatı şehrinin en itibarlı zenginlerinden Kojamberdi'nin evinde misafir oldukları sırada asıl adı Tülevli Maykötülü olan Sarbas Akın ile Jambıl arasında yapılmıştır. Bu *aytı*ta Jambıl'ın rakibi, 1849 yılında Äuliye-ata (Jambıl) bölgesi, Krasnogor ilçesinde dünyaya gelerek 1914 yılında 65 yaşında vefat eden Sarbas Akın'dır. Dulat boyunun Kaskarav uruğundan olan Sarbas Akın misafirler için türkü söylemekte, onları güldürmekte ve kendini övmektedir. Misafirler arasında bulunan Şapıraştı boyu mensupları ise bu durumdan rahatsız olur ve Jambıl'ı çağırıp Sarbas ile ikisini atıştırmayı önerir. Ev sahibi ve misafirler bu teklifi kabul ederek Uzunağaç'ta bulunan Jambıl'ı getirirler ve *aytı*s Sarbas'ın Jambıl'a meydan okumasıyla başlar. *Aytı*ta Jambıl ilk önce Domalak efsanesini anlatmaktadır.

Önemli Kazak kahramanlarından Baydibek Bey'in üçüncü hanımı olan Domalak Ana dayanıklılık, akıllılık, kanaat ve neslin devamının iyesidir. Ulu *Jüz* Kazakları'nın efsanelerine göre Alban, Dulat ve Suvan urukları Domalak'tan türemektedir. Domalak Ana üç Kazak *jüz*ünün birleşmesini arzulamıştır. Bugün Domalak Ana türbesi, Güney Kazakistan'da Çimkent civarında bulunmaktadır¹⁷⁰.

*Aytı*ta Jambıl, obasının zenginleriyle ve zenginliğiyle övünen Sarbas Akın'ı eleştirmenin yanı sıra onu uruğunun halka faydalı insanlarından bahsetmeye davet etmekte ve Şapıraştı uruğundan olup da Jetisu bölgesi Kazaklarını Çar hükümetine, Kalmuk saldırısına, Kırgız beyi Orman han ile Hokand beylerinin yağma, baskın ve yok etme amaçlı seferlerine karşı koruyan kahraman Saurık'tan söz ederek hem rakibine hem dinleyicilere birlik beraberlik düşüncesini vermeye çalışır. Jetisu bölgesi *akımlarının* şiirlerinde ve destanlarında Saurık ve Suranşı'ya halkın, milletin en sevilen kahramanları olarak geniş yer verilmektedir. Bu *aytı*ta da Jambıl bu karakterler etrafında Kazak boylarının birliğini vurgular.

VIII. Jambıl Men Jalayır Dosmağambet Aqınnıñ Aytısı

*Aytı*sın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı* (1946, s. 101-119) adlı eserden alınmıştır. *Aytı*s, Jambıl'ın edebî katipliğini yapmış Tayır Jarokov ile

¹⁶⁹ Mektep, A., "Türk Birliğinin Bayraktarı İsmail Bey Gaspıralı ve Kazaklar", **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları: Bildiriler**, Ankara, 2003, s. 152-153.

¹⁷⁰ Ertöbekov, K., *Baydibek Baba men Domalak Ana*, Çimkent, 1999, s. 48-60

filoloji doktoru Esmagambet Ismayılov tarafından Jambıl'ın çağdaşları ve talebeleri olan Ümbetali Karibayev, Kalka Japsarbayev ve Sayadil Kerimbekov'dan 1939 yılında derlenmiştir.

1905'te Ural şehrinde, 1906'da Semey'de yapılmış olan Genel Kazak Kongrelerinde Kazak milli siyasi partisinin kurulması, Kazak topraklarının Kazak halkına ait olduğu gerçeğinin Ruslara kabul ettirilmesi, Rus ve Ukrayna köylülerinin göçüne son verilmesi gibi önemli konular görüşülmüş¹⁷¹ ve diğer yandan Gaspıralı'nın bütün Türk halkları için önerdiği ortak edebî dil fikri 1906 yılında Üçüncü Bütün-Rusya Müslümanları toplantısında kanun olarak kabul edilmiş ve ortak edebî dil okul programlarında mecburi olarak kullanılmaya başlanmış ve Kazakça yayımlanan *Fikir*, *Serke* ve *Kazakistan* gazeteleri ile *Aykap* gibi ilk dergiler bu edebî dilde basılmaya başlanmıştır.¹⁷²

Jambıl ile Jalayır Dosmagambet arasında 1907'de Dosmagambet'in İli nehrinin sağ kıyısındaki Aharlı dağlarında yaşayan dayısının çadırında gerçekleşen bu *aytısta* Jambıl'ın rakibi, o sıralarda dayısında misafir olan ve molla *akın* olarak tanınmış genç Dosmagambet'tir. Dayısının ricası üzerine şiirler söylemekte, halkı eğlendirmektedir. Bu obadan geçmekte olan Jambıl onun şiirlerini duyar ve sesin geldiği çadıra yönelir. Ev sahipleri Jambıl'ı sıcak bir şekilde karşılarlar. Bu, Jambıl'ın başlattığı iki *aytıstan* biridir. Dosmagambet, Taldıkorgan bölgesi Karatal ilçesinde 1883 yılında doğmuş, 1910 yılında 27 yaşında vefat etmiştir. Dosmagambet'in uruğu Jalayır, onun içinde Balgalı'dır. Jambıl *aytısta* kendi boyunun zenginlerini öven Dosmagambet'i ve halka eziyet eden adaletsiz yöneticileri eleştirmekte, obasının Kalmuklara karşı savaşan kahramanlarını övmekte, bir mollanın nasıl olması gerektiği yönünde Dosmagambet'e öğütler vermektedir. *Aytıs*, dini bilgilerin bolca kullanılması bakımından da farklıdır. Bu *aytısta* da Jambıl Kazak boylarının birleşmesi gerektiği konusunu vurgular.

IX. Şaşubay Men Jambıldın Aytısı

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şığarmaların Tolıq Jiynağı* (1946, s. 120-129) adlı eserden alınmıştır. *Aytıs*, filoloji doktoru Esmagambet Ismayılov tarafından Jambıl'ın çağdaşları ve talebeleri olan Ömirzak Kargabakov, Ümbetali Karibayev, Kenen Azirbayev ve Şaşubay Koşkarbayev'dan derlenmiş olup Jambıl'ın kendisi

¹⁷¹ Kuzembayulu, A., Abil, E., *age.*, s.229.

¹⁷² Mektep, A., *agm.*, **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları: Bildiriler**, Ankara, 2003, s. 148.

tarafından dinlenmiş ve kontrol edilmiştir. Derlendiği yer ve tarih konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1907 tarihli Seçim yasasıyla Orta Asya ve Sibiry halklarının seçilme hakkının ellerinden alınmasının ardından ¹⁷³ 1909'da yapılan bu *aytis* Şaşubay ile Jambıl arasında Vernıy (Almatı) şehrinde zengin bir tüccar olan Baybulan'ın evinde gerçekleşir. Bu *aytis*in gerçekleştiği evin sahibi olan Baybulan, Şapıraştı boyunun soylularını ve valilikte çalışan birkaç Kazak memuru misafirlğe davet eder. Onların arasında meşhur *akın* Şaşubay da vardır. Eğlencenin tam ortasında Şaşubay, Jetisu'nun en ünlü *akını* Jambıl'ı atışmak için davet etmeyi önerir. Jambıl gelir ve *aytis* gerçekleşir. Şaşubay 1865-1952 yılları arasında yaşamış hem dombıra, hem armonika çalabilen Sarı-Arka'nın Akan-seri Koramsin (1843-1913), Birjan-sal Kojakulov (1832 - 1895) gibi büyük *akın*larından ders almış çok güçlü bir *akındır*. Şaşubay Orta *Jüz*'ün Argın uruğundandır. *Aytısta* Jambıl, Orta *Jüz*'ün sayı bakımından üstünlüğü ve *Jüz*'ünün tamamının beylerden oluşmasıyla övünen ve *jüz*ünün Baybulan, Baylibek, Turlıbek, Bakıya gibi zenginlerini öven ve içki içen Şaşubay'ı eleştirmektedir. Diğer yandan Jambıl *aytısu* sonuçlandırırken Şaşubay'a seçimlerde elinin boş kalacağını söyleyerek, Çarlık hükümetinin çıkardığı yasaya atıfta bulunmakta ve seçilme hakkını Kazak Türklerinin elinden alan Ruslara uyduğundan dolayı Şaşubay'ı eleştirmektedir.

X. Nurila Men Aqındardıñ Aytısı Jäne Jambıldıñ Bergen Töreligi

Aytısın metni *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı* (1946, s. 130-142) adlı eserden alınmıştır. *Aytıs*, ünlü *akın* ve Jambıl'ın talebesi olan Sayadil Kerimbekov (1895-1954) tarafından derlenmiştir. Kimden ve ne zaman derlendiği konusunda herhangi bir bilgi mevcut değildir.

1917-1918 yıllarında Kazakistan'da Sovyet iktidarının kurulmaya başlamasının ardından 1919 yılında, Nurila ile Şapıraştı *akını* Ümbetali, Dulat *akını* Barmak, Dulat *akını* Kenen ve Dulat *akını* Şukitay arasında Kazıbek adlı obada bir düğün esnasında gerçekleşen bu *aytısa* Jambıl hakemlik yapmış ve sonunda galip gelen Nurila ile kısa bir *aytis* gerçekleştirmiştir. Ümbetali adlı *akının* dediğine göre, kendisi bir deve, Nurila ise bir çapan ve ipek elbise kazanmıştır. Jambıl bu *aytısu*in eksik olduğunu, o düğünde

¹⁷³ Kuzembayulu, A., Abil, E., age., s.229-230.

Nurila'nın 11 *akınla* atıştığını söylemiştir¹⁷⁴. Ancak diğer *akınların* kim olduğu yönünde kesin bir bilgiye ulaşılamamış bulunmaktadır.

20. asrın en büyük kadın *akınlarından* biri olan Nurila'nın mensup olduğu boy Dulat'tır, Dulat'ın içinde de Janıs koluna mensuptur. Gelin olarak gittiği yer ise: Kaskelen nehrinin kıyısında yaşayan Dulat-Botbay boyu, Jankoyluk uruğudur. Nurila'nın doğum yılıyla ilgili herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır, ancak bu *aytısın* yapıldığı sırada Nurila'nın 25 yaşında olduğu yönündeki bilgiden yola çıkarak onun 1894 yılında dünyaya geldiğini söylemek mümkündür.

Nurila'nın atıştığı *akınlardan* Ümbetali Karibayev Şapıraştı boyunun Aykım uruğuna mensuptur. 1889 yılında Almatı bölgesi, Uzıncargalı obasında doğmuştur. Jambıl'ın talebesidir. Birçok *akınla* atışan Ümbetali, 1960 yılında “Kazak Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin Halk Akını” unvanına layık görülmüştür.

Nurila ile atışan diğer *akın* olan Barmak, Çu nehri boyunda yaşayan Sambet uruğundandır. 1866-1936 yılları arasında yaşamış bir *akındır*. Hem kopuzu, hem dombırayı büyük bir ustalıkla çalan Barmak, büyük *aytıslarda* her zaman dombırayı tercih etmiştir. Barmak, Jambıl'ın sevdiği *akınlardan* biri olarak tanınmaktadır. 1919 yılında Almatı şehrinde ilk defa düzenlenen *Akınlar Meclisi*'ne katılmıştır.

Nurila'nın atıştığı *akınlardan* biri ve Jambıl'ın talebelerinden olan Kenen Azirbayev 1884 yılında Avliye-Ata (Taraz) bölgesi, Korday ilçesi, Metubulak obasında dünyaya gelerek 1976 yılında vefat eden büyük *akın* ve bestecidir. Eserlerinde halkın yaşamını, hayallerini ve ümitlerini işleyen *akın*, Birjan-Sal ve Akan-seri gibi büyük Kazak *akınlarının* geleneklerini devam ettirmiştir. Kendisinin bizzat katıldığı 1916 yılındaki Milli Kurtuluş Savaşı esnasında “Bulbul”, “16 Jıl”, “Bazar Nazar”, “Ali Batır” adlı eserleriyle halka moral vermiştir.

Nurila'nın atıştığı dördüncü *akın* ise aynı zamanda bir şarkıcı olan Şukitay'dır. Şukitay, Şamalğan boyundaki Orınbet obasında dünyaya gelmiştir. *Aytıs akını* olarak 50 yaşından sonra tanınmaya başlayan Şukitay, tüm Alatav çevresinde güzel sesiyle ün salmıştır.

¹⁷⁴ Jambıl Jabayev: *Şığarmaların Tolıq Jiynağı*, Almatı, 1946, s.684.

Jambıl'ın Diğer Aytısları

Yazıya geçirilmiş olanlar:

Jambıl'ın diğer *aytısları* literatürde eksik olarak yer aldığından ve ilgili literatürde daha çok şiir hükmünde değerlendirildiğinden eldeki çalışmanın metin ve inceleme kısımlarına alınmamıştır. Bunlardan birisi 1866'da gerçekleşmiş olan “Janıs Akın ile *Aytıs*”tır. Ancak söz konusu *aytıslar* sadece Jambıl'ın söylediği kısım yazıya geçirilmiştir¹⁷⁵:

<i>Meniñ pirim Süyinbay,</i>	Benim pirim Süyinbay,
<i>Söz söylemen sıynbay.</i>	Söz söylemem sığınmadan,
<i>Selteñdegen aqındı</i>	Boş dolaşan <i>akını</i>
<i>Körmevşi edim şıbınday,</i>	Görmezdim bir sinek kadar.
<i>Käne, söylep jiberşi,</i>	Hani, söyle bakalım,
<i>Aytıspağın şınıñ ba-ay?</i>	Atışmak istediğin gerçek mi?
<i>Dep keldiñ be Jambıldı</i>	Zannedip geldin mi Jambıl'ı
<i>Künde jeñgen şıılday...</i>	Her gün yendiğin Şıbıl gibidir diye...

Diğer bir *aytıslar*, Kazak literatürüne “Jünisbay’a Başvuru” adıyla geçen *aytıslar*tır. Bu *aytıslar*, 1890 yılında Şıbıl uruğundan bir ihtiyar ile Jambıl arasında gerçekleşmiştir. Jambıl arkadaşı Jünisbay'ı ziyaret etmek için Alban obasına gider. Gittiğinde arkadaşının evinin misafir dolu olduğunu görür. Herkes orada bulunan Şıbıl uruğuna mensup ihtiyar bir *akının* şiir ve destanlarını dinlemektedir. Jambıl gelince orada bulunan herkes artık Jambıl'ın şiir söylemesini ister. Buna Şıbıl uruğu mensubu ihtiyar öfkelenir ve Jambıl'ı *aytıslar* davet eder. Bu *aytıslar*ın sadece bir kısmı yazıya geçirilmiştir¹⁷⁶:

<i>Ekeyde eluv baqsı, seksen aqın,</i>	Ekey'de elli baksı, seksen <i>akın</i> ,
<i>Jaratıp minedi eken, erttep atın.</i>	Yarışa hazırlayıp binermiş eyerleyip atını
<i>Qobızı, dombırası ünin qosıp</i>	Kopuzu, dombırayı sesine katıp
<i>Güleydi jin qaqqanday keşke jaqın.</i>	Uğuldar cin çarpmışçasına akşama yakın
<i>Sen be ediñ Jambıl aqın sonıñ biri,</i>	Sen miydin, Jambıl <i>akın</i> , onlardan biri,

¹⁷⁵ Törekulov, N., age., s.142.

¹⁷⁶ Jambıl Jabayev: *Şığarmaların Tolıq Jıynagı*, Almatı, 1946, s.52

Dombıra qolıñdağı diyyu-peri.
Jaq eken ükısı men sıldırmağı,
Köreyin qanday, berşi beri!

Dombıra elindeki dev-peri.
 Yok imiş puhu kuşu ile şingirtısı
 Bir bakayım nasılmış, versene beri

Jambıl'ın cevabı şu şekilde olmuştur:

Ey, ne deysin Şıbılım!
Kevdeñde joq şıbınıñ.
Qumğa bitken selevdey
Seldir eken şıguvıñ.
Är ruvdıñ jürmisin
Tölegeli şıgıñın.
Şılşe tozıp ketipsiñ,
Şaşılıp jür sınıgın.
 Bir başıña jeterlik
 Bılıgıñ men şılıgıñ.

Ey, ne diyorsun, Şıbıl'ım!
 Gövdende yoktur canın.
 Kumda yetişmiş dikenli ot gibi
 Seyrek imiş sakalın.
 Her uruğun geziyor musun
 Ödemek isteyip masrafını.
 Çok sefil olmuşsun
 Saçılıyor kırılmış parçaların.
 Bir başına yeterli
 Keşmekeşle karmaşan

Bu *aytısta* Jambıl'ın cevabı bulunmakla birlikte *aytısn* devamı konusunda günümüze herhangi bir bilgi ulaşmamıştır.

“Alban Yurdunda” adını taşıyan başka bir *aytısn*, Jambıl ile Böltirik arasında 1890 yılında gerçekleşmiştir. Bu *aytısn*da Jambıl, Alban boyunun Kızılbörik mensubu bir beye olan öfkelerini şu sözlerle anlatmaktadır¹⁷⁷:

Bermediñ qalı kilem, bulqın ışık,
Tamağım salqın tiyip qalıptı isip.
Baqaydıñ berekeli Därkembayı
Körgeñ joq burın sağan isim tüsip.

Vermedin halı kilim, içi deri kürk,
 Boğazım, soğuk alıp, kaldı şişip.
 Bakay'ın bereketli Darkembay'ı
 Görülmedi daha önce sana işimin düştüğü.

Arkadaşı Böltirik, Jambıl'ın eleştirilerini haklı bularak onu şu şekilde teselli eder:

Oy, Jambıl-ay, Jambıl-ay

Eh, ey Jambıl, Ey Jambıl

¹⁷⁷ Jambıl Jabayev: *Şığarmalarınñ Toluq Jıynağı*, Almatı, 1946, s.54-55.

*Qaşan qulaq saldı bay!
Söz asılın tanıy ma,
Özi aqınşa qañğımay?*

Ne zaman kulak verdi bay!
Sözün değerini tanır mı hiç
Kendi *akın* gibi dolaşmadıkça?

Bu *aytısta* iki kişi olmasına rağmen iki kişi kendi aralarında atışmamakta, üçüncü bir şahıs ile ilgili düşüncelerini şiirle ifade etmektedirler.

Yazıya geçirilmemiş olanlar:

Jambıl'ın yazıya tamamına yakın geçirilmiş *aytıslarının* en eskisi 1870 tarihlidir. Oysa Jambıl 17 yaşında Saykal adlı bir kızla atışmıştır¹⁷⁸. Bu durumda söz konusu *aytıslar* 1863 yılında gerçekleşmiş demektir. Bu kızın *akın* olduğunu duyan Jambıl onu özellikle arayıp bulmuştur. Kızın ailesiyle yaşadığı çadırda, misafirlerin huzurunda gerçekleşen *aytıslar*, bütünüyle muhafaza edilmemiş olmakla beraber, bazı kısımları halkın ağzında dolaşmaya devam etmektedir. Buna göre; Jambıl çadıra girip kendisini tanıttığında ayağını uzatarak oturan kız, Jambıl'ın kılık kıyafetiyle alay eder¹⁷⁹:

*Jip ayıl, qur quyısқан kiyiz terlik,
Yapır-av, bir sonı elde jaña kördik.
Jıyılğan aqsaqaldar, bozbalalar,
Qalayşa bul Jambılğa javap berdik*

İpten kolan, boş kayış keçe terlik,
Eyvah, bir bunu elde yeni gördük
Toplanan aksakallar, yiğitler,
Nasıl da bu Jambıl'a cevap verdik

Jambıl ise buna cevaben şöyle der:

*Arqanıñ jarday bolar sarı nari,
ketpeydi Alatavdıñ jazday qarı.
İstekke şaşısqan siyraqtay qıp
Quvartpay ayağıñdı tartsañşı äri*

Arka'nın iri olur sarı devesi,
Erimiyor Alatav'ın yaz boyunca karı.
Şişe geçirilmiş bacak gibi
Kurutmadan ayağını çeksene öteye

Kız, Jambıl'ın bu sözlerine cevap veremeyip yardım için yengesini çağırır. İkisi birleşip Jambıl'ı fakir, aylak, avare gibi sözlerle aşağılamaya başlarlar. Jambıl buna hiç aldırmayıp daha fazla inatlaşır ve şu sözlerle her ikisini iğneler:

¹⁷⁸ Törekulov, N., *age.*, s.141.

¹⁷⁹ Joldasbekov, N., *age.*, s.23-24.

*Atıñdı qoyğan eken tavıp Sayqal,
 Ärkim minip tastağan sen bir batyal,
 Qalay qalay söyleysiñ, ey, ädepsiz,
 Älgi aytqan söziñniñ bärin qayta al!
 Endeşe, şotır qatın, şotır qatın,
 Jayıña qıstırılmaı otır, qatın!
 Kesirli qız, qatınmen aytısatın
 Men emes üy-arası jayav aqın*

Adını koymuşlar bulup Saykal,
 Herkesin binip bıraktığı sen bir baytal*,
 Ne biçim konuşuyorsun, ey edepsiz,
 Demin söylediğin sözlerin hepsini geri al!
 Öyleyse, uyuz kadın, uyuz kadın,
 İşine bak, karışmadan otur, kadın!
 Kibirli kız, kadınla atışacak
 Ben değilim ev arası yakın akın

Çadırın büyük hanımı ise: "...bu çocuğu sözle yenmek imkansız" diyerek Jambıl'a geleneklere uygun olarak bir hediye verir.

1875 yılında Jambıl Kaskara yaylasındaki Alban obalarına gider ve orada gençlerin eğlencesine katılır. Orada elinde dombırası olan güzel bir kızla tanışır ve ona âşık olur. İkisi kendi aralarında söz keserler, ancak kızın babası onu bir başkasına verir. Sadece bir kısmının sözlü gelenekte devam ettiği *aytı*sın hatırlanan kısmı şu şekildedir¹⁸⁰:

Sara:

*Nürbek baydıñ qızı edim atım Sara,
 Jeke kelgen báygeden men bir dara.
 Äy-ugay-av, äy-ugay!
 Öziñ bilmey kisiden jön suraysıñ,
 Qayda ketken aqılın bayğus bala?
 Äy-ugay-av, äy-ugay!*

Nurbek adlı zenginin kızı idim adım Sara,
 Ayrı gelen at yarışından ben bir eşsiz.
 Ay-ugay-av, ay-ugay!
 Kendin bilmeyip insana hâlini sorarsın
 Nereye gitmiş aklın, zavallı bala?
 Ay-ugay-av, ay-ugay!

Jambıl:

*Nürbek baydıñ qızı ediñ atıñ Sara,
 Jeke kelgen báygeden sen bir dara.
 Äy-ugay-av, äy-ugay!
 Janamalap qasıña kelip qaldım,*

Nurbek adlı zenginin kızı idin adın Sara,
 Ayrı gelen at yarışından ben bir eşsiz
 Ay-ugay-av, ay-ugay!
 Yaklaşıp yanına gelip kaldım,

* Baytal: 2-4 yaş arası, henüz yavrulamamış at.

¹⁸⁰ Törekulov, N., age., s.145-146.

Bul balanı jürgeysiñ esiñe ala!
Äy-ugay-av, äy-ugay!

Bu balayı hep hatırla!
 Ay-ugay-av, ay-ugay!

Sara:

Äbser barsañ, Äbser bar, Qızıljar bar,
Özim sılqım, özim sal, men kimge zar?

Abser varsan, Abser var, Kızıljar var
 Kendim süslü, kendim sal*, ben kime
 muhtaç?

Äy-ugay-av, äy-ugay!
Şıñğa bitken birevdin şınarımın,
Köleñkemnen avlaq jür mende neñ bar?!
Äy-ugay-av, äy-ugay!

Ay-ugay-av, ay-ugay!
 Zirveye yetişen birinin çınarıyım,
 Gölğemden uzak yürü bende neyin var?
 Ay-ugay-av, ay-ugay!

Jambıl:

Äbser barsañ, Äbser bar, Qızıljar bar,
İzdep keldim öziñe bolıp qumar?
Äy-ugay-av, äy-ugay!
Sen de şınar, Sarajan, men de şınar,
Eki şınar qosılsa köñil tınar.
Äy-ugay-av, äy-ugay!

Abser varsan, Abser var, Kızıljar var,
 Arayıp geldim seni arzulayıp
 Ay-ugay-av, ay-ugay!
 Sen de çınar, Saracan, ben de çınar,
 İki çınar birleşse gönül rahatlar
 Ay-ugay-av, ay-ugay!

Bunların dışında Jambıl'ın Kılışbay Erjanulı (1851-1926), Kulınşak Kemelulı (1840-1911), Maylıkoja Sultankojayulı (1835-1898), Saıtбек Usaulı (1854-1925), Nuralı Nısanbayulı gibi *akın*larla atıştığı bilinmektedir.¹⁸¹ Ancak, ne yazık ki, bu *aytı*slar günümüze kadar ulaşamamıştır.

Jambıl, sık gittiği Kırgız obalarına ilk gittiğinde Kırgız elinin başında bulunan Şabden'e hiç çekinmeden şöyle demiştir¹⁸²:

Aqıñğa dayın deytin at şapanıñ,
Şapan üşin men adam maqtamadım.
Eliñniñ uldığın quldığın bekem jatır,

Akın için hazır diyorlar at, çapanın,
Çapan için ben kimseyi övmedim.
Elinde ululardan kulluk fazla.

* Sal: Kendi bestelerini çalıp söyleyen, şık giyimli, gittiği yerde iyi karşılanan sanatçı.

¹⁸¹ Joldasbekov, M., *age.*, s.30.

¹⁸² Joldasbekov, M., *age.*, s.35.

Qay jaqta eldiñ tuzın aqtağanıñ?

Nerde halkın hakkını ödediğin?

Jambıl, Kırgız ülkesine arkadaşlarını ziyaret etmek için de gitmiştir. Bunlardan biri Kırgız halkının meşhur *ırçısı* Toktagul'dur. Jambıl, Toktagul ile hem Kırgız obasında hem kendi obasında atışmıştır. Jambıl'ın atıştığı diğer Kırgız *akın*larla ilgili herhangi bir kaynak bulunmamaktadır¹⁸³.

Jambıl talebesi Ümbetali Karibayev ile de atışmıştır. Bu *aytı*s, Aykım obasında yapılmış olan büyük bir toy esnasında gece boyu kıssa ve destan anlattıktan sonra evine gidip uyumak üzere olan Ümbetali'yi Jambıl'ın şaka mahiyetindeki şu sözlerle uyandırmasıyla başlar¹⁸⁴:

*Uyqıda jatırmısıñ, qara bala,
Söylese bul Jambıldıñ sözi dara.
Turmaydı tulpar duvda degen osı,
Jambıldıñ toyğa kelgen qalpın qara!
Taniymın men söziñdi aňgarınan,
Jambıldıñ ekşim ötpes aldarınan.
Aldıña atañ Jambıl kelip otır,
Olja ber, qara bala, alğanıñnan!*

Uyuyup yatıyor musun, kara bala,
Söylese bu Jambıl'ın sözü eşsiz.
Durmaz tulpar* dedikleri budur,
Jambıl'ın toya gelen haline bak!
Tanırım ben sözünü kaynağından,
ambıl'ın kimse geçmez önünden.
Karşına atan Jambıl gelip oturuyor,
Ganimet ver, kara bala, aldığından!

Ümbetali'nin ustasına cevabı şu şekilde olmuştur:

*Belgili, Jambıl qariya isiñ seniñ.
Bul halıqqa jariya küşiñ seniñ.
Ayağıñdı bayqap bas, tayıp ketpe,
Şaynatuğın muqalğan tisiñ seniñ.
Jasıñnan Jambıl aqın atanğanıñ.
Keşegi Süyinbaydan bata alğanıñ.
Şäkirt bop Süyinbaydan bata alğan soñ.*

Bellidir, yaşlı Jambıl, işin senin,
Bu halka mâlumdur gücün senin.
Ayağını dikkatli bas, kayıp düşme,
Çiğnedikçe körelmiş dişin senin.
Gençliğinden beri" Jambıl akın" denildin.
Dünkü Süyinbay'dan bata* aldın.
Talebesi olup Süyinbay'dan bata alınca

¹⁸³ Joldasbekov, M., *age.*, s.35.

¹⁸⁴ Törekulov, N., *age.*, s.160.

* Tulpar: soylu ve çok hızlı koşan at; başarılı, bilgili.

* Bata: hayır dua.

Üyinde bes kün tünep jata almadıñ. Evinde beş gün, gece yatamadın.
Alsañ da aldıña sap qanşa dävlet, Geçse de önüne sayısız talih
Jambıl-av, sonda da bay atanbadıñ. Ey, Jambıl, yine de “zengin” tanınmadın.

Aytısın devamı hakkında elimizde herhangi bir bilgi mevcut değildir.

2.1 Söyleyiş Tutumu

Akınlar ele aldıkları konuyu toplumun yapısını ve düşüncesini göz önünde bulundurarak seçmekte olup toplumda uyandırmak istedikleri duygu ve düşüncelere uygun düşen söyleyiş tutumlarına göre şekillendirmektedirler.

Çobanoğlu, destanlarda kullanılan anlatım tutumlarını *güldürmeye/eğlendirmeye yönelik işleyiş*, *övmeye yönelik işleyiş*, *yermeye yönelik işleyiş*, *şikayet etmeye yönelik işleyiş*, *nasihat vermeye yönelik işleyiş*, *bilgilendirmeye yönelik işleyiş* ve *hüner göstermeye yönelik işleyiş* şeklinde sınıflandırmaktadır¹⁸⁵. Bu sınıflandırma *aytıs* akınlarına da uygulanabilir. Buna göre, Jambıl’ın *aytıslarını övmeye yönelik işleyiş*, *yermeye yönelik işleyiş*, *nasihat vermeye yönelik işleyiş*, *bilgilendirmeye yönelik işleyiş* ve *hüner göstermeye yönelik işleyiş* şeklindeki söyleyiş tutumlarıyla söylediğini ifade etmek mümkündür.

Jambıl VI, VII, VIII, IX numaralı *aytıslarında* Saurık, Suranşı, Sıpatay gibi kahramanlardan söz ederken *övmeye yönelik işleyiş* tarzı kullanmıştır. Bunun yanı sıra V. *aytısta* Mayköt’ün ve hakemlik ayıptığı X. *aytısin* galibi Nurila’nın *akınlığından* söz ederken de yine bu işleyiş tarzına yer vermiştir.

Jambıl, I numaralı *aytısta* zamane kızlarını geleneği unutmalarından, VI, VII, VIII ve IX numaralı *aytıslarda* ise rakip *akınlar* olan Kulmambet, Sarbas, Dosmagambet ve Şaşubay’ı halkın derdine kulaklarını tıkamış olan uruk beylerini övmelerinden dolayı eleştirerek *yermeye yönelik işleyiş* tarzı kullanmaktadır.

Nasihat vermeye yönelik işleyiş tarzına Jambıl VI ve VII numaralı *aytıslarında* Kulmambet ile Sarbas’a hangi konulardan söz etmeleri ve nasıl davranmaları, VIII ve IX numaralı *aytıslarında* Dosmagambet ile Şaşubay’a halkın yanında yer almaları gerektiği konularında öğüt verirken yer vermiştir.

¹⁸⁵ Çobanoğlu, Ö., *Âşık Tarzı Kültür Geleneği Ve Destan Türü*, Ankara, 2000, s.90-110.

Jambıl I, II, III, IV, VI, VII, VIII ve IX numaralı *aytıslarında* ayrıca *bilgilendirmeye yönelik işleyiş* tarzı da kullanmıştır. I numaralı *aytısta* Jambıl Kazak Türklerinin obalar arasında kız alıp kız verme geleneği ve bu geleneğin halk için önemi, II. *aytısta* birbirini seven gençlerin kavuşamaması meselesi, III. *aytısta* rakibi Baktıbay'ın *akınlığı*, IV. *aytısta* geçmişte Sarı Akın ile Süyeke arasında yapılmış bir *aytı*, VI ve VII *aytıslarda* halk kahramanları ve Kazak Türklerinin yaşadığı zor günler, VIII *aytısta* din, IX *aytısta* ise Şaşubay'ın asıl uruğu konularında rakip *akınlarla* dinleyicileri bilgilendirmektedir.

Tüm bunların yanı sıra Jambıl hemen hemen bütün *aytıslarında* uygulanması büyük çaba gerektiren kafiye, redif, cinas gibi biçimsel sanatları kullanarak maharetini göstermiştir. Dolayısıyla Jambıl'ın tüm *aytıslarında* *hüner göstermeye yönelik işleyiş* tarzına yer verdiğini söylemek mümkündür.

Görüldüğü üzere Jambıl, Rusya tarafından çıkartılmış idarî reformlar sonucunda Kazak bozkırlarında sürekli göçlerin yaşandığı sırada söylediği I. *aytı*sında, Batı Kazakistan'da 1869'da başlayan ve yaklaşık 4 yıl süren Rus sömürgeciliğine karşı bir ayaklanmanın sürdüğü sırada söylediği II. *aytı*sında ve 1869 ayaklanmasının ardından Mangıstav (Mangışlak) Kazaklarının Rusların soykırımına uğradığı ve 1873'ün Ocak ayında yeniden ayaklandığı sırada söylediği III. *aytı*sında *bilgilendirmeye yönelik işleyiş* tarzını tercih etmiştir. Kazakistan'ın orta bölgelerini Batı Kazakistan'a bağlayan Orınbor demiryolu inşaatının 1878 yılında tamamlanmasının ardından gerçekleşen V. *aytı*sı ile Kazakistan'da Sovyet iktidarının kurulmaya başlamasından sonra yapılan hakemlik yaptığı X. *aytı*sında ise Jambıl *övmeye yönelik işleyiş* tarzı kullanmıştır. Batı Kazakistan'daki ayaklanmalardan sonra Çarlık hükümeti tarafından Rus köylülerinin Kazak topraklarına göçü durumunda onlara tanınacak ayrıcalıkların belirtildiği yasanın çıkartılması, 1891'de Çarlık rejimi tarafından uygulanan reform sonucunda verimli toprakların Kazakların elinden zorla alınıp Ruslara verilmeye başlaması, 1905'te Ural şehrinde, 1906'da Semey'de yapılmış olan Genel Kazak Kongrelerinde Kazak milli siyasi partisinin kurulma kararları, Kazak topraklarının Kazak halkına ait olduğu gerçeğinin Ruslara kabul ettirilmesi, Rus ve Ukrayna köylülerinin göçüne son verilmesi gibi önemli konuların görüşülmesi, Gaspıralı'nın ortak edebî dil fikri, 1907 tarihli Seçim yasasıyla Orta Asya ve Sibiry halklarının seçilme hakkının ellerinden alınması gibi Kazak Türkleri için büyük önem arzeden olaylar sırasında söylediği VI, VII, VIII

ve IX numaralı *aytı*larında Jambıl *övmeye yönelik işleyiş*, *yermeye yönelik işleyiş*, *nasihat vermeye yönelik işleyiş*, *bilgilendirmeye yönelik işleyiş* tarzlarını bir arada kullanılmıştır.

2.2 Sansüre Uğramış Jambıl

Jambıl'ın, Kazak İlim Akademisi'nin Seyrek El Yazmalar Arşivi'nde 651 No: 5 ve *Jambıl Öleñderi Men Aytıstarı* adı ile kayıtlı kaynak arasından ulaşabildiğimiz Kulmamabet (VI) ve Sarbas (VII) ile *aytı*larının Latin harfli daktilo metinlerinden yola çıkarak, Jambıl'ın *Jambıl Jabayev: Şıǵarmaların Tolıq Jiynaǵı* (1946) adlı eser ile Sovyet döneminde yayımlanan tüm eserlerde *aytı*larının bazı kısımlarının değişikliğe uğratılmış olduğunu, bazı kısımların ise tamamen çıkartılmış olduğunu söylemek mümkündür.

VI- Qulmambet Pen Jambıldın Aytısı

Bu *aytı*s, Jambıl'ın talebelerinden Sayadil Kerimbekov (1895-1954) tarafından Jambıl'ın kendisinden derlenip *Jambıl Jabayev: Şıǵarmaların Tolıq Jiynaǵı* (1946) adlı esere alınan ve eldeki çalışmamızda kullanılan metnimizde yer alan şekliyle şöyledir:

(VI, 289-295)

289	<i>Ol küñgeydi jerlegen,</i>	O güneyi yurt edinen,
290	<i>Jelmaya minip jelmenen</i>	Deveye binip yel ile,
291	<i>Örge salsañ örlegen,</i>	Yokuşa koşsan yükselen,
292	<i>Jer jännätin jerlegen,</i>	Yer cennetini mekan kılan,
293	<i>Bayteli, Kamen, Dävletti,</i>	Bayteli, Kavmen, Devlet'i,
294	<i>Japek penen törtevi</i>	Japek ile dördü,
295	<i>Bäri erler ävletti.</i>	Hepsi erler soylu.
296	<i>Öneri asıp är jannan,</i>	Hüneri taşıp her yönden,
297	<i>Tüzegen köşin sävletti</i>	Göçünü ihtişamla dizmiş

Genel olarak Jambıl'ın yurdunun övünülecek yönlerinden söz ettiği bu *aytısın* Latin harfli daktilo varyantında 291 ve 292 numaralı mısraların yerine şu beyit yer almaktadır:

<i>Türikpenen tökti qurt</i>	Türk'le beraber döktü kurut
<i>Sol kisiden taralğan</i>	O kişiden türeyen

Bu beyti tezimizde kullanılan metnin içine yerleştirdiğimizde şöyle bir bütünlük ortaya çıkmaktadır:

289	<i>Ol küngeydi jerlegen,</i>	O güneyi yurt edinen,
290	<i>Jelmaya minip jel menen</i>	Deveye binip yel ile
	<i>Türikpenen tökti qurt</i>	Türk ile döktü kurut
	<i>Sol kisiden taralğan</i>	O kişiden türeyen
293	<i>Bayteli, Kamen, Dävletti,</i>	Bayteli, Kavmen, Davletti
294	<i>Japek penen törtevi</i>	Japek ile dördü,
295	<i>Bäri erler ävletti</i>	Hepsi erler soylu.
296	<i>Öneri asıp är jannan,</i>	Hüneryi taşıp her yönden,
297	<i>Tüzegen köşin sävletti</i>	Göçünü ihtişamla dizmiş

Eklenen bu kısma göre, rüzgar ile Jelmaya'ya binip güneyi yurt edinen Türk ile beraber kurt döküp ondan türeyen Bayteli, Kavmen, Devlet ve Japek hepsi her yönden sanatkar olmakla birlikte göçlerini de ihtişamla düzen soylu erlerdir.

Burada geçen *Jelmaya* (tek hörgüçlü deve), Korkıt Ata'nın rüzgar kadar hızlı devesinin adıdır. Korkıt Ata ölümsüzlüğü bu devenin üzerinde aramış, dünyanın dört tarafını dolaşmıştır. Ancak ölümden kaçışın olmadığını anlayıp geri Sır-Derya'ya döndükten sonra Korkıt Ata, Jelmaya'yı keser ve derisiyle kopuzun göğsünü kaplar¹⁸⁶. Bunun yanı sıra *Jelmaya*, XIV. asrın sonu ile XV. asrın başında yaşamış olan Kazak *akın*, *jırav*, filozof Asan Kaygı'nın rüzgar kadar hızlı devesinin de adıdır. Asan Kaygı üç Kazak *jüzünün* birleşerek tek bir devlet kurması taraftarı olmuştur. Asan Kaygı bu

¹⁸⁶ Jubanov, A., *Struni Stoletiy*, Almatı, 1958, s.230-231.

devenin üzerinde ekmeye, hayvan otlatmaya elverişli, tüm insanların mutlu yaşayacağı bir yurt arar¹⁸⁷.

Kurut ise Kazak Türklerinde süzölmüş yoğurtan yapılan tuzlu ve kurutulmuş yiyecektir. Kazak Türkleri toy esnasında sofraya kurut dökerler.

Eldeki çalışmada kullanılan metnimizde yine aynı *aytısta* 406 ve 407 numaralı mısralar şu şekildedir:

406	<i>Orıs, qazaq ujım bop</i>	Rus, Kazak bir olup
407	<i>Tize qosıp bekingen</i>	Elele tutuşup kenetlenmiş

Genel olarak yurdunun insanının övünülecek yönlerinden söz ettiği VI. *aytısta* bu iki mısraı yerine Latin harfli daktilo metninde şu iki mısra yer almaktadır:

<i>Orıs Kazak bilimi</i>	Rus, Kazak bilimi
<i>Bızdık bolıp ötilgen</i>	yararımıza olarak geçilmiş.

Bu beyit anlam bütünlüğü olan mısralarla beraber alındığında şöyle bir bütün ortaya çıkmaktadır:

405	<i>Jigitter bar jetilgen,</i>	Yetişen gençler var,
	<i>Orıs Kazak bilimi</i>	Rus, Kazak bilimi
	<i>Bızdık bolıp ötilgen</i>	yararımıza olarak geçilmiş.
408	<i>Bulardı aytsam maqtanıp,</i>	Bunları söylersem övünüp
409	<i>Jerim bar ma şaldırğan.</i>	Bunda senin bildiğin kusur var mı.

Bu mısralarda Jambıl kendi obasının üstün özelliklerini sıralarken obasında hem Rus, hem Kazak ilmini öğrenen yetişmiş gençlerin olduğunu ifade etmektedir.

VII- Sarbas Pen Jambıldın Aytısı

Kazak bilim adamı Esmagambet Ismayılov tarafından İlim Akademisi'ndeki "Halk Ağzından Toplanan Malzemeler" arasından bulunan ve Jambıl'ın gözden

¹⁸⁷ Avezov, M., Sobolev, L., "Epos İ Fil'klar Kazahskogo Naroda", *Literaturny Kritik*, 1939, s.228.

geçirmesinden sonra *Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı* (1946) adlı esere alınan ve eldeki çalışmamızda kullanılan metnimizde yer alan şekil şöyledir:

(VI, 430-435)

430	<i>Domalaq enem bas bolıp,</i>	Domalak anam başta olup
431	<i>Süyretki sap ayǵırǵa,</i>	Araba koşup aygıra
432	<i>- Ölgenge endi qayǵırma,</i>	- Ölene artık üzülme,
433	<i>Dep jubatıp äl berip,</i>	Diye teselli edip güç verip,
434	<i>Derev jıynap ölikti</i>	Hemen toplayıp cesetleri
435	<i>Bir jerge äkep kömipti</i>	Bir yere getirip gömmüş.

Bu kısımda Jambıl genel olarak, önemli Kazak bey ve kahramanlarından Baydibek Bey'in üçüncü hanımı olan Domalak Ana'dan söz etmektedir. Domalak Ana dayanıklılık, akıllılık, kanaat ve neslin devamının iyesidir. Ulu *Jüz* Kazaklarının efsanelerine göre Alban, Dulat ve Suvan urukları Domalak'tan türemektedir. Domalak Ana bu üç Kazak *Jüz*ünün birleşmesini arzulamıştır. Bu kısmın Latin harfli daktilo varyantında 433 ve 434 numaralı mısraların yerine şu beyit yer almaktadır:

<i>Ekevi kelip jetedi</i>	İkisi gelip yetişir
<i>Ölikti salıp arbaǵa</i>	Ölüyü koyup arabaya

Ayrıca 435 numaralı mısradan önce Latin harfli daktilo varyantında şu dördlük de yer almaktadır:

<i>Tez balamdı kömgin dep</i>	Tez balamı gömün diye
<i>Kişi jüz Orta jüzge</i>	Küçük <i>Jüz</i> Orta <i>Jüz</i> 'e
<i>Kidirmey köşkin dep</i>	Gecikmeden göçün diye
<i>Bäybişe toqtar emes mazalap</i>	Baybişe rahat bırakmaz gibi.

Bu mısraları yerlerine yerleştirdiğimizde şöyle bir bütünlük görülür:

430	<i>Domalaq enem bas bolıp,</i>	Domalak anam başta olup
431	<i>Süyretki sap ayǵırǵa,</i>	Araba koşup aygıra

- 432 - *Ölgenge endi qayğırma,* - Ölene artık üzülme,
Ekevi kelip jetedi İkisi gelip yetişir
Ölikti salıp arbağa Ölüğü koyup arabaya
Tez balamdı kömgin dep Tez balamı gömün diye
Kişi jüz Orta jüzge Küçük *Jüz* Orta *Jüz*'e
Kidirmey köşkin dep Gecikmeden göçün diye
Büybişe toqtar emes mazalap Baybişe rahat bırakmaz gibi.
435 *Bir jerge ükep kömipti.* Bir yere getirip gömmüş.

Çıkartılan kısımda Ulu *Jüz*'ün Kişi *Jüz* ile Orta *Jüz*'ün yanına göç etme isteği dile getirilmektedir. Yani *jüz*lerin birleşmesi söz konusu edilmektedir.

Bunun yanı sıra aynı *aytısla* ilgili olarak, Latin harfli daktilo metninde 452 numaralı mısradan sonra şu mısralar yer almaktadır:

<i>Kişi jüzben Orta jüzde</i>	Küçük <i>jüz</i> ile Orta <i>jüzde</i>
<i>Bas qosqan jiyın bar edi</i>	Bir araya getiren toplantı var idi
<i>Baramın men soğan dep</i>	Giderim ben ona diye
<i>Domalaq közdiñ qırın salğın dep</i>	Domalak gözün ucuyla bakın diye
<i>Tolğatıp otır osı dep</i>	Sancılanmaktadır bu, diye
<i>Ayttı dağı jönedi</i>	Söyledi ve yöneldi.

Genel olarak Jambıl'ın Domalak'tan söz ettiği bu kısmı metnimizin içerisine yerleştirdiğimizde şöyle bir bütünlük ortaya çıkmaktadır:

447 <i>Köşip avıl jöneldi,</i>	Göç edip oba yöneldi,
448 <i>Segiz kündeý köşedi,</i>	Sekiz gün kadar göç eder,
449 <i>Küni-tüni tınım joq,</i>	Gece-gündüz dinlenmeden,
450 <i>Tınım qılğan küni joq,</i>	Rahat olduğu bir gün bile yok
451 <i>Kişi jüz ben Orta jüzge</i>	Küçük <i>jüz</i> ile Orta <i>jüz</i> 'ün
452 <i>Mañayına qondı kep.</i>	Yanına yerleşti gelip.
<i>Kişi jüzben Orta jüzde</i>	Küçük <i>jüz</i> ile Orta <i>jüzde</i>
<i>Bas qosqan jiyın bar edi</i>	Bir araya getiren toplantı var idi

<i>Baramın men soğan dep</i>	Giderim ben ona diye
<i>Domalaq közdiñ qırın salğın dep</i>	Domalak gözün ucuyla bakın diye
<i>Tolğatıp otır osı dep</i>	Sancılanmaktadır bu, diye
<i>Ayttı dağı jönedi</i>	Söyledi ve yöneldi.

Görüldüğü gibi burada Ulu *Jüz*'ün, düşmanın olası saldırısından kurtulmak için Orta ile Küçük *Jüz*lerin yanına göç ettiği dile getirilmektedir. Başka bir deyişle burada da üç *jüz*ün birleşmesi söz konusudur.

2.3 *Aytı*ların Fonksiyonel Özellikleri

Çobanoğlu, destanları, fonksiyonları açısından 1) kamuoyu oluşturmaya yönelik kullanımlar, 2) destanların reklamcılık amaçlı kullanımları, 3) eğitim amaçlı kullanımlar, 4) habercilik amaçlı kullanımlar, 5) destanların eğlendirme amaçlı kullanımları şeklinde sınıflandırmakta ve kamuoyu oluşturmaya yönelik kullanımları; askerleri amaçlara yönelik destanlar ve sivil amaçlara yönelik destanlar olmak üzere ikiye ayırmaktadır.¹⁸⁸ Benzer bir tasnif *aytı*lar için de söz konusu edilebilir. Böylece *aytı*ların 1) eğitim amaçlı kullanımlar, 2) habercilik amaçlı kullanımlar, 3) kamuoyu oluşturmaya yönelik kullanımlar, 4) eğlendirme amaçlı kullanımları şeklinde sınıflandırılması mümkündür. Jambıl'ın da *aytı*larını bu dört amaç doğrultusunda kullandığı görülür.

*Aytı*ların en önemli fonksiyonlarından biri halkın yaygın eğitiminin sağlanmasıdır. Gerçekten de *aytı*larda Kazak halk kültürünün yerleşik değer yargılarından bir kısmının *aytı*larla tekrarlanıp güncelleştirilerek onaylandığı ve söz konusu değerleri yaşatan çevrenin de böylece genişlediğini görmekteyiz.

Bölek'in kızı ile yaptığı *aytı*ta Jambıl, obalar arasında kız alıp vermenin bir gelenek olduğunu ve bu geleneğin halka faydalarını vurgulamakta genç kızların sözlerini tartarak konuşması ve davranışlarına dikkat etmesi gerektiğini hatırlatmaktadır. Aykümis ile yaptığı *aytı*ta, kadının toplumdaki yerini, statüsünü, kendi geleceğini kendisinin belirleyememesi durumunu anlatmakta ve bunun önemli bir sosyal sorun olduğunu vurgulamaktadır. Baktıbay ile gerçekleştirdiği *aytı*ta, Kazak Türklerinde duanın önemini vurgulamaktadır. Sarı Akın ile *aytı*sında Jambıl aşırı

¹⁸⁸ Çobanoğlu, Ö., *age.*, Ankara, 2000, s. 112-122.

hırsın kötü bir özellik olduğu üzerinde durmaktadır. Mayköt ile *aytı*sında, büyüklere saygının önemini vurgulanmakta, bu geleneğin halk tarafından atasözüyle bile desteklendiğini hatırlatmaktadır. Kulmambet ile *aytı*sında üç farklı kahramandan yola çıkarak onların kahramanlık, vatan ve halk sevgisi, iyilikseverlik, eli açıklık gibi özelliklerini vurgulamakta, böylece hem halkı bilgilendirmekte, hem gerçek vatanseverin bu özelliklere sahip olması gerektiğini göstermektedir. Sarbas ile *aytı*sında Jambıl, Saurık adlı kahramandan yola çıkarak, niteliğin sayıdan daha çok önem taşıdığını, bir kişinin bile vatani için birçok şey yapabileceğini anlatmaktadır. Ayrıca Jambıl bu mısralarda düşmana toprağın verilmemesi, haklı bilinen davadan dönülmemesi gerektiğini vurgulamaktadır. Jambıl'ın Dosmagambet ile *aytı*sında da insanları fakir zengin diye ayırt etmeyip herkese eşit davranmak ve doğruluktan sapmamak gerektiği anlatılmaktadır. Ayrıca burada kurban olarak sadece helal hayvanların kesilebileceği, “Tanrı'nın mutlak hakimliği” gibi Kazak halk kültürünün yerleşik değer yargıları söz konusudur. Nurila ile *aytı*sında ise Jambıl *aytı*s geleneğinde gençlerin yaşlılarla atışmasında herhangi bir sınırlamanın olmadığını vurgulayarak halkı eğitme yoluna gitmiştir.

*Ayıt*ların Kazak sosyo-kültürel yapısı içindeki en eski fonksiyonlarından birisi de haberciliktir. Geniş bozkırda dağınık bir halde yaşayan Kazak obalarında meydana gelen bir olayı yegane iletişim aracı olan *akın*lar dombıraları eşliğinde yaptıkları *ayıt*larıyla dile getirerek haberci işlevi görmüşlerdir. Jambıl da Kulmambet, Sarbas, Dosmagambet ve Şaşubay ile gerçekleştirdiği *ayıt*larında rakiplerinin övdüğü bey ve zenginlerin aslında kim olduğunu ve nerden geldiğini rakibine ve dinleyicilere haber vermektedir.

Kamuoyu oluşturmaya yönelik kullanım, Jambıl'ın Kazak Türklerinin Ruslar tarafından verimli topraklarından sürüldüğü sırada Kulmambet ve Sarbas ile gerçekleştirdiği 1881 ve 1895 tarihli VI ve VII numaralı *ayıt*larının yanı sıra Kazak Türklerinin ellerinden seçilme hakkının alınmasından sonra 1907 yılında Şaşubay ile yaptığı *aytı*sında görülmektedir. Bu *ayıt*larda Jambıl eski halk kahramanlarını överek, onların yaptıklarını anlatarak halkı haksızlıklara boyun eğmemeye davet etmektedir.

*Ayıt*ların Kazak sosyo-kültürel yapısı içinde eskiden de günümüzde de yerine getirdikleri en önemli işlevlerden birisi hiç şüphesiz eğlencedir. *Ayıt*ların tamamı eğlendirme işlevine yönelik olarak kullanılabilir. Bundan dolayı eğlendirmeye

yönelik işlevlerle icraların diğer bütün fonksiyonlardan daha geniş ve sürekli olduğunu söylemek mümkündür. Nitekim Jambıl'ın da kendi *aytı*slarını düğün, misafir dolu bir ev ve aş verme gibi halkın başlıca amacının eğlence olduğu mekan ve zamanlarda icra ettiğini görmekteyiz. Ancak Jambıl bu eğlence ortamlarında halkı eğlendirirken eğitmeyi, bilinçlendirmeyi, uyandırmayı da unutmayan büyük bir halk *akını*dır.

III. BÖLÜM

Jambıl'ın *Aytıs*larının İcra Teorisi Bakımından Özellikleri

1. Söyleyici ve Esas Dinleyici Rolündeki Söyleyici

Aytıs türünde diğer halk edebiyatı türlerinden farklı olarak en az iki tip söyleyici bulunmaktadır. Çünkü *aytıs* en az iki *akın*ın müzik eşliğinde birbiriyle şiir yarışına girmesidir. Ancak biri sanatını icra ederken diğeri dinleyici konumunda olmaktadır. Dolayısıyla *aytıs*ta iki tip söyleyici olduğu gibi iki tip dinleyici de vardır. Söyleyicilerin her ikisi esas söyleyiciyken iki tip dinleyiciden biri esas dinleyici olur. Bu, sanatını icra eden *akın*ın rakibi olan diğer *akındır*, yani doğrudan muhatabı olan kişidir. Bu durumda esas dinleyici icra olayında aynı anda iki farklı rolü üstlenmektedir ve sırası geldiğinde cevap verme hakkına sahip bir tip dinleyicidir. Halk ise ikinci tip dinleyici/seyirci konumundadır. Biz bu gruba genel dinleyici demeyi tercih etmekteyiz.

*Aytıs*ta bir söyleyici sanatını icra ederken diğer söyleyici/esas dinleyici söylenileni pür dikkat dinler ve vereceği cevabı aklında tasarlamaya başlar. Sanatını icra eden *akın*, dombırası eşliğinde şiirlerini söylerken iki tip dinleyicisi olduğunun bilincinde olup her ikisine de gerekli gördüğü ölçüde ilgi gösterir. Dolayısıyla *aytıs* sanatında doğrudan rakip *akına* hitap edildiği zaman ona bakılır. Genelde bu bakış çok kısa olur. Ancak söyleyici konumundaki *akın*ın özellikle cevap beklediği bir konu varsa bunu vurgulamak için esas dinleyici konumundaki *akına* biraz daha uzun bakar. Söylediği hususun anlamına göre ya gülümser, ya ciddileşir. Bununla birlikte söyleyici, genel dinleyicinin aynı zamanda icra olayının jürisi olduğunun farkındadır. Bundan dolayı genel dinleyici *aytıs* yapan *akınlar* için çok önemlidir. *Aytıs*a başlayan *akın* önce onların dikkatini kendi üzerinde toplar. Bir *aytıs akını* için genel dinleyicinin ilgisini çekmek esas dinleyicinin ilgisini çekmekten daha zordur. Çünkü *aytıs* icrasının yerleşmiş kuralına göre belirli bir süre için esas dinleyici rolünü üstlenmiş olan ikinci söyleyici sırası geldiğinde rakibi olan söyleyiciye cevap vermek zorundadır. Cevap vermemek gibi bir seçeneği yoktur, ancak yerinde bir cevap verememesi de mümkündür. Bu durumda cevap veremeyen söyleyici yenilmiş sayılır. Bundan dolayı belirli bir kurala göre hareket ettiğinden ve rakip söyleyicinin cevap alma hakkına sahip olduğunu bildiğinden esas dinleyicinin tüm ilgisi zaten söyleyicinin üzerinde olur. Oysa genel dinleyici daha fazla ilgi ister. Söyleyici sadece sözleriyle değil, mimikleriyle,

jestleriyle, oturuşuyla, dombırayı elinde tutuşuyla, dombırayı çalmasıyla da genel dinleyiciye onların kendisi için önemini sürekli bir biçimde hissettirir. Böylece söyleyici *aytı*s boyunca genel dinleyiciyle sürekli bir etkileşim içinde olup onların tavrından güç almaktadır. Alkışlanmak istediğinde alkış alamazsa, genel dinleyicinin gülmesini istediğinde onlar gülmezse, söyleyici bu durumdan etkilenir, coşkusunda hissedilir derecede azalma görülür. *Akın*ın bu durumda kısa bir süre için bakışını ya yere ya bir boşluğa yönelttiği görülür. Bu süre zarfında o, söylemek istedikleri üzerinde yoğunlaşarak onları nasıl daha tesirli bir biçimde söyleyebileceğini düşünür.

Bu izahlara göre, icra olayı bakımından üst düzeyde olduğu fark edilen Jambıl'ın *aytı*larında Jambıl, sanatını icra ettiği sürece esas söyleyici durumundadır ve söz sırası karşısındaki *akın*a geçtiğinde ise esas dinleyici konumunda olmaktadır.

Bölek'in Kızının Jambıl ile Aytısı (I)

Jambıl'ın Bölek'in kızıyla yaptığı *aytı*ta Jambıl ve Bölek söyleyicidir. Bu *aytı*s bir göç esnasında gerçekleştiğinden göçe iştirak edenler genel dinleyicidir. *Aytı*sa kız başladığından Jambıl, söz sırası kendisine geçene dek, esas dinleyicidir. Söz sırası Jambıl'a geçince kız, esas dinleyici konumuna geçer. Böylece icra olayı sonuçlanıncaya kadar devam eder.

Bu *aytı*ta Jambıl'ın şu sözleri söylerken Jambıl'ın, Bölek'in yüzüne bakarak söylediğini, bu sözler biter bitmez de gözlerini etrafa çevirdiğini bilmekteyiz:

(I, 7-10)

Äsem basqan qula atın,

Öziñdi de unattım.

Jaqındağım keledi

Jaqsı körgeñ juratım

Çok güzel sarı atın,

Seni de beğendim.

Yaklaşmak istiyorum

Sevgili hısmım

Bu *aytı*ta Jambıl genel dinleyicinin ilgisini ise şu sözlerle üzerine çekmektedir:

(I, 17-20)

Qarğa tamır el edik qaşannan-aq,

Jekjatımen el ösip jasañdamaq,

El arvağın sıylamas eser qızdar

Yakın birer oba idik ne zamandır

Dünürlerle yurt büyüyüp gelişir

Yurt ervahına saygı duymaz düşüncesiz kızlar,

Jeñil söylep orınsız şöşandamaq. Hafif konuşup yersiz davranır.

Bu dörtlükte memleketin dünü ve bugünü ile ilgili düşüncelerin yer almakta olduğunu görmekteyiz. Esas dinleyiciyi eleştirmek amacıyla söylenen bu mısralar, genel dinleyicinin hem ilgisini çekmek, hem sempatisini kazanmak için akıllıca bir seçimdir.

Jambıl'ın Aykümis ile Aytısı (II)

Jambıl'ın Aykümis'le yaptığı *aytısta* Jambıl ve Aykümis söyleyicidir. Bu *aytıs* bir toy esnasında gerçekleştiğinden toyda bulunanlar genel dinleyicilerdir. Ancak *aytısa* önce Jambıl başladığından Aykümis, Jambıl'ın sanatını icra ettiği sürece, esas dinleyicidir. Daha sonra sıra Jambıl'a cevap verme hakkına sahip olan Aykümis'e geçmekte olup Jambıl esas dinleyici rolüne bürünmektedir.

Bu *aytısta* Jambıl, Aykümis'in yüzüne sadece ona hitap ederken bakmıştır:

(II, 3)

Aykümis, ävelden-aq boldıñ oyda Aykümis, evvelden de vardın aklımda

Bu sözleri söylerken Jambıl, hem masum, hem suçlu bir şekilde gülümsemiş, hitap merasimi biter bitmez de gözlerini hemen genel dinleyiciye çevirmiştir.

Bu *aytısta* Jambıl genel dinleyicinin ilgisini şu sözlerle çekmiştir:

(II, 2)

Ädeyi at terletip keldim toyğa Özellikle at koşturup geldim toya

Bu mısra özellikle genel dinleyici için söylenmiş olup, dinleyicide merak uyandırdığından, başarılı bir giriş sayılır. Bu giriş, genel dinleyicilerde “acaba neden geldi?” sorusunu uyandırır. Jambıl genel dinleyiciyi fazla merakta bırakmadan onlara merak ettikleri sorunun cevabını rakibi olan Aykümis'e bakarak verir. Yani burada başarılı bir şekilde ilgisini genel dinleyici üzerinden esas dinleyiciye aktarmış durumdadır.

Jambıl'ın Baktıbay Akın ile Tanışması (III)

Bu *aytısta* Jambıl ve Baktıbay söyleyicidir. *Aytıs*, Jambıl'ın Jalayır boyuna ait obaları dolaştığı sırada, Kojahan'ın evinde gerçekleştiğinden o sırada evde bulunan herkes genel dinleyicidir. *Aytıs*a Baktıbay başladığından, o sanatını icra ettiği sürece, Jambıl esas dinleyicidir. Söz sırası Jambıl'a geçince Baktıbay, esas dinleyici rolünü ondan devralmış olacaktır.

Bu *aytısta* Jambıl'ın rakibinin yüzüne bakmasını gerektiren birkaç farklı durumun olduğunu görmekteyiz:

Selam verirken

(III, 34-35)

*Äveli sälem bereyin,
Jasıñız ülken ağa dep*

Evella selam vereyim
Yaşınız büyük ağa diye

Rakip akının vasıflarını sıralarken

(III, 42-47)

*Maykemenen aytısıp
Mälim bolğan öziñsiñ.
Abaq, Taraq arasın
Aralağan serimsiñ;
Alıs, jaqın bärin de
Sarağan erimsiñ.*

Mayekem'le atışıp
Malum olan kendinsin.
Abak, Tarak arasında
Dolaşan yiğidimsin
Uzak, yakın hepiniz
Seçilmiş erlerimsiniz.

Hayır dua isterken

(III, 48-53)

*Aldıñızda söyleyin
Öleñ boyı körinsin.
Eger sözim unasa
Oñ batañız berilsin
Unamasa öleñim:*

Önünüzde söyleyeyim
Şiirin boyu görünsün.
Eğer sözüm hoşunuza gitse
Hayır duanız verilsin.
Hoşunuza gitmezse şiirim

Onda menen jerirsiñ

O zaman beni yerersin

Bu *aytısta* genel dinleyicinin ilgisini ise Jambıl şu sözlerle kendisine çekmeye çalışmaktadır:

(III, 38-41)

Boyda qayrat barında,

Bedende güç var iken

Oydan öleñ tögilsin.

Aklımdan şiir dökülsün

Sıylasuvdı körgende

Karşılıklı saygıyı görünce

Jurt köñili egilsin

Halkın gönlü şad olsun.

Görüldüğü üzere, Jambıl, bu *aytısnın* karşılıklı saygı çerçevesinde gerçekleşeceğini söyleyerek genel dinleyicinin ilgisini alıılmamış bir olayla kendi üzerine çekmeyi başarmaktadır. Oysa *aytıst* türünde rakip *akınların* birbirini eleştirmesi, birbirine hakaret etmesi serbesttir ve genel olarak *aytıslar* buna uygun olarak yapılır.

Sarı Akın ile Aytıs (IV)

Bu *aytısta* Sarı Akın ile Jambıl söyleyicidir. *Aytıs*, Ülkensaz adlı yaylada, Ekey boyundan Sarıbay'ın evinde gerçekleştiğinden evde bulunan herkes genel dinleyicidir. *Aytısa* Sarı Akın başladığından esas dinleyici rolünü önce Jambıl üstlenmektedir. Söz sırası Jambıl'a geçince onun rakibi olan Sarı Akın esas dinleyici rolüne bürünmektedir.

Bu *aytısnın* genelinde Jambıl, rakip *akının* sorusunu cevaplamakla yükümlü olduğundan bakışlarını belirli aralıklarla genel dinleyiciden esas dinleyiciye çevirmenin dışında özellikle şu sözleri söylerken rakip *akının* yüzüne bakmıştır:

(IV, 19-22)

Sarekemdi saştırıp

Sarekem'i şaşırtıp

Süyekemnen süringen,

Süyekem'den sürünen,

Sizge javap bereyin

Size cevap vereyim

Jaktırsañız, bugün men

Beğenirseniz, bugün ben

Bu *aytısta* genel dinleyicinin ilgisini ise Jambıl şu sözlerle kendisine çekmeyi amaçlamaktadır:

(IV, 19-20)

*Sarekemdi sastırıp
Süyekemnen süringen*

Sarekem'i şaşırtıp
Süyekem'den sürünen

Görüldüğü üzere, bu beyitle Jambıl rakibinin daha önce ustası Süyinbay *akına* yenildiğini genel dinleyiciye duyuyarak onların ilgisini kendi üzerinde yoğunlaştırmayı amaçlamaktadır.

Mayköt ile Sohbet (V)

Bu *aytısta* Mayköt ile Jambıl söyleyicidir. *Aytıs*, Maytöbe adlı yaylada bir yemek esnasında gerçekleştiğinden, yemeğe katılanlar genel dinleyicidir. *Aytısa* Mayköt başladığından önce Jambıl esas dinleyici rolü ile karşımıza çıkmaktadır. Söz sırası Jambıl'a geçtiğinde Mayköt bu rolü ondan devralır.

Bu *aytısta* Jambıl'ın rakip *akın*ın yüzüne bakmasını gerektiren iki farklı durumdan söz etmek mümkündür:

Selam verirken

(V, 17-20)

*Sälem uvağalayküm, Mayköt ağa!
Esitip davısındı keldim jaña.
Aldınan ülkenderdiñ ötpeyin dep
Ayaldap ädep ettim biraz ğana*

Selamun aleyküm, Mayköt ağa,
İşitip sesini geldim yeni.
Önünden büyüklerin geçmeyim diye
Bekleyip birazcık edep ettim

Rakip *akın*ın vasıflarını sıralarken

(V, 21-24)

*Siz be edi – akın ağa Mayköt degen,
Bir sözi bir sözinen kayta ötpegen.
Sañkıldap sarayıñnan öleñ şıksa,
İymenip özge akındar büypektegen.*

Siz miydiniz *akın* ağa Mayköt denilen,
Bir sözü iki kere tekrarlamayan.
Yüksek sesle sarayından şiir çıksa
Baş eğip diğer *akın*ların hürmet ettiği.

Rakip *akın*ın hayır duasını kabul edip ona kendi dileğini söylerken

(V, 51-54)

Ävmiyn, batañızğa köterdim qol,
Eteyin sizge qızmet men osı jol.
Toy qılıp tobımızdı otırñız,
Meniñ de Mayköt ağa tilegim sol.

Amin, batanıza kaldırdım el
Edeyim size hizmet ben bu defa.
Toy edip bizimle oturun,
Benim de, Mayköt ağa, dileğim bu.

Genel dinleyicinin ilgisini ise Jambıl bu *aytısta* şu iki mısrayla kendi üzerinde toplamayı hedeflemektedir:

(V, 25-26)

*Kelipsiz bizdiñ elge ädeyi izdep,
Meymandı ħurmetteytin kädemiz ed.*

Gelmişsiniz bizim ile özellikle arayıp,
Mihmana ħürmet âdetimizdir.

Bu, genel dinleyicinin ilgisini çekmek için başarıyla seçilmiş bir beyittir. Çünkü *aytıst* Jambıl'ın obasında gerçekleşmektedir ve Jambıl bu durumu iyi değerlendirerek obasının misafirperverliğini dile getirmek suretiyle genel dinleyicinin sadece ilgisini kendi üzerine çekmekle kalmayıp takdirini de kazanmaktadır.

Kulmambet ile Jambıl'ın Aytısı (VI)

Bu *aytısta* Kulmambet ile Jambıl söyleyicidir. *Aytıs*, İli nehrinin kıyısında yapılan bir şenlikte gerçekleştiğinden bu şenliğe katılanlar genel dinleyicidir. *Aytısa* Kulmambet başladığından o sözlerine ara verinceye kadar Jambıl, esas dinleyicidir. Söz sırası Jambıl'a geçtiğinde esas dinleyici rolünü Kulmambet üstlenmiş olur.

Bu *aytısta* da Jambıl'ın yine birkaç defa rakip *akının* yüzüne bakmasını gerektiren durumların mevcut olduğunu görmekteyiz:

Rakip *akına* öfkesini dile getirirken

(VI, 133-136)

*Qızğanşa ayğay şığıp, edim salğır,
Söyleseñ är nemeni tiliñ şalgır;
Kelgen jerden söyleysin tuvra tistep,
Qalayşa şayqaqtaysıñ täñiri alğır?*

Coşana dek bağırmaya isteksizdim,
Söylersen her şeyi dili kuruyasica.
Gelir gelmez söylüyorsun doğrudan ısırp,
Nasıl da böbürlenirsin, Tanrı alasica.

Rakip *akına* ismiyle hitap ettiğinde

(VI, 146-147)

Qulmambet sen jaqsı da men jaman ba?

Aqında sen jüyrik te, men şaban ba?

Kulmambet sen iyi de ben kötü mü?

Akınlarda sen hızlı da ben yavaş mı?

(VI, 150-151)

Uşalmas qara bürkit qalıqtamay,

Qulmambet söz söyleysiñ anıqtamay

Uçamaz kara kartal ki süzülmeden,

Kulmambet söylüyorsun bilmeden

Bu *aytısta* doğrudan Kulmambet'e hitap ettiği örnekler bolca mevcuttur.

Bu *aytısta* genel dinleyicinin dikkatini Jambıl şu dörtlükle çekmeyi başarmaktadır:

(VI, 215-218)

Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırılıqtı ayt,

El birliğin saқтаğan tatuvlıqtı ayt.

Qarınbayday sarañdar tolıp jatır,

Onı maqtap ävre bolmay jöniñe qayt!

İnsanlık, erlik ve yiğitlikten bahset,

Halkı birleştiren barıştan bahset.

Karınbay gibi cimriler dolup taşıyor

Zahmet edip onu övme kendine gel!

Bu mısralarla Jambıl, rakibi olan *akını* memleket meselelerine yönlendirmek suretiyle genel dinleyicinin hem ilgisini, hem takdirini kazanmıştır.

Sarbas ile Jambıl'ın *Aytısı* (VII)

Bu *aytısta* Sarbas ile Jambıl söyleyicidir. *Aytıs*, Almatı şehrinin en itibarlı zenginlerinden Kojamberdi'nin evinde gerçekleştiğinden evde bulunan herkes genel dinleyicidir. *Aytısa* Sarbas başladığından esas dinleyici rolünü ilk önce Jambıl'ın üstlendiğini görmekteyiz. Söz hakkı Jambıl'a geçtiği andan itibaren bu rol, kendiliğinden, Sarbas'a geçmiş olacaktır.

Bu *aytısta* Jambıl aşağıdaki durumlarda doğrudan rakip *akının* yüzüne bakmıştır:

Rakip *akına* hesap sorarken

(VII, 492-495)

*Sarbas aqın menmin dep,
Nan pisirip kevdeñe,
Nege munda keldiñ dep,
Aqıylandiñ sen nege?*

Sarbas *akın* benim, diye
Kibirle gururlanıp
Niye buraya geldin, diye
Bağırdın sen niye?

Rakip *akına* gözdağı verirken

(VII, 514-517):

*Kezekti bermey manadan
Örtendi meniñ özegim.
Saqalıñmen jalpıldap
Teresin Jambıl tezeğim.*

Sırayı vermedin uzun süre
Yandı benim boğazım.
Sakalını sallayıp
Toplayacaksın Jambıl'ın tezeğini.

Rakip *akını* eleştirirken

(VII, 745-749)

*Käne osınday erdi aytpay,
Jatqa namıs bermegen,
Qur sozasın öñeşti.
Bayların aytıp eliñniñ
Qolınan boq kelmegen.*

İşte böyle bir eri anlatmayıp
Yada namus vermeyen,
Boşuna uzatıyorsun sözü
Zenginlerini anlatıp yurdunun
Elinden hiçbir şey gelmeyen.

Rakip *akına* öğüt verirken

(VII, 1032-1035)

*Ösek boldı ayıtqanıñ,
Darday kisi bop qaldıñ,
Jaqsı emes pe şirkin-av,*

Dedikodudur yaptığın,
Kocaman adam oldun,
İyi olmaz mı, garibim,

Jaman sözden qayıtqanıñ!

Kötü sözden döndüğün!

Bu *aytısta* genel dinleyicinin ilgisini ise Jambıl aşağıdaki mısralarla üzerine çekmeyi hedeflemektedir:

(VII, 268-275)

Almatı degen şähärda

Jurt jıynalıp jatqanda,

Qırbay, Qojamberli bolıstñ

Säskede jetip üyine,

Biy, bolıstar jıynalıp,

Tabaqqa qol qoyğanda,

Dombıramdı öñgere,

Kirip keldim erkindep.

Almatı denilen şehirde

Halkın toplandığı sırada,

Kırbay, Kojamberli bolısın

Sabah güneşi yükselince yetişip evine,

Bey, bolıslar toplanıp,

Tabağa elleriyle saldırdıklarında,

Dombıramı önümde uzunlamasına tutarak,

Girip geldim emin bir hareketle.

Bu mısralarla Jambıl genel dinleyicinin merakını uyandırarak, onların ilgisini kendi üzerinde toplamayı başarmaktadır. Çünkü bu sözleri duyan genel dinleyici olayın devamını merak eder.

Jambıl ile Jalayır Dosmagambet Akının Aytısı (VIII)

Bu *aytısta* Jambıl ile Dosmagambet söyleyicidir. *Aytıs*, Dosmagambet'in İli nehrinin sağ kıyısındaki Aharlı dağlarında yaşayan dayısının çadırında gerçekleştiğinden o sırada çadırdaki bulunan herkes genel dinleyicidir. *Aytısa* Jambıl başladığından o sanatını icra ettiği sürece Dosmagambet, esas dinleyicidir. Söz hakkı Dosmagambet'e geçince bu rol, otomatik olarak, Jambıl'a geçecektir.

Bu *aytısta* Jambıl rakip *akının* yüzüne aşağıdaki durumlarda doğrudan yüzüne bakmıştır:

Rakip akına gözdağı verirken

(VIII, 27-30)

Quyındap kökke şapqan men bir pıraq,

Aramız ekevmizdiñ tım-aq jarıq,

Rüzgar gibi göğe koşan bir Burak,

Aramız ikimizin çok uzak,

*Törende şıqılğan sen torğaysın,
Aytıspa menimenen aqın şıraq.*

Aşağıda cik cik öten sen bir serçesin,
Atışma benimle *akın*-çırağ.

Rakip *akına* hitap ederken

(VIII, 336-337)

*Albır jiyen Jalayır,
Dediñ mağan kedeysiñ,*

Ahlaksız yeğen Jalayır,
Dedin bana fakirsın

Rakip *akını* eleştirirken

(VIII, 202-203)

*Söz bilmeytin balasın,
Akinlıkta yetersizsin*

Sözünü bilmeyen balasın
Aqındıqqa şalasın,

Bu *aytısta* genel dinleyicinin dikkatini ise Jambıl, şu mısralarla çekmeyi amaçlamaktadır:

(VIII, 10-13)

*Arğı atam arvaqtı er Qarasay,
Teñselgen dübirine tav menen say.
Pirim bar jır nöserin aspanga aqtan,
Suñqarday sañqılğan er Süyimbay*

Atam benim kuvvetli er Karasay,
Sallanırmış namından dağ ve nehir.
Pirim var sağanak şiirlerini göğe fırlatan
Sungur gibi öten er Süyimbay

Görüldüğü üzere bu *aytısta* Jambıl genel dinleyicinin ilgisini uruğunun atasıyla kendi şiir ustasının üstün özelliklerinden söz ederek kazanmayı başarmaktadır.

Şaşubay ile Jambıl'ın *Aytısı* (IX)

Bu *aytısta* Şaşubay ile Jambıl söyleyicidir. *Aytıs*, Almatı şehrinde zengin bir tüccar olan Baybulan'ın evinde gerçekleştiğinden o sırada evde bulunan herkes genel dinleyici konumundadır. *Aytısa* Şaşubay'ın başlaması sebebiyle esas dinleyici rolünü ilk önce Jambıl üstlenmiş bulunmaktadır. Söz sırası Jambıl'a geçtiğinde bu rol, otomatik olarak, Şaşubay'a geçecektir.

Bu *aytısta* Jambıl aşığıdaki durumlarda sözlerini rakip *akının* yüzüne bakarak söylemiştir:

Rakip *akına* hitap ederken

(IX, 184-187)

*Aptıqpay söyle, Şaşubay,
Sınıp qalar bederiñ.
Qañğıp kelgen, aş-arıq,
Toynıp ketken ekensiñ!*

Acele etmeden konuş, Şaşubay,
Yok olur yoksa izin.
Yersiz yurtsuz gelen, aç-arık,
Artık doyuyor görünüyorsun!

Rakip *akına* gözdağı verirken

(IX, 263-266)

*Elire berme, Şaşubay,
Eregisseñ, Şaşubay,
Eñseñdi üzip ketermin,
Aspannan tüsken jasınday,*

Böbürlenme, Şaşubay,
İnatlaşırsan, Şaşubay,
Enseni koparıp giderim
Gökten düşen yıldırım gibi

Bu *aytısta* genel dinleyicinin dikkatini ise Jambıl şu sözlerle kendi üzerinde toplamayı amaçlamaktadır:

(IX, 163-166)

*Söylesip men sıqıldı kemeñgerge, Konuşup benim gibi bilginle
Asalmas qulaş urdıñ asqar belge. Aşılmaz kulaç vurdun yüksek dağa.
Şubırıp, Aqtaban bop kelgen Arğın, Ardı ardına dizilip, Aktaban olup gelen Arğın,
Jeliktiñ öz-öziñnen nemenege? Coştun kendi kendine güvenip neyine?*

Bu mısralarla Jambıl hem rakibini yermek, hem Kazaklar'ın 1723 yılında yaşadığı ve tarihe "Aktaban Şubırındı" olarak geçen kıtlık dönemine atıfta bulunmak suretiyle genel dinleyicinin ilgisini kazanmayı başarmaktadır.

Nurila ile Akınlar Aytısı ve Jambıl'ın Verdiği Hüküm (X)

Bu *aytıda* Nurila, Dulat *akını* Şükitay, Dulat *akını* Barmak, Dulat *akını* Kenen ve Şapıraştı *akını* Ümbetali'nin yanı sıra *aytısın* hakemi olan Jambıl, söyleyicidir. *Aytıs*, Kazıbek adlı obada bir düğün esnasında gerçekleştiğinden o sırada düğüne katılan herkes genel dinleyicidir. Söze Nurila başladığından o, sanatını icra ettiği sürece bu *aytısa* iştirak eden Şükitay, Barmak, Kenen, Ümbetali adlı *akın*larla hakem Jambıl, esas dinleyicidir. Söz sırası başka bir *akına* geçtiğinde esas dinleyici rolünü Nurila ve diğer *akınlar* üstlenecektir. *Aytıs* icra olayı tamamlanana dek bu şekilde devam eder.

Görüldüğü üzere iki *akından* fazla *akın* arasında gerçekleşen *Nurila ile Akınlar Aytısı ve Jambıl'ın Verdiği Hüküm (X)* adlı *aytıda* diğer *aytıslardan* farklı olarak birden fazla esas dinleyici bulunmaktadır. Bu sayı *aytısa* iştirak eden *akın* sayısına paralel olarak artar.

Bu *aytıda* Jambıl, hüküm vermekle yükümlü olduğundan *aytısa* devam ettiği sürece atışan *akınları* dikkatle dinlemiştir. *Aytıs* sona erince hükmünü açıklaması için söz Jambıl'a verilmiştir. Ancak Jambıl hükmünü açıkladıktan sonra yenen *akın* Nurila'ya kendisiyle atışmak istediğini şiirle dile getirmiştir. Bu *aytıda* Jambıl aşağıdaki durumlarda rakibi olan Nurila'nın yüzüne durumlarda bakmıştır:

Rakip akına kendisiyle atışmak istediğini ifade ederken

(X, 383-386)

Qunjıñdap dombırağa meniñ arqam,
Avızımnan aqtarıldı öleñ darqan,
Eliñde erlik bar ma, baylıq bar ma,
Mänisin bayqasalıq aytısı qalqam.

Coşup dombıra sesiyle benim sırtım
 Ağzımdan döküldü şiir bol, bol
 Diyarında erlik var mı, zenginlik var mı
 Önemini görelim söyle, yavrum.

Vedalaşırken ve hayır dua ederken

(X, 443-444)

Barğın, balam, aman bol jolıqqanşa,
Bärekelde üstine köp nur javsın.

Gidin, balam, esen kal görüşünceye dek,
 Aferin sana, üstüne çok nur yağsın.

Bu *aytısta* genel dinleyicinin dikkatini ise Jambıl, şu sözlerle kendi üzerine çekmektedir:

(X, 363-364)

*Jambıl sözün bastasa bastan aytar,
Tüyip tügel soñına tastap aytar,*

Jambıl söze başlasa baştan söyler,
Anlayıp tümünü son sözü söyler

Görüldüğü üzere, bu mısralarla Jambıl genel dinleyicinin ilgisini kendi üstün özelliklerinden söz ederek kazanmayı başarmaktadır. Bu *aytısta* Jambıl'ın hakem olduğunu göz önünde bulunduracak olursak övünmesinin genel dinleyici tarafından neden yadırganmamış olduğunu anlayabiliriz.

*Aytlar*da göze batan diğer bir husus, rakip *akın*ın cinsel kimliğinin önemli bir faktör olmasıdır. Fakat *aytı*sın doğasından kaynaklanan bir geleneğe göre özellikle erkek *akın*lar rakibi olan bayan *akına* arasına tabu sözler söyleyebilmektedir. Yine de bu sözler erkek *akın*ların birbirine söylediklerinin yanında çok hafif kalır, diyebiliriz. Bayan *akın*lara karşı pek kullanılmamakla beraber, erkek *akın*lar arasında kaba sözlerin oldukça yaygın olduğunu söylemek mümkündür. Jambıl'ın *aytı*larında bu üslup farkını açıkça görmek mümkündür.

Bölek'in kızı (I) ile *aytı*sında Jambıl rakibine en kızdığı anda bile şu cevabı vermektedir:

(I, 41-44)

*Ne qılsañ da ketpeymın men qasıñnan,
Süykimdi bop barasıñ alğaşqıdan.
At tistese atımdı quanamın,
Täñirimniñ isi dep jarmasturğan*

Ne yapsan da gitmem ben yanından
Gitgide sevimli oluyorsun.
At dişlese atımı sevinirim
Tanrı'nın işidir diye saldırtan

Aykümis (II) ile *aytı*sında da Jambıl'ın erkeklerle *aytı*sındaki üslubuna nazaran daha nazik bir üslupla karşılaşmaktayız. Bu *aytısta* Jambıl'ın

(II, 54-55)

Qolıma bir ustatsañ tüsinersıñ,

Elimle dokundurtsan anlarsın

Tompayğan tösiñdegi örtengirdi

Tombul göğsündeki ateşe

şeklindeki ifadesi Aykümis'i biraz utandırmıştır. Ancak Aykümis *aytıs* icra olayının kurallarını bildiğinden Jambıl'a gerekli gördüğü cevabı şu dörtlülle vermektedir:

(II, 57-60)

*Jambıl-av, ustatpaymun, kinä qoyma,
Keteyin qaytıp ardan mına toyda.
Jaqsı söz jan semirter degen bar göy,
Ädepti minezderiñ jürsin oyda.*

Ah Jambıl, dokundurtmam, kusura bakma,
Giderim nasıl ardan ben bu toyda
Güzel söz can semirtir, demişler ya,
Edepli huyların kalsın aklımda

Bu denli nazik, kibar ve yerinde cevap vererek Aykümis'in genel dinleyicinin sempatisini kazandığı muhakkaktır.

Baktıbay (III) ile *aytıs*ında, bu *aytıs* iki *akın*ın tanışması niteliğinde olması sebebiyle, hiçbir tabu veya kaba söze rastlanmamaktadır.

Sarı Akın (IV) ile *aytıs*ında Jambıl'ın oldukça sert bir üslup kullandığına şahit olmaktadır.

(IV, 29-32)

*Jeñilgendi namıs kıp
Aş belñiz bügilgen;
Süyekem jok bul jerde
Däri berer tilinen*

Yenilmeyi utanç bilip
Aç beliniz bükülmüş;
Süyekem yok bu yerde
İlaç verecek olan dilinden

Bu mısralarla Jambıl rakibine onun daha önce Süyinbay'a yenildiğini acımasız bir şekilde hatırlatarak “şu an o yok burada, olsaydı haddini bildirirdi” anlamında sözler sarfetmektedir.

Mayköt (V) ile Jambıl'ın *aytıs*ında, bu *aytıs* biri yaşlı diğeri genç iki *akın*ın tanışıp selamlaşması niteliğinde olduğundan, hiçbir kaba ifadeye rastlanmamaktadır.

Kulmambet (VI) ile Jambıl'ın yaptığı *aytı*sta farklı bir üslupla karşılaşmaktayız.

(VI, 136)

Qalayşa şayqaqtaysıñ tãñiri algır

Nasıl da böbürlenirsin, Tanrı alasıca

(VI, 141)

Asıqsañ ajalıña kelşi bermen

Susadıysan eceline gelsene beri

şeklinde beddualar ve kadın *akın*lara söylendiği hiç duyulmamış ifadelerle karşılaşmaktayız.

Sarbas (VII) ile atışmasında Jambıl'ın oldukça kaba bir üslup kullandığına şahit olmaktayız:

(VII, 748-749)

*Bayların aytıp eliñniñ
Qolınan boq kelmegen.*

Zenginlerini anlatıp yurdunun
Elinden bok gelmeyen.

(VII, 629-631)

*Qoğan qolı keneldi.
Sonda k... aşıldı,
Mal men mülkiñ şaşıldı.*

Hokand ordusu bolluğa kavuştu.
İşte o an k. açıldı,
Mal ve mülkün saçıldı.

Dosmagambet (VIII) ile *aytı*sında Jambıl, rakip *akını* özellikle onun dürüst bir molla olmadığı duyumundan yola çıkarak ağır bir üslupla eleştirmektedir.

(VII, 247-248)

*Aytılmasañ bundaydı,
Aytısqa sen anturğan.*

Anlatamıyorsan böylelerini
Atışma sen, ant çarpmışasıca

(VIII, 251-254)

*Ata-ana sıylap körmegen,
Bey-ädep öksen jasıñnan.
küçüklüğünden beri.*

Ana-baba sayıp görmeyen
Edepsiz büyümüşsün

*Sen bir jürigen savısqan,
Kesiriñ ülken başıñnan*

Sen yürüyen bir saksağan,
Zararın büyük başından.

(VIII, 271-273)

*Quday atqan quv molda,
Berekeñdi uşırıp,
Ketireyin pıstıñdı!*

Hüdanın çarptığı kurnaz molla,
Bereketini uçurup
Getireyim piştini!

Şaşubay (IX) ile *aytı*sında da Jambıl'ın sert üslubuna tanık olmaktadır:

(IX, 190-191)

*Qañgıp ötken Arğın-av,
Qaşan mağan teñ ediñ*

Aylak dolaşan ey Arğın
Sen ne zaman bana denk idin?

(IX, 247-248)

*Sendey neme ejelden,
Şiyregime kelmeydi!*

Senin gibi biri ezelden beri
Benim çeyreğim kadar olamaz!

Nurila ile Akınlar (X) *aytı*sında Jambıl'ın bu *aytı*sta atıştığı Nurila'ya karşı son derece kibar ve bir baba kadar sevecen olduğunu görmekteyiz:

(X, 385-386)

*Eliñde erlik bar ma, baylıq bar ma,
Mänisin bayqasalıq aytşı qalqam.*

Diyarında erlik var mı, zenginlik var mı
Anlamını görelim söyle, yavrum

Sonuç olarak *aytı*sta en az iki söyleyici, en az bir esas dinleyici vardır. Bunlardan her biri genel dinleyiciyle sıkı bir etkileşim içerisinde. *Aytıs* yarışlarının hakemleriyle jürileri de genel dinleyici rolündedirler.

2. Genel Dinleyici/ İzleyici/Okuyucu

Aytıs türünde dinleyici, belki de başka hiçbir bir sözlü edebiyat türünde olmadığı kadar önemlidir. Çünkü bu türde dinleyici aynı zamanda *aytı*sın jürisi konumundadır.

Aytıslarda kimin yendiğine her zaman genel dinleyici konumunda olan halk belirler. Bazen, özellikle *aytıs* yarışları düzenlendiğinde özel *aytıs* hakemlerinin, jürilerin belirlendiği durumlarla karşılaşmaktayız, ancak bu hakemler ve jüriler de karar verirken genel dinleyici olan halkın tavrını esas almaktadırlar. Örneğin, **Nurila ile Akınlar** (X) *aytısında* hakem Jambıl’dır. Jambıl, bu yarışta Nurila’nın kazandığını şu sözlerle duyurmaktadır:

(X, 371-372)

<i>Jüyrık ozdı jüirikten qulaştağan,</i>	Hızlı (biri) geçer hızlıyı kulaçlayan
<i>Körgeñ jurı köz mörimen ırastağan</i>	Gören halk göz mührüyle doğrulamış (tır)

Bu mısralardan Jambıl’ın hüküm verirken genel dinleyicinin tavrına göre değerlendirme yaptığı da anlaşılmaktadır.

Aytısı dinleyen/izleyen kalabalık, davranış tarzlarıyla söyleyiciyi önemli ölçüde etkilemektedir. Günümüz *aytıslarında* dinleyicinin kimi destekleyeceği *aytısın* gidişatına bağlıdır. Dinleyici her iki (veya daha fazla) söyleyiciyi ilk önce dikkatle dinledikten sonra kimi destekleyeceğine karar verip davranış tarzını ona göre düzenleyerek desteklediği *akının* söylediği esprilere gülmekte, onun söylediği sözleri doğru bulduğunda kafasını sallayıp veya yüksek sesle “Bärekeledi” (Aferin! Yaşa!) diyerek onaylamaktadır. Bu, genel olarak Türk sosyo-kültürel yapısında görülen bir durumdur¹⁸⁹.

Dinleyicilerin destekleyeceği *akını* belirlemelerinde söyleyicilerin cinsel kimliği de önem kazanmaktadır. Söyleyicilerin biri bayansa, dinleyicilerin arasında bulunan bayanlar genelde bayanı, erkek dinleyiciler ise erkeği desteklemektedir. Her iki (veya daha fazla) söyleyici aynı cinsiyetten ise “hemşehrilik” hususu belirleyici bir faktör olabilmektedir. Oysa eskiden *akınların* adı genelde uruk adlarıyla beraber söylenmekteydi. Örneğin Jambıl ile atışan **Bölek’in kızı** (I) - Balgalı Bölek’in kızı, **Baktıbay** (III) - Jalayır Baktıbay, **Sarı Akın** (IV) - Sarı-Üysin Sarı, **Kulmambet** (VI) - Alban-Suvan Kulmambet, **Sarbas** (VII) – Dulat-Kaskarav Sarbas, **Dosmagambet** (VIII) – Jalayır Dosmagambet, **Şaşubay** (IX) – Argın Şaşubay, **Nurila** (X) – Dulat-

¹⁸⁹ Bu durum için ayrıca bkz. Erdem, M., *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Doktora tezi, Ankara, 1998, s.195-197.

Janıs Nurıla'dır.. Jambıl'ın atıştığı **Aykümis**'in (II) ait olduğu uruk hakkında herhangi bir bilgiye rastlanmamaktadır.

3. Söylenilen

Jambıl'ın *aytıslarını* bir bütün olarak değerlendirdiğimizde konu itibarıyla anlamlı bir bütünlük göze çarpar. Bir girişle başlayan, çeşitli hadiselerle gelişen ve neticede de *aytısların* sonunda söylediği son sözle sona eren bir kompozisyon ortaya çıkmaktadır. *Aytıslar*, Kazakların günlük hayatlarını, savaşlarını, göçlerini, duygu ve düşüncelerini anlatan bir bütünlük içinde seyreder. Jambıl'ın ve rakip *akının* *aytısları* birlikte bir bütünlük teşkil ederken her bir *akının* söylediği kısımlar da kendi içinde bir düzene sahiptir. *Aytısları* bir bütünlük içinde ele alırsak şu kısımlar ortaya çıkmaktadır:

3.1 Keşif (İnventio)

Bir sistemle veya kanıt bulma yöntemiyle ilgili olan bu kısımda ele alınacak konunun tespiti söz konusudur¹⁹⁰. Dolayısıyla tarihî olayları, savaşları, günlük hayatları, yaşadıkları yerler, göçleri vs. çerçevesinde Kazaklar, Jambıl'ın *aytıslarına* tarihî bir malzeme ve konu teşkil etmişlerdir. Jambıl, her *akın* gibi, atışmak istediği veya bir toya gitmek üzereyken orada bulunması muhtemel olan *akınların* uruğu, ailesi ve obaları hakkında önceden detaylı bir bilgi edinir ancak ondan sonra atışır. Aksi halde yetersiz bir bilgi birikiminden ötürü *aytısta* yenmesi imkansız hale gelir.

3.2 Düzenleme (Dispositio)

Bu kısımda *keşifteki* sözlü malzemenin düzenlenmesi söz konusudur. Bu çalışmada Jambıl'ın *aytısları* gerçekleştiği yıllara göre kronolojik bir şekilde sıralanmıştır:

Aytıs No:	Aytısın Adı	
I	Bölektiñ Qızınıñ Jambılmen Qağısu vı	Bölek'in Kızının Jambıl ile Atışması
II	Jambıldıñ Aykūmispen Aytısı	Jambıl'ın Aykūmis ile Atışması
III	Jambıldıñ Baqtıbay Aqınmen Tanısu vı	Jambıl'ın Baktıbay Akın ile Tanışması
IV	Sarı Akınmen Kağısu vı	Sarı Akın ile Atışma

¹⁹⁰ Erdem, M., *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Doktora tezi, Ankara, 1998, s.213.

V	Maykötpen Didarlasuv	Mayköt ile Sohbet
VI	Qulmambet Pen Jambıldıñ Aytısı	Kulmambet ile Jambıl'ın Aytısı
VII	Sarbas Pen Jambıldıñ Aytısı	Sarbas ile Jambıl'ın Aytısı
VIII	Jambıl Men Jalayır Dosmağambet Aqınnıñ Aytısı	Jambıl ile Jalayır Dosmagambet Akının Aytısı
IX	Şaşubay Men Jambıldıñ Aytısı	Şaşubay ile Jambıl'ın Aytısı
X	Nurıla Men Aqındardıñ Aytısı Jäne Jambıldıñ Bergen Töreligi	Nurıla ile Akınlar Aytısı ve Jambıl'ın Verdiği Hüküm

Bu *aytıslarının* hemen hepsinde Giriş (Exordium), Gelişme (Narratio) ve Sonuç (Peroratio) kısımları görülür. Ancak burada *aytıslar*, iki *akının* diyalog veya soru cevap şeklinde sözle yarıştığı olduğundan *aytıslar* bir bütün olarak ele aldığımızda, *aytıslar* başlayan *akının* söyledikleri *aytısların* Giriş kısmını oluşturacaktır. Söz sırası bu birinci *akından* ikinci *akına* geçtiği zaman *aytısların* Gelişme kısmı başlamış olacaktır. *Aytısı* bitiren *akının* son söyledikleri ise *aytısların* Sonuç bölümünü oluşturacaktır. Diğer yandan *aytıslar* yapan iki *akından* sadece birinin söylediklerini ele aldığımızda söz konusu *akının* *aytıslar* başlarken (selam vermesi, kendini tanıtmaya, v.s) söyledikleri onun *aytıslarının* Giriş kısmını, bunu takiben söyledikleri Gelişme kısmını, *aytısta* söylediği son mısralar da Sonuç kısmını meydana getirecektir:

3.2.1 Giriş (Exordium)

Aytısı bir bütün olarak ele aldığımızda *aytısların* Giriş kısmını *aytıslar* ilk başlayan *akının* söyledikleri oluşturacaktır. Eldeki çalışmada yer alan 10 *aytıslardan* sadece ikisini (II, VIII) Jambıl başlatmıştır. Dolayısıyla bu iki *aytısların* Giriş kısmı Jambıl'ın söylediklerinden, diğer *aytısların* Giriş kısımları ise rakip *akınların* söylediklerinden meydana gelmektedir.

I. *aytısta* söze ilk olarak başlayan Bölek'in kızı Jambıl'ın atlarıyla alay eder ve böylece Jambıl'a cevap hakkı doğar:

(I, 2-5)

Kök şolaqpen tepektep,

Tor şolaqtı jetektep,

Gök rengi atı topuklayıp,

Kahve rengi atı yedeğine alıp

*Janay berme köşimdi,
Tüyelerim şoşıydı.*

Yaklaşp durma göçüme
Develerim ürküyor.

II. *aytısa* Jambıl Aykümis'i uzun süredir düşündüğünü açıklamakta ve selamsız başladığı için özür dilemektedir:

(II, 2-5)

*Ädeyi at terletip keldim toyğa,
Aykümis, ävelden-aq boldıñ oyda.
Äviri basılmağan albırt edim,
Asıǵıs aytqanıma kinä qoyma!*

Özellikle at terletip geldim toya,
Aykümis, evvelden de vardın aklımda.
Arzusu dinmeyen, coşkulu birisiydim
Aceleyile konuştuğum için kusura bakma.

III. *aytısta* Baktıbay'ın geldiği obanın adını ve Jambıl ile tanışma isteğini açıklamakla başladığını görmekteyiz:

(III, 2-5)

*Bizdiñ avıl Qaratal
Şañıraqtıñ boyında.
Men üyimnen şıqqanda
Sen bar ediñ oyımda.*

Bizim oba Karatal,
Şanırak'ın boyunda.
Ben evden çıktığımda
Sen var idin aklımda.

Bu *aytısin* Giriş kısmının devamını oluşturan bölümde, Baktıbay daha önceleri Orta *Jüz*'e bağlı Nayman uruğundan olan Arıtsan adlı *akını* gece-gündüz atışarak yendiğini duyurmaktadır:

(III, 18-21)

*On bir aqın Naymanda
Birinin atı Arıstan.
Arıstanmen men edim
Küni-tüni alısқан.*

On bir ozan Nayman'da
Birinin adı Arıstan.
Arıstan'la ben idim
Gece gündüz uğraşan.

IV. *aytısta* Sarı Akın, kendisinin Sarı Üysin uruğundan olduğunu açıklamakla *aytısa* giriş yapmaktadır:

(IV, 2-3)

*Uva, şıraktar, men edim
Sarı Üysinñ Sarısı.*

Ey, canlarım, ben idim
Sarı Üysin'in Sarı'sı

V. *aytıs*a Mayköt, kendisini kısaca tanıttıktan sonra Jambıl'ı atışmaya davet ederek başlamaktadır:

(V, 10-15)

*Estuşedim dabısın
Jambıl bar dep osında.
Akın bolsa kemleydi
Nege meniñ kasıma?
Nege sälem bermeydi
Mendey käre dosına?*

Duymuştum şöhetini,
Jambıl var diye burada.
0 bir *akınsa* gelmiyor,
Niçin benim yanıma?
Niye selam vermiyor,
Benim gibi yaşlı dostuna?

VI. *aytıs*a ilk olarak başlayan Kulmambet kendisinin mensup olduğu Alban uruğunun ve kardeş uruk kabul ettiği Dulat uruğunun üstünlükleri üzerinde durarak ve Jambıl'ın mensup olduğu Şapıraştı boyunu ise aşağılayarak bir giriş yapar:

(VI, 63-66)

*Jambıl-au, Alban da ağan, Dulat ta ağan,
Ne qılsa da artıq dūr senen bağam.
Qasqarav Nurqanniñ jılqısın men qaptatsam,
Qırılar Şapıraştı buzav, tanañ*

Ey Jambıl! Alban da ağan, Dulat da ağan
Ne yapsa da üstündür senden benim paham.
Kaskarav Nurkan'ın ylkılarıyla kaplatsam
Şapıraştı, senin buzağı ve danan ezilir

VII. *aytıs*a Sarbas'ın yine kendisinin mensup olduğu Dulat uruğunu överek ve Jambıl'ın mensup olduğu Şapıraştı uruğunu aşağılayarak başladığını görmekteyiz:

(VII, 6-7)

*İşinde Qasqaravdıñ Sarbasıñ men,
Şapıraştı keneñnen Dulatım men*

İçinde Kaskarav'ın Sarbas'ım ben,
Kene gibi Şapıraştı'dan Dulat'ım ben

VIII. *aytısa* Jambıl'ın kendi uruğunun atası olan Karasay'ı överek başladığına tanık olmaktayız. Ancak Jambıl'ın diğer *akın*ların yaptığı gibi tüm uruğu karalamadan rakibi olan Dosmagambet'in mensup olduğu Jalayır uruğunu eleştirmeyerek ve/fakat Dosmagambet'in o uruğun iyi özelliklerini almak yerine kötü özelliklerini aldığını dile getirerek bir giriş yaptığını görmekteyiz.

(VIII, 8-11)

<i>Jalañdap aş böridey keldiñ qaydan,</i>	Aç gözlü, aç börü gibi geldin nerden
<i>Jaqsılıq Jalayırdan almasañ da.</i>	İyilik Jalayır'dan almadığın halde.
<i>Arğı atam arvaqtı er Qarasay,</i>	Dedem benim kuvvetli er Karasay,
<i>Teñselgen dübirine tav menen say</i>	Sallanırmış namından dağ ile nehir

IX. *aytısa* Şaşubay'ın kendisinin mensup olduğu Orta *Jüz*'ü övmek ve Jambıl'ın mensup olduğu Ulu *Jüz*'ü aşağılamak suretiyle başladığına tanık olmaktayız.

(IX, 138-141)

<i>Orta jüz, ulı jüzden köp keledi,</i>	Orta <i>Jüz</i> , Ulu <i>Jüz</i> 'den çokça
<i>Bäri de Orta jüzdiñ bek keledi,</i>	Hepsi de Orta <i>Jüz</i> 'ün beydir
<i>Ayanbay barıñ bolsa qamdana ber,</i>	Canla başla diyeceğin olsa hazırlan
<i>Şapanday qanjığağa bökteredi</i>	Çapan gibi eğerin terkisine bağlar

Birkaç *akın*ın atıştığı ve Jambıl'ın hakemlik yaptığı X. *aytısa* ise ilk önce Nurila'nın Jambıl'a söz hakkı vererek başladığını görmekteyiz:

(X, 360-361)

<i>Kim jeñdi osı arada kim jeñildi,</i>	Kim yendi bu arada, kim yenildi,
<i>Qazılıq endi osığan Jäkeñ aytsın.</i>	Hakemliği şimdi buna Jaken yapsın.

Görüldüğü gibi burada Nurila, saygısından dolayı Jambıl'a “Jaken” diye hitap etmektedir.

Jambıl'ın Aytıslarında Giriş

Jambıl'ın söylediği kısımları esas alarak yaptığımız incelemede Giriş kısmı olarak tespit ettiğimiz bölüm, *aytı*sın bütününe Giriş kısmı değildir. Çünkü bu *aytı*slardan sadece II ve VIII numaralı *aytı*sları Jambıl başlatmıştır. Dolaysıyla diğer sekiz *aytı*sın Giriş kısmı olarak tespit ettiğimiz bölümler *aytı*sı bir bütün olarak ele aldığımızda *aytı*sın Gelişme kısmının başlangıcı haline gelecektir.

Jambıl I, II ve IV. *aytı*slarının Giriş kısmında *aytı*s yapma isteğini ve bunun sebebini rakip *akına* açıklar:

(I, 7-10)

*Äsem basqan qula atın,
Öziñdi de unattım.
Jaqındağım keledi
Jaqsı körgeñ juratım*

Çok güzel sarı atın,
Seni de beğendim.
Yaklaşmak istiyorum
Benim sevgili akrabam

(II, 2-5)

*Ädeyi at terletip keldim toyğa,
Aykümis, ävelden-aq boldıñ oyda.
Äviri basılmağan albırt edim,
Asığıs aytqanıma kinä qoyma*

Özellikle at terletip geldim toya,
Aykümis, evvelden de vardın aklımda.
Arzusu dinmeyen, coşkulu birisiydim
Aceleyile konuştuğum için kusura bakma

(IV, 19-22)

*Sarekemdi sastırıp
Süyekemnen süringen,-
Sizge javap bereyin
Jaktırsañız, bugün men*

Sarekem'i şaşırtıp
Süyekem'den sürünen,
Size cevap vereyim
Beğenirseniz, bugün ben

Jambıl'ın *aytı*sa başlama şekillerinden biri rakip *akını* selamlamaktır. Jambıl, III. ve V. *aytı*slarının Girişini rakip *akına* selam vererek başlatmaktadır :

(III, 34-37)

Äveli sälem bereyin,

Evvela selam vereyim

*Jasıñız ülken ağa dep,
Öleñ-sözge jeleyin
Turganımda şama kep.*

Yaşınız büyük ağa diye.
Şiir sözüne koşayım
Hazır kuvvetim yerindeyken

(V, 17-20)

*Sälem uvağalayküm, Mayköt ağa!
Esitip davısını keldim jaña.
Aldınan ülkenderdiñ ötpeyin dep
Ayaldap ädep ettim biraz ğana.*

Selamun aleyküm, Mayköt ağa,
İşitip sesini geldim yeni.
Önünden büyüklerin geçmeyim diye
Bekleyip edep ettim birazcık.

VI. *aytısta* Jambıl kendini tanıtır, rakip *akına* gözdağı verir ve bunu yaparken de rakip *akın* hakkında duyduklarını ve bildiklerini dinleyici ile rakip *akının* kendisine aktararak bir giriş yapar. 143 numaralı mısradaki Jambıl'ın mensup olduğu uruğun atası kabul edilen Karasay'a kendisine güç vermesi için yakardığına tanık olmaktayız.:

(VI, 133-144)

133 *Qızğanşa ayğay şıǵıp, edim salǵır,*
134 *Söyleseñ ár nemeni tiliñ şalǵır;*
135 *Kelgen jerden söyleysin tuvra tistep,*
136 *Qalayşa şayqaqtaysıñ täñiri alǵır?*
137 *Söylesem öleñimdi tüpten bermen*
138 *Quylar söz nöseri kökten, jerden;*
139 *Multiqta tütep turǵan men bir peston*
140 *Asıqsañ ajalıña kelşi bermen.*
141 *Şüvu dese jüyrik ozar mınav qoldan,*
142 *Demey kör, eski aruvak, alıp qoldan,*
143 *Qarasay dem bere gör, meniñ babam,*
144 *Söyleyin buvdaqtatıp oñ men soldan.*

Ateşim çıkana dek bağırmak istemedim,
Söylersen her şeyi dili kuruyasıca.
Geldiğin yerden söylüyorsun doğrudan ısırp,
Nasıl da böbürlenirsin, Tanrı alasıca.
Söylersem şiirimi baştan beriye,
Dökülür, sözün sağnağı gökten, yerden;
Ben dumanı hala tüten bir silahım,
Ecele susadıysan gel beriye.
Bu yarışta kim hızlıysa o geçer,
Eski ervah, medet bana destek verin,
Karasay bana güç ver, benim babam,
Söyleyeyim ardı ardına sağdan soldan

VII numaralı *aytısta* Jambıl'ın *aytı*s ortamını anlatarak giriş yaptığını görmekteyiz:

(VII, 268-275)

<i>Almatı degen şähärda</i>	Almatı denilen şehirde
<i>Jurt jıynalıp jatqanda,</i>	Halkın toplandığı sırada,
<i>Qırbay, Qojamberli bolıstıñ</i>	Kırbay, Kojamberli bolısın
<i>Säskede jetip üyine,</i>	Sabah güneşi yükselince yetişip evine,
<i>Biy, bolıstar jıynalıp,</i>	Bey, bolıslar toplanıp,
<i>Tabaqqa qol qoyğanda,</i>	Elleri, ağızları etle yağlanıp,
<i>Dombıramdı öñgere,</i>	Dombıramı önümde uzunlamasına tutarak,
<i>Kirip keldim erkindep.</i>	Girip geldim emin bir hareketle.

VIII. *ayt*staki Girişinde Jambıl, 9 numaralı mısırada, rakibi Dosmagambet'i mensup olduğu Jalayır uruğundan iyi özellikler almadığı yönünde eleştirmekte, 10 numaralı mısırada kendi uruğunun atası kabul edilen Karasay'ı övmekte ve 22-23 numaralı mısralarda da Abak ile Tarak uruklarının kendisine hürmet ettiklerini ifade etmektedir:

(VIII, 2-30)

2 <i>Samğaymın qanatımdı al aspañğa,</i>	Çırparım kanadımı kızıl göğе
3 <i>Dübirlep davsım ketsin talasqanda;</i>	Gürültüyle sesim gitsin bütün cihana.
4 <i>İyirem seni sözben Dosmağambet,</i>	Yenerim seni sözle, Dosmaganbet,
5 <i>Ayağın tiysin jerge anda-sanda.</i>	Ayağın değsin yere ara sıra.
6 <i>Sen meni jeñe almaysın arbasañ da,</i>	Sen beni yenemezsin kandırsan da,
7 <i>Tört burışın töñirektiñ jalmasañ da.</i>	Dört ucunu etrafın imha etsen de
8 <i>Jalañdap aş böridey keldiñ qaydan,</i>	Hazır halde aç börü gibi geldin nerden
9 <i>Jaqsılıq Jalayırdan almasañ da.</i>	İyilik Jalayır'dan almasan da.
10 <i>Arğı atam arvaqtı er Qarasay,</i>	Dedem benim kuvvetli er Karasay,
11 <i>Teñselgen dübirine tav menen say.</i>	Sallanmış namından dağ ve nehir.
12 <i>Pirim bar jır nöserin aspañğa aqtan,</i>	Pirim var sağanak şiirlerini göğе fırlatan
13 <i>Suñqarday sañqıladağan er Süyimbay.</i>	Kartal gibi akseden er Süyinbay
14 <i>İlgerde Şöje, Balta zamanda ötken,</i>	İleride Şöje, Balta zamanında geçmiş
15 <i>Asekeñ, buhar jırav armanda ösken.</i>	Aseken, Buhar Jırav umutsuzluk içinde gitmiş.

16 <i>Solardıñ arvağı mağan qonıp,</i>	Onların kuvveti bana geçip
17 <i>El muñın jürmen tolğap nöslerlekem.</i>	Halkın kederini sağanak şiirlerimle anlattım.
18 <i>Söyleymin eregissem ökem-öktem,</i>	Söylerim inat etsem emir vererek
19 <i>Tüskendey jaydıñ oğı Sağan kökten.</i>	Düşmüş gibi yayın oku sana gökten.
20 <i>Şın qızsam sözüm jalın, dombıram nayza,</i>	Sahiden kızarsam sözüm alev, dombıram mızrak,
21 <i>Qursavlı savıt bolar mağan şekpen,</i>	Çemberli zırh olur bana çapan,
22 <i>Balası Ulu jüzdiñ Abaq-Taraq,</i>	Balası Ulu Jüz'ün Abak-Tarak
23 <i>Kötergen aqılğöyge meni balap,</i>	Yükseltmişti mürşitle beni bir tutarak,
24 <i>Aş böridey qañğırgan aqın kelse,</i>	Aç börü gibi avare dolaşan <i>akın</i> gelse,
25 <i>Bul Jambıl jiberetin sözben sabap.</i>	Bu Jambıl gönderirdi sözle dövüp.
26 <i>Quyndap kökke şapqan men bir pıraq,</i>	Rüzgar gibi çime koşan bir argımak ¹⁹¹ ,
27 <i>Aramız ekevmizdiñ tım-aq jarıq,</i>	Aramız ikimizin çok uzak,
28 <i>Tömende sıqılğan sen torgaysın,</i>	Aşağıda cik cik öten sen bir serçesin,
29 <i>Aytıspa menimenen aqın şıraq.</i>	Atışma benimle <i>akın</i> -çırağ.

IX. aytısta 165, 170, 174 ve 176 numaralı mısralarda Jambıl rakibi olan Şaşubay'ın Orta Jüz'ün Argın uruğundan olduğunu vurgulayarak *aytısa* başlamaktadır.

(IX, 163-176)

163 <i>Söylesip men sıqıldı kemeñgerge,</i>	Konuşup benim gibi bilginle
164 <i>Asalmas qulaş urdıñ asqar belge.</i>	Aşılmaz kulaç vurdun dayanıklı bele.
165 <i>Şubırıp, Aqtaban bop kelgen Argın,</i>	Ardı ardına dizilip, Aktaban olup gelen Argın,
167 <i>Jeliktiñ öz-öziñnen nemenege?</i>	Coştun kendi kendine güvenip neyine?
168 <i>Sorındı büyte berseñ qaynatarmın,</i>	Talihsizliğe böyle yaparsan duçar ederim,
169 <i>Bent qılıp qol-ayağıñdı baylatarmın;</i>	Sımsıkı kolunu ayağını bağlatırım;
170 <i>Bez biylet şubırındı jaman Argın,</i>	Biletsiz göç eden kötü Argın,
171 <i>Jeriñe çasabaymen aydatarmın.</i>	Toprağına nöbetçiyle kovalatırım
172 <i>Ėalqımda men bir jüyrık ozıp jürgen,</i>	Halkımda ben bir hatibim herkesi geçen,
173 <i>Ėr jerge qulaşımdı sozıp jürgen;</i>	Her yere kulacımı uzatıp gezen;
174 <i>Arqadan avıp kelgen Aqtabansıñ,</i>	Arka'dan göç edip gelen Aktabansın,
175 <i>Jeligip öz-öziñnen maqtanasın;</i>	Coşup da boş yere övünürsün;
176 <i>Şubırındı Argınsıñ tozıp jürgen.</i>	Göçmen Argın'sın sefaletе düşen.

¹⁹¹ Argımak: cins at.

Hakemlik yaptığı X. *aytısa* Jambıl şu sözlerle giriş yapmaktadır:

(X, 363-366)

<i>Jambıl sözün bastasa bastan aytar,</i>	Jambıl sözünü başlasa baştan söyler,
<i>Tüyip tügel soñına tastap aytar,</i>	Anlayıp tümünü sonra her şeyi söyler,
<i>Baq bergen mañdayına bas barmaqtaý,</i>	Baht veren alnına baş parmak gibi
<i>Jülde aladı är jerde jüyrik baytal.</i>	Ödül alır her yerde hızlı genç at.

3.2.2 *Gelişme* (Narratio)

Söz sırası *aytısa* başlatan *akından* ikinci *akına* geçtiği zaman *aytısa*ın Gelişme kısmı başlamış olur. Bu çalışmada yer alan *aytıslardan* sadece ikisini (II, VIII) Jambıl başlattığından bu iki *aytısa*ın dışındaki tüm *aytısların* Gelişme kısmını Jambıl başlatmış sayılır. Başka bir ifadeyle, Jambıl'ın *aytıslarının* Giriş kısmı *aytısa* bir bütün olarak ele alındığında, *aytısa*ın Gelişme kısmının başlangıcıdır, Jambıl'ın *aytıslarının* gelişme kısmı ise bir bütün olarak *aytısa*ın gelişme kısmının bir parçasıdır. *Ayıtısın* Sonuç kısmına kadar iki *akının* söyledikleri *aytısa*ın Gelişme kısmını meydana getirir. Başka bir deyişle, *aytısa*ın Gelişme kısmı iki veya daha fazla *akının* *aytısa* olayını gerçekleştirdiği kısımdır.

Bölek'in kızının giriş yaptığı I. *aytısta* Jambıl'dan sonra tekrar söz alan Bölek'in kızı, *aytısa*ın gelişme kısmını oluşturduğu sözlerinde, kendisinin Balgalı uruğundan olduğunu vurgulamakta ve bununla böbürlenmektedir:

(I, 12-15)

<i>Qaşan quda bolıp eñ Balgalımen?</i>	Ne zaman dünür oldun Balgalı ile,
<i>Kün ötkizgen türiñ bar sandalumen...</i>	Gününü geçirmiş gibisin aylak aylak...
<i>Balgalınıñ batası buyırmaydı,</i>	Balgalı'nın hayır duası sana nasip olmaz
<i>Qol qusırıp kelseñ de mal, janiñmen</i>	Kul gibi gelsen de malınla, canınla

Jambıl'ın başladığı II. *aytısa*ın Gelişme kısmında Aykümis'in Jambıl'ı *aytısa* selamlaşmadan başladığı için eleştirdiğini görmekteyiz:

(II, 7-10)

<i>Aptıǵıp ä degennen amandaspay,</i>	Halhatır sormadan aceleyle başladın
---------------------------------------	-------------------------------------

<i>Ädepti üyrenbepsin, Jambıl, jastay.</i>	Edebi öğrenmemisin çocukluğunda.
<i>Asılğa arıdağı qol jetpey me,</i>	Aslolana arştaki el erişmez mi,
<i>Aqılmen qııldasan aspay saspay?..</i>	Akıllıca hareket etsen, aşmayıp şaşmadan?

Baktıbay'ın başladığı III. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl'ın *aytısın* kendi uruğundan söz ettiği giriş kısmı *aytısın* genelinde gelişme kısmının başlangıcıdır (III, 4-57).

IV. *aytısın* Sarı Akın başlar. Jambıl cevap verir. Jambıl'ın rakibi olan Sarı Akın'ın hırsını eleştirdiği bu kısım aynı zamanda *aytısın* Gelişme kısmının başlangıcıdır. (IV, 23-26).

Mayköt'ün başladığı V. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl'dan sonra tekrar söz alan Mayköt, rakibi olan Jambıl'a övücü sözler sarfetmektedir:

(V, 42-49)

<i>Ulu jüzdi aralıp</i>	Ulu Jüz'ü dolaşıp
<i>Eldiñ jayın köp bildim:</i>	Halkın durumunu iyi anladım.
<i>Jası ülkendi ağalap</i>	Genci yaşlıyı sayarak,
<i>Men de qızmet köp qıldım.</i>	Ben de çok hizmet yaptım.
<i>Tavıp aytqan söziñe</i>	Yerinde söylediğin sözünle
<i>Selt ettim de serpildim.</i>	Ürperdim ve coştum,
<i>Meyirim tüsti öziñe</i>	Şefkatimi kazandın
<i>Bata bersem dep turmin</i>	Hayır dua vermek isterim.

VI. *aytısın* Gelişme kısmında Kulmambet'in kendisinin ait olduğu Alban uruğu ile, kardeş uruk kabul ettiği Dulat uruğunun zenginliği ile övünmekte, her ne kadar Jambıl'ın uruğunun adını zikretmezse de “*Seniñ eliñ adamı bayğus eken*” sözleriyle Şapıraştı uruğunu kastetmektedir (VI, 220-223).

VII. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl'ın kendi uruğunun üstün özelliklerini sıraladığını görmekteyiz:

(VII, 502-511)

<i>Men Şapıraştı ulı edim</i>	Ben Şapıraştı oğlu idim
-------------------------------	-------------------------

Altınnan qılış sermegen.

Köp Dulattñ balası,

Ras senen az edim,

Az da bolsa batır em,

Toptı jerge barganda,

Savlap turğan söz edim...

Javlı jerge barganda,

Atamın dep oqtalğan

Kök beren bolat kezdim.

Altın kılıç fırlatan.

Kalabalık Dulat'ın balası,

Doğru, senden az idim,

Az da olsa kahramandım,

Kalabalık yere gittiğimde

Dökülüp duran söz idim...

Düşman yerine gittiğimde

Atılmak üzere hazırlanmış

Mavi çelikten bir ok idim.

VIII. *aytı*sın Gelişme bölümünde Dosmagambet'in kendi uruğunun zenginlerini övdüğüne tanık tanık olmaktadır (VIII, 163-166).

IX. *aytı*sın Gelişme kısmında Şaşubay kendisinin mensup olduğu Argın uruğunu Jambıl'ın mensup olduğu uruğun ağası olduğunu söyleyerek yüceltir (IX, 194-197).

Jambıl'ın hakemlik yaptığı X. *aytı*sın Gelişme kısmında Nurıla'nın Jambıl'ın *akınlığı* ile ilgili övücü sözler sarfettiğine tanık olmaktadır:

(X, 412-413)

Men tügil, at ürkedi atağınan,

Ozğan basıp jüyriksin qatarınan.

Ben bir yana, at bile ürüyor şöhretinden,

En öne geçen hızlısın yaşitlarından

Jambıl'ın Aytılarında Gelişme

Jambıl'ın *aytı*larının Gelişme bölümünde ele alınan malzeme yine Kazakların hayatları ve en belirgin tarihî ve günlük olaylardır. Bu kısım genelde *aytı*sı sonlandıracak *akımın* söyleyeceği son dörtlüğe kadar devam eder. Jambıl'ın *aytı*larının bu kısmında umumi olarak “insanın topluma hizmet etmesi ve toplumla devletin el ele vererek amaç doğrultusunda çalışması gerektiği” ilkesi vurgulanmaktadır. Jambıl'ın Kazak toplum yapısının şekillenme sürecinde en önemli mesajlarını bu kısımda verdiğini söylemek mümkündür.

I. *aytı*sta Jambıl'ın Gelişme kısmında Jambıl, Kazak Türklerinde dünyalara verilen önemi vurgulamakta, Bölek'in kızını ve dinleyicileri halkın ruhuna saygı duymaya davet etmektedir:

(I, 17-20)

<i>Qarğa tamır el edik qaşannan-aq,</i>	Yakın birer oba idik ne zamandır
<i>Jekjatumen el ösip jasañdamaq,</i>	Dünürlerle yurt büyüyüp gelişir
<i>El arvağın sıylamas eser qızdar</i>	Halkın ruhuna saygı duymaz düşüncesiz kızlar,
<i>Jeñil söylep orınsız şoşandamaq</i>	Hafif konuşup yersiz davranır

II. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl Kazak toplumunun sosyal yapısındaki bir soruna dikkat çekmektedir. Eskiden gençler ailelerin uygun gördüğü kişiyle evlenmek zorundaydılar, dolayısıyla sevenler birbirine kavuşamazdı:

(II, 32-33)

Jalgannıñ sorlısı eken qız ben jigit, Kaderin zavallısıymış, kızla yiğit
Jürmegen birge oynap, birge külip! Gezmemişler beraber oynayıp, beraber gülüp!

III. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl karşılıklı saygının önemini vurgulamaktadır (III, 40-41).

IV. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl, Sarı Akın'ın sorusuna Sarıbay'ın yerine kendisinin cevap vereceğini ifade eder (IV, 21-22).

Jambıl'ın Mayköt ile gerçekleştirdiği V. *aytıs*, Jambıl'ın öğütleriyle doludur. Bu mısralarda Jambıl Kazak Türkleri'nin misafirperverlik, büyüklere saygı, edep gibi özelliklerini vurgulayarak bu özelliklerle gurur duymakta ve büyükleri saymanın önemini eski bir atasözüyle desteklemektedir:

(V, 25-30)

<i>Kelipsiz bizdiñ elge ädeyi izdep,</i>	Gelmişsiniz bizim ile özellikle arayıp,
<i>Meymandı ħurmetteytin kädemiz ed.</i>	Mihmana ħürmet âdetimizdir.
<i>Süyreñdep aldñızda söz söylemey,</i>	Uzatıp önünüzde söz söylemeyip
<i>Eteyin dep oyladım ädep-izet.</i>	Edeyim diye düşündüm edep-izzet.
<i>Söylegen ağa turıp iniden bez,</i>	Ağa dururken konuşan iniden bez,
<i>Ejelden elde sonday bar edi söz</i>	Ecelden ilde böyle vardı bir söz.

Kulmambet ile yaptığı VI. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl hem rakibini, hem halkı hangi özelliklerin üstün olduğu konusunda bilgilendirmekte, halk birliğinin önemini vurgulamaktadır:

(VI, 215-216)

<i>Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırlıqtı ayt,</i>	İnsanlığı anlat, erliği anlat, yiğitliği anlat,
<i>El birliğin saқтаğan tatuvlıqtı ayt</i>	Halkı birleştiren barışı anlat

Jambıl'ın Sarbas ile yaptığı VII. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl, *jüz*lere, uruklara bölünmenin yanlış olduğunu, tüm *jüz*lerin tek bir Kazak halkı olduğunu Saurık'ın düşüncesini açıklamak suretiyle vurgulamakta, bir *jüze* saldıran düşmanın aslında tüm Kazak halkının ortak düşmanı olduğunu ifade etmektedir:

(VII, 724-729)

<i>Javdıñ körip qırğanıñ,</i>	Düşmanın görünce öldürdüğünü
<i>Janı aşıdı jurtına.</i>	Canı acıdı halkı için.
<i>Qol ustasıp kelgende</i>	El ele tutuşup gelsediğinde
<i>Qalıñ qazaq öz elim,</i>	Kalabalık Kazak öz halkım,
<i>El namısın qorğamav –</i>	Memleketin namusunun korumamak
<i>Er jigitte özi ölüm</i>	Er yiğit için bu bile ölüm

Dosmagambet ile gerçekleştirdiği bu *aytıda* Jambıl rakibini halkın yanında olmayı davet etmekte, halkı birbirine kışkırtmanın, halka yardım etmemenin yanlış olduğunu vurgulamakta, herkesin emeğini halk için icra etmesi gerektiğini dile getirmektedir:

(VIII, 286-292)

<i>Köpşilikke bet burıp,</i>	Çoğunluğa yüz çevirip,
<i>Azğıruvşı adamğa,</i>	Kışkırtan insana
<i>Qaraspaytın qabanğa,</i>	Yardım etmeyen vicdansıza
<i>Ejelden Jambıl köngen joq.</i>	Ezelden beri Jambıl uymadı.

<i>Eñbegim siñip elime,</i>	Emeğim geçip halkıma
<i>El işinde erime,</i>	Halk içinde erime
<i>Sol üşin bağıım söngen joq</i>	Bunun için bahtım sönmedi

Şaşubay ile gerçekleştirdiği IX. *aytısın* Gelişme kısmında Jambıl sözlerini Şaşubay'a söylüyor görünse de, aslında Çarlık Rusyası tarafından Kazak topraklarına yerleştirilen Ruslar'ı da kastetmektedir. Çünkü onlar da Rusya'da açlığın baş göstermesiyle en verimli Kazak topraklarına yerleşerek doymaya başlamıştır. Özellikle 189-190 numaralı mısralarda Jambıl'ın bu durumu vurguladığı görülmektedir:

(IX, 186-192)

186	<i>Qaňıp kelgen, aş-arıq,</i>	Yersiz yurtsuz gelen, aç-arık,
187	<i>Toynıp ketken ekensiñ!</i>	Artık doyuyor görünüyorsun!
188	<i>Bildim jaña sebebiñ,</i>	Bildim şimdi sebebi
189	<i>Toyındırğan talaydı</i>	Doyuran birçoğunu
190	<i>Berekeli el edim</i>	Bereketli halk idim,
191	<i>Qaňıp öiken Argın-av,</i>	Aylak dolaşan ey Argın
192	<i>Qaşan mağan teñ ediñ</i>	Sen ne zaman bana denk idin?

X. *aytısta* hakemlik yapan Jambıl, *aytısın* Gelişme kısmında kimin yendiğine dair kararını halkın tavrı doğrultusunda verdiğini vurgulamaktadır. Buradan *aytıst* geleneğinde en önemli hakemin halk olduğu bir kez daha anlaşılmış bulunmaktadır:

(X, 371-372)

<i>Jüyrik ozdı jüyrikten qulaštağan,</i>	Hızlı geçti hızlıyı kulaçlayan
<i>Körgen jurt köz mörimen ırastağan</i>	Gören halk göz mührüyle doğrulamış

3.2.3 Sonuç (Peroratio)

Bir *aytıstın* Sonuç kısmını *aytıstı* bitiren *akın*ın son söyledikleri oluşturur. *Aytısta* genelde *aytıstı* bitiren *akın* yenen *akındır*. Ancak tanışma ve sohbet amaçlı *aytıstlarda* yenme amacının bulunmamasından dolayı bu kural geçersizdir. Başka bir ifadeyle, bu tür *aytıstlarda* *aytıstı* bitiren yenmiş sayılmaz, çünkü ortada yenme gibi bir amaç zaten yoktur, amaç; tanışmak, şiirle sohbet etmek, halhatır sormaktır.

Bölek'in kızıyla yaptığı I. *aytısta* Jambıl bu dörtlükle sonuçlandırmıştır. Her ne kadar bu *aytı*s kızın annesi tarafından yarıda kesilse de Jambıl'ın sözlerini tamamladığı görülmektedir. Yani *aytı*s burada unutulmuş değil, zaten bundan ibarettir. *Ayıtı*sın Jambıl tarafından söylenen bu Sonuç kısmında Jambıl'ın kızdan hoşlandığını ve vazgeçmek gibi bir niyetinin olmadığı anlaşılmaktadır:

(I, 41-44)

<i>Ne qılsañ da ketpeymen men qasıñnan,</i>	Ne yapsan da gitmem ben yanından
<i>Süykimdi bop barasıñ alğaşıqıdan.</i>	Gitgide sevimli oluyorsun.
<i>At tistese atımdı quanamin,</i>	At dişlese atımı sevinirim
<i>Täñirimniñ isi dep jarmastırğan...</i>	Tanrı'nın işi diye saldırtan.

Aykümis ile gerçekleştirdiği II. *aytı*sı Jambıl veda sözleriyle sonuçlandırmaktadır:

(II, 62-65)

<i>Aykümis, amalım joq, qoş endeşe.</i>	Aykümis, çarem yok, hoşçakal öyleyse,
<i>Ketelik sır bildirmey jat pendeşe...</i>	Gidelim sır vermeden yad kimselere.
<i>Atıñdı, aq jüziñdi umutpaspın,</i>	Adını, ak yüzünü unutmam,
<i>Keudemnen qaşan meniñ ot söngenşe...</i>	Göğsümdeki ateş sönene dek.

Baktıbay ile Jambıl arasında gerçekleşen tanışma amaçlı III. *aytısta* Jambıl, *aytı*sın sonuçlandığını hem atıştığı *akına*, hem dinleyicilere duyurarak sonuçlandırmaktadır:

(III, 70-71)

<i>Aytar sözüm qısqa edi.</i>	Söyleyecek sözüm kısıydı
<i>Toqtatayın osığan.</i>	Artık bana müsaade.

Sohbet amaçlı V. *aytı*sı sonuçlandıran Mayköt'tür. Görüldüğü üzere sözlerinden *aytı*sın tamamlandığı anlaşılmaktadır:

(V, 72-77)

Avılıñdı duv etip

Äñ taratıp keteyin.

Sävdegerden böz qalar,

Aqındardan söz qalar –

Ayta jürer artımda

Sözimdi ayap neteyin!..

Obanızı şad edip

Şiir dağıtıp gideyim.

Tüccardan kumaş kahr,

Akınlardan söz kalır.

Ardımda hep söylenecek olan

Sözümü neden esirgeyeyim

Kulmambet ile Jambıl arasında gerçekleşen VI. *aytısı* Jambıl hem rakibine, hem dinleyicilere kendisinin yendiğini duyan ifadelerle sonuçlandırmaktadır:

(VI, 476-479)

Jambıldıñ jeñip báyge alğan jeri,

Jeñilip Qulmambettiñ qalğan jeri,

İşegi Qulmambettiñ üzilip qap,

O sı eken bir azğantay arman jeri.

Jambıl'ın yenerek ödül aldığı yer,

Yenilip Kulmambet'in kaldığı yer.

Bağırsağı Kulmambet'in koparak

Buymuş ufacık arzusunun olduğu yer.

Sarbas ile Jambıl arasında gerçekleşen VII. *aytısı* Jambıl 1066-1067 numaralı mısralarda görüldüğü üzere tehdit denilebilecek ifadelerle sonuçlandırmıştır. 1068 numaralı mısranın ise daha sonradan eklendiği düşünülmektedir:

(VII, 1066-1068)

1066 *Aşsan endi avzıñdı*

1067 *Quruvlı tur qaqpam.*

1068 *Sarbas qaytıp söz ayta almay jeñildi.*

Aşsan artık ağzını

Hazır duruyor kapanım.

Sarbas karşılık veremedi yenildi.

Dosmagambet ile Jambıl arasında gerçekleşen VIII. *aytısı* Jambıl, Kazak Türkleri için büyük önem taşıyan mısralarla sonuçlandırmaktadır. Burada Jambıl, 1905 yılından itibaren Kazaklar'ın bir bütün olarak gerçekleştirdiği ayaklanmayı kahramanlık olarak nitelendirilmekte, topraktaki düşmanın kovulması, halkın intikamının alınması, Kazak oğullarının, Cungarlar'a karşı halkını koruyan Karasay gibi birer er olarak yetiştirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır:

(VIII, 702-714)

<i>Elim kirdi keñeske,</i>	Halkım girdi istişareye
<i>Erlik tuvğan emes pe,</i>	Erlik doğmuş değil mi.
<i>Jerdiñ şelin sel juvar,</i>	Yerdeki yağı sel temizler
<i>Eldiñ kegin er juvar,</i>	Halkın öcünü er temizler,
<i>Davıl tursa bult quvar,</i>	Rüzgar varsa bulut kovalar,
<i>Jerdegi javdı jurt quvar,</i>	Topraktaki düşmanı halk kovalar,
<i>Erliktiñ otı lapıldap,</i>	Erliğin ateşi alazlanıp
<i>Aspanğa şığar kün tuvar.</i>	Göge çıkar güneş doğar.
<i>Sol maydanda jalındap,</i>	O meydanda alevlenip
<i>Qolına almas qaruv ap,</i>	Eline elmas kılıç alıp
<i>Alatavdan aqırğan,</i>	Alatau'dan seslenen
<i>Javın jeñip japırğan,</i>	Düşmanını yenip dağıtan
<i>Qarasayday ul tuvar</i>	Karasay gibi oğul doğar

Şaşubay ile Jambıl arasında gerçekleştirilen IX. *aytı*sı Jambıl sonuçlandırmaktadır. Burada Jambıl, Çarlık Rusya'sı tarafından Kazak halkının elinden seçilme hakkının alındığı 1907 tarihli yasaya atıfta bulunmakta, bu hakkı Kazak Türkleri'nin elinden alan Ruslar'a uyup da içki içtiğinden dolayı Şaşubay'ı eleştirmektedir:

(IX, 295-300)

<i>Töre dep munşa nege maqtanasıñ,</i>	Soylu diye niye bu kadar övünürsun,
<i>Barlıbek, Turlıbek, Baqıyasın,</i>	Barlıbek, Turlıbek, Bakıya'lar
<i>Sorlı seni qatarğa qaşan aldı,</i>	Zavallı seni aralarına ne zaman aldı
<i>Saylavda kökke qarap aqıyasıñ.</i>	Seçimlerde elin boş kalırsın.
<i>İşkeniñ suv ornuna araq, boza,</i>	İçtiğin su yerine içki, boza,
<i>Dozaqtıñ ortasında qaqıyasıñ.</i>	Cehennemin ortasında dikilirsın.

X. *aytı*sı sonuçlandıran Jambıl, Nurıla'ya veda etmekte ve hayır dua vermektedir:

(X, 441-444)

*Terbetken jüregimdi jas baladay,
Qulağında turadı osı davsıñ,
Bargın, balam, aman bol jolıqqanşa,
Bärekelde üstine köp nur javsın.*

Sallayan yüregimi küçük bala gibi,
Kulağında kalır bu sesin
Gidin, balam, esen kal görüşünceye dek,
Aferin sana, üstüne çok nur yağsın.

Jambıl'ın Aytıslarında Sonuç

Eldeki çalışmada yer alan aytıslarda sadece V numaralı sohbet amaçlı aytısın dışındaki tüm aytısları Jambıl sonuçlandırmıştır. Dolayısıyla genel olarak aytısların Sonuç kısmı Jambıl'ın söylediği aytısın da Sonuç kısımlarıdır. Sohbet ve tanışma amacıyla gerçekleştirilen, yani yenme gayesi bulunmayan aytısları bir kenara bıraktığımızda, genel olarak Jambıl'ın yendiği görülür ve aytısı genelde yenen akın bitirir. Yani son söz yenene aittir. Diğeri zaten bir cevap bulamadığı için susar.

Mayköt ile Jambıl arasında gerçekleşen V. aytısta Jambıl'ın aytısının Sonuç kısmını oluşturan mısralardan Jambıl'ın Mayköt'e ifade ettiği dileklerle aytısına son verdiği anlaşılmaktadır:

(V, 51-54)

*Ävmiyin, batañızğa köterdim qol,
Eteyin sizge qızmet men osı jol.
Toy qılıp tobımızdı otırıñız,
Meniñ de Mayköt ağa tilegim sol.*

Amin diye batanıza el kaldırdım
Edeyim size hizmet ben bu defa.
Toy edip bizimle oturun,
Benim de, Mayköt ağa, dileğim bu.

3.3 Üslup (Elocutio)

Bu kısım uygun kafiye, kelime seçimi, söz sanatları gibi retorik figürlerin seçimi ile ilgilidir. Dolayısıyla burada kelime, tamlama ve mısra esas alınarak metinlerin retorik figürlerinin incelenmesi gerekmektedir. Buna göre aytıslarda durum şöyledir:

3.3.1 Ölçü

Jambıl'ın aytısları genelde 7, 8 veya 11'li hece ölçüsüne göredir.

I- Bölektiñ Qızınıñ Jambılmen Qağısuı

Bu *aytısta* Jambıl'ın kıza cevaben söylediği dördlüğün ilk mısrasının 8 (4+4) heceli olduğunu görüyoruz. Sonraki üç mısra ise 7 (4+3) hecelidir. Kafiye düzeni *aaba* olup *aytısta* tam kafiye (at, unat-, jurat) kullanılmıştır.

(I, 7-10)

Äsem basqan qula atın,(4+4)

Öziñdi de unattım.(4+3)

Jaqındağım keledi

Jaqsı körgen juratım

Daha sonraki dördlükler 11 hecelidir (7+4, 4+3+4). Kafiye düzeni *abcb* olup, kafiye çeşidi açısından tam kafiyenin (*jasañdamaq*, *şoşandamaq*) yanı sıra redif (*jasañdamaq*, *şoşandamaq*) de görülmektedir.

(I, 17-20)

Qarğa tamır el edik qaşannan-aq, (7+4)

Jekjatımen el ösip jasañdamaq,

El aruağın sıylamas eser qızdar

Jeñil söylep orınsız şoşandamaq.(4+3+4)

II-Jambıldıñ Aykümispen Aytısı

Bu *aytısta* Jambıl hecenin 11'li kalıbını kullanmıştır. Mısralardaki duraklar *aytısn* tamamında tutarlılık göstermemekle birlikte genellikle 7+4 veya 3+4+4'tür.

Dördlüklerin kafiye şeması *aaba* şeklinde olup, kafiye çeşidi bakımından tam kafiye kullanılmıştır (toy, oy ve qoy; bar, jar, jamandar).

(II, 2-5)

Ädeyi at terletip keldim toyğa, (7+4)

Aykümis, äveldeñ-aq boldıñ oyda.

Äviri basılmağan albırt edim,

Asıǵıs aytqanıma kinä qoyma!

(II, 12-15)

Aykümis, asıqpauǵa şamam bar ma?(3+4+4)

Jasılıq urındırdı talay jargä...

Sen üşin jatsam tursam armanım köp,

Jem bolıp kete me dep jamandargä.

III-Jambıldıñ Baqtıbay Aqınmen Tanısuı

Bu *aytı*s 7 heceli olup (4+3), yer yer 8 heceli (3+5) mısralar görülmektedir. Kafiye düzeni *abab*'dır. *Aytı*sta redifin (*bereyin*, *jeleyin*; *dep*, *kep*) kullanıldığını görmekteyiz.

(III, 34-37)

Äveli sälem bereyin, (3+5)

Jasıñız ülken aǵa dep,

Öleñ-sözge jeleyin (4+3)

Turǵanımda şama kep.

IV- Sarı Akınmen Kaǵısuv

Bu *aytı*sta Jambıl genelde 7'li (4+3) hece ölçüsünü tercih etmiştir. Ancak örnek olarak verdiğimiz bu dördlüğün ikinci mısrasının 8 (3+5) heceli olduğunu görmekteyiz. *Aytı*sın kafiye düzeni genelde *abab*'dir. *Aytı*sta kafiye unsuru olarak sadece redif yeterli görülmüştür (*jeñgende*, *körgende* ve *jügirgen*, *tüñilgen*.)

(IV, 23-26)

Akındardı jeñgende (4+3)

İsiñiz oñǵa jügirgen. (3+5)

Süyekemdi körgende,

Jüregiñiz tüñilgen.

V- Maykötpen Didarlasuv

Bu *aytista* Jambıl'ın hece vezninin 11'li kalıbını (7+4) tercih ettiğini görmekteyiz. Kafiye düzeninin genellikle *abcb* iken ikinci dörtlükte *aaba*'dir. Kafiye çeşidi bakımından ilk dörtlükte zengin kafiye (*jaña, ğana*) kullanılmışken ikinci dörtlükte redifin (*degen, ötpegen, bāypektegen*) yanı sıra yarım kafiyenin(*degen, ötpegen, bāypektegen*) de tercih edildiğini görmekteyiz.

(V, 17-20)

Sälem uvağalaykü, Mayköt ağa!

Esitip davısını deldim jaña.

Aldınan ülkenderdiñ ötpeyin dep

Ayaldap üdep ettim biraz ğana.

(V, 21-24)

Siz be edi – akın ağa Mayköt degen,

Bir sözi bir sözinen kayta ötpegen.

Sañkıldap sarayıñnan öleñ şıksa,

İymenip özge akındar bāypektegen.

VI- Qulmambet Pen Jambıldıñ Aytısı

Bu *aytista* Jambıl 11'li (7+4) ve 7'li (4+3) hece ölçüsünü kullanmıştır. Kafiye düzeni genellikle *aaba* olmakla beraber *abcb*'nin de kullanıldığını görmekteyiz. Kafiye çeşidi bakımından genel olarak tam kafiyenin (*qalıqtamay, anıqtamay, şalıqtamay*) yanı sıra redif (*qalıqtamay, anıqtamay, şalıqtamay*) de kullanılmıştır. Örnek olarak seçilen ikinci dörtlükte ğ yarım kafiyenin yanı sıra redife yer verildiğini görmekteyiz (*şığadı, juğadı* ve *külmen ket, tünmen ket*): -men: ek redif, ket: kelime redif.

(VI, 150-153)

Uşalmas qara bürkit qalıqtamay,(7+4)

Qulmambet söz söyleysiñ anıqtamay;

Aytatuğın kisiniñ özine aytqın,

Delbe kezek kisidey şalıqtamay!

(VI, 164-167)

Kün de qayıp şığadı, (4+3)
Ottan şıqqan külsen ket!
Külden avruv juğadı,
Qarañğı tuman tünmen ket!

VII- Sarbas Pen Jambıldın Aytısı

Bu aytıstan aşağıda verdiğimiz örnekte Jambıl'ın 7'li (4+3) ve 8'li (5+3) hece ölçülerini iç içe kullanmakla beraber, kafiye düzeni olarak *aaba*'yı uyguladığını görmekteyiz. Aytısta kafiye çeşidi bakımından zengin kafiyenin (*maqtaydı, jaqtaydı, boqtaydı*) yanı sıra, redif de tercih edilmektedir (*maqtaydı, jaqtaydı, boqtaydı*) .

(VII, 300-303)

Qojamberli maqtaydı, (4+3)
Bul nelikten jaqtaydı,
Keybirev aytsa öleñdi, (5+3)
Beker avzın boqtaydı.

Aynı aytıstan verdiğimiz aşağıdaki örnekte ise Jambıl hece vezninin 11'li (4+7 veya 3+4+4 duraklıdır) kalıbını kullanmıştır.

(VII, 935-938)

Ağınım aq-boz attıñ arınday, (3+4+4)
Davısım aqqan suvdıñ sarınday
Eki bette tamtıq joq Quday urğan,
Qazıp alğan quraydıñ orınday (4+7)

Bu dörtlüğün kafiye düzeni *aaba*'dır. Kafiye çeşidi bakımından ise zengin kafiyenin (*arınday, sarınday, orınday*) yanı sıra redif (*arınday, sarınday, orınday*) de uygulanmıştır.

VIII- Jambıl Men Jalayır Dosmağambet Aqınnın Aytısı

Bu aytısı ise Jambıl 11'li hece (3+4+4) ölçüsüyle başlatıyor.

(VIII, 27-30)

*Quyındap kökke şapqan men bir pıraq,
Aramız ekevmizdiñ tum-aq jıraq,
Tömende sıqıladağan sen torğaysın,
Aytısqa menimenen aqın şıraq.*

Bu dördlüğün kafiye düzeni *aaba*'dır. Kafiye çeşidi bakımında zengin kafiye (*pıraq*, *jıraq*, *şıraq*) kullanılmıştır.

Aynı *aytıstan* aşağıda verdiğimiz örnekte 7'li (4+3) ve 8'li (3+5) hece ölçüleri yine iç içe kullanılmıştır. Dördlüğün kafiye düzeni *aaaa* şeklinde olup redifin (*tiliñdi*, *piriñdi*, *piriñdi*, *miniñdi*) tercih edildiğini görmekteyiz.

(VIII, 293-296)

*Tarta söyle tiliñdi, (4+3)
Tanımaysıñ piriñdi,
tanumasañ piriñdi,
aytayın seniñ miniñdi (3+5)*

IX- Şaşubay Men Jambıldıñ Aytısı

Bu *aytıst* esnasında da Jambıl'ın hem 7'li (4+3) ve 8'li (5+3) hece ölçülerini iç içe, hem 11'li hece ölçüsünü (3+4+4) kullandığını görmekteyiz. Kafiye düzeninin *aaba* ve *abab* şeklinde olup redifin (*kemeñgerge*, *belge*, *nemenegge*; *köbeniñ*, *jebeniñ*) yanı sıra tam kafiyenin (*köbeniñ*, *jebeniñ*) de uygulandığını görmekteyiz.

(IX, 163-166)

*Söylesip men sıqıldı kemeñgerge, (3+4+4)
Asalmas qulaş urdıñ asqar belge.
Şubırıp, Aqtaban bop kelgen Arğın,
Jeliktiñ öz-öziñnen nemenege?*

(IX, 179-182)

Ajaldıñ oğı kelgende, (5+3)

*Qorğanı bolmas köbeniñ,
Tüsi suvıq keledi, (4+3)
Tört qırlı kök jebenıñ...*

X- Nurıla Men Aqındardıñ Aytısı Jäne Jambıldıñ Bergen Töreligi

Bu aytısında Jambıl 11'li (4+7 veya 7+4) hece ölçüsünü kullanmıştır. Kafiye düzeninin *aaba* şeklinde olup redifin (*qulaştağan, ırastağan, qalğan*) uygulandığını görmekteyiz.

(X, 371-374)
*Jüyrık ozdı jüyrikten qulaştağan, (7+4)
Körgen jurt köz mörimen ırastağan. (4+7)
Käri demey, jas demey aytısatın,
Süyimbaydan songığa miyras qalğan.*

Aynı aytıstan seçilen aşağıdaki dörtlükte redifin (*ozdı, tozdı, qozdı*) yanı sıra tam kafiye (*ozdı, tozdı, qozdı*) de yer verildiğini görmekteyiz.

(X, 379-382)
*Erden basıp ekpindi jolıñ ozdı, (7+4)
Öleñşiniñ köbisi şildey tozdı,
Şapıraştı men Jambıl Qarasaylap,
Umtılğanda üstiñe perim qozdı.*

3.3.2 Kelime Sırası

Çevirti (*Anastrophe*): Birbirine bağlı kelimelerin sırasını bozmaktan ibaret bir çeşit evirmedir. Türk dilinin cümle yapısında genellikle özne, nesne yüklem sırası takip edilir. Ancak şiir dilinde bu sıra kayar. Diğer yandan cümle içinde nispeten daha serbest bir yere sahip olan zarf-fiillerin yerlerinin de değişebildiğini görmekteyiz.

(I, 21)
Jolauşılap kelemın, özım jüdep

Yoldan geliyorım zayıflayıp

Bu mısradaki yüklem sona olması beklenirken zarf-fiilin sona olmasını görmekteyiz.

(II, 35)

Tagı da etip otur sizden ümit.
ümit.

Yine edip oturuyor sizden

Bu mısradaki *ümit edip* yerine *edip ümit* denilerek çevirti oluşturulmuştur.

(III, 34-35)

Äveli sälem bereyin,
Jasıñız ülken ağa dep.

Evella selam vereyim
Yaşınız büyük ağa diye

Bu beyitte Jambıl, zarf-fiil olan *diye* kelimesini mısranın sonunda kullanmak suretiyle çevirti oluşturmuştur.

(IV, 21-22)

Sizge javap bereyin
Jaktırsañız, bugün men

Size cevap vereyim
Beğenirseniz, bugün ben.

Bu beytte “*men*” ile “*javap bereyin*” kelimelerinin yer değiştirilerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz.

(V, 28)

Eteyin dep oyladım ädep-izet.

Edeyim diye düşündüm edep-izzet.

Bu mısradaki Jambıl, *ädep-izet* kelimelerini mısranın sonuna almak suretiyle çevirti oluşturmuş bulunmaktadır.

(V, 31-32)

Aralav ağayındı bir bul emes,

Dolaşmak akrabaları bir bu değil

Äli de sizben talay bolarmız kez.

Daha sizinle birçok oluruz kez.

Bu beytin ikinci mısrasında “kez” ve “bolarmız” kelimelerinin yer değiştirerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz. Türk dilinin cümle yapısında genellikle özne, nesne yüklem sırası takip edilir. Ancak şiir dilinde bu sıra kayar. Dolayısıyla bu mısradaki *sizinle birçok kez oluruz*’un yanı sıra *sizinle oluruz birçok kez* de denilebilir.

(V, 51-52)

Ävmiyin, batañızğa köterdim qol,

Amin, batanıza kaldırdım el,

Eteyin sizge qızmet men osı jol

Edeyim size hizmet ben bu defa

Bu beytin ilk mısrasında “köterdim” ve “qol”, kelimelerinin yerlerini değiştirmek ve ikinci mısrasında “qızmet eteyin” ifadesini “eteyin qızmet” şeklinde kullanmak suretiyle çevirti sağlanmış bulunmaktadır.

(VI, 455-456)

Qulmambet, men bilemin, tübiñ Uvaq,

Kulmambet, biliyorum, kökün Uvak

Arqadan kisi öltirip keldiñ şubap

Arka’dan kişi öldürüp geldin sülaleni peşine takıp.

Bu beytin ikinci mısrasında “keldiñ” ve “şubap” kelimelerinin yer değiştirerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz.

(VI, 457-458)

Basıñdı osı arada kesip alsam,

Başını bu arada kesip alsam,

Kisi joq qılmısıñnan alar aqtap

Kimse yok cezandan alacak aklayıp

Bu beytin ikinci mısrasında “alar” ve “aqtap” kelimelerinin yer değiştirerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz

(VII, 609-610)

Seni şavıp alar dep

Seni vuracaklar diye

Qabar aytqan oğan kep

Haber vermiş ona gelip.

Bu beyitin ikinci mısrasında Jambıl, “*kep qabar aytqan*” demek yerine “*Qabar aytqan oğan kep*” diyerek çevirti oluşturmuş bulunmaktadır.

(VII, 641-642)

Batır degen Sıpatay

Kahraman diye bilinen Sıpatay

Jalgız basın jür urlap.

Yalnız kendi başını geziyor kurtarıp.

Bu beytin ikinci mısrasında *urlap* ve *jür* kelimelerinin yerini değiştirerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz.

(VIII, 5)

Ayağın tiysin jerge anda-sanda

Ayağın değsin yere ara sıra.

Bu mısrada Jambıl’ın *tiysin* ve *anda-sanda* kelimelerinin yerini değiştirerek çevirti oluşturduğunu görmekteyiz.

(VIII, 18)

Söyleymin eregissem ökem-öktem
böbürlene

Söylerim inat etsem böbürlene-

Bu mısrada “*eregissem ökem-öktem söyleymin*” yerine “*Söyleymin eregissem ökem-öktem*” denilerek çevirti sağlanmıştır.

(IX, 175-175)

Arqadan avıp kelgen jalañ ayaq,

Arka’dan göç eden yalın ayak,

Sen dağı qıymıldadıñ ayanbay-aq

Sen dahi davrandın canla başla.

Bu beytin ilk mısrasında “*Arqadan jalañ ayaq avıp kelgen*” demek yerine “*Arqadan avıp kelgen jalañ ayaq*” diyerek, ikinci mısrasında da “*qıymıldadıñ*” ve “*ayanbay-aq*” kelimelerinin yerlerini değiştirerek çevirti oluşturmuştur.

(X, 366)

Jülde aladı är jerde jüyrık baytal.

Ödül alır her yerde hızlı genç at.

Bu mısradaki Jambıl'ın özneyi sonda kullanmak suretiyle çevirti sağladığını görmekteyiz.

(X, 384)

Avızımnan aqtarıldı öleñ darqan

Ağzımdan döküldü şiir cömert

Bu mısradaki Jambıl “*Avızımnan öleñ darqan aqtarıldı*” demek yerine “*Avızımnan aqtarıldı öleñ darqan*” diyerek çevirti oluşturmuş bulunmaktadır.

Parantez (Parenthesis): Bir cümleye söz dizimi bakımından bağlanamayan, ikinci nitelikli kelime öbekleri.¹⁹²

(VI, 144-145)

Qarasay dem bere gör, meniñ babam,

Karasay güç verin, benim babam,

Söyleyin buvdaqtatıp oñ men soldan

Söyleyeyim ardı ardına sağdan soldan

Kazak Türklerinde her boyun kendine has uranı, yani parolası vardır. Herhangi bir yerde biri Karasay diye bağırırsa her Şapıraştı bu kişinin yardımına koşmak zorundadır. Bu beytin ilk mısrasında geçen Karasay – XVIII. yüzyılda Cungarlara karşı cesurca savaşan bir kahramandır. O, Şapıraştı boyunun mensubudur. Daha sonra “karasay” kelimesi tüm Şapıraştı boyunun uranı haline gelmiştir. Eğer bu beyitte geçen “karasay” kelimesi bir uran ise o zaman birinci mısranın sonundaki “*meniñ babam*” tamlaması parantezdir, eğer kahramanın adıysa parantez olarak düşünülmemelidir.

(VII, 312-314)

Jambıldıñ keldi kezegi,

Jambıl'ın geldi sırası,

Mıqtı Mazamqızı eken

Güçlü bir Mazam kızımı

Domalaqtay enemiz.

Domalak gibi anaymış.

¹⁹² Erdem, M., *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Doktora tezi, Ankara, 1998, s.237.

Burada ilk mısranın diğer iki mısradan bağımsız olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla ilk mısrayla Jambıl parantez oluşturmuş bulunmaktadır.

Atf-ı beyan (*Apposition*): Biri ötekinin sıfatı durumunda olmak üzere iki ismin birbirine koşulması.

(V, 17-18)

*Sälem uvağalayküim, **Mayköt ağa!**
Esitip davısndı keldim jaña*

Selamün aleyküm, Mayköt ağa,
İşitip sesini geldim yeni.

(VI, 255-256)

*Suranşı, **Savrıq batırım,**
Şenine duşpan kelmegen.*

Suranşı, Saurık yiğidim,
Şanına düşman yükselmemiş.

(VI, 267-268)

***Ulu jüzdiñ tiregi batırım** goy,
Bir bolmağan ıgay men sıgayıña.*

Ulu Jüzün direği yiğidim ya,
Senin yiğitlerin ona denk olamaz.

(VI, 441-442)

***Batır Savrıq,** Suranşı javdan ölgen,
Halıq üşin şäyt bolıp janın bergen*

Yiğit Savruk, Suranşı, düşmandan ölmüş,
Halk için şehit olup canını vermiş.

(VI, 445-446)

***Qojalıq qıp ketti me Maqsut ağañ**
Ağayınmen urısıp davdan ölgen? (KJ)
ölen?*

Hacca gitmiş miydi Maksut ağan,
Akrabayla kavga edip, davadan

(VIII, 336-337)

***Albır jiyen Jalayır,**
Dediñ mağan kedeysiñ*

Ahlaksız yeğen Jalayır
Dedin bana fakirsin.

(VIII, 637-638)

Mırza Küşik Jalayır,

Bey Küşik Jalayır

Añdıstı zulım ämändi

İzledi zülmü her zaman

(IX, 266-269)

*Qara Kerey Qabanbay,
Qanjıǵalı Böğembay,
Şapıraştı Navrızbay,
Solarǵa kezek bermegen*

Kara Kerey Kabanbay,
Kanjıǵalı Böğembay,
Şapıraştı Naurızbay,
Onlara sıra vermemiş.

3.3.3 Kelime Seçimi

Jambıl'ın *aytısları* ya *aytıslar* gerçekleşmesinden uzun yıllar sonra Jambıl'ın kendisinden, ya da talebelerinden derlenmiştir. Jambıl'ın kendisi de, talebeleri de Kazakistan'ın Jetisu bölgesindendir. Bu sebeple *aytıslar* Güney ağzında kullanılan kelimeleri de ihtiva etmektedir. Ancak Kazak Türkçesinin standart türü ile ağızlarının iç içe olduğu Kazakistan'da bir kelimenin standart türe mi yoksa Güney ağzına mı ait olduğunu ayırt etmek gerçekten güç olmaktadır. Ağızların mevcut olmasına rağmen Kazak Türkçesinin kendi içinde belirgin ağız gruplarının görülmediğini söylemek mümkündür. Bundan dolayı Sovyetler Birliği döneminde yoğun bir biçimde standart tür çalışmaları yapılmış olmasına rağmen hacimli bir ağız sözlüğü hazırlanamamıştır. Bunun yanı sıra Jambıl bütün eserlerinde ve bunun içinde *aytıslarında* da günlük hayatta bolca kullanılan kelimeleri, deyimleri ve atasözlerini seçmeye özen göstermiştir:

(I, 18)

Jekjatımen el ösip jasañdamaq

Dünürlerle halk büyüyüp gelişir

(II, 15)

Jem bolıp kete me dep jamandargā

Yem olup gider mi diye bir kötüye

(III, 38)

Boyda qayrat barında

Bedende güç var iken

(IV, 24)

İsiñiz oñǵa jügirgen

İşiniz yolunda gitmiş

(V, 19)

Aldınan ülkenderdiñ ötpeyin dep

Önünden büyüklerin geçmeyim diye

(VI, 286)

Sabır qılıp saspayın

Sabredip şaşmayım

(VII, 493)

Nan pisirip kevdēne

Kibirle gururlanıp

(VIII, 5)

Ayağın tiysin jerge anda-sanda

Ayağın değsin yere ara sıra.

(IX, 180)

Ajaldıñ oğı kelgende

Ecelin oku geldiğinde

(X,391)

Tamaşa üşin osınday bas qosqanda

Eğlence için böyle toplanıldığında

Jambıl'ın *aytı*larında en fazla kullandığı kelimeler arasında “halk”, “yurt” ve “oba” anlamlarına gelen *el* (861 defa) kelimesinin yanı sıra *at* (497 defa), *batır* (46 defa), *Şapıraştı* (37 defa), *jüyrik* (30 defa) kelimelerini saymak mümkündür.

Rakiplerine karşı Jambıl *aytı*larında genel olarak samimi hitaplar kullanmakta, isimleriyle hitap etmektedir (Aykümis (II), Kulmambet (VI), Sarbas (VII), Dosmagambet (VIII), Şaşubay (IX)). Nurıla (X) ile *aytı*sında Jambıl Nurıla'ya yaşının küçük olması sebebiyle *şırağım* ‘çırağım, yavrum’ diye hitap etmektedir. Mayköt (V) ile *aytı*sında “Mayköt ağa” şeklinde hitap etse de devamında samimi kullanımlar görülür. Jambıl, Sarı Akın (IV) ve Bölek'in kızı (I) ile atışırken de samimidir. Baktıbay (III) ile *aytı*sında Jambıl resmi kullanım tercih etmiştir.

3.3.4 Söz Sanatları

3.3.4.1 Eksiltme

Hazf ü takdir (*Ellipsis*): Bir kelimenin, bir kelime grubunun veya bir cümlenin herhangi bir ögesinin herhangi bir anlam karışıklığına yol açmayacak şekilde düşürülmesi, eksiltilmesidir.

(VII, 412,414)

Sonda qırğız quvadı,

Buqtırma qoyıp jüz kisi

Bir tasğa tıgadı

O an Kırğız kovalar,

Saklanarak yüz kişi

Kuytu bir yere gizlenir.

Burada ilk mısrada “Kırğız ordusu” yerine sadece “Kırğız” kelimesi kullanılarak hazf ü takdir yapılmış bulunmaktadır.

(VII, 519-520)

Şapıraştı men edim,

Qalıñ Dulat sen ediñ

Şapıraştı ben idim,

Kalabalık Dulat sen idin

Bu beyitte “Ben Şapıraştı boyu mensubuyum, sen ise Dulat boyu mensubusun” demek yerine “ben-Şapıraştı’yım, Sen-Dulat”sın denilerek *ellipsis* sağlanmış bulunmaktadır.

(VII, 593-594)

Üş bölindi bul Dulat,

Bir böligi İle ötti

Üçe bölündü bu Dulat,

Bir bölümü İl’i geçti

Bu beyitte “Dulat” kelimesiyle Dulat boyu mensupları kastedildiğinden burada hazf ü takdir vardır.

(X, 435-436)

Qara taban bolğanda qaraştıgıñ

Yürümeye başladığında gözbebeğin

Şaqıramın kel sonda bizdikine

Çağırırım gel o zaman bize

Bu beytin ikinci mısrasında “bizdikine” derken “bizim obaya”, “bizim eve” denmek istendiğinden burada hazf ü takdir vardır.

Kelimeler Arası Bağlaçsızlık (*Brachhylogia*): kelimeler arasındaki bağlaçların ihmal edilmesidir.

“Da/ de” olumluluk bağlacının ihmal edildiği durumlar:

(II, 14-15)

*Sen üşin **jatsam tursam** armanım köp,
Jem bolıp kete me dep jamandarğa.*

Senin için yatsam, kalksam, kaygım çok,
Yem olup gider mi diye bir kötüye.

“Ve” olumluluk bağlacının ihmal edildiği durumlar:

(II, 64-65)

***Atıñdı, aq jüziñdi** umıtpaspın,
Keudemnen qaşan meniñ ot söngenşe...*

Adını, ak yüzünü unutmam,
Göğümdeki ateş sönene dek.

(III, 60-61)

*Tastap kettim bir sarın
Qırğız, Qazaq eline.*

Bırakıp gittim bir nağme
Kırgız, Kazak iline.

(VI, 137-138)

*Söylesem öleñimdi tüpten bermen
Quyılar söz nöseri **kökten, jerden**
Taz Albannıñ balası Qulmambet dep,
Düysenbay, Sät, Mäñke janın berip aqtap alsıñ*

Söylesem şiirimi baştan başlayıp,
Dökülür, sözün sağnağı gökten, yerden
Kel Alban’ın balası Kulmambet diye,
Duysenbay, Sat, Manke canını verip
aklayıp alsın

(VII, 695-696)

***Qız, kelinşek, qıruvar mal,**
Jav qolında ketti dep*

Kız, gelincik, sayısız mal
Düşmanın elinde gitti diye

(VII, 810-811)

Qatın, bala, jas, kəri
Beti jasperen juvıldı

Kadın, çocuk, genç, yaşlının
Yüzü yaşla yıkandı.

(VIII, 328-329)

Söylegin sözdiñ danasın,
Jıgılğandı, jıqqandı

Söyle sözün özlüsünü
Yenileni yeneni

(VIII, 646-647)

Biy men bolıs, bay, manap,
Pristov, knyaz', çinovnik...

Kadı ile bolıs, zengin, ağa,
Polis komiseri, prens, bürokrat

“İle” olumluluk bağlacının ihmal edildiği durumlar:

(VI, 255-256)

Suranşı, Savrıq batırım,
Şenine duşpan kelmegen

Suranşı, Saurık yiğitlerim,
Şanına düşman, yükselmemiş

(VII, 270-273)

Qırbay, Qojamberli bolıstıñ
Säskede jetip üiyine,
Biy, bolıstar jıynalıp,
Tabaqqa qol qoyğanda

Kırbay, Kojamberli bolısın
Sabah güneşi yükselince yetişip evine,
Bey, bolıslar toplanıp,
Tabağa ellerini uzattıklarında.

(VII, 588-589)

Tilevqabil, Mayemer
Sarkemerde şabilğan

Tilevkabil, Mayemer
Sarkemer'de vurulmuş.

(VII, 591-592)

Alban, Dulat jıyılıp,
Köp bolğanda ne qılğan

Alban, Dulat toplanıp
Çok olup da ne yapmış

(VIII, 14-15)

*İlgerde Şöje, Balta zamanda ötken,
Asekeñ, Buqar jırav armanda ösken*

İleride Şöje, Balta zamanında geçmiş
Aseken, Buhar Jırav umutsuzluk içinde gitmiş.

(VIII, 325-326)

*Ajrata söylegin,
Bay, kedeydiñ arasın*

Ayırarak konuş bakalım
Zengin, fakirin arasını

(VIII, 634-635)

*Avzıñ barmay otır ma-
Aytuvğa Qölbay, Mamandı*

Dilin mi varmıyor
Anlatmaya Kölbay'ı, Maman'ı

Görüldüğü gibi Jambıl olumluluk bağlaçları olan “ve”, “ile” ve “da/de”yi kullanmamak suretiyle bir fikrin kendisinde yaratmış olduğu heyecanı dinleyiciye/okuyucuya daha iyi aksettirmektedir.

Cümlecikler Arası Bağlaçsızlık (*Asyndeton*): cümlecikler veya kelime grupları arasındaki bağlaçların ihmal edilmesidir.

“Ve” bağlacının ihmal edildiği durumlar:

Cümlecikler arasında “ve” yerine “;” kullanımı görülür.

(I, 21-22)

*Jolauşılap kelemen, özım jüdep,
Kiyim tozğan, sänim joq, jolğa tünep*

Yoldan geliyorum, kendim bitap,
Giyim eskimiş, bakımsızım, yolda geceleyip.

(VI, 215-216)

Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırlıqtı ayt,

İnsanlıktan bahset, erlikten bahset, yiğitlikten
bahset,

El birliğin saқтаğan tatuvlıqtı ayt

Halk birliğini koruyan barıştan bahset

(VII, 485-486)

***Biri Dulat, biri Alban,
Biri Suvan bilseñ bul***

Biri Dulat, biri Alban,
Biri Suvan, biliyorsan bu

(VIII, 265-268)

***Aspannan tüsken jasınday,
Qara Kerey Qabanbay,
Qanjıǵalı Böğembay,
Şapıraştı Navrızbay***

Gökten düşen yıldırım gibi.
Kara Kerey Kabanbay,
Kanjıǵalı Böğembay,
Şapıraştı Naurızbay

Örneklerden de görüldüğü üzere Jambıl *aytıslarında* “ve” bağlacını kullanmamak suretiyle bağlaçsızlık sanatından istifade etmiş bulunmaktadır.

3.3.4.2 Tekrarlar

Aliterasyon (*Alliteration*): aynı ünsüzleri taşıyan sözcükleri bir uyum yaratmak amacıyla art arda tekrarlamaktır.

(I, 23)

Jılı körıp jüziñdi jaqındap em

(I,31)

Onıñ ras, jolavşı jüdep keler

Bu iki mısra da “j” sesiyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz

(I, 34)

Balǵalıda Bölektiñ qızı ökpeler

Bu mısra da “b” sesiyle aliterasyon sağlanmış bulunmaktadır.

(II, 55)

Tompayǵan tösiñdegi örtengirdi.

Bu mısradaki “t” sesiyle yapılmış aliterasyon vardır.

(II, 24)

Közine kök şıbindi üymeleter

(II, 53)

Köz süzip sizdiñ jaqqa eñsem qurdu

Bu mısralarda “k” sesiyle yapılmış aliterasyona yer verilmektedir.

(III, 44-45)

Abaq, Taraq arasın

Aralağan serimsiñ

Bu beyitte “r” sesiyle oluşturulmuş aliterasyonu görmekteyiz.

(III, 56)

Qara-Qastek qonısım

(IV, 19-20)

Sarekemdi sastrıp

Süyekemnen süringen

Bu beyitte “s” sesiyle sağlanmış aliterasyon vardır.

(V, 23)

Saňkıldap sarayıñnan öleñ şıksa

(V, 27)

Süyreñdep aldıñızda söz söylemey

Bu mısralarda “s” sesiyle sağlanmış aliterasyon vardır.

(VI, 148)

Qarasaylap qosılsam bir büyirden

Bu mısradaki “q”, “b” ve “s” sesleriyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz.

(VI, 292)

Jer jännätin jerlegen

(VII, 269)

Jurt jıynalıp jatqanda

Bu mısralarda “j” sesiyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz.

(VII, 279)

Tanıp turıp tanımay

Bu mısradaki “t” sesiyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz.

(VIII, 13)

Suñqarday sañqıladağan er Süyimbay

Bu mısradaki “s”, “ñ” ve “q” ünsüzleriyle aliterasyon yapılmıştır.

(VIII, 306)

Baluvan bolsañ beslenip

(VIII, 618-619)

Seniñ babañ Balğalı,

Balğalıñ baylıgın

Bu mısralarda “b” ve “l” sesleriyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz.

(IX, 282)

Bay bolğan dep maqtaysın Baybulandı

Bu mısradaki “b” sesiyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz.

(IX, 298)

Sorlı seni qatarğa qaşan aldı

Bu mısradaki “s” ve “q” sesleriyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz

(X, 366)

Jülde aladı är jerde jüyrık baytal

(X, 429)

Jambıldıñ jası jetti jetpisterge

Bu mısralarda “j” sesiyle sağlanmış aliterasyonu görmekteyiz

Asonans (*Assonance*): Art arda gelen kelimelerde benzer ünlülerin tekrarıdır.

(I, 32)

Jüdesem de men emes qız ötkerer

Bu mısradaki “e” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(I, 43)

At tistese atımdı quanamın

(II, 12)

Aykümis, asıqpauğa şamam bar ma

(II, 34)

Arını basılmağan arsız köñil

Bu mısralarda “a” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(II, 42)

Tüyme emes, toğız emes tilegenim

Bu mısrada “e” sesiyle yapılmış asonans vardır

(III, 44)

Abaq, Taraq arasın

(IV, 19-20)

Sarekemdi sastrıp

Süyekemnen süiringen

Bu mısralarda “a” ve “ü” sesleriyle yapılmış asonans vardır.

(IV, 25-26)

Süyekemdi körgende,

Jüregiñiz tüñilgen

Bu beytin ilk mısrasında “e”, ikinci mısrasında ise “ü” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(V, 19)

Aldınan ülkenderdiñ ötpeyin dep

Bu mısrada “e” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(V, 22)

Bir sözi bir sözinen kayta ötpegen

Bu mısradaki “ö” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(V, 23)

Sañkıldap sarayıñnan öleñ şıksa

Bu mısradaki “a” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VI, 138)

Quyılar söz nöseri kökten, jerden

Bu mısradaki “ö” ve “e” sesleriyle yapılmış asonans vardır.

(VI, 312)

Atası javğa attanıp

Bu mısradaki “a” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VI, 318)

Köldeneñdep keteyin

Bu mısradaki “e” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VII, 378)

Ustasam ustap alayın,

Ustamasam qalayın

Bu beyitte “u” ve “a” sesleriyle yapılmış asonans vardır.

(VII, 876-878)

*Keldi me meniñ kezegim,
Kezegimdi bir bermey,
Örtediñ meniñ özegim*

Bu mısralarda “e” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VII, 849)

Köbelekter köp Dulat

Bu mısradaki “ö” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VIII, 329)

Jıgılğandı, jıqqandı

Bu mısradaki “ı” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(VIII, 550)

Toğaydan toray qoymağan

Bu mısradaki “o” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(IX, 176)

Arqadan avıp kelgen jalañ ayaq

Bu mısradaki “a” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(IX, 190)

Berekeli el edim

Bu mısradaki “a” sesiyle yapılmış asonans vardır.

(X, 363)

Jambıl sözün bastasa bastan aytar

(X, 433)

Olay bolsa, toqtatuv mümkün emes

Anafora (*Anaphora*): Aynı veya benzer kelime veya kelime gruplarının art arda gelen mısra başlarında tekrar edilmesidir.

Jambıl'ın VI, VII, VIII ve IX. *aytıslarında* bu sanata çok rastlandığını, I, II, III, IV, V ve X. *aytıslarında* ise hiç rastlanmadığını görmekteyiz.

(VI, 210-211)

Babağa barıp tıgılma!..

Babana gidip saklanma!

Babañ qoyın buv qılıp

Babanın koyunlarıyla övünüp

(VI, 252-253)

Kästekke barıp jeteyin.

Kastek'e varayım.

Ol Kästekti jerlegen

O Kastek'i yurt kılan

(VI, 288-289)

Küngey jaqtan bastayın.

Güney taraftan başlayayım.

Ol küngeydi jerlegen

O, güneyi yurt eden

(VII, 323-324)

Julum üyi bar eken,

Yırtık evi var imiş,

Julum üyden sañlav köründi

Yırtık evden delik göründü...

(VII, 347-348)

Batañdı ber, Domalaq,

Hayır duanı ver Domalak

Seniñ **batañdı** alamn

Senin hayır duanı alacağım.

(VII, 397-398)

Domalaqtan suradı.

Domalak'a sorarlar.

Domalaq jayın ayıptı

Domalak durumu anlatmış:

(VII, 415-416)

Segizin ustap aladı.

Sekizini birden yakalar.

Segizin birdey bavızdap

Sekizini birden boğazlayıp

(VII, 481-483)

Jarıq töbe boldı dep,

Yarık kafalı oldu diye

Jarıqşaq at qoydı köp...

Jarıkşak adını verdi halk...

Jarıqşaqtan tuvdı üş ul

Jarıkşak'tan doğdu üç oğul

(VIII, 209-210)

Maldı sanap maqtanban,

Malı sayıp övünme

Malında emes el bağı

Malında değil halkın bahtı

(VIII, 213-214)

Elimniñ küşti arvağı

Diyarımın güçlü ervahı

Elimde boldı batırlar

Diyarımda oldu bahadırlar

(VIII, 247-248)

Aytılmasañ bundaydı,

Anlatamıyorsan böylelerini

Aytısqa sen anturğan

Atışma sen ant çarpmışasica.

(VIII, 283-284)

Jambıl, Jambıl bolğalı,

Jambıl Jambıl olalı

Jambıl atqa qongalı

Jambıl ata konalı

(VIII, 294-295)

Tanımaystñ piriñdi,

Tanıımıyorsun pirini

Tanımasañ piriñdi

Tanımazsan pirini

(IX, 245-246)

*Maqtay berdiñ esirip,
Maqtansañ da batır-av*

Durmadan övdün büyüklenip.
Övünsen de, ey bahadır,

Art-yineleme (*Epistrophe*): Birbirini izleyen iki veya daha fazla mısranın sonlarında aynı veya benzer kelime veya kelime gruplarının tekrarı. Jambıl'ın I, III, IV ve V numaralı *aytı*larında bu sanata rastlanmamakla birlikte geriye kalan *aytı*larında geniş ölçüde kullandığı görülür:

(II, 22-23)

*Bararsıñ bir jamanğa öziñ qor bop,
Otırsıñ qarqaraday äzir zor bop*

Gidersin bir kötüye hor olup,
Şimdi oturuyorsun yüce dağ gibi olup.

(VI, 142-143)

*Şüvu dese jüyrik ozar minav goldan,
Demey kör, eski aruvak, alıp goldan*

Bu yarışta kim hızlıysa o geçer,
Eski ervah, medet bana destek verin,

(VI, 146-147)

*Qulmambet sen jaqsı da men jaman ba?
Aqında sen jüyrik te, men şaban ba?*

Kulmambet sen iyi de ben kötü mü?
Akınlarda sen hızlı da ben yavaş mı?

(VI, 213-214)

*İşnärse qanşa aytañmen ete almaysıñ,
Bultırap men turğanda kete almaysıñ*

Ne kadar söylesen de bir şey yapamazsın
Ben oldukça hiçbir yere gidemezsin.

(VII, 350-351)

*Qvanışı sende bolsın dep,
Tüp qazığı mende bolsın dep*

Sevinci sizde olsun, diye
Esas direği bende olsun, diye

(VII, 380-381)

Qur, qur, qur januvar!

Kur, kur, kur canlı!

*Qutıñ mende **januvar***

Bereketin bende canlı

(VII, 381-383)

*Beri kelşi bizge **dep**,
Küderiñdi üzbe **dep**,
Qazıgıñ qaldı mende **dep***

Beri gelsene bize, diye
Ümidini yitirme, diye,
Kazıgın kaldı bende, diye

(VII, 422-423)

*Balaların **mert boldı**,
Qaytpaytuğın **sert boldı***

Balaların öldü,
Dönmeyecek gibi sözleştiler

(VIII, 290-291)

*Eñbegim siñip **elime**,
El işinde **erime***

Emeğim geçip halkıma
Halk içinde erime

(VIII, 312-313)

*Äliñdi bilmey **asılp**,
Aptıgıp söylep **asıgıp***

Gücünü bilmeden asılıp
Nefes nefese konuşup acele edip

(VIII, 349-350)

*Tuzdap balıq **qaqtadıñ**,
Sarı mayday **saqtadıñ***

Tuzlayıp balık kuruttun
Tereyağı gibi sakladın

(VIII, 360-361)

*El baylığı **özimde**,
Til baylığı **sözimde***

Halkın zenginliği özümde
Dil zenginliği sözümde

(IX, 171-172)

*Ėalqımda men bir jüyrik **ozıp jürgen**,
Är jerge qulaşımdı **sozıp jürgen***

Halkımda ben bir hatibim herkesi geçen,
Her yere kulacımı uzatıp gezen;

(IX, 283-284)

*Baybulan minip kelgen Qarala **attu**,
Keldi de bizdiñ jerdiñ dāmin **tattu***

Baybulan binip geldi Kara ala ata,
Geldi ve bizim yerin tadını tattı.

(IX, 289-290)

*Teri-tersek jımqırıp urlap **sattu**.
Söytip jürip Baybulan malğa **battu***

Hayvan derisini aşırarak çalıp sattı
Bu şekilde Baybulan mal-mülke battı

(X, 363-364)

*Jambıl sözün bastasa **bastan aytar**,
Tüyip tügel soñına **tastap aytar***

Jambıl sözünü başlasa baştan söyler,
Anlayıp tümünü sonra her şeyi söyler,

(X, 379-380)

*Erden basıp ekpindi jolıñ **ozdı**,
Öleñşiniñ köbisi şildey **tozdı***

Eri geride bırakıp gür sesli sen geçtin,
Şairin çoğu çil gibi saçıldı,

(X, 387-388)

*Aytılsa ärbir öleñ **änimenen**,
Davis ta qubıladı **sänimenen***

Söylense her şiir melodisiyle,
Ses de yükselir şıklıkla,

İki uçlu yineleme (*Epanalepsis*): Bir mısranın başında bulunan kelimenin, mısranın sonunda tekrar edilmesidir.

(VI, 152)

Aytatuğın** kisiniñ özine **aytqın

Söyleyeceğini kişinin kendisine söyle

(IX, 281)

Bay** bolğan dep maqtaysın **Baybulandı

Zengin olmuş diye övüyorsun Baybulan'ı

Kıvrımlı yineleme (*Anadiplosis*): Bir mısranın son kelimesinin, sonraki mısranın başında tekrarı. Bu sanata Jambıl'ın VI, VII, VIII ve IX numaralı *aytıslarında* rastlanmaktadır:

(VI, 159-160)

*Ağıp jatqan **suvmen ket!***

Akmakta olan suyla git!

Suvmen ketsen el işer

(VI, 163-164)

*Qızarıp batqan **künmen** ket!*

***Kün** de qayıtp şığadı*

(VI, 165-166)

*Ottan şıqqan **külmen** ket!*

***Külden** avruv juğadı*

(VI, 167-168)

*Qarañğı tuman **tünmen** ket!*

***Tün** de qayıtp keledi*

(VI, 169-170)

*Asqaralı **tavmen** ket!*

***Tavdı** da halıq mekender*

(VII, 505-506)

*Ras senen **az** edim*

***Az** da bolsa batır em*

(VIII, 290-291)

*Eñbegim siñip **elime***

***El** işinde erime*

(VIII, 571-572)

*Men bolamın **hanıñ** dep*

***Handıgım** jurtqa mälüm dep*

(VIII, 619-620)

*Seniñ babañ **Balgalı***

Suyla gitsen halk içer,

Kızıllaşıp batan güneşle git!

Ama güneş de tekrar doğmakta,

Ateşten artakalan külle git,

Külden de hastalık bulaşır.

Karanlık ve sisli geceyle git!

Geceler tekrar gündüz olmakta,

Öyleyse zirveli dağ ile git!

Dağlarda da insanlar yaşar

Doğrudur sayıca senden az idim,

Az da olsa kahramandım,

Emeğim geçip halkıma

Halk içinde erime

Ben olurum hanın, diye

Hanlıgım halka malum, diye

Senin baban Balgalı,

Balgalı'nın baylığını

Balgalı'nın zenginliğini

(IX, 271-272)

Uranım meniñ **Qarasay**

Naram benim "Karasay".

Qarasaydın ulımın

Karasay'ın oğluyum

Tedric (*Climax*): Bir düşüncenin belirli bir derece gözedilerek sıralanmasıdır.

Bu

sanat Jambıl'ın VI, VII ve VIII numaralı *aytı*larında daha fazla görülür:

(VI, 158-172)

A Qulmambet, Qulmambet,

Ey, Kulmambet, Kulmambet,

Ağıp jatqan suvmen ket!

Akmakta olan suyla git!

Suvmen ketsen el işer,

Suyla gitsen halk içer,

Suvdan şıqqan buvmen ket!

Sudan çıkan buharla git!

Onda da kesiriñ tiyedi,

O zaman da zararın dokunur,

Qızarıp batqan künmen ket!

Kızıllaşıp batan güneşle git!

Kün de qayıp şığadı,

Ama güneş de tekrar doğmakta,

Ottan şıqqan külmen ket!

Ateşten artakalan külle git,

Külden avruv juğadı,

Külden de hastalık bulaşır.

Qarañğı tuman tünmen ket!

Karanlık ve sisli geceyle git!

Tün de qayıp keledi,

Geceler tekrar gündüz olmakta,

Asqaralı tavmen ket!

Öyleyse zirveli dağ ile git!

Tavdı da halıq mekender,

Dağlarda da insanlar yaşar

Kesiriñ juğar, Qulmambet,

Zararın dokunur Kulmambet,

Quv päleket arman ket

Kurnaz bir felaketsin öteye git!

Bu sözlerle Jambıl Kulmambet'e halktan mümkün olduğu kadar uzağa gitmesini söyleyerek ne şekilde gitmesi gerektiğini "suyla, sudan çıkan buharla, batan güneşle, külle, geceyle, dağ ile" kelimeleriyle bildirmekte, böylece fikrini şiddet derecesine göre sıralamak suretiyle *tedric* oluşturmuş bulunmaktadır.

(VI, 215-216)

Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırlıqtı ayt, İnsanlıktan bahset, erlikten bahset, yiğitlikten bahset,
El birliğin saқтаğan tatuvlıqtı ayt Halk birliğini koruyan barıştan bahset.

Bu beyitte de *insanlık, erlik, yiğitlik* ve *barış* kavramlarının bir derece gözetilerek sıralandığını görmekteyiz.

(VI, 240-243)

<i>El köşkünde qazınasın</i>	Halk göçtüğünde hazinesini
<i>Alpıs narg'a arttırğan.</i>	Altmış deveye yüklemiş.
<i>Asıl kilem japtırğan,</i>	Değerli kilimler örttürmüş,
<i>Jibekten arqan tarttırğan</i>	İpek halat yaptırmış.

Bu mısralarda halkın zenginliğini ifade etmek amacıyla kavramların belirli bir derece gözetilerek sıralandığını görmekteyiz.

(VI, 391-392)

<i>Bizdiñ eldiñ adamı öneri asqan,</i>	Bizim memleketin insanların hüneri yücelmiş,
<i>Önerimen talaydıñ köñlin basqan</i>	Hüneriyle pek çok kişinin gönlünü almış

Bu beyitte hemşehrilerinin üstünlüklerini anlatabilmek amacıyla kavramlarının bir derece gözetilerek sıralandığını görmekteyiz.

(VI, 393)

<i>Jerdi körgeñ, el körgeñ, qala barğan</i>	Yer gören, memleket gören, şehir gezen.
---	---

Bu mısırada yine kendi obasının insanlarını anlatırken Jambıl'ın kavramları belirli bir derece doğrultusunda sıraladığını görmekteyiz.

(VII, 341-342)

<i>Tañ atadı küñ sıgıp,</i>	Sabah olur güneş çıkıp
<i>Besin vaqıt bolğanda</i>	Öğle namazı vakti olduğunda

Bu beyitte sabah olması, güneşin doğması ve öğle kavramları belirli bir derece gözetilerek sıralanmıştır.

(VII, 358-359)

<i>San jılqını şuvlatıp,</i>	Sayısız yolkıyı bağirtarak,
<i>Tay, qulının tuvlatıp</i>	Tay ve kulını sinirlendirip

Bu beyitte hepsi atla ilgili yolkı, tay, kulın kavramlarının da belirli bir derece gözetilerek sıralandığını görmekteyiz.

(VII, 369-372)

<i>Basqanı tipti körmegen,</i>	Başkasını hiç görmemiş,
<i>Şıbınnan basqa qonbağan,</i>	Sinekten başka bir şey üzerine konmamış,
<i>Jelden basqsa minbegen,</i>	Rüzgardan başka hiç kimse üstüne binmemiş,
<i>Moynuna qurıq tiymegen</i>	Boynuna kurık değmemiş

Bu dörtlükte atın yanına kimseyi yaklaştırmadığını Jambıl, çeşitli kavramları belirli bir dereceye göre sıralamak suretiyle ifade etmektedir.

(VII, 476-479)

<i>Jarıq jerin basınıñ</i>	Yarık yerini kafasının
<i>Oyıp alıp otaşı,</i>	Oyup alarak otacı,,
<i>Tasbaqanıñ süyegin</i>	Kaplumbağa kemiğini
<i>Jamap soğan egedi</i>	Yama yapıp ona eker

Bu dörtlükte Domalak'ın oğlunun yarık kafasını otacının nasıl tedavi ettiğini Jambıl'ın kavramları belirli bir sıraya koyarak anlattığını görmekteyiz.

(VII, 779-780)

<i>Sermegende jav keser,</i>	Salladığında düşmanı keser,
<i>Javdan asıp tav keser</i>	Düşmanı geçip dağı keser

Bu mısırada kahramanlığını anlatabilmek için düşmanı keser ve dağı keser kavramları belirli bir sıra gözetilerek kullanılmaktadır.

(VII, 795-803)

<i>Bir jağınan - qalmaqtıñ</i>	Bir taraftan- Kalmık'ın
<i>Urıları taladı.</i>	Hırsızları talan etti.
<i>Bir jağınan - qırğızdıñ</i>	Bir taraftan Kırız'ın
<i>Orman hanı oyqastap,</i>	Orman hanı hoplayıp zıplayıp
<i>Künde mazanı aladı.</i>	Her gün huzur kaçırdı.
<i>Üşinşi jaqtan – Qoqannıñ</i>	Üçüncü taraftan – Hokand'ın
<i>Begiler begi qoqandap,</i>	Beyler beyi kabadayılık edip,
<i>Äskerimen topırlap</i>	Askeriyle üşüşüp
<i>Avır salmaq saladı</i>	Çok fazla zorladı.

Bu mısralarda Jambıl'ın, halkın yaşadığı zor günleri etrafını saran düşmanlarını belirli bir derece gözeterek sıraladığını görmekteyiz.

(VII, 1004-1006)

<i>Elge zalal qılmağan,</i>	Halkına zarar vermeyen,
<i>Şaşılğanın jıynağan,</i>	Saçılanını toplayan,
<i>Meymandarın sıylağan</i>	Mihmanlarını sayan

Bu mısralarda halkını düşünen bir insanın niteliklerini belirli bir derece gözeterek sıralamaktadır.

(VIII, 360-361)

<i>El baylığı özimde,</i>	Halkın zenginliği bende
<i>Til baylığı sözümde</i>	Dil zenginliği sözümde

Bu beyitte Jambıl, *halkın zenginliği* ve *dil zenginliği* kavramlarını belirli bir derece gözeterek sıralamaktadır.

(VIII,648-649)

*Biy men bolıs, bay, manap,
Pristov, knyaz', çinovnik*

Kadı ile bolıs, zengin, ağa,
Polis komiseri, prens, bürokrat

Bu beyitte Jambıl'ın, halka zülmeden meslek gruplarını küçükten büyüğe doğru sıraladığını görmekteyiz.

(VIII, 376)

Öleñniñ tav men tasın qulat mağan

Şiirin dağını, taşını düşür üzerime.

Bu mısırada Jambıl'ın dağ ve taş kavramlarını büyükten küçüğe doğru sıraladığını görmekteyiz.

İstikak (*Polyptoton*): Aynı kökten türemiş bulunan sözcüklerin tekrarı. Bu sanata Jambıl'ın V, VI, VII, VIII ve X numaralı *aytı*larında daha sık rastlanmaktadır.

(V, 27)

Süyreñdep aldıñızda söz söylemey

Uzatıp önünüzde söz söylemeden

(VI, 292)

Jer jännätin jerlegen

Yer cennetini mekan kılan

(VI, 317)

Köziñdi seniñ kör qılıp

Gözünü senin kör edip

(VII, 279)

Tanıp turıp tanımay

Tanıdığı halde tanımamış görünüp

(VII, 292)

Söz söyleşi aşıla

Söz söylesene açılıp!

(VII, 377)

Ustasam ustap alayın

Yakalasam yakalayım

(VII, 471)

Keyde emip, **keyde embey**

Bazen emip, bazen emmeyip

(VII, 984)

Qay duşpanga el-elde

Hangi düşmana diyar diyar

(VIII, 328)

Söylegin sözdiñ danasın

Söyle sözün özlüsünü

(VIII, 330)

Jıgılğandı, jıqqandı

Yenileni yeneni

(VIII, 536)

Qol astın jemey, golday ma El altındakileri (himayesindekileri) yemeden kollar mı

(VIII, 166)

Jeliktiñ öz-öziñnen nemenege

Coştun kendi kendine güvenip neyine

(X, 371)

Jüyrık ozdı jüyrikten qulaştağan

Hızlı geçti hızlıyı kulaçlayan

3.3.4.3 Mecazlar

İstiare (Metaphor): Aralarında uzak yakın ilgi bulunan iki şey arasında zihnî bir benzetme yoluyla yapılan mukayesede birinin adını diğerine aktarma¹⁹³.

1) İnsana has özelliklerin doğaya uygulanması:

¹⁹³ Erdem, M., *age.*, s.241.

(III, 59)

Alatavdıñ beline

Alatav'ın beline.

Bu mısırada insana ait bir özellik olan “bel” kavramı Alatav dağına atfedilerek istiare sağlanmış bulunmaktadır.

(VI, 172)

Quv päleket arman ket

Kurnaz bir felaketsin öteye git!

Bu mısırada insana ait bir özellik olan “kurnaz” kelimesi felaket için kullanılarak istiare sağlanmış bulunmaktadır.

(VI,344)

Öñkey aqmaq esekti

Tam ahmak olan eşiği.

Bu mısırada insana ait bir özellik olan “ahmaklık” kavramının eşek için kullanılması suretiyle istiare sanatının oluşturulmuş olduğunu görmekteyiz.

(VI, 387)

Añırıp äñime añdar qalatuğın

Hayret edip şarkıma hayvanlar kalıyor

Bu mısırada insana ait bir özellik olan “hayret etmek” fiili hayvanlar için kullanılarak istiare oluşturulmuştur.

(VII, 332)

Tün qoynunda oranıp

Gecenin koynunda sarınıp

Bu mısırada insana has “koyun” kavramının gece için kullanılması suretiyle istiare sanatının sağlandığını görmekteyiz.

(VIII, 596)

Aramtamaq quzğındar

Haram yiyen kuzgunlar

Bu mısırda insanlar için kullanılan “haram yemek” kavramı kuzgunlar için kullanılarak *istiare* sağlanmıştır.

(VIII, 706)

Davıl tursa bult quvar

Rüzgar varsa bulut kovalar

Bu mısırda Jambıl, insanlar için kullanılan “kovalamak” fiilini rüzgar için kullanarak *istiare* oluşturmuştur.

(X,366)

Jülde aladı är jerde jüyrık baytal

Ödül alır her yerde hızlı at

Bu mısırda insan için kullanılan “ödül almak” ifadesi at için kullanılarak *istiare* sağlanmıştır.

2) Doğada bulunan nesne adlarının ve vasıflarının insana uygulanması:

(VI,344)

Öñkey aqmaq esekti

Tam ahmak olan eşiği

Bu mısırda Jambıl, Kulmambet’in övdüğü zenginlere “eşek” kelimesini kullanarak *istiare* sağlamış bulunmaktadır.

(VIII, 20-21)

Şın qızsam sözim jalın, dombıram nayza

Sahiden kızarsam sözüm alev, dombıram mızrak

Bu mısırda Jambıl kendi üstün özelliklerini sıralayarak rakibine göz dağı verirken kendi sözleri için “alev”, dombırası için ise “mızrak” kelimelerini kullanmak suretiyle *istiare* oluşturmuş bulunmaktadır.

(VII, 507-508)

*Toptı jerge barğanda,
Savlap turğan söz edim*

Kalabalık yere vardığımda
Şarıl şarıl akan söz idim

Bu beyitte Jambıl kendisi için “şarıl şarıl akan söz” ifadesini kullanmak suretiyle istiare oluşturmuş bulunmaktadır.

(VII, 728-729)

*El namısın qorğamav –
Er jigitte özi ölüm*

Milletin namusunun korumamak
Er yiğit için; ölüm.

Bu beyitte Jambıl, Şapıraştı boyuna mensup olmasına rağmen Dulat boyunun zor günlerinde hiç tereddüt etmeden yardımına koşan Suranşı kahramanı anlatırken milletini düşmana karşı korumamayı bir erkek için ölümle eşdeğer olduğunu ifade etmektedir. Burada Jambıl uruk ayırımının yanlış olduğunu, tüm Kazakların bir millet olduğunu vurgulamaktadır.

(VII, 821)

Savrıq edi arıstan

Saurık idi arslan

Bu mısradaki Jambıl, Saurık kahraman için “aslan” kelimesini kullanarak istiare oluşturmuş bulunmaktadır.

(VII, 839-840)

*Tamam qarğa jıyılса,
Bir suñqarğa jetpeydi*

Bütün kargalar toplansa
Bir sungura yetişemez

Bu beyitte Jambıl düşmanlar için “karga”, Saurık kahraman içinse “şahin” kelimelerini kullanmak suretiyle istiare oluşturmuştur.

(VIII, 27)

Quyndap kökke şapqan men bir pıraq

Hızla göğe koşan bir Burak'ım

Bu mısırada Jambıl kendisi için “burak” kelimesini kullanmak suretiyle istiare sağlamış bulunmaktadır.

(VIII, 29)

Tömende şıqıladağan sen torğaysın

Aşağıda cik cik öten sen bir serçesin

Bu mısırada Jambıl rakibi Dosmagambet için “serçesin” kelimesini kullanmak suretiyle istiare sağlamış bulunmaktadır

(VIII, 253)

Sen bir jürgen savısқан

Sen yürüyen bir saksağan

Bu mısırada Jambıl rakibi olan *akına* “saksağansın” kelimesini kullanarak istiare oluşturmuştur.

(VIII, 596)

Aramtamaq quzğındar

Haram yiyen kuzgunlar

Bu mısırada Jambıl halk ve vatan uğruna mücadele etmek yerine zalimlere boyun eğen erkekler için “kuzgunlar” kelimesini kullanarak istiare oluşturmuş bulunmaktadır.

3) Soyut kavramların somut biçimde aktarılması:

(II, 34)

Arını basılmağan arsız köñil

Coşkusu basılmamış arsız gönül

Bu mısırada Jambıl soyut bir kavram olan “gönül” için “arsız” kelimesini kullanmak suretiyle somutlaştırma yaparken “arsız” insan için kullanılan bir kelime olması sebebiyle soyut kavrama insan özelliği de yüklemiştir.

(VI, 435)

Jaqsılıq jamandıqtı tekseredi

İyilik, kötülüğü denetler

Bu mısradaki soyut bir kavram olan “iyilik” için “denetlemek” fiilinin kullanılması suretiyle somutlaştırma yapılırken *denetle-* insana mahsus bir özelliğin “iyilik” kavramına yüklendiği de görülür.

Teşbih (*Simile*): Aralarında çeşitli yönlerden benzerlik bulunan iki varlıktan birinin diğeriyle benzetme edatı kullanılarak benzetilmesidir. Jambıl’ın *aytıslarında* da *siyaqtı* ‘gibi’ edatının yanı sıra Kazak Türkçesindeki ekleşmiş ve ünsüz uyumuna girmiş olan olan *-day/-dey/-tay/-tey* edatları ve *uqsa-* ‘benzemek’ fiili kullanılarak yapılan benzetmeler görülür.

(II, 23)

Otırsıñ qarqaraday äzir zor bop

Şimdi oturuyorsun karkara gibi olup

Bu mısradaki Jambıl, Akümis’i “karkara”ya, turnagillerden tüyü güzel bir kuşa benzetmektedir. “Karkara” kelimesinin sonundaki *-day* eki ise Türkiye Türkçesi’ndeki “*gibi*” kelimesinin ekleşmiş karşılığıdır.

(III, 62)

Qazday qalqıp erinbey

Kaz gibi süzülüp erinmeden

Jambıl burada kendisini havada süzülen bir kaza benzetmektedir. Kaz nasıl üşenmeden kanat çırpıyorsa, ben de gençliğimden beri *akın* olmak için öyle çırpındım, demek istemektedir.

(VI, 448)

“Şıtır” jegen ögizdey avnap ölgen

“Şıtır” yemiş öküz gibi inleyip ölmüş

Bu mısradaki Jambıl, Kulmambet'in övmüş olduğu bir zengin, akrabalarıyla yaptığı bir kavga neticesinde hayatını kaybettiğini söyledikten sonra onun ölümünü zehirli bir bitki yiyen öküzün ölümüne benzetmektedir.

(VI, 453)

Alaқandaу basınıñ bir qılı joq

Avuç kadar başında bir kıl bile yok

Bu mısradaki Kulmambet'in kafası için Jambıl tarafından "avuç kadar" benzetmesi kullanılmaktadır.

(VII, 567-568)

Duşıpandı jerdi körgende

Düşmanlı yer gördüğünde

Arıstandaу julqınған

Aslan gibi silkelenen!

Bu beyitte Jambıl Suranşı'nın düşman karşısındaki halini silkelenen aslana benzetmek suretiyle teşbih oluşturmuştur.

(VII, 600-601)

Añraqaydıñ qasında,

Anrakay'ın yanında

Qoyanğa uqsap erleri

Tavşana benzeyip erleri

Bu beytin ikinci mısrasında Jambıl, topraklarını düşmana karşı korumak yerine kaçmayı tercih eden Dulat boyunun erkeklerini tavşana benzetilmek suretiyle teşbih oluşturmuş bulunmaktadır.

(VII, 737)

Javdı şöptey japırdı

Düşmanı ot gibi ezdi

Bu mısradaki Jambıl, Suranşı'nın düşmana karşı yenilen düşman ota benzetilerek teşbih yapılmıştır.

(VII, 848)

Köbelek^{tey} köp Dulat

Kelebek kadar çok Dulat

Bu mısradaki Jambıl, Dulat boyuna mensup olanların kalabalılığını kelebeklerin sayısına benzetmek suretiyle teşbih oluşturmuştur.

(VII, 921-922)

Şapıraştım işinde

Şapıraştım içinde

Tilenşim^{dey} ekensin

Dilencim gibisin.

Bu beyitte Jambıl Sarbas'ın eski halini Şapıraştı boyundaki dilencinin haline benzetilmektedir.

(VII, 925-926)

Köringenmen urısıp,

Herkesle kavga edip

Dolu qatın siyaqtı

Asabi bir kadın gibi

Bu beyitte Jambıl rakibi olan Sarbas'ın olumsuz yönlerini sıralarken onu önüne gelen herkesle tartıştığı için, asabi bir kadına benzetmektedir.

(VII, 936)

Davısım aqqan suvdıñ sarınınday

Sesim akan suyun sesi gibi

Bu mısradaki Jambıl kendi sesini akan suyun sesine benzetmek suretiyle teşbih oluşturmuştur.

(VIII, 8)

Jalañdap aş böri^{dey} keldiñ qaydan

Aç gözlü, aç börü gibi geldin nerden

Bu mısradaki Jambıl, Dosmagambet'i doyumsuzluğundan ötürü "aç börü"ye benzetmektedir.

(VIII, 243-244)

*Elime tiygen javlardıñ,
Almaday bası şaşılğan*

Yurduma dokunan düşmanların
Elma gibi başı saçılmış

Bu mısırada Jambıl kendi uruğunun atası kabul edilen Karasay'ın kahramanlıklarını anlatırken onun tarafından saçılan düşman kafalarını elmaya benzetmektedir.

Mecaz-ı Mürsel (*Metonymy*): iki kavram arasında çeşitli ilgiler kurularak bir kavramın benzetme gayesi güdülmeden diğerinin yerine kullanılması.

(VII, 406)

Biraq tilin almadı

Fakat dilini almadı

Bu mısırada “dinlemedi” yerine ‘dilini almadı’, yani söylediklerini dikkate almadı denilerek metonimi sanatına yer verilmiştir. Dil “söylemek” ile ilgili bir organ olduğu için “söyledikleri” yerine “dil” kullanılmıştır.

(VII, 468)

At terletip keledi

At terletip geliyor

Bu mısırada “hızlı geliyorlar” yerine hızlı koşan atın terlemesinden yola çıkarak ‘at terletip geliyorlar’ denmekle metonimi yapılmıştır.

(VII, 623)

Suvğa ketti sorlılar

Suya gitti zavallılar

Bu mısırada Jambıl, “boğuldu” yerine ‘suya gitti’ ifadesini kullanmak suretiyle metonimi yapmıştır.

(VII, 734)

Aq tuyaqqa minedi

Ak toynağa biniyor

Bu mısradaki Jambıl, “ata biner” yerine ‘ak toynağa biner’ diyerek metonimi oluşturmuştur. “Toynak” atın bir organı olduğu için “at” yerine toynak kullanılmıştır.

(VII, 973)

Zarğa qulaq salıñız

Derdimize kulak veriniz

Bu mısradaki Jambıl “derdimizi dinleyin” veya “derdimizi duyun” yerine ‘kulak salınız’ ifadesini kullanmak suretiyle metonimi oluşturmuştur. Kulak, dinlemek ile ilgili bir organ olduğu için “dinlemek” yerine “kulak” kelimesi kullanılmıştır.

(VIII, 5)

Ayağın tiysin jerge anda-sanda

Ayağın değsin yere ara sıra

Bu mısradaki Jambıl rakibi olan *akına* “kibirli olma” yerine ‘ayağın ara sıra yere değsin’ demek suretiyle metonimi oluşturmuş bulunmaktadır.

(VIII, 186)

Köpşilikke bet burıp

Çoğunluğa yüz çevirip

Bu mısradaki Jambıl “halk” kelimesi yerine ‘çoğunluk’ kelimesini, “halkın yanında ol” ifadesi yerine ‘çoğunluğa yüz çevir’ ifadesini kullanmak suretiyle metonimi oluşturmuştur. Yani halkın sorunlarını görmek için yüzün halka dönük olması gerektiğini anlatmaktadır.

(VIII, 323)

Til tiygizseñ babama

Dil uzatsan babama

Bu mısradaki Jambıl “söversen babamı” ifadesi yerine *til tiygizsen babama*, yani ‘dil uzatırsan babama’ demek suretiyle metonimi sağlamıştır.

(VIII, 261)

Bağıp söyle avzıñdı

Güderek söyle ağzını

Bu mısradaki Jambıl “dikkatli konuş” yerine ‘ağzını güderek söyle’ ifadesini kullanmak suretiyle metonimi oluşturmuştur.

(IX, 282)

Esirip aq suvına äldenege

Esriyip ak suyundan her şeyinden

Bu mısradaki Jambıl “içki” kelimesi yerine ‘ak su’ ifadesini kullanmak suretiyle metonimi yapmıştır.

Parça bütün ilişkisi (*Synecdoche*): Bir bütünün onun bir bölümüyle veya bir bölümünün onun bir bütünüyle anlatılması.

(VI, 453)

Alaqanday başıñnıñ bir qılı joq

Avuç kadar başında bir kıl yok

Bu mısradaki “kıl” sözüyle saç kastedilmiştir. Dolayısıyla “kıl” sözü saçla ilgili, saçın bir parçası olduğundan bütün yerine parçanın kullanılması söz konusudur.

(VII, 336- 338)

Jükti bolıp qaladı

Yüklü kalır.

Ayı jetip turğanda

Ayı yetişince

El köşpekşi boladı

Halk göç etmek ister.

Bu mısradaki aslında “annenin doğum yapacağı gün yaklaştığında” demek istenmektedir. Görüldüğü gibi burada metonimi vardır: “ay” kelimesi benzetme gayesi güdülmeden gerçek anlamının dışında kullanılırken, genel zaman kavramı ile ilgili bir kavram olarak bütün yerine parça kullanımı da görülür.

(VII, 877-878)

Şapıraştı men edim –

Şapıraştı ben idim

Eldiñ şetin qıstağan

Yurdun kenarında kışlayan

Bu mısradaki “men” sözüyle bütün bir Şapıraştı uruğu kastedilmiştir. Dolayısıyla Jambıl’ın kendisi de Şapıraştı boyuna mensup olduğu için “men” sözünde bütün yerine parçanın kullanılması söz konusudur.

(VII, 519)

Qalıñ Dulat sen ediñ

Kalabalık Dulat sen idin

Bu mısradaki “sen” sözüyle bütün bir Dulat uruğu kastedilmiştir. Dolayısıyla Sarbas’ın kendisinin de Dulat boyuna mensup olduğu için “sen” sözünde bütün yerine parçanın kullanılması söz konusudur.

(VII, 966)

Dulattıñ salğan jalası.

Dulat’ın iftirası.

Bu mısradaki “Dulat” sözüyle Sıpatay adlı kahramana iftira eden birkaç kişi kastedilmiştir. Dolayısıyla bu kişilerin Dulat boyuna mensup olduğu için “Dulat” sözünde parça yerine bütünün kullanılması söz konusudur.

(VIII, 258)

Va, quv tañday Jalayır!

Eh, boş damaklı Jalayır!

Bu mısradaki Jambıl, “Jalayır” sözüyle rakibi olan Dosmagambet’e seslenmektedir. Dolayısıyla bu *akımın* Jalayır boyuna mensup olduğundan “Jalayır” sözünde parça yerine bütünün kullanılması söz konusudur.

(IX, 169-170)

Bez biylet şubırındı jaman Argın,

Biletsiz göç eden kötü Argın,

Jeriñe çasabaymen aydatarmın.

Toprağına nöbetçiyle kovalatırım

Bu mısradaki Jambıl, “Argın” sözüyle rakibi olan Şaşubay’ı kastetmiştir. Dolayısıyla bu *akımın* Argın boyuna mensup olduğundan “Argın” sözünde parça yerine bütünün kullanılması söz konusudur.

Cinas (*Puns*): Yazılışları ve söylenişleri aynı, ama anlamları farklı olan sözcüğün bir arada kullanılması. Kaya Bilgegil cinası ana çizgileriyle tam ve eksik olmak üzere ikiye ayırmaktadır¹⁹⁴. Cem Dilçin ise cinası sözcüklerin Arap alfabesine göre yazılışları açısından cinas-ı tam, cinas-ı mürekkebi, cinas-ı muharref, cinas-ı nâkıs, cinas-ı lâhık, cinas-ı mükerrer, cinas-ı hat şeklinde 7'ye ayırmaktadır¹⁹⁵. Jambıl'ın *aytıslarında* bu cinas çeşitlerinden cinas-ı lâhika ve cinas-ı nâkıs yer verilmektedir.

1) *Cinas-ı lâhık*: birbiriyle cinas yapılan sözcüklerde bir harfin farklı olması¹⁹⁶.

(II, 22-25)

<i>Bararsıñ bir jamanğa öziñ qor bop,</i>	Varırsın bir kötüye hor olup,
<i>Otırsıñ qarqaraday äzir zor bop.</i>	Şimdi oturuyorsun karkara gibi olup.
<i>Közine kök şıbindı üymeleter,</i>	Gözüne pis sinekleri üşütür
<i>Körgeñiñ öle- ölgeñe ilgi sor bop</i>	Göreceğın ölene kadar hep talihsizlik olup.

Bu dördlüğün birinci, ikinci ve üçüncü mısralarında birbiriyle cinas yapılan *qor*, *zor* ve *sor* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

(V, 51-54)

<i>Ävmiyn, batañızğa köterdim qol,</i>	Amin diye batanıza el kaldırdım
<i>Eteyn sizge qızmet men osı jol.</i>	Edeyim size hizmet ben bu defa.
<i>Toy qılıp tobımızdı otırıñız,</i>	Toy edip bizimle oturun,
<i>Meniñ de Mayköt ağa tilegim sol</i>	Benim de, Mayköt ağa, dileğim bu.

Bu dördlüğün birinci, ikinci ve üçüncü mısralarında birbiriyle cinas yapılan *qol*, *jol* ve *sol* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

¹⁹⁴ Bilgegil, K., *Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)*, İstanbul, 1989, s.309.

¹⁹⁵ Dilçin, C., *Örneklerle Türk Şiir Bilgisi*, Ankara, 2005, s. 467-479.

¹⁹⁶ Dilçin, C., *age.*, s.475.

(VI, 133-134)

*Qızğanşa ayğay şığıp, edim salgır,
Söyleseñ är nemeni tiliñ şalgır*

Ateşim çıkana dek bağırmak istemedim,
Söylersen her şeyi dili kuruyasıca

Bu beytin birbiriyle cinas yapılan *salgır* ve *şalgır* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

(VI, 349-350)

*Baymın dep sendey tasıman,
Kedeymin dep jasıman*

Zenginim diye senin gibi haddimi aşmam,
Fakirim diye hiçbir şeyden çekinmem

Bu beytin birbiriyle cinas yapılan *tasıman* ve *jasıman* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

(VI, 359-360)

*Üstiñe jaydıñ oğın jaylatarmın,
Eki qoliñdı artıña baylatarmın*

Üstüne yayın okunu yağdırırım,
İki kolunu arkana bağlatırım.

Bu beytin birbiriyle cinas yapılan *jaylat-* ve *baylat-* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

(VI, 467-470)

*Qulmambet Suvandadıñ Albanmenen, Kulmambet, Suan'laştın Alban ile
Albanday bay bolmadıñ alğanmenen. Alban gibi zengin olamadın hep almana rağmen*

Bu beytte birbiriyle cinas yapılan *Albanmenen* ve *alğanmenen* sözcüklerinde sadece bir harf farklı olduğundan burada cinas-ı lâhıkın kullanılması söz konusudur.

2) *Cinas-ı Nâkıs*: Cinaslı sözcüklerden birinde fazladan bir harfin bulunması¹⁹⁷.

¹⁹⁷ Dilçin, C., *age.*, s.473.

(II, 62-63)

*Aykümis, amalım joq, qoş endeşe.
Ketelik sır bildirmey jat pendese...*

Aykümis, çarem yok, iyi öyleyse,
Gidelim sır vermeden yad kimselere

Bu beyitte mısraların sonundaki *endeşe* ve *pendese* sözcüklerinden sonuncusunda bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(III, 58-61)

*Öleñmenen şırqadım
Alatavdın beline.
Tastap kettim bir sarın
Qırğız, Qazaq eline*

Şiir ile çığırdım
Alatav'ın beline.
Bırakıp gittim bir ezgi
Kırğız, Kazak yurduna.

Bu dörtlüğün ikinci ve dördüncü mısralarının sonundaki *beline* ve *eline* sözcüklerinden ilkinde bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(IV, 25-28)

*Süyekemdi körgende,
Jüregiñiz tüñilgen.
Sonıñ emin tabalmay,
Oy alıska üñilgen*

Süyekem'i gördüğünde
Yüreğiniz kararmış.
Onun emini bulamayıp
Düşünce uzağa göz dikmiş

Bu dörtlüğün ikinci ve dördüncü mısralarının sonundaki *tüñilgen* ve *üñilgen* sözcüklerinden ilkinde bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VI, 213-214)

*İşnärse qanşa aytqanmen ete almaysıñ,
Bultırap men turğanda kete almaysıñ*

Hiçbir şey ne kadar söyleden de yapamazsın
Kararıp ben dururken gidemezsin

Bu beytin birinci ve ikinci mısralarındaki *et-* ve *ket-* sözcüklerinden ikincisinde bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VI, 240-243)

El köşkünde qazınasın
Alpıs nargə arttırğan.
Asıl kilem japtırğan,
Jibekten arqan tarttırğan

Halkı göçtüğünde hazinesini
 Altmış deveye yüklemiş.
 Değerli kilim örttürmüş,
 İpek halat sardırmış.

Bu dörtlüğün ikinci ve dördüncü mısralarının sonundaki *arttır-* ve *tarttır-* sözcüklerinden sonuncusunda bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VI, 300-301)

Onan beri asayın,
Teriskeyge qadam basayın

Ordan beri aşayım.
 Kuzeye adım basayım

Bu beyitte mısraların sonundaki *as-* ve *bas-* sözcüklerinden sonuncusunda bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VI, 312-313)

Atası javğa attanıp,
Javdı körse şattanıp

Atası düşmana sefere çıkıp,
 Düşmanı görsse coşup

Bu beyitte mısraların sonundaki *attan-* ve *şattan-* sözcüklerinden sonuncusunda bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VI, 330-331)

Tüstik jerge toqtamay,
Orınsız multıq oqtamay

Güney yerde duraklamayıp,
 Yersiz tüfeğe kurşun doldurmayıp

Bu beyitte mısraların sonundaki *toqta-* ve *oqta-* sözcüklerinden ilkinde bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

(VII, 391-392)

<i>Bizdiñ eldiñ adamı öneri asqan,</i>	Bizim yurdun adamının hüneri aşmış,
<i>Önerimen talaydñ köñlin basqan</i>	Hüneriyle pek çok kişinin gönlünü almış

Bu beyitte mısraların sonundaki *as-* ve *bas-* sözcüklerinden sonuncusunda bir harfin fazla olmasından dolayı burada cinas-ı nâkısın kullanılması söz konusudur.

Itnab-ı Makbul (*Periphrasis*): Bir kelimeyle anlatılabilecek kavramı, birden fazla kelimeyle anlatma.

(II, 53)

<i>Köz süzip sizdiñ jaqqa eñsem qurdı</i>	Göz süzüp sizin tarafa, ensem kurudu.
---	---------------------------------------

Bu mısırada *qara-* ‘bakmak’ yerine “göz süzüp” ifadesine yer verilmesinden dolayı burada itnab-ı makbulun kullanılması söz konusudur.

(IV, 24)

<i>İsiñiz oñğa jügirgen</i>	İşiniz sağa koşmuş
-----------------------------	--------------------

Bu mısırada *oñdal-* ‘düzelmek’ yerine “sağa koşmak/gitmek” ifadesine yer verilmesinden dolayı burada itnab-ı makbulun kullanılması söz konusudur.

(VI, 299)

<i>Beremin kezek nävbetti</i>	Veririm fırsat nöbeti
-------------------------------	-----------------------

Bu mısırada *kezek* “sıra” kelimesi yerine *kezek nävbetti* ‘sıra nöbeti’ ifadesine yer verilmesinden dolayı burada itnab-ı makbulun kullanılması söz konusudur

(VII, 180)

<i>Eki közi jep baradı</i>	İki gözü âdeta yiyor
----------------------------	----------------------

Bu mısırada “gözleri” yerine “iki gözü” ifadesine yer verilmesinden dolayı burada ıtnab-ı makbulun kullanılması söz konusudur.

(VII, 705)

Järdem berer bir Quday

Yardım eder bir Hüda

Bu mısırada sadece “Hüda” demesi yeterliyken Jambıl hece ölçüsünün 7’li kalıbını korumak için “bir” sözcüğünü ilave etmiştir. Dolayısıyla burada ıtnab-ı makbulun kullanılması söz konusudur.

(VII, 406)

Biraq tilin almadı

Fakat dilini almadı

(fakat sözünü dikkate almadı)

Bu mısırada *tıñda-* ‘dinlemek’ yerine sözü dikkate almak anlamında *tilin al-* ‘dilini almak’ denilerek ıtnab-ı makbul sanatına yer verilmiştir.

(VII, 623)

Suvğa keti sorlılar

Suya gitti zavallılar

Bu mısırada Jambıl, *tunşıq-* ‘boğulmak’ yerine *suvğa ket-* ‘suya gitmek’ ifadesini kullanmak suretiyle ıtnab-ı makbul sağlamış bulunmaktadır.

(VII, 973)

Zargā qulaq salıñız

Derdimize kulak veriniz

Bu mısırada Jambıl, *tıñda-* ‘dinlemek’ yerine *qulaq sal-* “kulak sal-” ifadesini kullanmak suretiyle ıtnab-ı makbul sağlamış bulunmaktadır.

(VIII, 236)

Aydarımen jel esip

Perçemiyle yel esip

Bu mısradaki Jambıl, perçemini *jelbiret*- ‘dalgalandırmak’ yerine perçemiyle *jel esip* “yel esip” ifadesini kullanmak suretiyle ıtnab-ı makbul sağlamış bulunmaktadır

Kişileştirme (*Personification*): İnsana has özelliklerin cansızlarla hayvanlar için kullanılması.

(II, 13)

Jasşılıq urındırdı talay jarg'a

Gençlik çarptırdı pek çok yâre

Bu mısradaki soyut cansız bir kavram olan “gençlik” kavramı “çarptırmak” fiiliyle beraber kullanılması suretiyle kişileştirme sanatı sağlanmıştır.

(III, 59)

Alatavdın beline

Alatav’ın beline

Bu mısradaki insana ait bir organ olan “bel”in bir dağa atfedilerek kişileştirme sanatının oluşturulduğunu görmekteyiz.

(VI, 344)

Ne qılasın qur maqtap

Ne yapacaksın ki boşuna övüp

Öñkey aqmaq eseki

Tam ahmak eşeği

Eldin sıyqın ketirgen

Halkın huzurunu bozan

Kesip qıp ötirik-ösekti

Yalanı ve dedikoduyu meslek edinip

Bu mısradaki her ne kadar “eşek” kelimesi bir insan için kullanılmış olsa da tek bir mısradan hareket ettiğimizde “eşek” için insana ait bir özellik olan “ahmak” kelimesinin kullanıldığını görmekteyiz.

(VIII, 314)

Jolıqtıñ qırsıq ılañğa

Rastladın inatçı isyana

Bu mısradaki isyan için insana has bir özellik olan “inatçı” kavramının “isyan” soyut kavramı için kullanılmasından dolayı burada kişileştirme söz konusudur.

(X, 366)

Jülde aladı är jerde jüyrik baytal

Ödül alır her yerde hızlı at

Bu mısradaki insan için kullanılan “ödül almak” ifadesi bir “at” için kullanılarak kişileştirme sağlanmış bulunmaktadır.

Mübalğa (Hyperbole): Bir durumu, özelliğinin olduğundan ya çok fazla ya çok az gösterilerek, abartılarak anlatılması.

(VI, 137-138)

Söylesem öleñimdi tüpten bermen

Söylesem şiirimi baştan beri,

Quyılar söz nöseri kökten, jerden;

Dökülür sözün sağnağı gökten, yerden;

Bu dördlükte Jambıl, “eğer ben şiir söylemeye başlarsam gökten ve yerden söz yağmuru dökülür” demek suretiyle mübalğa sanatına yer vermektedir.

(VI, 179-182)

Jılcısınıñ bir şeti,

Yılkısının bir ucu

Almatınıñ özeninde,

Almatı’nın nehrinde,

Bir şeti Qara qıstaq

Diğer ucu Karakıstak,

Kästehtiñ kemerinde

Kastek’in sınırında:

Bu dördlükte Jambıl’ın kendi yurdunun yıldı sayısının çokluğunu anlatabilmek için mübalğa sanatına başvurduğunu görmekteyiz.

(VII, 893-896)

Aq naysanıñ başına

Ak mızrağın başına

Jeleti tuv bayladım.

Püsküllü bayrak bağladım.

Qaynağan qalıñ javıñdı

Kaynayan kalabalık düşmanı

Bir şıbıqpen aydadım.

Tek bir çubukla kovaladım.

Bu dördlüğün son iki mısrasında Jambıl “düşmanı tek bir çubukla” kovaladığını söyleyerek mübalağa sanatına yer vermektedir.

İstifham (*Erotema*): Cevap almak maksadıyla değil de düşünceyi daha tesirli bir biçimde ifade edebilmek amacıyla soru sorma.

(II, 12-13)

Aykümis, asıqpauğa şamam bar ma?

Aykümis, acele etmemeye çarem var mı,

Jasşılıq urındırdı talay jargâ...

Gençlik, çarptırmış pek çok yâre

Bu beyitte Jambıl acele etmemek gibi bir şansının olmadığını daha tesirli bir biçimde anlatabilmek için istifham sanatına başvurmaktadır.

(VI, 135-136)

Kelgen jerden söyleysin tuvra tistep,

Geldiğin yerden söylüyorsun doğrudan ısırıp

Qalayşa şayqaqtaysıñ tãñiri algır

Nasıl da böbürlenirsin, tanrı alasıca?

Bu beyitte Jambıl, Kulmambet’in kibrinin aşırılığını daha tesirli bir biçimde ifade edebilmek için istifham sanatına yer vermiştir.

(VI, 146-147)

Qulmambet sen jaqsı da men jaman ba?

Kulmambet sen iyi de ben kötü mü?

Aqında sen jüyrik te, men şaban ba?

Akınlarda sen hızlı da ben yavaş mı?

Bu beyitte Jambıl, Kulmambet’in iyi ve hızlı bir *akın* olmadığını, kendisinin de kötü ve yavaş bir *akın* olmadığını daha tesirli bir biçimde anlatabilmek için istifham sanatını kullanmıştır.

(VII, 494-495)

Nege munda keldiñ dep,

Niye buraya geldin, diye

Aqıyladıñ sen nege?

Bağırdın sen niye?

Bu beyitte Jambıl, Sarbas’a olan kızgınlığını daha tesirli bir biçimde anlatabilmek için istifham sanatına başvurmuştur.

(VIII, 185-187)

Solay ma, bala solay ma!

Öyle mi, bala, öyle mi,

Zığıırma Jambıldıñ

Öfkesini Jambıl’ın

Tiyseñ sağan oñay ma!

Getirmek senin için kolay mı?

Bu beyitte Jambıl rakibi olan Dosmagambet’in aslında kendisini öfkelenlendirmeyi hiç başaramayacağını daha tesirli bir biçimde anlatabilmek için istifham sanatına yer vermiştir.

Ses taklidi (Onomatopoeia):

(VII, 379)

Qur, qur, qur januvar

Kur, kur, kur canavar

Bu mısra da atı yakalamak için çıkartılan sesle ses taklidi yapılmıştır.

(VII, 384)

Qurayttadı Domalaq

Kurladı Domalak

Bu mısra da atı yakalamak için çıkartılan sesteki fiil türetilerek ses taklidi sanatı yapılmıştır.

(VI, 142-143)

Şüvu dese jüyrik ozar mınav qoldan,

“Deh” dese hızlı geçer bu aradan,

Demey kör, eski aruvak, alıp qoldan

Sakın bırakma, eski ervah, alıp elden

Bu mısradaki binek hayvanları yürütmek için kullanılan sesle ses taklidi yapılmıştır.

Zıtlasma (*Oxymoron*): Zıt anlamlı iki kelimenin aynı mısra içinde birbirine yakın olarak kullanılması.

(III, 46-47)

Alıs, jaqın bärin de
Saralağan erimsiñ

Uzak, yakın hepiniz
Seçkin birer erimsin.

Bu mısradaki Jambıl'ın zıt anlamlı *alıs* ve *jaqın* kelimelerini birbirine yakın kullanmak suretiyle zıtlasma oluşturmuştur.

(VII, 471)

Keyde emip, keyde embey

Gâh emip, gâh emmeyip

Bu mısradaki Jambıl zıt anlamlı *emip* ve *embey* kelimeleriyle zıtlasma oluşturmuştur.

(VIII, 553-554)

Ajrata bilmegen,
Adal men aram qandayın

Ayırmayı bilmemiş
Helal ile haramın hangisi

Bu mısradaki Jambıl zıt anlamlı *adal* 'helal' ve *aram* 'haram' kelimeleriyle zıtlasma yapılmıştır.

(VIII, 632)

Baydan kedey bölünip

Zenginden fakir bölünüp

Bu mısradaki Jambıl zıt anlamlı *bay* ve *kedey* kelimelerini birbirine yakın kullanmak suretiyle zıtlasma oluşturmuştur.

(IX, 277)

Aldı-artıñdı buamın

Önünü-ardını bağlarım

Bu mısırda Jambıl zıt anlamlı olan *aldı* ‘önü’ ve *artı* ‘arkası’ kelimelerini birbirine yakın kullanmak suretiyle zıtlasma oluşturmuştur.

(X, 373)

Käri demey, jas demey aytısatın

Yaşlı demeden, genç demeden atışan

Bu mısırda Jambıl zıt anlamlı olan *käri* ve *jas* kelimelerini birbirine yakın kullanmak suretiyle zıtlasma oluşturmuştur.

İkilem (*Paradox*): Bir bütün içerisinde zıt anlamlı iki kelimenin birbirinden uzak olarak kullanılması.

(VIII, 633-634)

Bayğa qara körinip

Zengine kara görünüp

Kedey aşuv etpesin

Fakir öfkelenmesin

Bu beyitte ilk mısranın başındaki *bay* ve ikinci mısranın başındaki *kedey* kelimeleriyle ikilem oluşturulmuştur.

(IX, 186-187)

Qaňgıp kelgen, aş-arıq,

Yersiz yurtsuz gelen, aç-arık,

Toynıp ketken ekensiñ

Artık doyuyor görünüyorsun

Bu beyitte ilk mısırda yer alan *aş* ve ikinci mısranın başındaki *toyn-* kelimeleriyle ikilem oluşturulmuştur.

(X, 363-364)

Jambıl sözün bastasa bastan aytar,

Jambıl sözünü başlasa baştan söyler,

Tüyip tügel soñına tastap aytar

Anlayıp tümünü sonuna bırakıp söyler

Bu beytin ilk mısrasında yer alan *bastan* ve ikinci mısradaki *soñına* kelimeleriyle ikilem oluşturulmuştur

Örtmece (*Euphemism*): Bir kavramın dolaylı olarak, anlamının iyileştirilerek anlatılması. Bu durumda metafor ve metonimiler kullanılarak iyileştirme de yapılabilmektedir.

(VII, 623)

Suvğa ketti sorlılar

Suya gitti zavallılar

Bu mısrada Jambıl *tunşıq*- ‘boğulmak’ yerine *suvğa ket*- ‘suya gitmek’ ifadesini kullanarak anlamı iyileştirdiğinden burada örtmecenin kullanılması söz konusudur.

(VII, 624)

Berdi qumğa deneni

Verdi kuma bedenini

Bu mısrada Jambıl öl- ‘ölmek’ kelimesinin yerine *berdi qumğa deneni* ‘verdi kuma bedenini’ ifadesini kullanarak anlamı iyileştirdiğinden burada örtmecenin kullanılması söz konusudur.

(VIII, 243-244)

Elime tiygen javlardıñ,

Yurduma dokunan düşmanların

Almaday bası şaşılğan

Elma gibi başı saçılmış

Bu mısrada Jambıl *bastarı qılışpen kesilgen* ‘başları kılıçla kesilmiş’ demek yerine *almaday bası şaşılğan* ‘elma gibi başı saçılmış’ diyerek anlamı iyileştirdiğinden burada örtmecenin kullanılması söz konusudur.

3.3.4.4 Kalıp Sözler

Aytılar sözlü kültür ortamında dilden dile dolaşarak yaşamlarını sürdürürler. Bundan dolayı bu sözlü edebiyat türünde halkın günlük hayatta kullandığı, akılda

kalması kolay kelimeler seçilir. Kalıp sözler *aytı*ların ezberlenmesini kolaylaştıran en önemli unsurlardan birisidir.

“Kalıp sözler diğer yandan hitap şekilleri, selamlaşmalar, yemek adabı, tanışmalar gibi farklı durumlarda davranışları, tepkileri izah etmek üzere cemiyet hayatı içerisinde kullanılması âdet haline gelmiş birtakım sözleri de kapsamaktadır. Yer yer dualar ve beddualar da kalıp sözler içinde yer alır”¹⁹⁸.

Bu türden sözler arasında III numaralı *aytı*da *oñ batañız berilsin* ‘Hayır duanız verilsin’ (III, 51), *men jönimdi aytayın* ‘ben halimi anlatayım’ (III, 54) ifadeleri yer almaktadır. *Men jönimdi aytayın* ifadesi aynı zamanda bir geçiş formeli oluşturmaktadır. Formel unsurlar giriş, gelişme, sonuç formelleri olmak üzere genel olarak 3 kısma ayrılır. Metinlerimizde de bu türden formel unsurlara rastlanmaktadır. *Äveli sälem bereyin* ‘Evella selam vereyim’ (III, 34) mısrası bir giriş formelidir. *Sizge javap bereyin* ‘Size cevap vereyim’ (IV, 21) mısrası bir geçiş formeli oluşturmaktadır. *Bärekelde üstine köp nur javsın* ‘Aferin sana, üstüne çok nur yağsın’ (X, 444) mısrası ise bir sonuç formelidir.

I numaralı *aytı*sında Bölek’in kızına duygularını anlatırken Jambıl *täñirimniñ is* ‘Tanrımın işi’ (I, 44) ifadesini kullanır.

II numaralı *aytı*sında Aykümis’in geleceği için endişe ederken Jambıl *bararsıñ bir jamanğa öziñ qor bop* ‘gidersin bir kötüye hor olup’ (II, 22) der. Aykümis ile vedalaşırken ise *amalım joq, qoş endeşe* ‘çarem yok, hoş öyleyse’ (II, 62) ifadelerini kullanır.

IV numaralı *aytı*sında Jambıl Sarı Akın’a verdiği cevapta *isiñiz oñğa jügirgen* ‘işiniz yolunda gitmiş’ (IV, 24) der.

Bunun gibi V numaralı *aytı*sında Mayköt akının Jambıl için söylediği hayır duasına cevaben *ävmiyin, batañızğa köterdim qol...* ‘Amin, hayır duanıza kaldırdım el’ (V, 51) der.

VI numaralı *aytı*sında ise Jambıl, Kulmambet’e verdiği cevapta beddua mahiyetindeki *tiliñ şalgır* ‘dilin kuruyasica’ (VI, 134), *täñiri algır* ‘Tanrı alasica’ (VI, 136), nasihat verirken *aruvaqqa urınba* ‘ervaha dokunma’ (VI, 212), eleştirirken de

¹⁹⁸ Erdem, M., *Dede Korkut Türkmenistan Varyantları*, Doktora tezi, Ankara, 1998, s.341.

bayğus-av ‘ah, zavallı’ (VI, 469), *esiñ joq* ‘aklın yok’ (VI, 470) gibi ifadeler kullanmıştır.

VII numaralı *aytı*sında Sarbas’ın yurdunun zenginlerini övmesine kızan Jambıl o zenginlerden *qolınan boq kelmegen* ‘elinden hiçbir şey gelmeyen’ (VII, 749) diye söz eder. Aynı *aytı*sta Sarbas’ı eleştirirken Jambıl *qudaydıñ urğanı ekensiñ* ‘Hüda’nın çarptığı imişsin’ (VII, 927), *quday urğan* ‘Hüda çarpmış’ (VII, 937), *uyalatın betiñ joq* ‘utanacak yüzün yok’ (VII, 1030), *uyalatın tüsiñ joq* ‘utanacak rengin yok’ (VII, 1041) ifadelerini kullanmıştır.

VIII numaralı *aytı*sında yine beddua mahiyetinde kullanılan “*anturğan*” (ant çarpmışasica) (VIII, 248) kelimesi görülür. Dosmagambet’e halkı kandırdığı ve zenginlerden yana olduğu için kızan Jambıl ona “*quv tañday*” (boş damaklı) (VIII, 258), “*tarta söyle tiliñdi*” (Tartarak söyle dilini) (VIII, 293), “*halıqtıñ közin boyadıñ*” (Halkın gözünü boyadın) (VIII, 567), “*kedeyge janı aşımay*” (Fakire acımadan) (VIII, 639), “*qılmısıñ ülken başıñnan*” (Suçun büyük başından) (VIII, 694) der. Dosmagambet’e kendisinin hep halktan yana olduğunu anlatırken Jambıl “*sol üşin bağım söngen joq*” (Bunun için bahtım sönmedi) (VIII, 292) ifadesini kullanmaktadır. Aynı *aytı*sta Jambıl yurdu düşmana karşı korumadıkları için Dosmagambet’i ve Dosmagambet’in savunduğu zenginleri suçlarken düşmandan “*qanı qara zalım*” (Kanı kara zalimi) (VIII, 578), “*qanı qara sumıray*” (Kanı kara alçak) (VIII, 600) diye bahseder. Yurdunu savunmayan erkekleri “*joqtamay namıs, arıñdi*” (Korumadan namusunu arını) (VIII, 597) sözleriyle eleştirerek onlara karşı “*aramtamaq quzgındar*” (Haram yiyen kuzgunlar) (VIII, 96) ifadesini kullanmaktadır.

IX numaralı *aytı*sında yurdunun kahramanlarını övmek yerine zenginlerini, beylerini öven Şaşubay’a Jambıl “*Bagıp söyle avzıñdi*” (Güdüp söyle ağzını) (IX, 293) der.

X numaralı *aytı*sında Jambıl güzel *aytı*sından dolayı Nurıla’yı överken “*söziñnen sorğalağan tamadı altın*” (Sözünden dökülen damlıyor altın) (X, 437) der. Vedalaşırken ise Jambıl Nurıla’ya “*aman bol jolıqqanşa*” (esen kal görüşünceye dek) (X, 443) diyerek *akınlar* için çok önemli olan şu duayı söyler “*bärekelde üstine köp nur javsın*” (Aferin sana, üstüne çok nur yağsın) (X, 444).

3.3.5 Tematik Şekillendirme

Parry ve Lord'a göre tema geleneksel bir şiirin formel ifade tarzında anlatmada düzenli bir şekilde kullanılan bir fikir grubudur. Alman bilim adamları bu terimi daha basit bir hâle getirerek "tip sahnesi" veya "anlatı kalıbı" olarak adlandırmaktadır¹⁹⁹. Diğer yandan kalıp ifadeler/sözler içinde yer alan formel unsurlar da tematik şekillendirmeye yardımcı olmaktadır.

Aytlarlarda tematik şekillenmenin üst düzeyde olduğu *anlatı kalıpları* daha çok *aytların* içinde bir efsane veya bir halk kahramanı anlatıldığında ya da bir *akın* tanıtıldığında ortaya çıkmaktadır.

Jambıl, ilk defa karşılaştığı Baktıbay (III) *akın* ile atışırken kendisini şu şekilde tanıtmaktadır:

(III, 55-67)

*Şapıraştı elinde,
Qara-Qastek qonısım,
Maytöbeniñ törinde.
Öleñmenen şırqadım
Alatavdıñ beline.
Tastap kettim bir sarın
Qırğız, Qazaq eline.
Qazday qalqıp erinbey
Öleñ terdim jasımnan,
Mayköt aqın, Qulmambet
Orın berdi qasınan.
Maylı qoja, Qulınşaq
Pirim edi bas urğan.*

*Şapıraştı memleketinde
Kara-Kastek yurdum
Maytöbe'nin başköşesinde
Şiir ile çığırdım
Alatav'ın beline.
Bırakıp gittim bir ezgi
Kırğız, Kazak yurduna.
Kaz gibi uçup erinmeden.
Şiir söyledim gençliğimden.
Mayköt akın, Kulmambet
Orun verdi yanlarından.
Maylı hoca, Kullınşak
Pirim idi başvuran*

Mayköt (V) ile *aytlarında* Jambıl ilk defa karşılaştığı Mayköt *akına* onu nasıl bir *akın* olarak tanıdığını şu şekilde anlatmaktadır:

¹⁹⁹ Reichl, K., Türk Boylarının Destanları, Çev.: M.Ekici, Ankara, 2002, s.221.

(V, 21-24)

*Siz be edi – akın ağa Mayköt degen,
Bir sözi bir sözinen kayta ötpegen.
Sañkıldap sarayıñnan öleñ şıksa,
İymenip özge akındar bäypektegen*

Siz miydiniz *akın* ağa Mayköt denilen,
Bir sözü iki kere tekrarlamayan.
Gönül sarayından şiirler aktığında
Diğer ozanlarca baş eğilip hürmet edilen

Jambıl, Sarbas (VII) ile *aytısında* anlattığı efsanenin kahramanı Domalak'ın huysuz bir aygırı nasıl uysallaştırdığını şu şekilde anlatılmaktadır:

(VII,379-387)

*Qur, qur, qur januvar!
Qutıñ mende januvar,
Beri kelşi bizge dep,
Küderiñdi üzbe dep,
Qazıgıñ qaldı mende dep,
Qurayttadı Domalaq.
Aygır sonda keledi,
Omıravın iyiskep,
Aldı aygırdı jügendep*

Kur, kur, kur januvar
Bereketin bende januvar,
Beri gelsene bize, diye
Ümidini yitirme, diye,
Kazıgın kaldı bende, diye
Yılkıyı çağırdı Domalak.
Aygır o zaman gelir,
Göğsünü okşayıp
Aldı aygırı eğerleyip

Domalak'ın doğum yaptığı sahnenin anlatımı ise Jambıl tarafından şu şekilde yapılmıştır:

(VII, 453-464)

*Domalaq sonda tolğattı,
Sırıq, baqan ornattı,
Bebevletip ananı
Bala keldi dünyeye.
Quvandı ana masayrap,
Qolına alıp balanı
Bar denesin qaradı:*

Domalak'ın o an sancısı başladı,
Sırık, ağaç kurdurdu,
Acı çektirerek anaya
Bala geldi dünyaya
Sevindi ana memnun olup,
Eline alıp balayı
Bütün vücuduna baktı:

*Erkek bala tuvıptı.
Biraq bası jaralı –
Ana boldı nazalı.
Sar bāybişe qılğanın
Sonda aqılmen tabadı*

Erkek bala doğmuş.
Fakat başı yaralı-
Ana oldu kaygılı.
Sarı baybişenin yaptığı
O anda akıl eder

Jambıl, Sarbas (VII) ile *aytı*sında kahramanın savaşa hazırlandığı, yola çıktığı ve savaştığı sahneyi şu şekilde anlatmaktadır:

(VII, 730-739)

*Aşuvı kep batırdıñ
Davısı şığıp aqırdı,
Joldastarın şaqırdı.
Qasına üş jüz qol ertip.
Aq tuyaqqa minedi,
On mıñ qolğa tiyedi.
Üş kün, üş tün soğısıp,
Javdı şöptey japırdı,
Qırıp-joyıp: qalğanın
El şetinen qaşırdı.*

Öfkesi gelip bahadırın
Yüksek sesle bağırdı,
Dostlarını çağırdı.
Yanına üç yüz asker alıp,
Ak toynağa biner,
On bin askere doğru gider
Üç gün, üç gece savaşıp,
Düşmanı ot gibi ezdi,
Öldürüp yok edip: geri kalanını
Memleket dışına kaçırdı.

Jambıl, Kazak Türklerinin her taraftan saldırıya maruz kalarak geçirdiği zor günleri şu şekilde anlatılmaktadır:

(VII, 792-810)

*Jetisuvda qazaqtıñ
Körgeñ küni kem edi.
Jan-jağınan künde jav.
Elge tınıştıq bermedi.
Bir jağınan - qalmaqtıñ
Urıları taladı.
Bir jağınan - qırğızdıñ*

Jetisu'da Kazak'ın
Geçirdiği günler zor idi.
Dört taraftan her gün düşman
Halka huzur vermedi.
Bir taraftan- Kalmık'ın
Hırsızları talan etti.
Bir taraftan Kırgız'ın

*Orman hânı oyqastap,
 Künde mazanı aladı.
 Üşinşi jaqtan – Qoqannıñ
 Begiler begi qoqandap,
 Äskerimen topırlap
 Avır salmaq saladı.
 Künde tonav, şabıstan
 El tıytığı qurıdı.
 Mal men jannan tüñildi.
 Jer men suvdan quvıldı.
 El basına kün tuvdı,
 Qatın, bala, jas, kâri
 Beti jaspen juvıldı.*

Orman hanı hoplayıp zıplayıp
 Her gün huzur kaçırdı.
 Üçüncü taraftan – Hokand'ın
 Beyler beyi kabadayılık edip,
 Askeriyle üşüşüp
 Çok fazla zorladı
 Her gün yağmadan, saldırıdan
 Halkın sabrı tükendi.
 Mal ve candan umudunu kesti.
 Yer ve sudan kovuldu.
 Elin başına güneş doğdu,
 Kadın, çocuk, genç, yaşlının
 Yüzü yaşla yıkandı.

Dosmagambet (VIII) ile *aytısında* Jambıl kendisini tanıtırken nasıl bir *akın* olduğunu, kimlerle atıştığını, başarısının sırrını şu mısralarla anlatmaktadır:

(VIII, 274-292)

*Arba ötkeldiñ tübinde,
 Bir kün, bir tüñ şayqasıp,
 Önerin äbden bayqasıp,
 Qulmambet te jeñgen joq,
 Jeñbek turmaq Qulmambet,
 Nısanağa kelgende,
 Qara kerey tübekte,
 Jalayırda Qarqabat,
 Bu da aytısıp körgeñ joq.
 Jambıl, Jambıl bolğalı,
 Jambıl atqa qongalı,
 Jeñilip namıs bergen joq.
 Köpşilikke bet burıp,
 Azğıruvşı adamğa,*

Araba geçidinin dibinde
 Bir gün, bir gece mücadele edip
 Hünerini iyice yarıştırp
 Kulmambet de beni yenemedi.
 Yenecek gibi duruyordu Kulmambet
 Nişan aldığında.
 Kalabalık Kerey'in olduğu Tübek'te
 Jalayır'da Karkabat
 Bunlar da benimle atışamadı.
 Jambıl Jambıl olalı
 Jambıl ata konalı
 Yenilip de namus vermedi
 Çoğunluğa yüz çevirip
 Kışkırtan insana

<i>Qaraspaytın qabanğa,</i>	Yardım etmeyen vicdansıza
<i>Ejelden Jambıl köngen joq.</i>	Ezelden beri Jambıl uymadı.
<i>Eñbegim siñip elime,</i>	Emeğim geçip halkıma
<i>El işinde erime,</i>	Halk içinde erime
<i>Sol üşin bağım söngen joq</i>	Bunun için bahtım sönmedi

Burada tematik şekillendirmenin *akının aytıs* icra olayının bir parçası olduğunu belirtmek gerekir.

3.3.6 Söyleyiş Tekniği

Aytıslar manzum olurlar. Söyleyiş daha çok teklik I. şahıs emir-istek kipiyle veya I. şahıs yakın geçmiş zamanla yapılır. Örneğin Sarbas *akın*, Dulat boyunun adından konuşarak özellikle Kaskarav beylerini överken, Jambıl boyundan “ben” diye bahseder. O, “Şapıraştının bir ulımın” diyerek bütün toplumun temsilcisi olduğunu vurgular. “Men-Şapıraştı, Şapıraştı-Men” (Ben Şapıraştıyım, Şapıraştı da ben!) der.

Aytıs içinde bir kahramandan veya üçüncü şahıslardan söz ederken genelde teklik 3. şahıs geçmiş zamanın rivayeti kullanılır.

Jambıl’ın *aytıslarının* söyleyiş tekniği oldukça ileri, dili akıcı ve en önemlisi olaylar kadar duyguları yansıtmayı başarmaktadır. Çünkü Jambıl sadece söylemekle yetinmemiştir, uygun kelime, uygun melodi, uygun üslup seçerek dinletmeyi de başarmıştır. Zaten Jambıl’ın eserlerinin gerçek vasfını açıkça ortaya koyan en önemli özelliklerden biri de onların toplumsal çıplaklığıyla anlatımdaki derinliğidir. O, önemsiz gibi görünen ama toplumun gelişmesine, mutlu olmasına engel olan her tür olayı *aytıslarına* konu etmiştir ve böylece halkın göremediklerini, anlayamadıklarını, sezemediklerini görmeye, anlamaya, sezmeye yardımcı olmuştur.

Jambıl’ın *aytıslar* sanatında ortaya koyduğu başarının en önemli sırrı onun her *aytısa* ve her *aytısta* anlattığı konuya, dinleyicide uyandırmak istediği tesire, vermek istediği mesaja uygun müzik seçmesinde gizlidir. Jambıl, *aytıslarını* çeşitli besteler eşliğinde söylemiştir. Bu besteleri de kendi yazmıştır. Onun yirmiden fazla bestesi vardır. Onun halk arasında yaşayan bazı bestelerinin adları şu şekildedir: *İngaytök, Surmergen, Başşılбай-Küyşılбай, Uran*. Bazı *aytıslarını* Jambıl, *Uğayım, Jıyırma Bes,*

Toqsan Bes adlı halk şarkılarının melodisi eşliğinde söylemiştir²⁰⁰. Jambıl Jabayev çok iyi bir kopuzcu ve dombıracıdır. İlk öğrendiği enstrüman kopuz olmasına rağmen *aytıs*larında dombırayı tercih etmiştir. Jambıl *aytıs* esnasında söylediği sözlerin anlamını dombıranın çıkardığı sesle kuvvetlendirip daha tesirli bir hale getirmiştir. Savaş sahnesini anlatırken dombıranın tellerine daha hızlı vurmuş, sesini yükseltmiş, *aytıs*ını müziğe uygun olarak hızlı söylemiştir, halka mesaj, öğüt verirken ise sözlerinin halk tarafından anlaşılması için daha yavaş söylemiş, dombırasını da buna uygun olarak çalmıştır.

Jambıl, şiirlerini de müzik eşliğinde söylemiştir. Bundan dolayı onun usta bir *akın* olmanın yanı sıra çok iyi bir besteci olduğunu söylemek mümkündür. Ancak maalesef besteleri henüz derlenmemiş, onlarla ilgili hacimli bir çalışma yapılmamıştır²⁰¹.

²⁰⁰ Amandıkov, Ya., Jambıl Öner Ėleminde, Almatı, 1998, s.39-41.

²⁰¹ Amandıkov, Ya., age., s. 24-51.

IV. BÖLÜM

Aytısaların Metni ve Çevirisi

I

BÖLEKTİŇ QIZINIŇ JAMBILMEN QAĞISUVI

BÖLEK'İN KIZININ JAMBIL İLE ATIŞMASI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1870

Aytısın gerçekteştiği yer: Jalayır boyunun konakladığı yerden evine dönerken yolda bir göçle karşılaştığı esnada

Altınemel dağları yakınlarında

Derleyen: Ğali Ormanov (1907'de doğmuş, 1938-1945 yılları arasında Jambıl'ın edebi katipliğini yapmış)

Derlenen kişi: Jambıl Jabayev

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: - 1938-1945 yılları arasında

Atıştığı kişi: Balgalı uruğundan Bölek'in kızı

Konu: Zengin fakir ayırımı kınanmakta halkın büyümesi ve gelişmesi için aynı halkın farklı obaları arasında kız

alıp vermenin atalardan gelen bir gelenek olduğu vurgulanmaktadır

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı, 1946, s. 45-46

1	Qız:	Kız:
2	Kök şolaqpen tepektep,	Gök rengi atı topuklayıp,
3	Tor şolaqtı jetektep,	Kahve rengi atı yedeğine alıp
4	Janay berme köşimdi,	Yaklaşıp durma göçüme
5	Tüyelerim şoşıydı.	Develerim ürküyor.
6	Jambıl:	Jambıl:
7	Äsem basqan qula atın,	Çok güzel sarı atın,
8	Öziñdi de unattım.	Seni de beğendim.
9	Jaqındaǵım keledi	Yaklaşmak istiyorum
10	Jaqsı körgeñ juratım.	Benim sevgili hısmım.
11	Qız:	Kız:
12	Qaşan quda bolıp eñ Balǵalımen?	Ne zaman dünür oldun Balgalı ile,
13	Kün ötkizgeñ türiñ bar sandalumen...	Günüñü geçirmiş gibisin aylak aylak...
14	Balǵalınıñ batası buyırmaydı,	Balgalı'nın hayır duası sana nasip olmaz
15	Qol qusırıp kelseñ de mal, janiñmen.	Kul gibi gelsen de malınla, camınla.

16 Jambıl:
 17 Qarğa tamır el edik qaşannan-aq,
 18 Jekjatımen el ösip jasañdamaq,
 19 El arvağın sıylamas eser qızdar
 20 Jeñil söylep orınsız şoşandamaq.

21 Jolauşıláp kelemın, özim jüdep,
 22 Kiyim tozğan, sänim joq, jolğa tünep.
 23 Jılı körip jüziñdi jaqındap em,
 24 Qomıtsınıp söylediñ üdep-üdep...

25 Qız:
 26 Jolauşı adam, bilemin, jüdep keler,
 27 Eru elden birdeñe tilep keler.
 28 Köş qasınan qalmaysıñ qocanjarlap,
 29 Aulaq jürseñ, jarqınım, kim ökpeler!

30 Jambıl:
 31 Onıñ ras, jolauşı jüdep keler,
 32 Jüdesem de men emes qız ötkerer.
 33 Kök şolaqpen köşinde bir jürmesem,
 34 Balğalıda Bölektiñ qızı ökpeler...

35 Qız:
 36 Qulaq qasqa – bäsirem köşke mingen,
 37 Qulaq jımsa atıñdı seskendirgen.
 38 Qapelimde qalarsıñ külki bolıp,
 39 Ketsen deymın jarqınım köş şeninen.

40 Jambıl:
 41 Ne qılsañ da ketpeymın men qasıñnan,
 42 Süykimdi bop barasıñ alğaşqıdan.
 43 At tistese atımdı quanamın,
 44 Täñirimniñ isi dep jarmastırğan...

Jambıl:
 Yakın birer oba idik ne zamandır
 Dünürlerle yurt büyüyüp gelişir
 Halk ervahına saygı duymaz düşüncesiz kızlar,
 Hafif konuşup yersiz davranır.

Yoldan geliyorum bitkin bir halde,
 Giyim eskimiş, halim yok yolda gecelemeden.
 Sıcak görüp yüzünü yaklaştımtım
 Küçümseyip konuştun abartarak.

Kız:
 Yolcu kimse, bilirim ben, bitkin gelir,
 Göç eden ilden birşeyler dileyip gelir.
 Göçün yanından gitmiyorsun yapışıp
 Uzak dursan, ışığım, kim öfkeler!

Jambıl:
 Haklısın, yolcu kimse bitkin gelir,
 Bitkin olsam da bir kızdı vazgeçmem
 Gök rengi atımla göçünle birlikte gitmesem,
 Balğalı'da Bölek'in kızı öfkeler.

Kız:
 Göçmek için alnı beyaz ata bindim
 Kulak sallasa atımı ürküten.
 Sonunda kalırsın alay olup
 Gitsen diyorum, canım, göç civarından.

Jambıl:
 Ne yapsan da gitmem ben yanından
 Gitgide sevimli oluyorsun.
 At dişlese atımı sevinirim
 Tanrı'nın işi diye saldırtan.

II

JAMBILDIŇ AYKÜMİSPEN AYTISI

JAMBIL'IN AYKÜMİS İLE ATIŞMASI

Aytısın gerçekteleştiği yıl: 1872

Aytısın gerçekteleştiği yer: Aktastı yaylasında bulunan Mırzabek obasında bir düğün esnasında

Derleyen: Ğali Ormanov (1938-1945 yılları arasında Jambıl'ın edebi katipliğini yapmış)

Derlenen kişi: Jambıl Jabayev

Derlendiği yıl: -1938-1945 yılları arasında

Derlendiği yer:-

Atıştığı kişi: Aykümis: akın

Konu: Birbirine kavuşamayan, onun acısını çeken, birilerinin hep araya girip zorla ayırdığı sevgililerin talihsizliklerinden söz etmektedir.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıgarmalarınıñ Toluq Jiynağı, 1946, s. 39-41.

1 Jambıl:	Jambıl:
2 Ädeyi at terletip keldim toyğa,	Özellikle at terletip geldim toya,
3 Aykümis, äveldeden-aq boldıñ oyda.	Aykümis, evvelde de vardın aklımda.
4 Äviri basılmağan albirt edim,	Arzusu dinmeyen, coşkulu birisiydim
5 Asıǵıs aytqanıma kinä qoyma!	Aceleyle konuştuğum için kusura bakma.
6 Aykümis:	Aykümis:
7 Aptıǵıp ä degennen amandaspay,	Halhatır sormadan aceleyle başladın
8 Ädepti üyrenbepsin, Jambıl, jastay.	Edebi öğrenmemisin çocukluğunda.
9 Asılğa arıdaǵı qol jetpey me,	Aslolana arştaki el erişmez mi,
10 Aqılmen qımıldasan aspay saspay?..	Akıllıca hareket etsen, aşmayıp şaşmadan?
11 Jambıl:	Jambıl:
12 Aykümis, asıqpauğa şamam bar ma?	Aykümis, acele etmemeye çare var mı,
13 Jasılıq urındırdı talay jargä...	Gençlik çarptırdı pek çok yâre.
14 Sen üşin jatsam tursam armanım köp,	Senin için yatsam, dursam, hayalim çok,
15 Jem bolıp kete me dep jamandarğa.	Yem olup gider mi diye bir kötüye.
16 Aykümis:	Aykümis:

17 Bile me pende şirkin öz kemisin,
 18 El kezip eser minez sen de jürsiñ...
 19 Jaralğan jat jurttıqqa urğamız,
 20 Jarqınım, ökinbeşi sen men üşin!

21 Jambıl:
 22 Bararsıñ bir jamanğa öziñ qor bop,
 23 Otırsıñ qarqaraday äzir zor bop.
 24 Közine kök şıbındı üymeleter,
 25 Körgeñiñöle- ölgeñse ilgi sor bop.

26 Aykümis:
 27 Jambıl-au, kübinesiñ nege sonşa?
 28 Qutqarıp qız bitkendi qalğan janşa...
 29 Qoldağı qarşığañnan nege ayrıldıñ
 30 Tutqası dünyeniñ sende bolsa?!

31 Jambıl:
 32 Jalğannıñ sorlısı eken qız ben jigit,
 33 Jürmegen birge oynap, birge külip!
 34 Arını basılmağan arsız köñil,
 35 Tağı da etip otır sizden ümit.

36 Aykümis:
 37 Jigitke körinedi ümit jeñsik,
 38 Jarımas ol minezge köñil könşip?
 39 Jarqınım, odan qayta qoqlañdı aytşı,
 40 Är neni tere bermey, qur bilgensip!..

41 Jambıl:
 42 Tüyme emes, toğız emes tilegenim,
 43 Jubatpas köñiliñdi qur öleñim.
 44 Bolmasañ sözge qaşaq, işke tosañ,
 45 Sırımı ayttırmay-aq biler ediñ...

46 Aykümis:

İnsan kendi eksikliğini bilir mi ya,
 Yurt dolaşıp, çılgın olan sen de gezersin.
 Yaratılan bir yabancı için kadınız işte,
 Canım, sen kaygılanma benim için.

Jambıl:
 Gidersin bir kötüye hor olup,
 Şimdi oturuyorsun karkara gibi olup.
 Gözüne pis sinekleri üşüştürüp
 Göreceksin, ölene kadar hayatın zindan olur.

Aykümis:
 Ah, Jambıl niye bu kadar yersiz övünürsün?
 Sanki bütün kızları kurtarmış gibisin.
 Elindeki kırlangıçtan niçin ayrıldın,
 Madem dünyanın kulpu sendeydi?!

Jambıl:
 Kaderin zavallısıymış, kızla yiğit
 Gezmemişler beraber oynayıp, beraber gülüp!
 Coşkusu basılmamış arsız gönül,
 Hala da sizden bekliyor bir ümit.

Aykümis:
 Yiğit için ümit geçici bir şeydir,
 Yeterli gelmez o karaktere konan gönül.
 Işığım, en iyisi isteğini söyle?
 Her şeyi toplamadan boşuna bilgiçlik taslayıp.

Jambıl:
 Düğme değil, dokuz değil dilediğim
 Teselli etmeyecektir gönlünü sade şiirim.
 Olmazsan söze kaçak, içe sağır,
 Sırımı söyledirmeden bilir idin...

Aykümis:

47 Jambıl-au, jan ekensiñ sözge sarañ,
 48 Jaqpadı qay minezim bugün sağan?
 49 Ditiñdi biltelemey, bildire aytsı,
 50 Salasıñ qanday qolqa tegi mağan?

51 Jambıl:
 52 Aulım jaylap otır Kökseñgirdi,
 53 Köz süzip sizdiñ jaqqa eñsem qurdı.
 54 Qolıma bir ustatsañ tüsinersıñ,
 55 Tompayğan tösiñdegi örtengirdi.

56 Aykümis:
 57 Jambıl-av, ustatpaymın, kinä qoyma,
 58 Keteyin qayıp ardan mına toyda.
 59 Jaqsı söz jan semirter degen bar goy,
 60 Ädepti minezderiñ jürsin oyda...

61 Jambıl:
 62 Aykümis, amalım joq, qoş endeşe.
 63 Ketelik sır bildirmey jat pendeşe...
 64 Atıñdı, aq jüziñdi umıtpaspın,
 65 Keudemnen qaşan meniñ ot söngenşe...

Ah Jambıl, can imişsin söze pinti,
 Yaranmıyor hangi huyum bugün sana?
 Düşünceni gizlemeden, açık söyle,
 Bulunuyorsun hangi ricada esasen bana?

Jambıl:
 Obam mesken tutmuş Köksengir'i,
 Göz süzüp sizin tarafa, ensem kurudu.
 Elimle dokundurtsan anlarsın
 Tombul göğsündeki ateşe.

Aykümis:
 Ah Jambıl, dokundurtmam, kusura bakma,
 Giderim nasıl ardan ben bu toyda
 Güzel söz can semirtir demişler ya,
 Edepli huyların olsun aklımda.

Jambıl:
 Aykümis, çarem yok, hoş öyleyse,
 Gidelim sır vermeden yad kimselere.
 Adını, ak yüzünü unutmam,
 Göğsümdeki ateş sönene dek.

III

JAMBILDİŇ BAQTIBAY AQINMEN TANISUVI

JAMBIL'IN BAKTIBAY AKIN İLE TANIŞMASI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1873

Aytısın gerçekteştiği yer: Jalayır boyuna ait obaları dolaşırken Jalayır uruğu beylerinden Kojakan'ın evinde

Derleyen: Ğali Ormanov

Derlenen kişi: Jambıl Jabayev

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: - 1938-1945 yılları arasında

Atıştığı kişi: Baktıbay Jolbarsulı (1835-1916): halk akını, uruğu: Jalayır .

Konu: Aytıs, tecrübeli akın ile genç akının tanışması niteliğindedir

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı, 1946, s. 42-44

1	Baqtıbay:	Baktıbay:
2	Bizdiñ avıl Qaratal	Bizim oba Karatal,
3	Şañıraqtıñ boyında.	Şanırak'ın boyunda.
4	Men üyimnen şıqqanda	Ben evden çıktığımda
5	Sen bar ediñ oyımda.	Sen var idin aklımda.
6	Öziñ qanday, men qanday,	Sen nasılsın, ben nasıl,
7	Jalınım az boyımda;	Alevim az bedenimde;
8	Köne tartqan şaǵım bar,	Eskiye gören çaǵım var
9	Köziñdi sal, payımda.	Bana dikkatli bir bak.
10	Qoyşını quday atarda	Koyun çobanını Hüda çarparken
11	Şopanga tiyer tayaǵı,	Çobana değer dayaǵı.
12	Qırsav tartqan kisimin,	Ben yaşlı bir insanım
13	Men öleñniñ sayaǵı.	Ben şiirin yalnızı.
14	Küy men sözdi aǵıtqan,	Beste ile sözü akıtan
15	Qayratım joq bayaǵı.	Kuvvetim yok eskisi gibi.
16	Ol künimde izdevşem	O günlerde arardım
17	Toyatımdı alıstan.	Nasibimi uzaktan.
18	On bir aqın Naymanda	On bir ozan Nayman'da
19	Birinin atı arıstan.	Birinin adı Arıstan.

20 Arıstanmen men edim
 21 Küni-tüni alısқан.
 22 Alısқан soñ jaray ma,
 23 Qatarıñnan qalısqan?
 24 Sol bir ulı dübirde
 25 Tanbap edim şabıstan.
 26 Kön sıyaqtı kârimiz,
 27 Endi ayağı şalısqan...
 28 Bir söyleyin dep keldim
 29 Estip seni dabıstan.
 30 Qojaqanmñ üyinde,
 31 Aqın Jambıl öziñmen,
 32 Közim osı tabısqan...

33 Jambıl:
 34 Äveli sälem bereyin,
 35 Jasıñız ülken ağa dep,
 36 Öleñ-sözge jeleyin
 37 Turğanımda şama kep.
 38 Boyda qayrat barında,
 39 Oydan öleñ tögilsin.
 40 Sıylasuvdı körgende
 41 Jurt köñili egilsin.
 42 Maykemenen aytıp
 43 Mälim bolğan öziñsiñ.
 44 Abaq, Taraq arasın
 45 Aralağan serimsiñ;
 46 Alıs, jaqın bärin de
 47 Saralağan erimsiñ.
 48 Aldıñızda söyleyin
 49 Öleñ boyı körinsin.
 50 Eger sözim unasa
 51 Oñ batañız berilsin
 52 Unamasa öleñim:
 53 Onda menen jerirsiñ.
 54 Men jönimdi aytayın:

Arıstan'la ben idim
 Gece gündüz uğraşan.
 Uğraşmak neye yarar
 Akrandan geri kaldıktan sonra.
 O ulu bir şenlikte
 Seçmiş idim koşmayı
 Tabaklanmış deri gibi yaşlıyız
 Artık ayağı yalpalayan
 Bir söyleyeyim, diye geldim
 İşitip senin namından.
 Kojakan'ın evinde,
 Akın Jambıl seninle
 Kismetmiş karşılaşmak.

Jambıl:
 Evella selam vereyim
 Yaşınız büyük ağa diye.
 Şiir sözüne koşayım
 Hazır kuvvetim yerindeyken.
 Bedende güç var iken
 Aklımdan şiir dökülsün
 Karşılıklı saygıyı görünce
 Halkın gönlü şad olsun.
 Maykem'le atışıp
 Ün kazanan sensin.
 Abak, Tarak arasında
 Gezen bir akınımsın
 Uzak, yakın hepiniz
 Seçkin birer erimsin.
 Önünüzde söyleyeyim
 Şiirin boyu görünsün.
 Eger sözüm hoşunuza gitse
 Hayır duamız verilsin.
 Şiirim hoşunuza gitmezse
 O zaman beni yerersin
 Ben halimi anlatayım;

55 Şapıraştı elinde,
 56 Qara-Qastek qonısım,
 57 Maytöbeniñ törinde.
 58 Öleñmenen şırqadım
 59 Alatavdıñ beline.
 60 Tastap kettim bir sarın
 61 Qırğız, Qazaq eline.
 62 Qazday qalqıp erinbey
 63 Öleñ terdim jasımnan,
 64 Mayköt aqın, Qulmambet
 65 Orın berdi qasınan.
 66 Maylı qoja, Qulınşaq
 67 Pirim edi bas urğan.
 68 Aytqandarı nusqa urğan.
 69 Söz jaralğan asıldan!
 70 Aytar sözim qısqa edi.
 71 Toqtatayın osığan.

Şapıraştı memleketinde
 Kara-Kastek yurdum
 Maytöbe'nin başköşesinde.
 Şiir ile çığırdım
 Alatav'ın beline.
 Bırakıp gittim bir ezgi
 Kırgız, Kazak yurduna.
 Kaz gibi uçup erinmeden.
 Şiir söyledim gençliğimden.
 Mayköt akın, Kulmambet
 Orun verdi yanlarından.
 Maylıhoca, Kullınşak
 Pirim idi başvuran.
 Söyledikleri örnek idi,
 Söz yaratılmış cevherden!
 Söyleyecek sözüm kısaydı
 Artık bana müsaade.

IV

SARI AKINMEN KAĞISUV

SARI AKIN İLE ATIŞMA

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1875

Aytısın gerçekteştiği yer: Şapıraştı uruğundan Sarıbay'ın evinde

Derleyen: Ğali Ormanov

Derlenen kişi: Jambıl

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: - 1938-1945 yılları arasında

Atıştığı kişi: Sarı Akın: Ulu Jüz'ün Sarı Üysin uruğundan söze usta bir akındır.

Konu: Jambıl Sarı'yı daha önceleri Jambıl'ın ustası olan Süyinbay akına yenildiğini de hatırlatmak suretiyle susturur.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıgarmalarının Tolıq Jiynağı, 1946, s. 47-48

1	Sarı:	Sarı:
2	Uva, şıraktar, men edim	Ey, canlarım, ben idim
3	Sarı Üysinniñ Sarısı.	Sarı Üysin'in Sarı'sı.
4	Sarıbaydı sıylağan	Sarıbay'ı sayarmış
5	Ekeydiñ jas, kārısı.	Ekey'in genci, yaşlısı.
6	Jolı bolar jigittiñ	Yolu açık olan yiğidin
7	Oñğa barar bar isi.	Yolunda gider her işi.
8	Tübi jaman derttin	Aslı kötü bir derde
9	Em bolmaydı dārısı.	Em olmaz ilacı.
10	Uva, Sarıbay ayıp ber	Ey, Sarıbay, anlatıver
11	Osı sözdiñ ne bolmak	Bu sözün ne oluyor
12	Oylağanğa: mänisi?	Düşünene anlamı?
13	Azdan soñ:	Bir süre sonra:
14	Ekeydegi Sarıbay,	Ekey'deki Sarıbay,
15	Koyğa koraş, oyğa bay!	Koyuna fakir, söze zengin!
16	Älgi sözdiñ mänisin	Bu sözün anlamını
17	Otırmısıñ oylamay?	Oturuyor musun düşünmeden?
18	Jambıl:	Jambıl:
19	Sarekemdi sastırıp	Sarekem'i şaşırtıp

20 Süyekemnen süringen,-
 21 Sizge javap bereyin
 22 Jaktırsañız, bugün men:
 23 Akındardı jeñgende
 24 İsiñiz oñğa jügirgen.
 25 Süyekemdi körgende,
 26 Jüregiñiz tüñilgen.
 27 Sonıñ emin tabalmay,
 28 Oy alıska üñilgen.
 29 Jeñilgendi namıs kıp
 30 Aş beliniz бүгілген;
 31 Süyekem jok bul jerde
 32 Däri berer tilinen.
 33 Sol emes pe şeşuvi,
 34 Öziñizge-ak jüginem.

Süyekem'den sürünen,
 Size cevap vereyim
 Beğenirseniz, bugün ben:
 Akınları yendiğinde
 İşiniz yolunda gitmiş.
 Süyekem'i gördüğünde
 Yüreğiniz kararmış.
 Onun emini bulamayıp
 Düşünce uzağa göz dikmiş,
 Yenilmeyi utanç bilip
 Aç beliniz бүкүlmüş;
 Süyekem yok bu yerde
 İlaç verecek olan dilinden.
 Bu değil miydi cevabı
 Bir tek size başvuruyorum.

V

MAYKÖTPEN DİDARLASUV

MAYKÖT İLE SOHBET

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1880'lerin sonu

Aytısın gerçekteştiği yer: Ekey boyundan Sarıbay Bey'in ölüm yıl dönümü onuruna verilen yemek esnasında

Maytöbe adlı yaylada

Derleyen: Ğali Ormanov

Derlenen kişi: Jambıl

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: - 1938-1945 yılları arasında

Atıştığı kişi: Mayköt: Janıs boyunun Oşaktı uruğuna mensup Bürkitpay Bey'in meşhur akını

Konu: Jambıl yaşça kendisinden büyük olan Mayköt'e saygı ve hürmette kusur etmemekte, bu davranışını eski bir atasözüyle desteklemekte ve böylelikle dinleyicilere örnek olmaktadır

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıgarmalarının Tolıq Jiynağı, 1946, s. 49-51

1	Mayköt:	Mayköt:
2	Sapar tartıp kelip em	Sefere çıkıp gelmişim,
3	Sarıbaydıñ asına.	Sarıbayıñ aşına.
4	Otız kisi elimnen	Otuz kişilik halkım,
5	Erip edi kasıma.	Benimle beraber.
6	Şırkayın dep şıǵıp em	Şiir söylemek için gelmişim,
7	Maytöbeniñ basına.	Maytöbe ovasına.
8	Janǵırıksın davısım	Yankı yapsın seslenişim,
9	Alatavdıñ tasına.	Alatav'ın taşlarında.
10	Estuşedim dabısın	Duymuştum şöhetini,
11	Jambıl bar dep osında.	Jambıl var diye burada.
12	Akın bolsa kelmeydi	0 bir akınsa gelmiyor,
13	Nege meniñ kasıma?	Niçin benim yanıma?
14	Nege sälem bermeydi	Niçin selam vermiyor,
15	Mendey käri dosına?	Benim gibi yaşlı dostuna?
16	Jambıl:	Jambıl:

17 Sälem uvağalayküm, Mayköt ağa!
 18 Esitip davısını deldim jaña.
 19 Aldınan ülkenderdiñ ötpedin dep
 20 Ayaldap ädep ettim biraz gana.

 21 Siz be edi – akın ağa Mayköt degen,
 22 Bir sözi bir sözinen kayta ötpegen.
 23 Sañkıldap sarayınnan öleñ şıksa,
 24 İymenip özge akındar bärepektegen.

 25 Kelipsiz bizdiñ elge ädeyi izdep,
 26 Meymandı hürmetteytin kädemiz ed.
 27 Süyreñdep aldınızda söz söylemey,
 28 Eteyin dep oyladım ädep-izet.

 29 Söylegen ağa turıp iniden bez,
 30 Ejelden elde sonday bar edi söz
 31 Aralav ağayındı bir bul emes,
 32 Äli de sizben talay bolarmız kez.

 33 Mayköt:
 34 Bärekelde, Jambılım,
 35 Söz jüyesin keltirdiñ.
 36 Añğarıñdı tanıdım,
 37 Köterilip jelpindim.
 38 Atalı söz mäni mol
 39 Jılağımdı keltirdiñ.
 40 Tal boyında bar eken
 41 Alıs şabar serpiniñ
 42 Ulı jüzdi aralıp
 43 Eldiñ jayın köp bildim:
 44 Jası ülkendi ağıalap
 45 Men de qızmet köp qıldım.
 46 Tavıp aytqan söziñe
 47 Selt ettim de serpidim.
 48 Meyirim tüsti öziñe

Selamun aleyküm, Mayköt ağa,
 İşitip sesini geldim yeni.
 Önünden büyüklerin geçmeyim diye
 Bekleyip birazcık edep ettim.

 Siz miydiniz akın ağa Mayköt denilen,
 Bir sözü iki kere tekrarlamayan.
 Gönül sarayından şiirler aktığında
 Diğer ozanlarca baş eğilip hürmet edilen.

 Gelmişsiniz bizim ile özellikle arayıp,
 Mihmana hürmet âdetimizdir.
 Uzatıp önünüzde söz söylemeyip
 Edeyim diye düşündüm edep-izzet.

 Ağa dururken konuşan iniden bez,
 Ecelden ilde böyle vardı bir söz.
 Akrabaları dolaşmak bir kerelik değil
 Sizinle beraber olacağız daha birçok kez.

 Mayköt:
 Aferin Jambıl'ım
 Sözüñ özüñü yakaladın,
 İnceliğini tanıdım,
 Yücelip keyiflendim
 Atasözünün anlamı bol
 Az kalsın ağlatacaktın.
 Bedenin güçlüymüş
 Uzağa koşar süratin.
 Ulu Jüz'ü dolaşıp
 Halkın durumunu iyi anladım.
 Genç yaşlıyı sayarak,
 Ben de çok hizmet yaptım.
 Yerinde söylediğin sözünle
 Ürperdim ve coştım,
 Takdirimi kazandın

- 49 Bata bersem dep turmin. Bata vermek isterim.
- 50 Jambıl: Jambıl:
- 51 Ävmiyin, batañızğa köterdim qol, Amin diye batanıza el kaldırdım
- 52 Eteyin sizge qızmet men osı jol. Edeyim size hizmet ben bu defa.
- 53 Toy qılıp tobımızdı otırıñız, Toy edip bizimle oturun,
- 54 Meniñ de Mayköt ağa tilegim sol. Benim de, Mayköt ağa, dileğim bu.
- 55 Mayköt: Mayköt:
- 56 Jan-jağıma qarayın, Etrafıma bakayım
- 57 Jağalay köz salayın, Hepsini şöyle bir süzeyim
- 58 Aman-esen jürmisiñ, Sağ-salim misiniz
- 59 Alıs jatqan ağayın. Uzakta yaşayan akrabalar.
- 60 Aldarıña kelgende Önünüze gelmişken
- 61 Änge şırqap salayın. Türküyü katıp söyleyeyim.
- 62 Uzaq künge samğasam, Uzaktaki güneşe kadar
- 63 Sañqıldasın sarayım. Sesim süratle ulaşsın.
- 64 Qazdañdatıp savsaqtı Hızlandırıp parmağı
- 65 Qos işekti qağayın. Çift tele dokundurayım.
- 66 Alatavdıñ tösinde Alatav'ın böğründe
- 67 Arşındap bir şabayın. Arşın arşın bir koşturayım.
- 68 Ayta jürsin sözimdi Söyleyip de gezsın sözümü
- 69 Äñgime ğıp mañayım. Hikaye şeklinde etrafım.
- 70 Aman-esen jürmisiñ, Sağ-salim misiniz,
- 71 Şapıraştı, ekeyim, Şapıraştı, Ekey'im.
- 72 Avılıñdı duv etip Obanızı şad edip
- 73 Än taratıp keteyin. Şiir dağıtıp gideyim.
- 74 Sävdegerden böz qalar, Tüccardan kumaş kalır,
- 75 Aqındardan söz qalar – Akınlardan söz kalır.
- 76 Ayta jürer artımda Ardımda hep söylenecek olan
- 77 Sözimdi ayap neteyin!.. Sözüümü neden esirgeyeyim.

VI

QULMAMBET PEN JAMBILDIŇ AYTISI

KULMAMBET İLE JAMBIL'IN AYTISI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1881

Aytısın gerçekteştiği yer: İli nehrinin kıyısında yapılan şenlikte

Derleyen: Sayadil Kerimbekov (1895-1954) (ünlü akın, Jambıl'ın talebesi)

Derlenen kişi: Jambıl

Derlendiği yer:-

Derlendiği yıl:-

Atıştığı kişi: Alban uruğundan olup Almatı bölgesi Kegen ilçesi Kurmeti kışlasında 1826 yılında dünyaya gelen ve 1903 yılında vefat eden Kulmambet, Jetisu bölgesinin en meşhur akınların

Konu: Bu aytıs, Jambıl'a "Jetisu'nun en ünlü akını" unvanını kazandırmıştır. Jambıl, Kulmambet'in övdüğü zenginlerin hatalarını, sahtekârlıklarını ve adaletsizliklerini delillere dayanarak dile getirmek ve önemli tarihi olaylara dayanarak halk kahramanlarını, cesareti, doğruluğu ve cömertliği yüceltmek suretiyle hem Kulmambet'e, hem halka doğruları göstermektedir.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Tolıq Jiynaǵı, 1946, s. 56-71

1	Qulmambet:	Kulmambet:
2	Qulmambet meniñ atım qulan ayan,	Kulmambet benim adım yabani at meşhur,
3	Meniñ qulan ekenim täñirge ayan,	Benim yabani at olduğum Tanrı'ya ayan.
4	Alban, Dulat jıyılıp bata berse,	Alban, Dulat toplanıp hayır dua verse
5	Keñes aytıp jırlayın etip bayan.	Akıl verip şiir söyleyeyim edip beyan.
6	Qara küñniñ balası Istı baqır,	Kara günün balası Istı fakir
7	Kim ölse soğan tüser zaman aqır,	Kim ölürse ona gelir zaman ahir
8	Jambıl degen bar deydi bir nemesi	Jambıl denen var diyorlar birisi
9	Aqın bolsa ol neme qayda jatır?	Akın ise o şey nerededir.
10	Bügingi küñ elevsiz qalğanmenen,	Bugünkü gün dikkate değer olmadan kalsa bile
11	Erteñgi küñ şavjaydan alar aqır.	Yarınki gün at dizgininden alır ahir
12	Seyitbattal, Er-Äliniñ sogısında,	Seyit Battal, Er Ali'nin savaşı gibi
13	Ne bolsa da bolıp qalsın, jıldam şaqır!	Ne olacaksa olsun, çabuk çağır.
14	Birevdi Jambıl degen el maqtaydı,	Birisini Jambıl denen halk övüp duruyor,
15	Erkek qoyday quyrığın salmaqtaydı,	Erkek koyun gibi kuyruk ağırlığını ölçüyor.
16	Aqın bolsa qayda otır ol nemesi,	Akın ise nerde oturuyor o şey,
17	Körelük onı nege ardaqtaydı.	Görelim ona neden hürmet ediliyor.

18 Qudeke kisi jiber Jambılıña,
 19 Jambıldı bolar ma eken aldıruvğa?
 20 Alban, Dulat tobında men bir jorga,
 21 Menimen jarar ma eken saldıruvğa?
 22 Toptan ozğan o dağı jüyrik bolsa,
 23 Keşikpey şapşañıraq şaqır munda!
 24 Jambıldı Qudaybergen alıp keldi,
 25 Jıyılğan ħalayıqtıñ bări kördi,
 26 Jambıldı ol Qulmambet körgennen soñ,

27 Jambılğa sonda turıp bılay dedi,
 28 Basqası bolmağan soñ ayaq ılav.

29 - Bolğanda jol ağadan, ton jağadan,
 30 Arlan böri soğadı tav sağadan,
 31 Bas qosıp bağlandarmen qalmaq üşin
 32 İzdenip kelip turmın Qarqaradan.
 33 Avzında sälemiñ men amanıñ joq,
 34 Ülgisiz körgenim joq sendey nadan.
 35 Jürmegem omaqasıp orğa tüsip,
 36 Ömiri kişilikke baspay qadam.

37 Öleñşi örşelengen tolıp otır,
 38 Biri köşip, birevi qonıp otır.
 39 Mısalı dünyeniñ sol sekildi,
 40 Bări de körmegendey bolıp otır.
 41 Öleñşi tolıp otır köbelekter,
 42 Toğız aqın tolğanıp töñirekter,
 43 Nemene băriñdi de basıp ötpey.
 44 Qamalıp qam terige bürmelenbe.
 45 Alban, Dulat bări kep atqa minse,
 46 Degeniñ Üştanbalı keregi joq.

47 Alban ağa bolğanda Dulat ini,
 48 Sözinde Qulmambettiñ bar ma mini;

Dünürçüğüm adam gönder Jambılına
 Jambıl'ı olur muymuş aldırmaya?
 Alban, Dulat toplumunda ben bir bilgin
 Benimle yarar mıymış tutuşmaya?
 Herkesten o daha da hatip ise
 Gecikmeden hemencecik çağır buraya!
 Jambıl'ı Kudaybergen alıp geldi
 Toplanan halkın hepsi gördü
 Jambıl'ı o Kulmambet gördükten sonra

Jambıl'a o an durup şöyle dedi
 Başka bir akın kalmayınca.

Olalı yol ağadan, kürk yakadan
 Erkek böri vurur dağdan sağadan
 Soylularla birlikte olmak için
 Arayıp geldim ben Karkara'dan.
 Ağzında selamın yok, sabahın yok
 Görmedim hiç, yoktur senin gibi cahil
 Sakın yalpalayıp kuyuya düşme,
 Ömür boyu küçüklüğe adım atmadan.

Akınlar coşan dolup taşıyor
 Biri göçüp, biri konup duruyor
 Misali dünyanın bu şekilde
 Hepsi de görmemiş gibi oturuyor.
 Akınlar dolup taşıyor kelebek gibi
 Dokuz akın düşünüyor etrafımda
 Tamamını ezer geçerim.
 Ham deriye kapanıp bürünmeden
 Alban, Dulat hepsi gelip ata binse
 Dediğin Uştanbalı'nın gereği yok.

Alban ağa olduğunda Dulat ini
 Sözünde Kulmambet'in var mı kusur.

- 49 Alban, Dulat bəri kep ayğay salsa,
 50 Şapıraştının ne bolar körgen küni.
 51 Domalaqtın dört ulı esen bolsa,
 52 Sirä jeñbey qoymaspın bugün seni.
- 53 Jöndelip jüyt kuvşem jönsiz jerden,
 54 Men javğa aldırma vşem älsiz jerden.
 55 Mıltıqqa tütep turğan qarsı şavıp,
 56 Asıqsan ajalıña kelşi bermen!
 57 Bolğanda men aqsunqar sen bir tavıq,
 58 Sen ateş ayğaylağış avıq-avıq,
 59 Bolmasa atı şıqqan Süyimbayın,
 60 Basqasın qoyu kerek jılı javıp.
 61 Ajal türtip jürmesin añdamastan
 62 Oqtavlı aq pernege qarsı şavıp.
 63 Jambıl-au, Alban da ağan, Dulat ta ağan,
 64 Ne qılsa da artıq dür senen bağam.
 65 Qasqarav Nurqannın jılqısın men qaptatsam,
 66 Qırlar Şapıraştı buzav, tanañ.
- 67 Bulbul qabaq bastanğan Ekeyim-ay,
 68 Julıp alıp basındı keteyin be-ay,
 69 Ne dep aytqalı otırsın bul öleñdi,
 70 Tübine taza taqır jeteyin be-ay.
- 71 O, Jambıl bugün bolar urın toynı,
 72 Erteñgi kün boladı däl şın toynı,
 73 Tobıqtay tüzuv jerden jol tappaysın,
 74 Babanın men qaptatsam qalın qoyın.
- 75 Añlaş, Alban bay ma, Dulat bay ma?
 76 Senin bayın Şolaqbay, Dulattay ma?
 77 Qalın jatqan keleyin Maylı bayğa,
 78 Munan soñ men baramın Bektembayğa,
 79 Tarpañ men Toqseyittey begiñ qayda?
 80 Jüz mın teñge sandıqta şirip jatır,
- Alban, Dulat hepsi gelip nara atsa,
 Şapıraştı o zaman gününü görür.
 Domalak'ın dört oğlu sağ ise,
 Yenmeden bırakmam bugün seni.
- Doğrulanıp koşardım yanlış yerlerden
 Ben düşmana yenilmezdim güçsüz yerden
 Tüfeğe ateş eden doğru koşup
 Susamışsan eceline gelsene beri!
 Ben bir şahin isem sen bir tavuk
 Sen horozsun boş boş öten ara sıra
 Namı çıkan Süyinbay'ın olmazsa
 Başkalarının bırakmalı bir kenara.
 Ecel dürtüyor olmasın fark ettirmeden
 Ateşe hazır ak tele doğru koştuğuna göre.
 Ey Jambıl! Alban da ağan, Dulat da ağan
 Ne desen de üstündür senden benim paham.
 Kaskarav Nurkan'ın yılmalarıyla kaplatsam
 Şapıraştı, senin buzağı ve danan ezilir.
- Hey Ekey'im bülbül ruhlu olan
 Koparıp kafanı gideyim mi!
 Bu şiiri söylemekle nedir amacın
 Tepene tamtakır çıkayım mı!
- Ah, Jambıl bugün olur nişanlınla görüşme toyun
 Yarınki gün olur gerçek toyun
 Topuk kadar düz yerde yol bulamazsın
 Babamın sayısız koyunlarını kaplatırsam.
- Anla, Alban mı zengin, Dulat mı zengin,
 Senin beyin Şolakbay, Dulat gibi mi?
 Gelelim çok zengin Maylı beye
 Bundan sonra ben giderim Bektembay'a.
 Taran, Tokseyit gibi beylerin nerde?
 Yüz bin tenge sandıkta çürümekte

81 Balası Niyazbektiñ Särsembayda.
 82 Däme etken sarı maydan kevden qayda,
 83 Jambılım, endi keldiñ urar sayğa.
 84 Oyiñ bar aytıspaqqa menimenen,
 85 Tübinde kimge zıyan, kimge payda.

86 Balası Öteğenniñ Nuraqan bay,
 87 Han Şöybek qaraviñ körde jatır bılay.
 88 Köbikbay, Qarabaymen alıs jatır,
 89 Satıbaldı, Qanaydı qaytesiñ-ay.
 90 Jäne bar Tilevqabıl, Üsebayım,
 91 Söyleydi şarşı topta bulbuldayın.
 92 Alma tartqan kisige at beredi,
 93 A Jambıl, biluvşi meñ munıñ jayın?

94 Tağı bar Jayılmısta molla Sätim,
 95 Baq pen qıdır izdep kep jalğasatın.
 96 Dävleti Segizbektiñ serke boldı
 97 Salmağı qorğasınday qol basatın.

98 Bay bolğan Ormaqayğa qızır darıp,
 99 Smayıl kelgen edi qağı barıp.
 100 Solardıñ ülgı körgen urpağı edi,
 101 Soğayın er Mäñkeni avızğa alıp.

102 Alpıspay Mälikpenen tağı da bar,
 103 Qalay aytsam sıyğanday şağı da bar.
 104 İdrıs qos totım men er Şumanaq,
 105 Keñ beyil, ketpes dävlet bağı da bar.
 106 Amanjol Qasqaravda, bek Nogaybay,
 107 Tüp-tügel mal men bastıñ bäre de say.
 108 Erte jatıp, keş turğan öñşeñ sarbaz,
 109 İşkeni şay bulardıñ, jegeni may.
 110 Atası qızır şalğan Maldıbaydan,
 111 Pirim mädet tiledim Äjibaydan;
 112 Küyki tuğır sekildi bir nemeni alıp keldiñ

Niyazbek'in balası Sarsenbay'da.
 Tereyağı tadan bedenin nerde,
 Jambıl'ım, şimdi geldin vuracak hale.
 Düşüncen var benimle atışmaya
 Sonunda kime ziyan, kime fayda.

Balası Ötegen'in Nurağan bay,
 Han Şöybek yatar işte mezarda.
 Uzaklarda yatar, Köbikbay, Karabay,
 Satıbaldı ve Kanay'ı ne yaparsın.
 Dahası var, Tilevkabıl, Üsenbayım,
 Kalabalıkta bülbül gibi şakırlar,
 Bir elma ikram edene, at bağışlar,
 Jambıl sen bu halleri bilir misin?

Dahası da var, Jayılmış'ta Molla Sat'im,
 Şansı var Hızır ona uğrayıvermiş.
 Segizbek'in varlığı dolup taşmakta,
 Serveti taşınamayacak kadar çokmuş.

Zengin olan Ormakay'a Hızır gelmiş,
 Smayıl ise hacca gidip gelmiş.
 Dilersen onların soylu kuşağından,
 Er Manke'den de bir söz edeyim.

Alpıspay'la Malik daha da var,
 Yaşadıkları çağı nasıl anlatsam.
 İki yiğidim İdrıs'la er Şumanak,
 Cömert, tükenmez serveti ve bahtı var.
 Amanjol-Kaskarav'da, Bey Nogaybay,
 Onun zenginliğine mal ile başın hepsi uygun.
 Erken yatar geç kalkar iyi bir er,
 İçtiği çay bunların, yediği tereyağ.
 Atasına Hızır gelmiş Maldıbay'dan,
 Medet diledim Pirim Ajibay'dan.
 Çelimsiz birini alıp getirdin bana,

- 113 Äytevir birevimizden tögildi ayan. Sonunda birimiz maskara oluruz.
- 114 Şapıraştı söylesen jamanım joq, Şapıraştı söylediğinde kötü yok,
 115 Şüvu deseñ bärin jüyrik şabanın joq, Evvelinde hepiniz hızlı, yavaş yok...
 116 Kirip kelip esikten ündemeysiñ, Eşikten sessizce girip çıkıyorsun,
 117 Ülkenge sälemiñ joq, amanın joq. Büyüklere saygın yok, hürmetin hiç yok
- 118 Ündemey kirip keldiñ taypaq qara, Ah seni kara bodur, sessizce geldin,
 119 Öziñ qanday, men qanday bayqap qara, Ben nasılım sen nasılsın iyice bak,
 120 Ülkenge sälemiñ joq, amanın joq, Ululara selamın yok, kelamın yok,
 121 Ne basiña kün tuvdı düzi qara. Yüzü kara, ne felaketler geldi başına.
- 122 Ey Jambıl, ündemeysiñ dertiñ bar ma? Ey Jambıl sesin çıkmıyor, derdin mi var?
 123 Ündemeske qılğan bir sertiñ bar ma? Yoksa konuşmamaya yeminin mi var?
 124 Şapqanmen sırtın mälüm Şapıraştı, Koşsan bile, kökün belli Şapıraştı,
 125 Ustasar menimenen kertiñ bar ma? Benimle çekişecek halin mi var?
- 126 Men aytsam aytam qalın baylıgımdı, Ben söylersem zenginliği mi söylerim,
 127 Dulattan jıyıp jürsin şaylıgındı; Dulat'tan topluyorsun günlük harçlığını.
 128 Alban, Dulat jıyılıp bata berdi, Alban-Dulat toplanıp hayır dua verdi,
 129 Buzbaydı jandaral da jarlıgımdı; Bozmaz general bile kararımı.
 130 Aşuvlansañ aspandı tastap jiber,- Öfkelen-diysen göğü bırakıver,
 131 Sen de ayanbay qıymılda barlıgındı!.. Sen de var gücünle göster varlığını.
- 132 Jambıl: Jambıl:
 133 Qızğanşa ayğay şıgıp, edim salgır, Ateşim çıkana dek bağırarak istemedim,
 134 Söylesen är nemeñ tiliñ şalgır; Söylersen her şeyi dilin kuruyasıca.
 135 Kelgen jerden söyleysin tuvra tistep, Ordan, burdan hücum edip saldırırsın,
 136 Qalayşa şayqaqtaysın täñiri algır? Nasıl da böbürlenirsin, Tanrı alasıca.
- 137 Söylesem öleñimdi tüpten bermen Söylesem şiirimi baştan beri,
 138 Quylar söz nöseri kökten, jerden; Dökülür, sözün sağnağı gökten, yerden;
 140 Mıltıqta tütep turğan men bir peston Ben dumanı hâlâ tüten bir silahım,
 141 Asıqsañ ajalıña kelşi bermen. Ecele susadıysan gelsene beri.
- 142 Şüvu dese jüyrik ozar mınav qoldan, Deh dese hızlı geçer bu yurttan,

143 Demey kör, eski aruvak, alıp qoldan,
 144 Qarasay dem bere gör, meniñ babam,
 145 Söyleyin buvdaqtatıp oñ men soldan.

146 Qulmambet sen jaqsı da men jaman ba?
 147 Aqında sen jüyrik te, men şaban ba?
 148 Qarasaylap qosılsam bir büyirden,
 149 Aqırında ketersiñ bas amanğa!

150 Uşalmas qara bürkit qalıqtamay,
 151 Qulmambet söz söyleysiñ anıqtamay;
 152 Aytatuğın kisiniñ özine aytqın,
 153 Delbe kezek kisidey şalıqtamay!

154 Erliğim erligiñe döp keledi,
 155 Baylığıña baylığım ep keledi.
 156 Kisini dım bilmeytin tapqanday-aq,
 157 Esirip körgeñ jerden entelediñ.

158 A Qulmambet, Qulmambet,
 159 Ağıp jatqan suvmen ket!
 160 Suvmen ketsen el işer,
 161 Suvdan şıqqan buvmen ket!
 162 Onda da kesiriñ tiyedi,
 163 Qızarıp batqan künmen ket!
 164 Kün de qayıp şığadı,
 165 Ottan şıqqan külmen ket!
 166 Küldeñ avruv jıǵadı,
 167 Qarañğı tuman tünmen ket!
 168 Tün de qayıp keledi,
 169 Asqaralı tavmen ket!
 170 Tavdı da halıq mekender,
 171 Kesiriñ jıǵar, Qulmambet,
 172 Quv päleket arman ket!
 173 Taz Qulmambet sen bolsañ,
 174 Men de aldıña tartayın

Sakın bırakma, eski ervah, alıp ordudan
 Ulu atam, Karasay bana güç verin,
 Söyleyeyim ardı ardına sağdan soldan.

Kulmambet sen iyi de ben kötü mü?
 Akınlarda sen hızlı da ben yavaş mı?
 Karasaylap saldırsam sana tek elden,
 Bunun sonunda tepetklak gidersin.

Kara kartal ki süzülmeden uçamaz,
 Kulmambet düşünmeden söylüyorsun,
 Söyleyeceğın neyse doğrudan söyle,
 Delilerin sevindiğı gibi coşma!

Erliğim senin erliğine tam denktir,
 Zenginliğim de zenginliğine denktir.
 Kişiyi hiçbir şey bilmeyen bulmuş gibi,
 Çılgına dönüp bilinçsizce saldırıyorsun.

Ey, Kulmambet, Kulmambet,
 Akmakta olan suyla git!
 Suyla gitsen halk içer,
 Sudan çıkan buharla git!
 O zaman da zararın dokunur,
 Kızıllaşıp batan güneşle git!
 Güneş de tekrar doğmakta,
 Ateşten çıkan külle git,
 Küldeñ hastalık bulaşır.
 Karanlık ve sisli geceyle git!
 Geceler tekrar gündüz olmakta,
 Öyleyse zirveli dağ ile git!
 Dağlarda da insanlar yaşar
 Zararın dokunur Kulmambet,
 Kurnaz bir felaketsin öteye git!
 Kel Kulmambet sen olsan
 Ben önüne sereyim

175 Maqtan qılar jayımdı,
 176 Arqalarsıñ uvayımdı,
 177 El baylıgın qaptatsam,
 178 Bolatın äli-aq toyıñ bar.
 179 Jılqısıñ bir şeti,
 180 Almatınıñ özeninde,
 181 Bir şeti Qara qıstaq
 182 Kästektin kemerinde,
 183 Nesi bolmas qudanın bererinde.
 184 Buğan qayıp jetesin,
 185 Jalğan söylep ne kerek,
 186 Aytayın sözdiñ tötesin.
 187 Jılqısıñ şetine
 188 Jaramdı atpen sabavlap,
 189 On künde ären ötesin.

190 Qulmambet:
 191 Osını tülen turtı goy, quday tala,
 192 Japanda jalğız quray bolmas pana!
 193 Beglik penen baylıqtan söz qozğasam,
 194 Kötkenşektep qaşarsın bayğus bala.

195 Qalayşa bolıp otırsıñ ırğay moyın,
 196 Az kidirseñ boladı seniñ toyıñ –
 197 Jalpı Dulat bul jaqta jata tursın,
 198 Babanıñ men qaptatsam qalıñ qoyın.

199 Tura tur, tağı aytayın köptigimdi,
 200 Köptikten aytsam üzemin şettiğindi,
 201 Şapıraştı küyiñmen baylıq ayıp,
 202 Örlikpenen körsetpe öttiğindi!

203 Jambıl:
 204 Men barayın tömengi
 205 Asıl menen Şıbilğa,
 206 Mıqtı bolsañ Qulmambet,

Övünecek halimi
 Kader sana yük olur.
 Halkın zenginliğini anlatsam
 Daha çok çekeceğın var.
 Yılıkısının bir ucu
 Almatı'nın nehrinde,
 Diğer ucu Karakıstak,
 Kastek'in kemerinde
 Nesi olmaz ki Hüda verdiğinde.
 Buna nasıl yetişirsin
 Yalan söylemeye ne gerek var
 Söyleyeyim sözün doğrusunu.
 Yılıkılarının ucuna
 İyi bir atla hızla gidersen
 On günde zor geçersin.

Kulmambet:
 Bunu şeytan dürtüyor, Hüda-ü-Teala,
 Bozkırda ot yalnız yaşayamaz!
 Beylik ile baylıktan söz etsem
 Geriye doğru kaçarsın zavallı bala.

Nasıl da havalı oturuyorsun, sıska seni
 Biraz beklersen olacak senin toyun.
 Duruversin bir kenarda bütün Dulat,
 Koyunlarından söz edeyim babamın.

Daha dur anlatayım zenginliğini,
 Öğrensen varlığını alt üst olursun
 Şapıraştı halinle zenginlikten bahsedip
 Böbürlenerek söyleme varlığını.

Jambıl:
 Varayım ben aşağıdaki,
 Asıl ile Şıbil'a
 Güçlü isen Kulmambet

- 207 Küreskennen jıgılma!
 208 Bu jaqtağı Dulattı
 209 Tastay bere asıgıp,
 210 Babağa barıp tıgılma!..
 211 Babanı qoyın buv qılıp
 212 Aruvaqqa urınba!..
- 213 İşnärse qanşa aytqanmen ete almaydıñ,
 214 Bultırap men turğanda kete almaydıñ.
 215 Adamdıqtı ayt, erlikti ayt, batırlıqtı ayt,
 216 El birliğin saқтаған tatuvlıqtı ayt.
 217 Qarınbayday sarañdar tolıp jatır,
 218 Onı maqtap ävre bolmay jöniñe qayt!
- 219 Qulmambet:
 220 O, jazğan, Alban bay ma, Dulat bay ma?
 221 Babanı aytım tursın dep, Dulat jayğa,
 222 Seniñ eliñ adamı bayğus eken:
 223 Qazınalı oylağan Dulattay ma?
- 224 Jeti mıñ qoy qorada şuvlap jatır,
 225 Bes mıñ qulın jelide tuvlap jatır,
 226 On tüyege köşkende jambı artadı:
 227 Abekemniñ tikenı jibek şatır.
 228 Bul jerden seni jeñbey ketemin be?
 229 Aqşağa toltırarmın etegiñdi.
 230 Alban jağı toqtasın munımenen,
 231 Qasqaravdan salayın Öteğendi.
- 232 Balası Öteğenniñ Naraqan bay,
 233 Bilemisiñ mıñ jılqılı jatır qanday,
 234 Satıbaldı, Estimes, Almaq-Salmaq,
 235 Bärin birdey aytamın birjolata-ay.
 235 Şenet qaldı tağı da buv jağında
 236 Jaratqan onı da artıq patşa quday.
- Güreşince yere düşme!
 Bu yandaki Dulat'ı
 Bırakarak aceleyle
 Gidip atana saklanma!
 Babanın koyunlarıyla övünüp
 Ervaha dokunma.
- Hiçbir şey ne kadar söylesen de yapamazsın
 Kararıp ben dururken gidemezsin.
 İnsanlık, erlik ve yiğitlikten bahset,
 Halkı birleştiren barıştan bahset.
 Karınbay gibi cimriler dolup taşıyor
 Zahmet edip onu övme kendine gel!
- Kulmambet:
 O yazan, Alban zengin mi, Dulat zengin mi?
 Babamı anlattım, Dulat kenarda dursun diye
 Senin halkının insanı zavallıymış,
 Kazınalı düşündüğün Dulat gibi midir?
- Yedi bin koyunu ağılda meleşir,
 Beş bin kulunu ipte depreşir.
 On deveye gümüşler yükler göçerken,
 İpek çadırdır Albanımın kurduğu.
 Seni yenmeden mi gideyim buradan,
 Eteklerini akçeyle doldurayım.
 Alban'a söyleyeceklerim bu kadar,
 Kaskarav'daki Ötegen'den de söz edeyim.
- Ötegen'in çocuğudur Narakan bay,
 Bin yıl kısı ne güzel otlar bilesin.
 Satıbaldı, Estemes, Almak-Salmak,
 Hepsini bir kerede anlatıyorum.
 Üstelik bu tarafta daha Şenet kaldı,
 Yaratmış onu da üstün padişah kılıp Hüda.

237 Jambıl:
 238 Kerek bolsa aqşamı
 239 Köp qapqa salıp aldırğan,
 240 El köşkende qazınasın
 241 Alpıs narg'a arttırğan.
 242 Asıl kilem japtırğan,
 243 Jibekten arqan tarttırğan,
 244 Älemdi alıp baylığı,
 245 Äsemدين arttırğan.
 246 Olay bolsa öktedep,
 247 Alatavdı bökterlep,
 248 Budan da sırğıp öteyin;
 249 Qalay aytsañ olay ayt,
 250 Qulmambet sağan töteyin.
 251 Budan şıǵıp ayañdap,
 252 Kästekke barıp jeteyin.
 253 Ol Kästekti jerlegen,
 254 Eresi suvday örlegen,
 255 Suranşı, Savrıq batırım,
 256 Şenine duşpan kelmegen.
 257 Aq kirevke jamılıp,
 258 At ketpegen kemerden.
 259 Sadağın belge baylanıp,
 260 Javğa qılış sermegen,
 261 Qamın oylap halqınıñ
 262 Tar kezeñdi bermegen.
 263 Tayatın tilep alıstan,
 264 Tuğırda turıp jem jegen.
 265 Barayın endi ayañdap Sıpatayğa,
 266 Aytpay onı ketpeymin tegi jayğa;
 267 Ulı jüzdiñ tiregi batırım goy,
 268 Bir bolmağan ıǵay men sıǵayña.
 269 Qayırı qaraşıǵa sonday jaqsı,
 270 Qandırar suvsındatıp qant pen şayǵa.
 271 Baylıq, bañıt tek onıñ erliginde:
 272 Erlikpen el namısın berdi kimge?

Jambıl:
 Gerekli olduğunda akçeyi
 Çokça kaba koyup saklamış,
 Halkı göçtüğünde hazinesini
 Altmış deveye yüklemiş.
 Değerli kilim örttürmüş,
 İpek halat sardırmış.
 Dünyayı kuşatan varlığı
 Şanını, şerefini yükseltmiş.
 Böylece ağırlığını koyarak
 Alatav'ın yamacından
 Bundan da hızlı geçeyim.
 Nasıl söylersen öyle söyle,
 Kulmambet, sana direneyim.
 Buradan kalkıp
 Kastek'e varayım.
 O Kastek'i yurt kılan,
 Yüksekten sular gibi çağıldayan
 Suranşı, Saurık yiğitlerim,
 Düşman, şanına karşı gelememiş,
 Zırhlarına bürünüp,
 En güçlü atlara binip,
 Sadağını beline bağlayıp,
 Düşmana kılıç sallamış.
 Halkının derdini düşünüp
 Zor durumdan kurtarmış.
 Rızkını uzaklarda arayıp
 İstedigini elde etmiş.
 Şimdi de Sıpatay'a gideyim
 Ondan bahsetmesem hiç olmaz;
 Ulu cüzün direği yiğidim ya,
 Senin yiğitlerin ona denk olamaz.
 Onun hayrı ırgatlara çoktur,
 Şerbet ve çayla susuzluğunu giderir.
 Zenginlik ve mutluluk onun yiğitliğinde;
 Mertlikle, halk namusunu kime vermiş?

- 273 Öñkey sasıq baylarıñ sen maқтаған
 274 Qoldarınan boq kelmey jür ömirde.
- 275 Kimiñ bar Sıpatayday töñerekte,
 276 Arğımaq miñgizedi al kerekke.
 277 Tügendep bir jumada bola almaydı,
 278 Kösiltip qamşı basıp kökserekke.
 279 Erligi men jomarttıǵı jannan asqan,
 280 Paydası tiyip jatır künde köpke.
- 281 Kim maqtamas qayırımdı er Sıpataydı,
 282 Däwletimen orağan Alatavdı,
 283 Qanşa ħalıq aralap jürsem daǵı
 284 Jalǵanda körgenim joq onday jandı.
- 285 Bul sözdi munda tastayın,
 286 Sabır qılıp saspayın,
 287 Teriskey tursın jayına,
 288 Küñgey jaqtan bastayın.
 289 Ol küñgeydi jerlegen,
 290 Jelmaya minip jelmenen,
 291 Öрге salsañ örlegen,
 292 Jer jännätin jerlegen,
 293 Bayteli, Kamen, Däwletti,
 294 Japek penen törtevi
 295 Bäri erler ävletti.
 296 Öneri asıp är jannan,
 297 Tüzegen köşin sävletti.
 298 Asıqpay tıñda, Qulmambet,
 299 Beremin kezek nävbetti.
 300 Onan beri asayın,
 301 Teriskeyge qadam basayın,-
 302 Joǵarǵı şeti Mırzabek,
 303 Bäri de öñşeñ qarakök,
 304 Arǵı atası Qaşke – qaradan han bolǵan,
 305 Qılǵan isi Äbilpeyiske tañ bolǵan.
- Senin durmadan övdüǵün pis zenginler
 Ellerinden hiç bir şey gelmeden yaşıyorlar.
- Sıpatay gibi kimin var etrafında,
 Safkana bindirir, ata ihtiyacı olanı.
 Bir haftada onu sayıp bitiremezsin,
 Hızlı ata binip ne kadar koştursan da.
 Erligi ile cömertliği herkesten yüce
 Faydası dokunur her zaman muhtaçlara.
- Sıpatay gibi bir yiǵıdı kim övmez
 Serveti ile kuşatmış Alataw'ı,
 Dolaşıp gezsem de nice halkı
 Dünyada henüz görmedim onun gibi insanı.
- Artık sözü burada keseyim,
 Sabredip şaşmayım,
 Kuzey şöyle bir tarafta dursun,
 Ben güney taraftan başlayayım.
 O güneyi yurt eden,
 Deveye binip yel ile,
 Yokuşa koşsan yükselen,
 Yer cennetini mekan kılan,
 Bayteli, Kavmen, Davletti,
 Japek ile dördü,
 Hepsı erler soylu.
 Hüneri taşıp her yönden,
 Göçünü ihtişamla yerleştirmiş.
 Kulmambet, sabırla dinle,
 Veririm sıra nöbeti,
 Ordan beri aşayım.
 Kuzeye adım basayım,
 Yüksek kesimde Mırzabek
 Hepsı de güçlü cengaver
 Kaşke dedesi teba içinden han olmuş,
 Äbilpeyis, yaptıǵı işe hayret etmiş.

306 Aruvaqtı er bolıp,
 307 Alqabımen el bolıp,
 308 Sonday-sonday jan bolğan.
 309 Tömengi şetten aytayın:
 310 Äli menen Nurabay-
 311 Er Qaşkeniñ tuqımı,
 312 Atası javğa attanıp,
 313 Javdı körse şattanıp,
 314 At quyrıgın buladı,
 315 Eliniñ basın quradı.
 316 Onan bılay öteyin,
 317 Köziñdi seniñ kör qılıp,
 318 Köldeneñdep keteyin.
 319 Erterek jürip entelep
 320 Serek tasqa jeteyin.
 321 Serek tastı jerlegen,
 322 Baylığı tasıp köl degen,
 323 Qıylıbay ulı Qojambet,
 324 Kök boranday tütegen,
 325 Kökregine qudayım,
 326 Toqımay nurdı bitegen.
 327 Ayğa bilep azuvın
 328 Aspañğa qolın siltegen.
 329 Köterilse talayım,
 330 Tüstik jerge toqtamay,
 331 Orınsız multıq oqtamay,
 332 Ötegen, Qazbekke barayın.
 333 Sol jerde jatqan otan dep,
 334 Atamız qılğan meken dep,
 335 Ibrayımniñ altı ulı,
 336 Altavı da arıstan.
 337 Duspanın tabanına janışqan
 338 Qazaqtıñ qamqor erleri,
 339 Qaruvlımen qağısqan,
 340 Azuvlımen alısqan.
 341 Uva Qulmambet, söz tıñda,

Kuvvetli yiğit olup,
 Ovasıyla birlik olup,
 Böyle nice ulular olmuş.
 Aşağıdaki kesimden söyleyeyim;
 Kudretiyle Nurabay;
 Yiğit Kaşken'in evladı.
 Atası düşmana sefere çıkıp,
 Düşmanı görse coşup,
 Atıyla şahlanıp savaşa çıkıp,
 Halkının birliğini sağladı.
 Ondan bu tarafa geçeyim.
 Gözünü senin kör edip,
 Seni biçip gideyim.
 Bir an önce hızlıca gidip
 Serektas'a varayım.
 Serektas'ı yurt edinen,
 Zenginliği taşıp göl olan
 Kıylıbayoğlu Kojambet,
 Gök fırtınası gibi esen
 Gönlüne Allah'ım
 Zeka ve akıllı nakşetmiş;
 Umudu çok yüksek
 Göğe elini uzatmış.
 Açılırsa bahtım
 Güney yerde duraklamayıp,
 Yersiz tüfeğe kurşun doldurmayıp
 Ötegen, Kazbek'e varayım
 Orada yatan vatan diye
 Atamızın kıldığı meken diye,
 Ibray'ımın altı oğlu,
 Altısı da arslandır.
 Düşmanını tabanıyla ezmiş
 Kazak'ın muhafız erleri
 Güçlüyle savaşmış,
 Dışliyle güreşmiş.
 Ey, Kulmambet, söz dinle!

- 342 Baylarım dep salmaqta,
 343 Ne qılasın qur maqta
 344 Öñkey aqmaq esekti.
 345 Eldin sıyqın ketirgen
 346 Kesip qıp ötirik-ösekti.
 347 Men söylesem qalarsıñ
 348 Jük artqanday eşekke.
 349 Baymın dep sendey tasıman,
 350 Kedeymin dep jasıman!
 351 Berekeli eldi aytam,
 352 El tutqası erdi aytam,
 353 Basımnan söz asırman!
- 354 Qulmambet:
 355 Barayın Qasqaravda Beket bayğa,
 356 Tarpañ men Toqseyitte bayıñ qayda?
 357 Saralalı, kök jılqı özende bar,
 358 Qojamberdi atası Teldi tayda.
- 359 Sultan jatır Şoqpardıñ qayqısında,
 360 Jazğan-av, öler jeriñ öziñ oyla.
 361 Barayın Jolseyitte Şoranbayğa,
 362 Şomanaq pen Şakeydey bayıñ qayda?
- 363 Şapıraştı başıñmen baylıq ayıp,
 364 Sen kezikpey jatırsıñ qular sayğa,
 365 Qalay-qalay söyleysiñ bayğus şolaq,
 366 Sarı maydan dāmetken kevdeñ qayda?
- 367 Öleñdi bir sogayın tüydegimen,
 368 Äjibaylap tiyeyin büyregiñnen,
 370 Ne dep aytqalı otırsıñ bul öleñdi,-
 371 Sen turmaq ümit körmek üydegiñnen.
- 372 Şapıraştı, maqtanba, k.. belgili,
 373 Ärkim-aq turğan şıǵar – bep-belgili,
- Zenginim var diye mağrurlanıp
 Ne yapacaksın ki boşuna övüp
 Tam ahmak eşeği.
 Halkın huzurunu bozan
 Yalanı ve dedikoduyu meslek edinip.
 Ben söylesem kalırsın
 Yük yüklenmiş eşek gibi.
 Zenginim diye senin gibi haddimi aşmam,
 Fakirim diye hiçbir şeyden çekinmem
 Bereketli halkı anlatırım,
 İl direği olan eri anlatırım,
 Başımnan söz aşırmam.
- Kulmambet:
 Varayım Kaskarav'daki Beket baya
 Tarpan'la Tokseyit gibi bayın nerde?
 Sarı, ala yıldı nehirde var
 Kojamberdi'nin atası Telditay'da.
- Sultan yaşar Şokpar'ın yanında,
 Vah zavallı, şimdiden mezarını düşün.
 Gideyim Jolseyit'teki Şoranbay'a
 Şomanak ile Şakey gibi zengininin nerde?
- Şapıraştı başınla zenginlikten bahsedip
 Sen uçurumun aşağısını hiç görmemişsin.
 Zavallı çolak, sen neler söylüyorsun,
 Tereyağından ümit eden gövden nerde?
- Ben şiiri mısra mısra dökeyim,
 “Ya Allah” diye yürekten saldırayım.
 Bundan sonra ne söylemek istiyorsun
 Sen bir kenara, evinden de ümit etmiyorum.
- Şapıraştı övünme, gücün her şeyin belli,
 Ne olduğunuz bana çok aşık.

374 Quladındı qayırp quvğa salsaq,
375 Tışqan alğan körüşek bökteğini.

376 Salğalı otırsıñ ba köptigindi,
377 Tipti kerek qılmaymın septigindi,
378 Ayıl jiptep tartıp kel şettigindi,
379 Eregisseñ üzemin köpşiğindi.

380 Jambıl:
381 Sıpataydın artında Qaqaman bar,
382 Qaqamannıñ artında taqamam bar,
383 Kijiktiñ ülken üyin körüp pe ediñ,
384 Toqsan tulıp altın boz jasağan bar.

385 Ekeyden men aytayın Baysalbaydı,
386 Teñ jorğa tört ayağım, taypalmaydı.
387 Añırıp äñime añdar qalatuğın,
388 Öleñdi büytip jırşı aytalmaytın.
389 Apıyınşı Albandı sonşa maqtap,
390 Qulmambet nemeneden saytandaydı!

391 Bizdiñ eldiñ adamı öneri aşqan,
392 Önerimen talaydıñ köñlin basqan.
393 Jerdi körgeñ, el körgeñ, qala bargan,
394 Bir kem emes bayıñnan asıp, tasqan.

395 Almatınıñ şähärinde
396 “Kök kümbet” üydi saldırğan,
397 Qarasañ közdi taldırğan.
398 Arğı şetin aytayın:
399 Qızıljar men Semeyden,
400 Mına şetin aytayın:
401 Taşkent penen Namangayi
402 Ändijan men Margulan,
403 Aqşa degen nemeñdi
404 Qapqa salıp aldırğan.

Doğanı kaz avlamaya gönderdiğimizde
Ancak fare avlarken görürdük yırtıcı kuşu laçını

Ortaya mı dökmek istiyorsun bolluğunu
Hatta gerek kılmıyorum yardımını,
Kayış iple bağlayıp gel kolanı
İnatlaşırsan koparırım yastığını

Jambıl:
Sıpatay’ın arkasında Kakaman var
Kakaman’ın arkasında daha birçoğu var.
Kijik’in büyük evini görmüş müydün
Evin içinde bin bir süslü eşyaları var.

Ben Ekey’den söyleyim Baysalbay’ı
Rahvan at güzel yürüyüşünden şaşmaz,
Hayret içinde bırakır yabani hayvanları,
Şiiri hiçbir akın böyle söylemez,
Esrarkeş Alban’ı bu kadar övüp
Kulmambet, sen neyinle böbürleniyorsun!

Bizim yurdun adamının hüneri aşmış,
Hüneriyle pek çok kişinin gönlünü almış.
Diyar dolaşmış, el görmüş, şehir görmüş,
Senin taşıp dolan zengininden eksikliği yok.

Almatı şehrinde
“Gök Kubbe” evi yaptırmış
baktığında gözü kamaştıran.
Öbür ucunu söyleyeyim;
Kızıljar ile Semey’den,
Bu ucunu söyleyeyim;
Taşkent ile Namangan,
Andijan ile Margulan.
Akçe denilen o şeyi
Kap kakaklar alıp götürmüş.

405 Jigitter bar jetilgen,
 406 Oris, qazaq ujım bop
 407 Tize qosıp bekingen.
 408 Bulardı aytsam maqtanıp,
 409 Jerim bar ma şaldırğan.

Yetişen gençler var,
 Rus, Kazak bir olup
 Elele tutuşup kenetlenmiş.
 Bunları söylersem övünüp
 Bunda senin bildiğin kusur var mı.

410 Qulmambet:
 411 Ertede ötip ketken Ibrayım,
 412 Şüvu dese kökbestidey zamırayın,
 413 Esqojağa tıgılğan jaman eken,
 414 Bir saparğa elinde joq pa bayın?

Kulmambet:
 Ahirete geçen Ibray'ım,
 Hızlı at gibi koşayım.
 Eskoja'ya saklanan kötüyümüş.
 Memleketinde sığınacağın bir zenginin yok mu?

415 Aytasın Şapıraştı erligiñdi,
 416 Şır aynalıp soqtırdım beldigimdi;
 417 Sekeñdegen serkeniñ ajalı dep,
 418 Aqırı Savrıq, Suranşın javdan ölgen,
 419 Közime de ilmeymin endigiñdi.
 420 Suranşın sarttan ölgen Sayramdağı,
 421 Erlikten tapqan olja, paydañdağı.
 422 Qamalğa qan tartqan soñ qoyıp ketip
 423 Jayqaldı Sarıbaydın saymandarı.

Şapıraştı'nın yiğitliğini söylüyorsun,
 Başını döndürüp ünlülerimi söyledim.
 Sonunda zıplayan erkek keçinin eceli gibi,
 Saurık, Suranşın düşmandan ölmüş,
 Bundan sonrakilerin de gözümde kıymeti yok
 Sayramdaki Suranşın düşmandan ölmüş.
 Yiğitlikten kazandığın kâr ve faydan ne ki.
 Ecel arayıp geldikten sonra
 Sallandı Sarıbay'ın zenginliği.

424 Saymansız sayramdağı sarttan ölgen,
 425 Şoqparlı sarıbazdan jäbir körgen.
 426 Erlikte batırlıqpen neñ bar jazğan,
 427 Bıt-şıt qıp denelerin jerge kömgen.
 428 Jambası sarıbazdın sonda şıqqan,
 429 Däleldi sözim osı estip uqqan,
 430 İyman ayıp, janaza şıgarmastan,
 431 Aparıp eki бүктеп jerge tıqqan.
 432 Aldımnan ayğaq bolıp şıgadı-av dep,
 433 Jürmesen kürebelektep qorqıp suqtan.

Silahsız Sayramdaki düşamandan ölmüş,
 Çomaklı askerden eziyet çekmiş.
 Yiğitlikte cesurluk taslayıp ne yapacaksın,
 Paramparça vücudun yere gömülmüş.
 Kalça kemiği askerin, o zaman çıkmış.
 Bu duyup işitilen kesin sözümdür,
 Tekbir getirilip cenaze çıkarmadan,
 Götürülüp apar topar defnedilmiş.
 Birgün bu olay önüne
 Gelip çıkacak diye çok korkuyorsun.

434 Jambıl:
 435 Jaqsılıq jamandıqtı tekseredi,
 436 Kim jüyrik, kim şabanı ekşeledi,

Jambıl:
 İyilik, kötülüğü denetler,
 Kim hızlı, kim yavaş elek üstünde kalır

- 437 Elimniñ erligimen maqtanamın,
438 Sırt duşpan körgeñ bizdi seskenedi.
- 439 Jalğız-aq sen bolmasañ taz Qulmambet,
440 Qay aqıñğa bul Jambıl des beredi.
441 Batır Savrıq, Suranşı javdan ölgeñ,
442 Halıq üşin şäyt bolıp janın bergen.
- 443 Eldi qorğap ölgenniñ armanı ne:
444 Qalıñ qazaq hürmettep soñına ergen.
445 Qojalıq qıp ketti me Maqsut ağań
446 Ağayınmen urısıp davdan ölgeñ?
- 447 Şapıraştı Dulattıñ bäre kuvä,
448 “Şıtır” jegen ögizdey avnap ölgeñ
449 Maқтаған байларınıñ oñğanı joq,
450 Töñirektiñ tört burışın jalmap ölgeñ.
- 451 Tülen türtip otır ma, taz Qulmambet,
452 Kerikul men Saqavdan az Qulmambet.
453 Alaqanday başınıñ bir qılı joq,
454 Bolasıñ nemenege mäs Qulmambet.
- 455 Qulmambet, men bilemin, tübiñ Uvaq,
456 Arqadan kisi öltirip keldiñ şubap.
457 Basındı osı arada kesip alsam,
458 Kisi joq qılmısıñnan alar aqtap.
- 459 Üstiñe jaydıñ oğın jaylatarмін,
460 Eki qolıñdı artıña baylatarмін,
461 Aramızda kisi öltirgeñ qaşqın jür dep,
462 Jurtıña zdavayttap aydatarмін.
- 463 Qulmambet aqın Şaңsar suandaldıñ
464 Naşar ediñ, bul künde juvandadıñ.
465 Seniñ de maqtanatın jayın da joq,
- Halkımın yiğitliğıyle övünürüm,
Dış düşmanlar bizi görünce titrer.
- Kel Kulmambet, yalnız sen olmasan,
Bu Jambıl hangi alına yol verir.
Yiğit Savruk, Suranşı, düşmandan ölmüş,
Halk için şehit olup canını vermiş.
- Halkını savunup ölenin arzusu nedir;
Tüm Kazak hürmet edip onu takip etmiş.
Maksut ağabeyin hacca gitti mi,
Akrabayla kavga edip, dövüşten ölmüş.
- Şapıraştı, Dulat’ın hepsi şahit,
“Şıtır” yiyen öküz gibi inleyip ölmüş.
Övdüğün zenginlerinin onduğı yok,
Bütün çevresini sömürüp ölmüş.
- Tülen mi dürtüyor seni, Kel Kulmambet,
Kerikul ile Sakav’dan uzaklaş Kulmambet.
Avuç kadar başında bir kıl yok
Neyine hoşnutsun, ey Kulmambet.
- Kulmambet, biliyorum aslın Uvak
Arka’dan kişi öldürüp buraya geldin
Bu arada kelleni kesip alsam,
Hiç kimse yok seni cürmünden aklayacak.
- Yaydan çıkan okları üzerine yağdırırım,
İki elini arkana bağlatırım.
Aramızda kaçak, kişi ödüren var diye,
Memleketine seni geri gönderirim.
- Kulmambet, önce Şaңsardın, şimdi Suansın,
Naçar idin bu günlerde güçlendin,
Senin de övünecek halin yok

466 Quvarıp üş beşpentpen quvadanıñ.

Şimdi de açgözlünün birisin.

467 Qulmambet Suandadıñ Albanmenen,

Kulmambet, Suan'laştın Alban ile

468 Albanday bay bolmadıñ alğanmenen.

Hep almana rağmen Alban gibi bay olmadın,

469 Bayğus-av, qay jeriñmen maqtanasıñ,

Zavallı, neyinle övünüyorsun,

470 Esiñ joq şaşıñ jurtta qalğanmenen.

Aklın yok saçın halka kalsa da.

471 Arqadan avıp kelgen Aqtabansıñ,

Arka'dan göçüp gelen Aqtabansın,

472 Eldi aldap aqınmın dep maqtangansıñ.

Halkı kandırıp akınım diye övünensin.

473 Taz Albannıñ balası Qulmambet dep,

Alban'ın kel çocuğu Kulmambet diye,

474 Düysenbay, Sät, Mäñke janın berip aqtap

Duysenbay, Sat, Manke canını verip akласın.

475 alsıñ.

476 Jambıldıñ jeñip bāyge alğan jeri,

Jambıl'ın yenerek ödül aldığı yer,

477 Jeñilip Qulmambettiñ qalğan jeri,

Yenilip Kulmambet'in kaldığı yer.

478 İşegi Qulmambettiñ üzilip qap,

Bağırsağı Kulmambet'in koparak

479 Osi eken bir azğantay arman jeri.

Sonunda arzuladığı tek şey buymuş.

VII

SARBAS PEN JAMBILDIŇ AYTISI

SARBAS İLE JAMBIL'IN AYTISI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1895

Aytısın gerçekteştiği yer: Almatı şehrinin en itibarlı zenginlerinden Kojamberdi'nin evinde

Derleyen: Aytısın metni İlim Akademisindeki "Halkın Ağzından Derlenen Malzemeler" arasından

Esmagambet Ismailov tarafından bulunmuştur.

Derlenen kişi: -

Derlendiği yer:-

Derlendiği yıl:-

Atıştığı kişi: Dulat uruğundan ve asıl adı Tülevli Maykötülü olan Sarbas akındır.

Konu: Aytısta Jambıl, obasının zenginleriyle ve zenginliğiyle övünen Sarbas Akın'ı eleştirmenin yanı sıra onu uruğunun halka faydalı insanlarından bahsetmeye davet etmekte ve Şapıraştı uruğundan olup da Jetisu bölgesi Kazaklarını Çar hükümetine, Kalmak saldırısına, Kırgız beyi Orman han ile Hokand beylerinin yağma amaçlı seferlerine karşı koruyan kahraman Saurık'tan söz ederek hem rakibine hem dinleyicilere asıl değerleri öğretmektedir.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıgarmalarınñ Toliq Jiynağı, 1946, s. 72-100.

1	Sarbas:	Sarbas:
2	Men keldim dombıramdı qolıma alıp,	Ben geldim dombıramı elime alıp,
3	Bir sözdi özım turıp aytım jaña,	Bir sözü kendim durup söyledim yeni
4	Men kelgen soñ bul jerde nege tursıñ,	Ben gelince burada hala ne duruyorsun,
5	Qara sıyraq, qalbağay qara bala.	Karabacak, kara bala.
6	İşinde Qasqaravdıñ Sarbasıñ men,	İçinde Kaskarav'ın Sarbas'ım ben,
7	Şapıraştı keneñnen Dulatım men,	Kene gibi Şapıraştı'dan Dulat'ım ben,
8	Domalaqtay eneñe til tiygizseñ,	Domalak gibi annene dil uzatma sakın,
9	Aruvaq pen qudayğa jolıqtıñ sen.	Yoksa ruhunuzla Hüda'yı karşına alırsın sen.
10	Qasqaravdıñ işinde atım Sarbas,	Kaskarav'ın içinde adım Sarbas,
11	Jaqsılap söyle deysiñ, aldiyar bas.	İyice söyle, diyorsun efendi baş.
12	Bul jerden jartı avız söz aldırmaymın,	Bu yerden yarım bir söz bile sana aldırمام,

13	Bılıramay sen öziñ eline qaş!	Saçmalamadan en iyisi kendi iline kaç.
14	Dulat degen el edim,	Dulat denen il idim
15	Meni bayqap qarasañ,	Bana dikkatlice baksan,
16	Ornap jatqan köl edim,	Ben yerleşmiş bir gölüm,
17	Şapıraştı el me eken,	Şapıraştı da il miymiş?
18	Oyqastav sağan jön be eken,	Senin peşinden gitmek doğru mu ki.
19	Men Mäyköttiñ segiz ulıñ birimin.	Ben Mayköt'ün sekiz oğlundan biriyim.
20	Men sendeydiñ bärin de	Ben senin gibi hepsini
21	Janıştap jastap jür edim.	Hep ezer geçerdim.
22	Şaqırğan soñ qavımım,	Çağırdığı için kavmim
23	Bul jıyınğa kep edim.	Bu toplantıya gelmiştim.
24	Nağaşım Jalbır, On qaban,	Dayım Jalbır, On Kaban,
25	Osal jerden şıqtı demegin,	Fakir yerden çıktı deme.
26	Qabannıñ argı atası Älik aman,	Kaban'ın dedesi Alik-Aman.
27	Birev jüyrik bolğanda, birev şaban.	Biri hızlı ise, biri yavaş.
28	Birev jaqsı bolğanda, birev jaman,	Biri iyi ise, biri yaman.
29	Qara balanı ädeyi jaltaqtatıp,	Kara balaya özellikle iyi bakıp
30	Saqtap pa ediñder, bekter mağan?	Sakladınız mı beyler, bana?
31	Sırtıñnan seni bağarım,	Sırtından sana bakarım,
32	Qazıqtay jerge qağarım,	Kazık gibi yere çakarım.
33	Talay-talay miniñ bar,	Bir sürü kusurun var,
34	İzdep jürip tabarım.	Arar arar bulurum.
35	Köptigimdi aytayın	Akrabalarımı anlatayım.
36	Jarıqşaqtıñ üç ulı,	Jarıkşak'ın üç oğlu:
37	Dulat, Alban, Suvandı,	Dulat, Alban, Suvan'ı,
38	Qonırbörük işinde,	Konırbörük içinde
39	Kezdestirdiñ juvandı,	Rastladın zengine,
40	Uzun ağaşağı eginşi.	Uzun Ağaç'taki ikinci,
41	Bul araga kelgenge	Bu araya gelene
42	Nemenegе quvandı?	Ne için sevindi?
43	Şapıraştı senen – Dulat köp edim,	Şapıraştı senden, Dulat her zaman çoktu,
44	Bäri bay, bäri mırza bek edim.	Hepsi zengin, hepsi efendi, hepsi bey.
45	Tilenşiniñ qunınday,	Dilenci parası gibi,
46	Berekesiz el ediñ,	Bereketsiz il idin,
47	Ümit qılıp kelipsiñ,	Ümitlenip gelmişsin

48	Meni aldırar demegin	Beni yenmeye ama
49	Tört Dulattıñ balası,	Dört Dulat'ın balası,
50	Alban jatır alısta,	Alban biraz uzakta,
51	Suvan jatır arıtsa,	Suvan ise yakında.
52	Menimen tüstiñ jarısqa,	Benimle düştün yarışa,
53	Öñkey bekter qarap tur,	Bütün beyler seyrediyor
54	Bäriñ birdey qalıqsa.	Hepsi birden tarafsız.
55	Ozbaspenen jarısqa,	Geçilmezle yarışma.
56	Küş jetpespen alısqa!	Gücün yetmezse uğraşma.
57	Dulattan uran şaqırsam,	“Dulat” diye seslensem
58	Noğaybay men Baybulan,	Nogaybay ile Baybulan
59	O da keler namısqa	O da gelir namus korumaya.
60	Qur bekerge jarbañdap,	Boşuna yağcılık yapma,
61	Bolmas jerde jabısqa!	Olur olmaz yerde yapışma.
62	Elimniñ şetin aytayın,	İlimin ucunu söyleyeyim,
63	Jarkenti barıp jerlegen,	Jarkent'e gidip yerleşen,
64	Malı jerdi kernegen,	Hayvanları bütün bozkırı kaplamış,
65	Baylıq penen köptikke,	Zenginlik ile çoklukta
66	İşkimge namıs bermegen.	Hiç kimseden geride kalmamış.
67	Sarbas aqın bul jerde,	Sarbas akın bu yerde
68	Köl dükendey ornağan.	Uçsuz dükkân gibi yerleşmiş.
69	Nağası atam Maqtamazam ävliye,	Anne tarafından dedem Maktamazam evliya
70	Qısılgan jerde qoldağan,	Sıkıştığında korumuş.
71	Domalaqtay eneme	Domalak gibi anneme
72	Til tiygizgen oñbağan.	Dil uzatan onmamaştır.
73	Beynet aydap keldi me	Azap mı kovalayıp getirdi seni,
74	Şapıraştı osında?	Şapıraştı, buraya.
75	Sarbas aqın qasında	Sarbas Akın'ın yanında
76	Az elge sirä kün bar ma?	Az ile hiç gün var mı?
77	Bul sözimde min bar ma,	Bu sözümde kusur var mı.
78	Men bir jüyrık bäygili,	Ben bir hızlı atım yarışta kazanan,
79	Şapqanımda sın bar ma?	Koştuğumda bir tenkit var mı?
80	Tört Dulattıñ balası	Dulat'ın dört balası
81	Jer dünyege sıymağan,	Yeryüzüne sığmıyor,
82	Aydap malın jıynağan,	Kovalayıp hayvanlarını topluyor,
83	Eregisken duşpandı,	İnat eden düşmanına

84	Eñkeytip jürip qıynağan.	Diz çöktürüp eziyet ediyor.
85	Esepsiz qılıp mal bergen,	Sayırsız hayvan veren
86	Qıysapsız qılıp jan bergen,	Hesapsızca can veren
87	Dulat degen eliñmin,	Dulat denen ilinim,
88	Asuvı joq belinmin.	Aşılması imkânsız bir dağım.
89	Köptigime qarasañ –	Kalabalık oluşumuza baksan
90	Tastasa iyne jerge tüşpeydi.	Bir iğne bile yere düşmüyor.
91	Bektigime qarasañ –	Beyliğime baksan
92	Qayratpenen isteydi.	Gayretle çalışıyor.
93	Köşse tüye tizdegen,	Göç sırasında deve tizdeyen,
94	Duşpandı körse qarıqsan,	Düşmanı görse kenetlenen,
95	Altınnan qılış siltegen.	Altından kılıç sallayan.
96	Qalın Dulat işinde	Kalabalık Dulat içinde
97	Bay deseñ de mende köp,	Bay desen de bende çok,
98	Bek deseñ de mende köp,	Bey desen de bende çok,
99	Köp deseñ de mende köp,	Çok desen de bende çok,
100	Jer qayısqañ mal da köp,	Yeri eğen hayvanı çok,
101	Aqıl aytar şal da köp.	Akıl verecek ihtiyar da çok.
102	Besterekten şıqqan Sâlimbay,	Besterek'ten çıkan Salimbay
103	Bendeden tilin tartpağan.	Ferdin önünde sesini kesmeyen.
104	Betinen qanı tamılğan,	Yüzünden kanı fışkıran,
105	Söylesken kisi jağıngan,	Konuştığı kişi yaranan,
106	Qorıqqan kisi bağıngan,	Korkan kişi itaat eden,
107	Erligine qarasañ –	Erligine baksan
108	Kirevke savıt jamlığan,	Zırh kaplanıyor,
109	Kerbezdigine qarasañ –	Süslü oluşuna baksan
110	Etek, jeñin qağıngan.	Eteğini, yenini ayaklandırıyor.
111	Sağatı jetken er eken,	Vakti gelen er imiş
112	Körgeñ kisi sağıngan.	Gören kişi tarafından özlenen.
113	Küntu degen elinen –	Küntu adlı ilinden
114	Namaz degen er şıqqan,	Namaz adlı er çıkmış,
115	Tömen jatıp qumsağan,	Aşağıda yüzüstü yatmış
116	Qırıq jigitti jumsağan,	Emrinde kırk yiğidi varmış,
117	Qan körmese qılışı,	Kan görmezse kılıcı,
118	Qılışı jaman suvsağan.	Kılıcı fena susayan.
119	Küntuvdan şıqqan er Namaz	Kuntu'dan çıkan er Namaz

120 Duşpannıñ qolın şegelep,
 121 Estigen kisi şoşınğan,
 122 Talapker bolğan jigitter
 124 Ketken emes qasınan.
 125 Üşinşi Botbayğa keleyin,
 126 Atası bolğan Botbaydan,
 127 Jeti jılday qız qarap,
 128 Suluvdı quşqan oqtaydan.
 129 Bul Dulatqa til tiygizbe,
 130 Adam tatqan, jurt erin
 131 Beyis şeker taqtaydan
 132 Üsenbay şıqtı jasınan,
 133 Mayemerdiñ qasınan –
 134 Körgen kisi şoşınğan;
 135 Bulbulday tili sayrağan,
 136 Eldiñ qamın oylağan,
 137 Añraqaydı jerlegen,
 138 Tilegi bar ma bermegen.
 139 Qasqaravda Qarabay,
 140 Jasınan şıqqan bölünip,
 141 Tuvğan ayday körinip,
 142 Tartqan jayday kerilip,
 143 Maylıbaydıñ ulı edi,
 144 Kärim şıqtı jasınan,
 145 Qayratın jurttan asırğan.
 146 Elin javğa bermegen,
 147 Sözin davğa bermegen.
 148 Kisisi joq batırdıñ
 149 Sözine eşkim ermegen.
 150 Batırlıqpen ol ketti,
 151 Şeşendikpen ol ketti,
 152 Ana pişken ton ketti.
 153 Jav aşpağan esigin,
 154 Kevdesin tunıq jaratqan,
 155 Şeşen özi kisi eken
 156 Jandı avzına qaratqan,

Duşmanın kolunu çivileyip,
 Duyan kişi ürkermiş,
 Girişken olan yiğitler
 Eksik olmazmış yanından.
 Üçüncü Botpay’a geleyim,
 Babası olmuş Botpay’dan
 Yedi yıl kadar kız bakıp
 Güzeli kucağa almış ok gibi.
 Bu Dulat’a dil uzatma ,
 Adam olan, halk erini
 Cennet gibi yerden
 Üsenbay çıktı genç yaşta
 Mayemer’in yanından
 Gören kişi ürken;
 Bülbül gibi konuşan,
 Halkın çıkarını düşünen.
 Anrakay’da oturmuş
 Gerçekleştirmedeği dileği yokmuş.
 Kaskarav’da Karabay,
 Genç yaşta ayrıcalığı farkedilen,
 Doğan ay gibi görünen,
 Çekilmiş yay gibi gerilen
 Maylıbay’ın oğluydu.
 Karim çıktı genç yaşta
 Gücünü herkesten aşırın,
 İlini düşmana vermeyen,
 Sözüni davada kaybetmeyen.
 Yalnız adamı yok bahadırın
 Kimse peşinden gitmemiş.
 Kahramanlıkla o gitti,
 Hatiplikle o gitti,
 Anasının biçtiği ton gitti.
 Düşman açmamış kapısını,
 İçini berrak yaratmış.
 Güzel konuşan biriymiş
 Herkesi ağzına baktırmış.

157 Kärim batır atanıp,
 158 Eldiñ şetin şetnetip,
 159 Eregisken duşpanga,
 160 Dayar bolıp erjetip,
 161 Kebekpay şıqtı jasınan
 162 Qızıl tili sürinbey,
 163 Er sasatın jerinde,
 164 Aql tapqan бүгilmey.
 165 Eregisken duşpandar
 166 Ketken emes kezdesse,
 167 Bir janınan tüñilmey.
 168 Jan tañ qalğan sözine,
 169 Kim şaq kelgen özine?!
 170 Zamanında bolğan jan,
 171 Uvaqıtımen tolğan jan,
 172 Söylep ketse sözine,
 173 Keltirse quday kezine
 174 Duva berdi özine,
 175 Jaqsı körgeñ kisige,
 176 Oñ sözimen qarağan.
 177 Näsili nurdan jarağan.
 178 Ülken s'ez, top bolsa,
 179 Jan avzına qarağan.
 180 Jaqsı körgeñ jigitti
 181 Öz köñline sanağan,
 182 Eregisken duşpandı
 183 Köktırnaday talağan.
 184 Tävir bolğan jigitter
 185 Kebekeñe jarağan.
 186 Jılağandı küldirgen,
 187 Ädildigin bildirgen,
 188 Ädildikke kelgende,
 189 Qara qıldı qaq tilgen.
 190 Bir qudaydı haq bilgen,
 191 Aqlı tolıp kirixsen,
 192 Attı mingen jürüsten,

Karim-Batır denilip,
 İlin kenarını çevreleyen
 İnat eden düşmana
 Hazır olup büyüyüp,
 Kebekpay çıktı genç yaşta
 Kızıl dili takılmadan,
 Erin şaşacağı durumla
 O aklıyla baş edermiş.
 İnat eden düşmanlara
 Rastlasa hiç gitmezmiş
 Bir yanlarından ümitsizliğe kapılıp.
 Herkes hayranmış sözüne
 Kim dayanmış ki karşısında.
 Zamanında olan can,
 Vaktiyle dolan can,
 Söyleyiverse sözüne,
 Getirse Hüda dönemine,
 Dua verdi kendisine,
 Sevdigi insana
 Doğru söz söylemiş.
 Nesli nurdan yaratılmış.
 Büyük meclis, toplantı olsa
 Halk ağzına bakmış.
 Sevdigi yiğidi
 Kendisinden kabul edermiş,
 İnat eden düşmanı
 Turna gibi talan edermiş.
 Sağlam olan yiğitler
 Köbeke'ye yaramış.
 Ağlayamı güldürmüş,
 Adaletli olduğunu bildirmiş,
 Söz konusu adalet olunca
 Kara kılı tam ortasından kesermiş.
 Bir Hüda'yı hak bilen,
 Aklı dolup girişken,
 Atla yaptığı yürüyüşünden

193	Suluvdı quşqan, süyisken.	Güzeli kucaklayan, sevişen.
194	Tamağına bal jegen,-	Yemekte bal yemiş
195	Şeker menen kürişten.	Şeker ile piriñten.
196	Top işine barganda,	Toplum içine gidince
197	Siz bastağan duristan.	Söze başlarmış dürüstlükten.
198	Zamanında eşkim aspağan	Zamanında kimse aşamamış,
199	Ädilsiz sözdi aytpağan,	Adaletsiz söz söylememiş,
200	Aytqan sözden qaytpağan,	Söylediği sözden hiç dönmemiş,
201	Ambıl seniñ dämeñe –	Jambıl senin ümidine
202	Aytısam dep kelgenge –	Atışırım, diye gelene
203	Jalpı Dulat küledi.	Bütün Dulat güler.
204	Şapıraştı el ediñ –	Şapıraştı il idin
205	Üş jüz üyge tolmağan.	Üç yüz ev bile etmeyen.
206	Qıdır men baq ol basta	Hıdır ve bağ o tarafta
207	Sağan tipti qonbağan.	Sana hiç konmamış.
208	Egeskender menimen	Münakaşa eden benimle
209	Barmaqtarın tistegen.	Parmaklarını dişler.
210	Teñim bolsa aytar em,	Dengim olsan söyledim,
211	Oñım kelse bayqar em,	Doğru biri gelse dikkat ederdim,
212	Qara bala könbeseñ,	Kara bala, razı olmazsan
213	Qısıladı taqımıñ.	Sıkışır baldırın.
214	Jarılqamıs, Jantu ulımın,	Jarılkamıs, Jantu oğluyum,
215	Basıladı qarqınıñ.	Kesilir hızın.
216	Eregispe menimen –	Münakaşa etme benimle
217	Eziledi alqımıñ.	Ezilir boğazın.
218	Eregisseñ menimen,	Uğraşırsan benimle
219	İsim tüssin senimen.	İşim olur seninle.
220	Tilimdi alsañ qor bolmay,	Beni dinlesen: hor olmadan
221	Jüre bergin jolıñmen.	Devam et yoluna.
222	Endi ne dep aytasıñ,	Şimdi ne söyleyeceksin,
223	Aldırmaymın qaytesin?	Aldırmayacağım, ne yaparsın?
224	Alatuğın jeriñdi ayt,	Alacağın? yeri anlat,
225	İşiñdegi şeriñdi ayt,	İçindeki üzüntüyü anlat,
226	Ketpeytuğın jöniñdi ayt,	Gitmeyecek yönünü anlat,
227	Jeñetuğın eliñdi ayt!	Yenecek ilini anlat.
228	At jüzdürüp kelemin,	At yüzdürüp geliyorum,

229 Aydın şalqar kölime,
 230 Meniñ külkim keledi,
 231 Şapıraştı eliñe,
 232 Elime endi qarasañ –
 233 Adamulı batar ma!
 234 Şabınıp qılış şabar ma,
 235 Şamırqap multıq atar ma!
 236 Munıñ bärin esitip,
 237 Tiri adam tınış jatar ma?!
 238 Men jetpesten qoymaspın
 239 Özim aytqan sertime.
 240 Jüyrık pen jorğa jetelep,
 241 Söz söyleşi tötelep,
 242 Köp Dulattıñ işinde
 243 Men tuvıp em öktegen,
 244 Şapıraştı sıqıldı
 245 Qolı qısqa men emes,
 246 Qısqa jibi şoltañdap,
 247 Kürmevine jetpegen.
 248 Bağıp ediñ salıqtı
 249 Bir körmediñ jariqtı,
 250 Jügiremin alısqa,
 251 Jüyrık tartar dabısqa.
 252 Terisinde şeli joq,
 253 Kerilip jatqan eli joq,
 254 Qur beker ne aytadı,
 255 İştemeniñ jöni joq.
 256 Keñirdekten alayın,
 257 Sağan tisti salayın,
 258 Aytıp qara eliñdi,
 259 Qay aytatın eliñ bar,
 260 Qay söyleytin jöniñ bar?
 261 Aytalmasañ eliñdi,
 262 Dıbısıñdı şığarma,
 263 Ketpeymisiñ qasınman,
 264 Ereğisseñ menimen,

Aydınlık, engin gölüme,
 Benim gülesim geliyor,
 Şapıraştı iline.
 İlime şimdi baksan
 İnsanoğlu batar mı.
 Kızgınlıkla kılıç biçer mi,
 Sinirlenip tüfek ateş eder mi.
 Bunun hepsini duyup
 Canlı insan sakın yatar mı.
 Ben ulaşmadan bırakmam
 Kendi söylediğim şartıma.
 Hızlı ile rahvan yürüyenin yanında yürütüp,
 Söz söylesene baş eğmeyip,
 Kalabalık Dulat'ın içinde
 Ben doğmuştum güç kullanan
 Şapıraştı benzeri
 Kolu kısa ben değilim,
 Kısa ipi kısacık olup
 İhtiyacını karşılayamayan.
 Beklemiştin vergiyi
 Bir kerecik görmedin ışığı,
 Koşarım uzağa,
 Hızlı at çeker şöhrete.
 Derisinde yağ yok,
 Uzanıp yatan ili yok,
 Kuru, boş ne söyler ki,
 Hiçbir şeyin doğrusu yok.
 Gırtlaktan alayım,
 Sana diş geçireyim,
 Anlatıp bakalım elini,
 Anlatacak elin var mı ki?
 Anlatacak halin var mı ki?
 Anlatamazsan elini
 Hiç sesini çıkarma,
 Gıtmez misin yanımdan,
 Uğraşırsan benimle,

265 Şapıraştım, abayla,
266 Jeñbey turman qasıñnan!..

I

267 Jambıl
268 Almatı degen şähärda
269 Jurt jıynalıp jatqanda,
270 Qırbay, Qojamberli bolıstıñ
271 Säskede jetip üyine,
272 Biy, bolıstar jıynalıp,
273 Tabaqqa qol qoyğanda,
274 Dombıramdı öñgere,
275 Kirip keldim erkindep.
276 Noğaybay mırza şirengen:
277 - Dombıra alğan bul kim?-dep
278 Teris közben qaradı,
279 Tanıp turıp tanımay,
280 Eki közi jep baradı.
281 Osı neme eken dep,
282 Türimdi körüp Noğaybay,
283 Dedi beker:-şoşıma!
284 Öñkey дәvdіñ qasında
285 Söylemessiñ muñaymay.
286 Süyimbayım bir künde,
287 Bılay öleñ aytqan dep,
288 Bir ağaştı quşaqtap.
289 - Jambıl degen nemeñiz
290 Ekeydegi osı ma?
291 Noğaybaydıñ aldında
292 Söz söyleşi aşıla!
293 Orıñ tavıp aytpasañ,
294 Qamşı tiyer başıña!
295 Sağınıp jürgen nemedey
296 Otırdıñ taqap qasıma.
297 Bir avız saval surayın,
298 Ayta almasañ öleñdi,

Şapıraştı'm, dikkatli ol,
Yenmeden kalkmam yanından.

I

Jambıl:
Almatı denilen şehirde
Halkın toplandığı sırada,
Kırbay, Kojamberli bolısın
Sabah güneşi yükselince yetişip evine,
Bey, bolıslar toplanıp,
Tabağa elleriyle saldırdıklarında,
Dombıramı önümde uzunlamasına tutarak,
Girip geldim emin bir hareketle.
Nogaybay Efendi kibirli bir şekilde:
- Dombıra almış bu da kim?- diye
Ters ters baktı,
Tanıdığı halde tanımamış görünüp,
İki gözü âdeta yiyor.
Bu da kimmiş diye,
Dış görünüşümü görüp Nogaybay,
Dedi esassız:- korkma!
Hep devlerin yanında
Söylemezsin kaygılanmadan.
Süyimbay'ım bir gün,
Şöyle şarkı söylemiş diye,
Bir ağacı kucaklayıp,
- Jambıl adlı birisi
Ekeydeki bu mu?
Nogaybay'ın karşısında
Söz söylesene açılıp!
Yerini bulup söylemezsen,
Kamçı değer başına!
Sanki çok özlemiş gibi
Oturdun tam yanıma.
Bir sual sorayım,
Söyleyemezsen şarkıyı

299 Şıqpırtayın başına.
 300 Qojamberli maqtaydı,
 301 Bul nelikten jaqtaydı,
 302 Keybirev aytsa öleñdi,
 303 Beker avzın boqtaydı.
 304 Süyimbayğa ini dep,
 305 Parasat qıp maqtaydı.
 306 Süyimbaydan basqa öleñşi!
 307 Sirä mağan jaqpaydı.
 308 Domalaqtan qozğaşı!
 309 Jarıqşaqtan ozbaşı.
 310 Bet aldıña baqırıp,
 311 Tañdayınnan tozbaşı.

II

312 Jambılın keldi kezegi,
 313 Mıqtı Mazamqızı eken –
 314 Domalaqtay enemiz.
 315 Ğasiyetli eneden
 316 Endi söyley kelemiz.
 317 Domalaqtay enemiz –
 318 Üş qatınınñ biri eken.
 319 Sarı báybişe mıqtı kep.
 320 Bay qaramay jür eken.
 321 Baylıqpen baydın jılqısı
 322 Esebi joq köp eken.
 323 Julım üyi bar eken,
 324 Julım üyden sañlav köründi...
 325 Domalaq enem qasında,
 326 Quşaktasıp süyisip,
 327 Äzilmen oynap külisip,
 328 Otır eken bir qoja.
 330 Jüzinen nur tamğanday,
 331 Meyiri jannın qanganday,
 332 Süykimdi bir jan eken.
 333 Tün qoynında oranıp,

Kamçıyla vurayım başına.
 Kojamberli övüyor,
 O niçin kolluyor.
 Herhangi biri söylerse şiiri
 Esassızca ağzına küfür alıyor.
 Süyimbay’a ini deyip
 Akıl-fikir diye övüyor.
 Süyimbay’dan başka akın
 Herhalde bana yaranmıyor.
 Domalaktan hareket et!
 Jarıkşakı geçme.
 Manasızca bağırıp
 Damağını eskitme.

II

Jambıl’ın geldi sırası,
 Güçlü bir Mazam kızıymış
 Domalak gibi anaymış.
 Haysiyetli anadan
 Şimdi söz etmeye başlıyorum.
 Domalak gibi anamız
 Üç kadından biriymiş.
 Sarı Baybişe ağır basıp
 Bay ona yüz vermezmiş.
 Zenginlikle beyin yolkası
 Sayısız ve çok imiş.
 Yırtık evi var imiş,
 Yırtık evden delik göründü...
 Domalak anam yanında,
 Kucaklaşıp sevişip,
 Şakalaşıp gülüşüp,
 Oturuyormuş bir Koja.
 Yüzünden nur damlıyormuş gibi,
 Susuzluğu insanın gitmiş gibi,
 Sevimli bir can imiş.
 Gecenin koynunda sarımp,

334	Bäybişeden urlanıp,	Bäybişeden gizlice
335	Tünep jürgen şağında	Geceleyip gezdiği dönemde
336	Jükti bolıp qaladı.	Yüklü kalır.
337	Ayı jetip turğanda,	Ayı yetişince
338	El köşpekşi boladı.	Halk göç etmek ister.
339	Tolğatadı anamız,	Doğum sancısı çeker anamız,
340	Erteñ köşip baramız,	Yarın göç ediyoruz
341	Dep jurtında tüneydi.	Diye yurdunda geceyi geçirir.
342	Tañ atadı kün şığıp,	Sabah olur güneş çıkıp
343	Besin vaqıt bolğanda,	Öğle namazı vakti olduğunda,
344	Qırğızdan şıqqan Aqçoşqar,	Kırğız'dan gelen Akkoşkar,
345	Şappaq bolıp keledi.	Gasp etmek için gelir.
346	- Baydabektiñ men bugün	- Baydabekin ben bugün
347	Köp jılqısın alamın.	çok yılkısnı alacağım.
348	Batañdı ber, Domalaq,	Batanı ver Domalak
349	Seniñ batañdı alamın.	Senin Batanı alacağım.
350	- Qalağanım berseñiz,	- Dilediğimi veriseniz,
351	Qvanışı sende bolsın dep,	Kvancı sende olsun, diye
352	Tüp qazığı mende bolsın dep,	Esas kazığı bende olsun, diye
353	Qol jayıp batasın beredi.	Ellerini açıp batasını verir.
354	- Qanday bata munıñ, dep,	- Ne biçim Bata bu, diye
355	Aqçoşqar ketti attanıp.	Akkoşkar gitti at üstünde.
356	-Barasın, barasın da alasın,	- Gidersin, gidersin ve alırsın,
357	Qvanışı sende dep,	Sevinci sende, diye
358	Tañğa juviq bolğanda	Sabah olmak üzereyken
359	San jılqını şuvlatıp,	Sayırsız yılkıyı bağırarak,
360	Tay, qulının tuvlatıp	Tay ve kulını sinirlendirip
361	Aydap alıp jöneldi.	Kovalayıp yöneldi.
362	Domalaq tısqa şığadı	Domalak dışarı çıkar
363	Aqçoşqar tağı keledi,	Akkoşkar tekrar gelir
364	Qalağanıñ bar ma dep,	Dilediğin nedir, diye
365	Kelip söyley beredi.	Söylemeye başlar.
366	Köp jılqınıñ işinde	Sayırsız yılkıının içinde
367	Toqsan eki qulındı	Doksan iki kulını olan
368	Bir sarı aygır bar edi,	Sarı bir aygır var idi,
369	Enesiniñ şuvınan	Anasının yüzünden

370 Basqanı tipti körmegen,
 371 Şıbınnan basqa qonbağan,
 372 Jelden basqsa minbegen,
 373 Moynına qurıq tiymegen,
 374 Sonı gana bergin dep
 375 Solay javap qıladı.
 376 Asavdı qalay ustaysın
 377 Jügen, qurıq tiymegen?
 378 Ustasam ustap alayın,
 379 Ustamasam qalayın.
 380 Qur, qur, qur januvar!
 381 Qutıñ mende januvar,
 382 Beri kelşi bizge dep,
 383 Küderiñdi üzbe dep,
 384 Qazıgıñ qaldı mende dep,
 385 Qurayttadı Domalaq.
 386 Aygır sonda keledi,
 387 Omıravın iyiskep,
 388 Aldı aygırdı jügendep,
 389 Aydadı jılqıñ özgesin,
 390 Aqqoşqar batır tügendep.
 391 Eki ayaqtı tusadı,
 392 Tırp etpedi janvar,
 393 Juvas malğa usadı.
 394 Tüs mezgili bolğanda
 395 Segiz ul keldi artınan,
 396 Aygırdı nağıp bayladıñ,
 397 Top jılqılar qayda dep,
 398 Domalaqtan suradı.
 399 Domalaq jayın aytıptı:
 400 - Balalar oğan barmañdar,
 401 Tüp qazıgı bizde dep,
 402 Tañğa juviq bolğanda
 403 Arttan quvıp barsañdar,
 404 Mert bolarsın balalar,
 405 Şılbırına oralıp,

Başka bir şey görmemiş,
 Sinekten başka bir şey üzerine konmamış,
 Rüzgardan başka hiç kimse üstüne binmemiş,
 Boynuna sırık değmemiş,
 İşte bir tek onu ver, diye
 Böyle bir cevap verir.
 Hırçın atı nasıl yakalayacaksın
 Dizgin, sırık değmemiş?
 Yakalasam yakalayım,
 Yakalayamazsam kalayım.
 Kur, kur, kur canlı!
 Bereketin bende canlı,
 Beri gelsene bize, diye
 Ümidini yitirme, diye,
 Kazıgın kaldı bende, diye
 Kurladı Domalak.
 Aygır o zaman gelir,
 Göğsünü koklayıp
 Aldı aygırı dizginleyip,
 Kovaladı yolkının geri kalanını
 Akkoşkar bahadır sayısını kontrol edip.
 İki ayağı tusadı
 Hareketsizce durdu januvar,
 Uysal bir yolkıya benzedi.
 Öğle vakti olduğunda,
 Sekiz oğlu geldi ardından,
 Aygırı neden bağladın,
 Kalabalık yolkı nerde, diye
 Domalak'a sorarlar.
 Domalak durumu anlatmış:
 - Balalar, ona gitmeyin
 Esas kazığı bizde, diye,
 Sabah olmak üzereyken
 Peşinden kovalayıp giderseniz
 Ölürsünüz balalar,
 Çılbırlarına sarınıp,

406 Jalına anam aytadı.
 407 Biraq tilin almadı,
 408 Baramın dep bolmadı,
 409 Segizi birden jöneldi,
 410 Sağağa taman keledi,
 411 Sağa suvdan ötedi.
 412 Sonda qırğız quvadı,
 413 Buqtırma qoyıp jüz kisi,
 414 Bir tasağa tıgadı.
 415 Aldına añdıp tüsirip,
 416 Segizin ustap aladı.
 417 Segizin birdey bavızdap,
 418 Josaday qıp saladı.
 419 Baydabek bar artınan
 420 Bir tobımen keledi.
 421 -Balaların til almay,
 422 Osı jerden jöneldi.
 423 Balaların mert boldı,
 424 Qaytpaytuğın sert boldı,
 425 Barıp qara ölikti,
 426 Jalğan deme munımdı...
 427 Baydabek te jönedi,
 428 Qayta oralıp keledi:
 429 Balalar tegis ölipti...
 430 Dep javabın beredi.
 431 Domalaq enem bas bolıp,
 432 Süyretki sap ayırğa,
 433 - Ölgenge endi qaydırma,
 434 Dep jubatıp äl berip,
 435 Derev jıynap ölikti,
 436 Bir jerge äkep kömipti.
 437 Domalaqtay enemniñ
 438 Ğasiyeti köp edi.
 439 Tañğa juvıq bolğanda,
 440 Jılqı keler dep edi...
 441 Tün ortası bolğanda

Yalvararak anam söyler.
 Fakat dilini almadı
 Gideceğiz, diye tutturdular,
 Sekizi birden yöneldi,
 Sağaya doğru gelirler,
 Sağa sudan geçerler.
 O an Kırğız kovalar,
 Saklanarak yüz kişi
 Saklı bir yerde gizlenir.
 Tuzağa kovalayarak düşürüp
 Sekizini birden yakalar.
 Sekizini birden boğazlayıp
 Dilim dilim eder.
 Baydabek var ardından
 Birkaç adamıyla gelir.
 - Balaların söz dinlemeden
 Buralardan yöneldi.
 Balaların öldü,
 Dönmeyecek gibi sözleştiler
 Gidip bir bak cesede,
 Yalan zannetme üzüntümü...
 Baydabek de yöneldi,
 Geri dönüp gelir:
 Balaların hepsi ölmüş...
 Diye cevap verir.
 Domalak anam başta olup
 Araba koşup aygıra
 - Ölene artık üzülme,
 Diye teselli edip güç verip,
 Hemen toplayıp cesetleri
 Bir yere getirip gömmüş.
 Domalak gibi anamın
 Haysiyeti çok idi.
 Sabah olmak üzereyken
 Yılkılar gelir demişti...
 Gece yarısı olduğunda

442 Qurayt saldı Domalaq,
 443 Sarı ayğırdıñ davsına
 444 Tas jañğırdı domalap.
 445 Tañ sarğayıp kelgende
 446 Qalıñ jılqı şurqırap,
 447 Keledi şańı burqırap.
 448 Köşip avıl jöneldi,
 449 Segiz kündeý köşedi,
 450 Küni-tüni tınım joq,
 451 Tınım qılğan küni joq,
 452 Kişi jüz ben Orta jüzge
 453 Mañayına qondı kep.
 454 Domalaq sonda tolgattı,
 455 Sırıq, baqan ornattı,
 456 Bebevletip ananı
 457 Bala keldi dünyeye.
 458 Quvandı ana masayrap,
 459 Qolına alıp balanı
 460 Bar denesin qaradı:
 461 Erkek bala tuvıptı.
 462 Biraq bası jaralı –
 463 Ana boldı nazalı.
 464 Sarı báybişe qılğanın
 465 Sonda aqılmen tabadı.
 466 Kişi jüz ben Orta jüz
 467 Baydabekti köşirip
 468 Alamız dep avılğa
 469 At terletip keledi.
 470 Kişi jüzde köpke ayan
 471 Bir otaşı bar edi,
 472 Keyde emip, keyde embey
 473 Talıp jatqan balanı
 474 Otaşı kep köredi.
 475 Suvıq qoldıñ ornı dep
 476 Közinşe aytıp beredi.
 477 Jarıq jerin basınıñ

Kur, kur diyerek yolkıları çağırdı Domalak,
 Sarı aygırın sesinden
 Taş yankılandı yuvarlamp.
 Sabah sarardığında
 Sayısız yolkı kişneyip,
 Geliyor toz kaldırarak.
 Göç edip oba yöneldi,
 Sekiz gün kadar göç eder,
 Gece-gündüz dinlenmeden,
 Rahat olduğu bir gün bile yok
 Küçük jüz ile Orta jüz'ün
 Yanına yerleşti gelip.
 Domalak'ın o an sancısı başladı,
 Sırık, ağaç kurdurdu,
 Acı çektirerek anaya
 Bala geldi dünyaya.
 Sevindi ana memnun olup,
 Eline alıp balayı
 Bütün vücuduna baktı:
 Erkek bala doğmuş.
 Fakat başı yaralı-
 Ana oldu kaygılı.
 Sarı báybişenin yaptıklarını
 O an aklıyla buldu.
 Küçük jüz ile Orta jüz
 Baydabek'i göçürüp
 Alırız diye obaya
 At terletip geliyor.
 Küçük jüzde herkesçe tanınan
 Bir otacı var idi
 Bazen emip, bazen emmeyip
 Gücsüz halde yatan balayı
 Otacı gelip görür.
 Kasıtlı bir elin izi diye
 Gözü önünde anlatır.
 Yarık yerini kafasının

478 Oyup alıp otaşı,
 479 Tasbaqanıñ süyegin
 480 Jamap soğan egedi.
 481 Bala oñaldı üş ayda,
 482 Jarıq töbe boldı dep,
 483 Jarıqşaq at qoydı köp...
 484 Jarıqşaqtan tuvdı üş ul:
 485 Biri Dulat, biri Alban,
 486 Biri Suvan bilseñ bul.
 487 Buringıdan esikten
 488 Ata jayı, el sözi.
 489 Domalaqtay ananıñ
 490 Bizge dastan är kezi.
 491 Ata jayın uqpastan
 491 Qur maqtanğa jarmasqan
 492 Sen Dulattıñ bir ezi.

III

493 Sarbas aqın menmin dep,
 494 Nan pisirip kevdeñe,
 495 Nege munda keldiñ dep,
 496 Aqıyladıñ sen nege?
 497 Avuzı-basıñ quvarğan,
 498 Urtı-basıñ suvalğan,
 499 Qayda atañ men tüp babañ,
 500 Tulpar minip, tuv alğan?
 501 Bir jaqsılıq körmegen
 502 Artınan eşkim ermegen.
 503 Men Şapıraştı ulı edim
 504 Altınnan qılış sermegen.
 505 Köp Dulattıñ balası,
 506 Ras senen az edim,
 507 Az da bolsa batır em,
 508 Toptı jerge barganda,
 509 Savlap turğan söz edim...
 510 Javlı jerge barganda,

Oyup alarak otacı,,
 Kaplumbağa kemiğini
 Yama yapıp ona eker.
 Bala düzeldi üç ayda,
 Yarık kafalı oldu diye
 Jarıkşak adını verdi halk...
 Jarıkşak'tan doğdu üç oğul:
 Biri Dulat, biri Alban,
 Biri Suvan, biliyorsan bu.
 Eskilerden dinlediğim
 Ata hakkında, halk sözü.
 Domalak gibi ananın
 Bize destan her kezi.
 Ata durumunu anlamadan
 Boş övünce yapışan
 Sen Dulat'ın bir gayretsizi.

III

Sarbas akın benim, diye
 Kibirle gururlanıp
 Niye buraya geldin, diye
 Bağırıyorsun sen niye?
 Ağzının içinde diş kalmamış,
 Ağzın başın sararmış
 Nerde atan ve ilk baban
 Hızlı ata binip, bayrak alan?
 Bir iyilik görmemiş
 Ardından kimse takip etmemiş.
 Ben Şapıraştı oğlu idim
 Altın kılıç fırlatan.
 Kalabalıktır Dulat'ın balası,
 Doğrudur sayıca senden az idim,
 Az da olsa kahramandım,
 Kalabalık yere gittiğimde
 Dökülüp duran söz idim...
 Düşman yerine gittiğimde

511	Atamın dep oqtağan	Atılmak üzere hazırlanmış
512	Kök beren bolat kezedim.	Mavi çelikten bir ok idim.
513	Keldi meniñ kezegim,	İşte geldi benim sıram,
514	Kelse aytayın şeşilip,	Geldiyse söyleyeyim çözülp.
515	Kezekti bermey manadan	Sırayı vermedin uzun bir süre
516	Örtendi meniñ özegim.	Yandı benim boğazım.
517	Saqalıñmen jalpıldap	Sakalını sallayıp
518	Teresin Jambıl tezeğin.	Toplayacaksın Jambıl'ın tezeğini.
519	Şapıraştı men edim,	Şapıraştı ben idim,
520	Qalıñ Dulat sen ediñ,	Kalabalık Dulat sen idin
521	Az da bolsam äveli	Az da olsam evvela
522	Şiyregime kelmediñ.	Benim çeyreğim bile olamadın.
523	Bir qadalğan jerimnen	Bir saplandığım yerimden
524	Qan almay keter demegin.	Kan almadan gider miyim.
525	Esqoja degen elimnen	Eskoja adlı ilimden
526	Kim ketti eken erlikpen,	Kim gitmiş ki kahramanlıkla
527	Kim jürgen meniñ şenimnen.	Kim gezmiş ki benim ilimde
528	Asıl, javhar ketken joq	Asıl, cevher gitmedi
529	Äste meniñ jerimnen.	Asla benim yerimden.
530	Savırq şıqqan basın	Saurık çıkmış ilk başta
531	Kök şıbıqtay iyilip,	Mavi şıbık gibi eğilip
532	Erlik qılğan jasın	Kahramanlık yapmış ta gençliğinden
533	Äkeñ avırq degende,	Büyük Saurık deyince
534	Kündik jerden duşpanın	Her günkü yerinden düşmanımı
535	Dabilimen qaşırğan!	Namıyla kaçırmış!
536	Al, al savırq degende,	Al, al Saurık deyince
537	Qaltıramadı qanday jay,	Titremedi hangi düşman,
538	Qarsılasıp kelgenniñ	Karşılaşıp gelenin
539	Qaytqanı bar ma odan say?	Döneri var mı ondan sağ?
540	Mingen atın jaratqan,	Binen atını yaratan,
541	Jurttı özine qaratqan,	Halkı kendisine çeviren,
542	Qılışı qıya şabilğan,	Kılıcı keskin bir şekilde vuran,
543	Jüyrık attıñ bări de	Hızlı atın hepsi de
544	Puşpağınan sabılğan.	Bacağından yorulan.
545	Nayzasın tasqa tüyregen,	Mızrağını taşla saplayan.
546	Maqtanbağın arbas jan,	Övünme Sarbas can,

547 Qalıñ Dulat işinde,
 548 Däv Sıpatay basında,
 549 Andası bar pasında,
 550 Äli töre jamında,
 551 Qasqaravda Qarabay
 552 Bet-jüzine qaramay,
 553 Qasqarav Qırbas batırdı
 554 Şılbır tağıp moynına,
 555 Qan tamşılap qoynına,
 556 Mañayına bara almay,
 557 Sonda Dulat qarğaday
 558 Şuvlap jılap küñrengen,
 559 Sonda batır Suranşı:
 560 - Eki-aq kisi qıramız,
 561 Barıp oyran salamız! –
 562 Özgeni ertpey artınan,
 563 Tek qasına serikke
 564 Suranşı edi süyregen.
 565 Atamquldi-aq şaqırğan.
 566 Atamqul keldi qasına,
 567 Qılışı bar bulqınğan,
 568 Duşpandı jerdi körgende
 569 Arıstanday julqınğan!
 570 Qalıñ Dulat körgende
 571 Qorqıp buqqan sıyqınan.
 572 Suranşıday batırdıñ
 573 Jan jürmegen şeninen.
 574 Almastan soqqan aq qılış
 575 Eş ketpegen belinen.
 576 Aşuvlangan kisige
 577 Qabağı jaman tüksiygen,
 578 Dosı qattı süyingen,
 579 Duşpanı jaman küyingen.
 580 Suranşını körgende
 581 Avuzın eşkim aşpağan,
 582 Ayağın qadam baspağan.

Kalabalık Dulat içinde
 Dev Sıpatay ilk başta
 Adamları var yanında
 Halâ törenin yanında,
 Kaskarav'da Karabay,
 Yüzüne hiç bakmadan
 Kaskarav'da Kırbas kahramanı
 Çılbır geçirip boynuna,
 Kan damlayıp koynuna
 Yanına yaklaşılamayıp
 O anda Dulat karga gibi
 Bağırıp, ağlayıp zırlamış,
 O zaman kahraman Suranşı:
 - İki kişi bile olsak kırarız,
 Gidip yıkarız!
 Başka kimseyi takmadan peşine,
 Sadece yanına arkadaşlık için
 Suranşı idi sürükleyen
 Bir tek Atamkulu çağırın.
 Atamkul geldi yanına,
 Kılıcı var saldırmak isteyen,
 Düşmanı yerde gördüğünde
 Aslan gibi ileriye doğru atılmak isteyen!
 Kalabalık Dulat gördüğünde
 Korkup saklanmışlar öfkesinden.
 Suranşı gibi bir kahramanın
 Kimse yürümemiş yanından.
 Elmastan olan ak kılıç
 Hiç düşmezmiş belinden.
 Kızdığı insana karşı
 Kaşı çok kötü çatıltırmış,
 Dostu çok sevinirmiş,
 Düşmanı çok üzülürmüş.
 Suranşı'yı gördüklerinde
 Ağzını kimse açmazmış,
 Ayağıyla adım atmazmış.

583 Qarsı kelgen kisini
 584 Süyretip jerge tastağan.
 585 Sabırlıqpen is qılıp,
 586 Köldeneñ jatqan mıltıqtan
 587 Jan savğalap qaşpağan.
 588 Tilevqabıl, Mayemer
 589 Sarkemerde şabilğan.
 590 Qoqannıñ hanı Qudiyarğa
 591 Alban, Dulat jıyılıp,
 592 Köp bolğanda ne qılğan?
 593 Üş bölindi bul Dulat,
 594 Bir bölgi İle ötti,
 595 Aysanıñ qarın örledi...
 596 Batır degen Sıpatay
 597 Jav qarasın körmedi.
 598 Sıpatayday batırñ
 599 Qaşqannan soñ ölgeni!
 600 Sarbalaqtıñ başında,
 601 Añraqaydıñ qasında,
 602 Qoyanğa uqsap erleri,
 603 Sol jerinen kelmedi,
 604 Toyşıbek puşıq tüksiyip,
 605 Qasqarav Kärimmen qas eken.
 606 Qırğızda Jantay, Jangaraş,
 607 Kärimmenen dos eken.
 608 Şap degen eken Kärimdi
 609 Dosına endi bolısıp
 610 Seni şavıp alar dep
 611 Qabar aytqan oğan kep.
 612 Tündeletip sol Kärim,
 613 Üş kün, üş tün josılıp,
 614 Köşe bergen tömendep,
 615 Aqtoğayğa qudıydı,
 616 Tilevqabıl, Mayemer
 617 İle boyın jağalap,
 618 Bir tübekke tığıldı.

Karşı gelen kişiyi
 Sürükleyip yere atarmış.
 Sabırlılıkla iş yapıp,
 Uzunlamasına yatan tüfekten
 Hayatını korumak için kaçmazmış.
 Tilevkabıl, Mayemer
 Sarkemer’de vurulmuş.
 Hokand Hanı Kudiyar’a
 Alban, Dulat toplanıp
 Çok olsalar da ne yapabilmiş?
 Üçe bölündü bu Dulat,
 Bir bölümü İl’i geçti,
 Aysa’nın karından ilerledi.
 Kahraman geçinen Sıpatay
 Düşmanın gölgesini bile görmedi.
 Sıpatay gibi kahramanınızın
 Kaçması ölümdür.
 Sarbalak’ın başında,
 Anrakay’ın yanında
 Tavşan gibi erleri
 O yerlerinden gelmedi,
 Ucu kalkık burunlu Toyşibek sert bakarak
 Kaskarau Karimdüşman imiş.
 Kırgız Jantay, Jangaraş,
 Karim ile dost imiş.
 Vur, demişler Karim’i
 Dostuna artık yardım edip
 Seni vuracaklar diye
 Haber vermiş ona gelip.
 Geceleyin o Karim,
 Üç gün, üç gece dizi halinde yürüyerek
 Göç etmişler aşağı doğru
 Aktogay’a hızla yönelirler,
 Tileukabıl, Mayemer
 İle kıyısından yürüyerek
 Bir yarımadaya saklandılar.

619 Qoqan qolı qoqañdap,
 620 Sala berdi dıgırdı.
 621 Qız ben jigit tizilip
 622 Suv şetine jıgıldı.
 623 Javdan uşıp zäresi,
 624 Suvğa ketti sorlılar,
 625 Berdi qumğa deneni.
 626 Qız, kelinşek degendi
 627 Miñgestirip tüyege
 628 Javlap alıp jöneldi.
 629 Mal-mülükke talangan
 630 Qoqan qolı keneldi.
 631 Sonda k... aşıldı,
 632 Mal men mülkiñ şaşıldı.
 633 Javğa bitken asıl er,
 634 Nayzasın tasqa tayandı,
 635 Qasqaravda Käriboz
 636 Suranşığa baradı.
 637 -Senen qayrat bolmasa,
 638 Tağı da jav şabadı.
 639 Bizdiñ Dulat köp jılap,
 640 Senen basqa pana joq,
 641 Baruvıñdı tur surap.
 642 Batır degen Sıpatay
 643 Jalğız basın jür urlap.
 644 Senen qayrat bolmasa
 645 El namısın, el kegin
 646 Joqtar kisi bolmadı.
 647 Şağatayday halıqtı
 648 Jibermedi Toyşibek,
 649 Oylağanı omñ tek
 650 Öz qamı goy, oñbadı!..
 651 Javdı körse quvangın,
 652 Tulpar minip, tuv alğan,
 653 Duşpandı jerdi körgende
 654 Mıyıqtan külip quvangın

Hokand ordusu laubalilik ederek
 Getirdi eziyeti.
 Kız ve yiğit dizilip
 Suyun kenarına toplandı.
 Düşmandan kopup ödleri
 Suya gitti zavallılar
 Verdi kuma bedenini.
 Kız, gelincik olanları
 Bindirip develere
 Düşmanca alıp yöneldi.
 Mal ve mülkü talan edip
 Hokand ordusu boluğa kavuştu.
 İşte o an k. açıldı,
 Mal ve mülkün saçıldı.
 Düşmana karşı hazır hale gelen asıl er,
 Mızrağı taşa dayandı,
 Kaskarau'lu Kariboz
 Suranşı'ya gider.
 - Senden kuvvet olmazsa,
 Tekrar düşman saldırır.
 Bizim Dulat çok ağlayıp
 Senden başka dayanak yok,
 Varmanı rica ediyor.
 Kahraman diye bilinen Sıpatay
 Yalnız kendi başını geziyor kurtarıp.
 Senden kuvvet olmazsa
 Halkın şerefine, halkın intikamına
 Yas tutacak kimse olmadı.
 Çağatay gibi bir halkı
 Göndermedi Toyşibek
 Onun düşündüğü tek şey
 Kendi kaygısıdır, o şerefsizdir!
 Düşmanı görünce sevinen,
 Hızlı ata binip bayrağı eline alan,
 Düşmanlı bir yer gördüğünde
 Bıyık altından gülerek sevinen

655 Suranşıday batırğa
 656 Qasqaravda Käriboz,
 657 Bävke kelip jılağan...
 658 Jür batır dep surağan,
 659 Javlı jerde baq bergen,
 660 Duşpanga jeter jaq bergen,
 661 Tañdayına söz bergen,
 662 Ot uşkındı köz bergen,
 663 Qutılar ma senen jav
 664 Qan maydanda kez kelgen.
 665 Qatın, bala ketti dep,
 666 Jaramdısın aldı dep,
 667 Senen qayrat bolmasa –
 678 Berdik javğa ardı dep,
 679 Aytqan sırnı oñaşa.
 680 Köp Dulattıñ balası,
 681 Köp bolğanmen küşi joq,
 682 Qarsı keler kisi joq,
 683 Köp Dulattıñ ejelden
 684 Şabilğan elde isi joq.
 685 Senen qayrat bolmasa,
 686 Dulattıñ öñi, tüsi joq.
 687 Qulağın sal sözime:
 688 Baqqa bitken batırsın,
 689 Qırılıp biz jatqanda
 690 Qaytip şıdap jatırsıñ?
 691 Nayzañdı tastan ötkizgen,
 692 Artıq tuvğan ul ediñ;
 693 Senen qayrat bolmasa
 694 Ajalımız jetti dep,
 695 Qız, keliñsek, qıruvar mal,
 696 Jav qolında ketti dep,
 697 Senen rañım suraymın,
 698 Aytpay qalay şıdaymın,
 699 Qalıñ Dulat degenmen,
 700 Javdı körse jastığan.

Suranşı gibi bir kahramana
 Kaskarau'lı Kariboz,
 Bavke gelip ağlamış...
 - Gidelim, kahraman, diye rica etmiş,
 Düşmanlı yerlerde baht veren,
 Düşmana yetecek kadar ok atan
 Ağzına söz veren,
 Kıvılcım saçan göz veren,
 Hiç kurtulur mu senden düşman
 Kan meydanında karşına çıkan.
 Kadın, çocuk gitti diye,
 İşe yarayanı aldı diye,
 Senden gayret olmazsa-
 Verdik düşmana arı diye
 Anlatmış sırnı yalnız iken.
 Kalabalıktır Dulat'ın balası,
 Kalabalık ama gücü yok,
 Karşı gelecek kişi yok,
 Kalabalık Dulat'ın ezelden
 Saldırılan yurttan işi yok,
 Senden gayret olmazsa,
 Dulat'ın yüzünün rengi yok.
 Kulağını ver sözüme:
 Bağda yetişen bahadırsın,
 Biz öldürülüyor iken,
 Nasıl dayanıyorsun?
 Mızrağını taştan geçiren
 Üstün olarak doğan oğul idin;
 Senden gayret olmazsa
 Ecelimiz geldi diye,
 Kız, taze gelin, sayısız mal,
 Düşmanın elinde gider diye
 Senden iyilik istiyorum,
 Söylemeden nasıl dayanırım,
 Kalabalık Dulat desek de,
 Düşman görse çekinen.

701 Baht bergen jigit eñ
 702 Dañqñ şıqqan jasıñnan.
 703 Qırıq mıñ qolğa qaymıqpay,
 704 Qarsı şıǵar eşkim joq,
 705 Atña min batırım,
 706 Järdem berer bir Quday.
 707 Qırıq mıñ qolğa qarasañ:
 708 İleden beri qaptaǵan,
 709 Jas äyeldi taptaǵan,
 710 Qarsı keler kişi joq.
 711 El qalmadı şappaǵan,
 712 Jelinin qıyıp jılqı aldı,
 713 Oyran qılıp mülük aldı,
 714 Senen başqa bul jerde
 715 Javğa şabar kim qaldı?
 716 Qalıñ Dulat belgili,
 717 Erliǵinen sanı köp,
 718 Javğa şabar janı joq,
 719 Javdan qorqıp josıdı,
 720 Añraqayda taǵı bop,
 721 Jılap, şuvlap bizdiñ el,
 722 Dedi Saǵan habar ber!
 723 Mumı estigen batırdıñ
 724 Tügi şıqtı sırtına.
 725 Javdıñ körıp qırǵanıñ,
 726 Janı aşdı jurtına.
 727 Qol ustasıp kelgende
 728 Qalıñ qazaq öz elim,
 729 El namısın qorǵamav –
 730 Er jigitke özi ölüm.
 731 Aşuvı kep batırdıñ
 732 Davsı şıǵıp aqırdı,
 733 Joldastarın şaqırdı.
 734 Qasına üş jüz qol ertip.
 735 Aq tuyaqqa minedi,
 736 On mıñ qolğa tiyedi.

Baht veren yiğit idin
 Namı yayılmış gençliğinden.
 Kırk bin askere cesaret edip
 Karşı çıkacak kimse yok,
 Atına bin bahadırım,
 Yardım eder bir Hüda.
 Kırk bin askere gelince:
 İle'den beri kaplamış,
 Genç kadını çiğneyen,
 Karşı çıkacak kişi yok.
 Yurt kalmadı saldırmadıkları,
 Urganını kesip yılkı aldı,
 Yerle bir edip mülk aldı,
 Senden başka bu yerde
 Düşmana karşı doludizgin gidecek kim kaldı?
 Kalabalık Dulat'ın malûm
 Kahramanlığından ziyade sayısı çok,
 Düşmana hücum edecek canı yok.
 Düşmandan korkup kaçtı,
 Anrakay'da mahsur kalıp,
 Ağlayıp, uğuldayıp bizim yurt
 Dedi sana haber vermeme!
 Bunu duyan bahadırın
 Tüyü çıktı dışına.
 Düşmanın görünce öldürdüğünü
 Canı acıdı halkı için.
 El ele tutuşup gelseydin
 Kalabalık Kazak öz halkım,
 Memleketin namusunun korumamak
 Er yiğit için bu bile ölüm.
 Öfkesi gelip bahadırın
 Yüksek sesle bağırdı,
 Dostlarını çağırdı.
 Yanına üç yüz asker alıp,
 Ak toynağa biniyor,
 On bin askere doğru gidiyor.

737 Üş kün, üş tün soğısıp,
 738 Javdı şöptey japırdı,
 739 Qırıp-joyıp: qalğanın
 740 El şetinen qaşırdı.
 741 Jav şapqanda öz elin,
 742 Jımıyıp qaşqan qoyanday
 743 Dulattıñ batır degeniñ
 744 Sol uvaqıtta saқтаған
 745 Suranşı bizdiñ er edi.
 746 Käne osınday erdi aytpay,
 747 Jatqa namıs bermegen,
 748 Qur sozasın öñeşti.
 749 Bayların aytıp eliñniñ
 750 Qolınan boq kelmegen.
 751 Dulat degen el eken,
 752 Jadağay, jaydaq der eken,
 753 Şapıraştı el eken,
 754 Batır tuvğan der eken,
 755 Eregisken duşpandı,
 756 Nayzamenen şanısqan,
 757 Küni-tüni tınbağan,
 758 Duşpannan sağı sınbağan.
 759 Şın aşuvı kelgende
 760 Murtı keter tüksiyip,
 761 Taqıyasın şaşı kötergen,
 762 Namısıñdı äpergen,
 763 Javdı körse tap bergen,
 764 Mañdayına baq bergen,
 765 Şeşen qılıp jaq bergen,
 766 Özine erkin şaq bergen,
 767 Qırıq jasqa kelgenşe
 768 Sözin jaman demegen,
 769 Eşbir töre eriksiz
 770 Şenine onıñ kelmegen.
 771 Erlik penen namısqa
 772 At savırsın bermegen.

Üç gün, üç gece savaşıp,
 Düşmanı ot gibi ezdi,
 Öldürüp yok edip: geri kalanını
 Memleket dışına kaçırdı.
 Düşman hücum ettiğinde öz yurduna
 Sessizce kaçan tavşan gibi
 Dulat'ın bahadırı dediklerini
 O vakitte koruyan
 Suranşı - bizim er idi.
 İşte böyle bir eri anlatmayıp
 Düşmana namus vermeyen,
 Boşuna uzatıyorsun sözü.
 Zenginlerini anlatıp yurdunun
 Elinden hiçbir şey gelmeyen.
 Dulat adlı boy imiş,
 Faydasız, eysiz der imiş.
 Şapıraştı boy imiş
 Bahadır olarak doğan der imiş.
 İnatlaşan düşmana
 Mızrağı saplamış,
 Gece gündüz durmayan,
 Düşmana boyun eğmeyen,
 Gerçekten öfkeliğinde
 Burnundan soluyan,
 Takkesini saçları kaldıran,
 Namusunu alıp veren,
 Düşmanı görse hemen atılan,
 Boyuna mutluluk veren,
 Hatip olup destekleyen,
 Sana bağımsız bir çağ veren,
 Kırk yaşa gelene dek
 Sözüñ kötü, demeyen,
 Hiçbir asilzade gayri ihtiyari
 Onun katına ulaşmamış.
 Erlik ile namus için
 At sağrısını vermeyen.

773 Jandaraldıñ aldında
 774 Qaymıqpay sözün jöndegen.
 775 Töre, qara jıylıp,
 776 Qum töbedey üyilip,
 777 Eşbir adam bolmadı
 778 Suranşı bilsin demegen!
 779 Qayrap qoyğan aq bolat,
 780 Sermegende jav keser,
 781 Javdan asıp tav keser,
 782 Tastan öter qılışı.
 783 Qırıq toğızğa kelgenşe,
 Erliğı onıñ örlegen.

784 IV
 785 Esqoja degen elimnen
 786 Erler şıqqan eñregen.
 787 Kim jürgen meniñ şenime?!
 788 Savıq ta meniñ batırım,
 789 On jeti jasqa kelgende
 790 Attıñ qondı beline,
 791 Belgili boldı eline.
 792 Jetisuvda qazaqtıñ
 793 Körgeñ küni kem edi.
 794 Jan-jağınan künde jav.
 795 Elge tınıştıq bermedi.
 796 Bir jağınan - qalmaqtıñ
 797 Urıları taladı.
 798 Bir jağınan - qırğızdıñ
 799 Orman hımı oyqastap,
 800 Künde mazanı aladı.
 801 Üşinşi jaqtan – Qoqannıñ
 802 Begiler begi qoqandap,
 803 Äskerimen topırlap
 804 Avır salmaq saladı.
 805 Künde tonav, şabıstan
 806 El tıytıǵı qurıdı.

Generalin önünde
 Çekinmeden sözünü düzelten.
 Soylu, halktan olanlar toplanıp,
 Kum tepesi gibi yığılıp
 Hiç kimseler olmadı
 Suranşı bilsin, demeyen!
 Bilemiş olduğu ak çelik
 Salladığında düşmanı keser,
 Düşmanı geçip dağı keser,
 Taştan geçer kılıcı.
 Kırk dokuza gelene dek
 Erliğı onun büyümiş.

IV
 Eskoja adlı boyumdan
 Erler çıkmış gürleyen.
 Kim gelmiş benim yanıma?!
 Saurık da benim kahramanım:
 On yedisine geldiğinde
 Atın kondu beline,
 Tanınmış oldu iline.
 Jetisu'da Kazak'ın
 Geçirdiği günler zor idi.
 Dört taraftan her gün düşman
 Halka huzur vermedi.
 Bir taraftan- Kalmuk'un
 Hırsızları talan etti.
 Bir taraftan Kırgız'ın
 Orman hamı hoplayıp zıplayıp
 Her gün huzur kaçıırıyordu.
 Üçüncü taraftan – Hokand'ın
 Beyler beyi kabadayılık edip,
 Askeriyle üşüşüp
 Çok fazla zorluyorlar.
 Her gün yağmadan, saldırıdan
 Halkın sabrı tükendi.

807	Mal men jannan tüñildi.	Mal ve candan umudunu kesti.
808	Jer men suvdan quvıldı.	Yer ve sudan kovuldu.
809	El basına kün tuvdı,	Elin başına güneş doğdu,
810	Qatın, bala, jas, kəri	Kadın, çocuk, genç, yaşlının
811	Beti jaspen juvıldı.	Yüzü yaşla yıkandı.
812	Mine, sonday zamanda,	İşte, böyle bir zamanda
813	Ekitalay kün tuvıp,	Kritik bir dönem gelip de
814	El qıspaқта turganda:	Halk sıkıştırılıp durduğunda:
815	El namısın joқтаған	Halkın namusu için yas tutan
816	Batır tuvğan kim edi?	Kahraman olarak doğan kim idi?
817	Qalıñ javdan qaptaған,	Kalabalık düşmandan kaplayan
818	Qaymıgıp beti qaytpaған,	Çekinip kararından dönmeyen,
819	El tınıştığın saқтаған,	Yurt sükûnetini koruyan,
820	Halqı süyip maқтаған,	Halkı sevip metheden
821	Ardager batır kim edi	Saygıdeğer kahraman kim idi?
822	- Savrıq edi arıstan,	- Saurık idi arslan
823	Tuvısı omıñ Şapıraştan,	O, Şapıraştı soyundan,
824	Dulatpın dep maqtanba,	Dulat'ım diye övünme,
825	Keşe eldi jav şapqanda,	Dün yurda düşman saldırdığında
826	Saqtap qalğan kim edi	Koruyan onu kim idi
827	Qırğın, talav, şabıstan?!	Felaket, yağma, saldırıdan.
828	- Savrıq edi ardager,	- Saurık idi saygıdeğer
829	El qorğasqan sonday er.	Yurdu savunan böyle er.
830	Dulatpın dep köpsinbe!	Dulat'ım diye kendini üstün görme!
831	Bay, bekpın dep tepsinbe!	Zenginim, beyim diye tepinme!
832	Savırıqtay bolat batırdıñ	Saurık gibi güçlü kahramanın
833	Altın nur tolğan işine.	Altın nur dolmuş içine.
834	Javlı jerge barganda	Düşmanlı bir yere vardığında
835	Kiredi eken küşine,	Girer imiş gücüne,
836	Mıñ qarğanıñ tuyağı	Bin karganın tırnağı
837	Bir tuyğınga ötpeydi.	Bir kartala geçemez.
838	Aşuvı kelgen jerinde	Öfkesi geldiğinde
839	Bir oyran salmay ketpeydi,	Tarumar etmeden geçmez.
840	Tamam qarğa jıyılса,	Bütün kargalar toplansa
841	Bir suñqarğa jetpeydi.	Bir sungura yetişemez.
842	Savırıqtay er batırım,	Saurık gibi er kahramanım

843	Mañdayına baq bergen,	Alnına talih konduran,
844	Duşpandı körse öşigip,	Düşmanı görse kinlenip
845	Talqandavğa tap bergen!	Parçalayıp atılan!
846	Amalmenen er Savrıq	Bir taktikle er Saurık,
847	Şögip jatqan Ormandı	Şögip yatan Orman
848	Bände qıp aldına äkelgen.	Bende olarak önüne getirmiş!
849	Köbelekтей көп Dulat,	Kelebek kadar kalabalık Dulat,
850	Köptigiñmen isiñ joq,	Çoksunuz ama sizde iş yok,
851	Duşpanga qılar küşiñ joq,	Düşmana gösterecek gücünüz yok,
852	Mıñ bolsañ da bir ğana	Bin olsanız da bir tek
853	Savırıqtay beren kisiñ joq!	Saurık gibi hakiki adamınız yok!
854	Jav jağına el bermey,	Düşman tarafa yurt vermeyip
855	Dav jağına söz bermey,	Tartıştığı tarafa söz vermeyip
856	Qay duşpanıñ ketip ed	Hangi düşmanın gitmişti ki
857	Savırıq erge boy bermey?	Saurık Er'e yenilmeden?
858	Savıt-sayman saylanıp,	Zırh takımını giyinip,
859	Jalañ qılış baylanıp,	Sade kılıç bağlanıp
860	Nayzasın taqsa tüyretken	Mızrağını taşa saplayan
861	Savırıqqa erden kim jetken?	Saurık'a erlerden kim ulaşmış?
862	Aşuvlı jerdi közdegen,	Kızgın yeri hedef alan,
863	Jigittiñ bärin tüzegen.	Yiğitlerin hepsini düzelten
864	Savırıqtay küşti batırğa	Saurık gibi güçlü kahramanla
865	Dulat tügil qazaqta	Dulat bir kenara bütün Kazak'ta bile
866	Kim bar edi şaq kelgen?!	Kim vardı ki kıyaslanabilen?
867	Şapıraştı, ol ras,	Şapıraştı, doğrudur,
868	Senen teginde az edim.	Senden belki azımdır.
869	Az da bolsam tatımdı,	Az da olsam işe yarar
870	Senen Dulat baz edim.	Ve senden, Dulat, asil idim.
871	Davlı jerge barğanda,	Davalı bir yere vardığımda
872	Savlap jatqan söz edim,	Şarıl şarıl akan söz idim,
873	Javlı jerge barğanda,	Düşmanlı bir yere vardığımda
874	Nayzanıñ uşın bezedim	Mızrağın ucunu süsledim
875	Keldi me meniñ kezegim,	Geldiğinde benim sıram
876	Kezegimdi bir bermey,	Sıramı bana hiç vermeden
877	Örtediñ meniñ özegim.	Yaktın benim yüreğimi.
878	Şapıraştı men edim –	Şapıraştı ben idim

879	Eldiñ şetin qıstağan,	İlin kenarında kışı geçiren,
880	Köldeneñ nayza ustağan,	Yatay olarak mızrak tutan,
881	Duşpanınan qaşpağan,	Düşmanından kaçmayan,
882	Aqıl, qayrat is qılıp,	Akıl ve cesaretle iş yapıp
883	Kezeñdi jerde saspagan,	Fani dünyada şaşmayan,
884	Eregisken duşpandı	İnatlaşan düşmanı
885	Tarttırğan qara teke dey,	Kısırlaştırılmış kara teke gibi
886	Şoqtıp qana tastağan.	Sadece gagalayarak bırakan.
887	Şapıraştı men edim –	Şapıraştı ben idim
888	Etimde bar tirligim,	Etimdedir tüm dirliğim,
889	Boyımda bar birliğim,	Bedenimdedir tüm birliğim,
890	Eregispe menimen,	İnatlaşma benimle,
891	Qay javıñnan qaymıgıp,	Hangi düşmanından çekinip
892	Jäketay dep jalınıp,	Jaketay diye yalvarıp
893	Qayda sağan aytıp em?!	Ne zaman sana geldim?
894	Aq nayzanıñ başına	Ak mızrağın başına
895	Jelekti tuv bayladım.	Püsküllü bayrak bağladım.
896	Qaynağan qalıñ javıñdı	Çok kalabalık düşmanı
897	Bir şıbıqpen aydadım.	Tek bir çubukla kovaladım.
898	Uva qavım jurt jıyyılğan!	Hey millet toplanan!
899	Aqılmenen oylaymın;	Aklım ile düşünürüm;
900	Eşkimnen sağım sınbadı!	Hiç kimse cesaretimi kıramadı!
901	Eregisken duşpandı	İnatlaşan düşmanın
902	Tübine jetpey tınbadım.	Kökünü kurutmadan sakinleşmedim.
903	Sen Qasqarav osında	Sen Kaskarav, burada
904	Qaşan qara davıl eñ?	Ne zaman fırtına gibi estin?
905	Maldıbay men Koñıspaydıñ	Maldıbay ile Konıspay'ın
906	Qaşan tuvğan bavırı eñ?	Ne zaman öz kardeşi oldun?
907	Sen Qordaydıñ astında	Sen Korday'ın altında
908	Köbik qurttap jatır eñ	Böbürle kurtlamp yatıyordun
909	Qanşa malıñ bosa da,	Ne kadar hayvanın olsa da
910	Nağız sürü taqım eñ?	Kurutulmuş bir hayvan derisine bindin.
911	Üstiñ aygız kir ediñ,	Üstün leke- pis idin,
912	San tiymegen sasıqtıñ	Su değmemiş kokuşmuş
913	Keşe ğana biri ediñ,	Daha dün biriydin
914	Sen Qasqarav işinde	Sen Kaskarav içinde

915	Sultan keldi bökensin,	Sonradan görmesin
916	Atıp salğan tekemsin.	Silahla vurduğum tekemsin.
917	Öziñe öziñ suqtanıp,	Kendi kendine gözünü dikip
918	Öz tübine jetersiñ.	Kendini yok edeceksin.
919	Öz malıñdı mine almay,	Kendi hayvanına binemedin,
920	Öz asıñdı işe almay,	Kendi aşını yiyemedin,
921	Ösersin bäse, ösersin!	Büyürsün tabii, büyürsün!
922	Şapıraştım işinde	Şapıraştım içinde
923	Tilenşimdey ekensiñ.	Bir dilenci gibisin.
924	Avzı-basıñ bürisip,	Ağzın-başın büzülüp,
925	Qol-ayağıñ qurısıp,	Kolun ayağın buz tutup
926	Köringenmen urısıp,	Herkesle kavga edip
927	Dolu qatın siyaqtı	Asabi bir kadın gibi
928	Qudaydıñ urğanı ekensiñ.	Hüda'nın çarptığı imişsin.
929	Men otırmın söz söylep,	Ben oturuyorum söz söyleyip
930	Nurım kızıl şoqtay bop,	Nurum kızıl köz gibi olup,
931	Janıs, Sıyqım, Noğaybay	Janıs, Sıyqım, Nogaybay
932	Tağı da mırza Botpay bop,	Yine Efendi Botpay olup
933	Eki bette tamtıq joq;	İki yanağı çökük;
934	Burşaq urğan jaylavda	Burçak vuran yaylada
935	Bıljırsıñ boqtay bop.	Lüzumsuz ve yersiz konuşuyorsun.
936	Ağınım aq-boz attıñ arınıday,	Gücümün etkisi ak-boz atın harın huyu gibi,
937	Davisım aqqan suvdıñ sarınıday	Sesim akan suyun sesi gibi
938	Eki bette tamtıq joq Quday urğan,	İki yanağı çökük, Hüda çarpmış,
939	Qazıp alğan quraydıñ orınıday.	Kazıp alan kurayın yeri gibi.
940	Men söyleyin adırdıñ işindey bop,	Ben söyledim dağın içi gibi olup,
941	Ülken üydiñ orınım törindey bop,	Orunum büyük evin başköşesi olup,
942	Sen otırsın şal bolıp, şökimdey bop,	Sen oturuyorsun, ihtiyar, çimdik kadar olup,
943	Men otırmın jas jigít örimdey bop.	Ben oturuyorum yiğít kadar genç olup.
944	Jan bitkendi boyıña qomsınbaysıñ,	Can taşıyanı içine sindirmezsın
945	Maylıbaydıñ balası Kärimdey bop.	Maylıbay'ın oğlu Karımbay gibi olup.
946	Jurtqa ayan meniñ dabısım,	Yurda malumdur benim namım,
947	Ketken joq janga namısım,	Gıtmedi cana namusum,
948	Biy, bolıstan kem emes,	Kadıyla bolıstan daha aşağı değildir

949	Jöni kelse tanışım.	Yeri gelse tanıdığım.
950	Bäyge atınan kem emes,	Yarış atından daha aşağı değildir
951	Ekpindese şabısım.	Hızlanırsa süratim.
952	Maqtana berme sen Sarbas,	Fazla övünme sen Sarbas
953	Eregisip Savrıqpen,	İnatlaşıp Saurık'la
954	Bayuzaqtay batırdıñ	Bayuzak gibi kahramanın
955	Qoqanday ilesker qusbegi,	Hokand gibi ordunun başı,
956	Terekke baylap atılğan,	Kavak ağacına bağlayıp atılan
957	Bälege bası şatılğan.	Belaya başı uğrayan.
958	Söz mänisin qaraşı:	Sözün manasına bir baksana:
959	Keşegi дәv Sıpatay	Dünkü dev Sıpatay
960	Ol Botpaydıñ balası,	O, Botpay'ın oğludur,
961	Onı ilesker qusbegi,	Onu ordunun başı
962	Tañıp alıp arbağa	Sıkıca bağlayıp at arabasına
963	Öltirem dep ävre etken –	Öldürürüm diye uğraşmış
964	Ölim desip jazası.	Ölüm diye cezası.
965	Sıpataydıñ “jazıǵı”-	Sıpatay'ın “suçu”
966	Qalmaqqa qaşıp ketti dep,	Kalmuk'a kaçıp gitti diye
967	Dulatıñ salğan jalası.	Dulat'ın iftirası.
968	Sonda seniñ Dulatıñ	Sonra ise senin Dulat'ın
969	Savırıqqa kep jalındı.	Sayırık'a gelip yalvardı.
970	Senen qayrat bolmasa –	Senden gayret olmazsa
971	Sıpatay batır ketti dep,	Sıpatay-kahraman gitti diye,
972	Sıpatay buğan ne etti dep,	Sıpatay buna ne yaptı diye,
973	Savırıq batır barıñız,	Saurık-kahraman varınız,
974	Zarğa qulaq salıñız,	Derdimize kulak veriniz,
975	Degen sözdi esitip,	Diyen sözleri işitip
976	Savırıq bardı artınan.	Saurık gitti ardından.
977	Sıpataydı bosatıp,	Sıpatay'ı kurtarıp
978	Algıs aldı hālqınan.	Teşekkür aldı halkından.
979	Savırıqtay şın batırım	Saurık gibi gerçek kahramanım
980	Köziñdi ottay jandırğan,	Gözünü ateş gibi yandıran,
981	Eregisken kisini	İnatlaşan kişinin
982	Es-tusınan tandırğan.	Aklını-yönünü kaybettiren.
983	Jigit jıyğan önerden –	Yığidin topladığı hünerden
984	Jalañdatqan nayza uşın,	Açgözlü mızrak için

985	Qay duşpanga el-elde	Hangi düşmana diyar diyar
986	Ketip edi namısıñ?	Gitmişti namusun?
987	Jer jaradı dabısıñ,	Yer parçalıyor sesin
988	Savriqtan asıp neñ ketti,	Saurık'tan aşan neyin var
989	Qolındağı asıldıñ	Elindeki değer
990	Bilmeysin göy mänisin!	Bilmiyorsun anlamını!
991	Savriqtay bizdiñ batırdan:	Saurık gibi bizim bahadırdan
992	Qozğayın onıñ zatınan,	Bahsedeyim onun şahsından,
993	Savriq barıp javdı alsa,	Saurık gidip düşmanı alsa,
994	Qıyulı şeşip davdı alsa,	Aksi bir davayı çözsə
995	İlesuvşeñ artınan.	Hemen takılırdın peşine.
996	Moynı ozğan erler göy	Öne geçmiş erler ya
997	Qatardağı hālqınan;	Aynı sıra halkından,
998	Ol batırlar umtılsa,	O bahadırlar ileri atılsa,
999	Etek-jeñin qımtansa,	Etek-yenini kapatsa
1000	Tuvramay sirä kepteydi,	Doğramadan gitmezler.
1001	Aybatı onıñ kem emes –	Heybetleri onların kimseden aşağı değil
1002	Temirden soqqan talqıdan.	Demirden yapılmış, zorluktan.
1003	Javdı körse toqtatqan.	Düşmanı görse durduran,
1004	Davdı körse söz qaqtan,	Dava görse susmayan,
1005	Elge zalal qılmağan,	Halkına zarar vermeyen,
1006	Şaşılganın jıynağan,	Saçılanını toplayan,
1007	Meymandarın sıylağan,	Mihmanlarını sayan,
1008	Qay isi bar Savriqtıñ	Hangi işi var Saurık'ın
1009	Bul hālıqqa sıymağan?	Bu halka sığmayan?
1010	Qasqaravdıñ işinde	Kaskarau'ın içinde
1011	Maldıbay men Qomıspay	Maldıbay ile Komıspay
1012	Sen qay uvaqta bar edıñ	Sen ne zaman birliktin,
1013	Sen qay uvaqta Dulattıñ	Sen ne zaman Dulat'a
1014	Jıgılğanın süyedıñ?	Yenilme anında destek verdin.
1015	Qoy bolğanda urı edıñ,	Koyun varken sen hırsızdın,
1016	Tün jamılıp jür edıñ.	Geceleri dolaşırdın.
1017	Adamzattıñ qorı edıñ,	İnsanoğlunun horu idin,
1018	Jılqı bolsa torı edıñ,	Yılkı olsan doru idin,
1019	Avzıñnan qağınğan,	Başına buyruk olan,
1020	Tulaboyıñ qurısқан,	Vücudun buz tutan,

1021 Jeke başın tırısqan,
 1022 Jürgeñ jermen urısqan,
 1023 Bäleketi bastağan,
 1024 Basıña bäle jastağan,
 1025 Eki bette tamtıq joq,
 1026 Kisi demey Qasqarav
 1027 Seni jolğa tastağan.
 1028 Avzı-basıñ şoşañdap,
 1029 Öseken basqa aytpağan,
 1030 Bäleketten qaytpağan,
 1031 Uyalatın betiñ joq,
 1032 Ustasatın k... joq,
 1033 Ösek boldı aytqanıñ,
 1034 Darday kisi bop qaldıñ,
 1035 Jaqsı emes pe şirkin-av,
 1036 Jaman sözden qaytqanıñ!
 1037 Basıñ jaman – jalqav bas,
 1038 Bul sözdi meniñ aytqanıñ
 1039 Boyıñ seniñ qurıs bop,
 1040 Jürgeñ jeriñ urıs bop,
 1041 Qatınşa ösek aytqanıñ.
 1042 Uyalatın tüsiñ joq,
 1043 Süyenetin kisiñ joq,
 1044 Qırıq-eluvge kep qapsın,
 1045 Adamşılıq pişin joq,
 1046 Kisilik seniñ arın joq,
 1047 Bul uyattan saqtanğan.
 1048 Arındı baylap beline,
 1049 Etek-jeniñ julıñp,
 1050 Qarmağıma ilindiñ,
 1051 Ayağıñnan sürindiñ,
 1052 Söz qadırın bilmeytin,
 1053 Söziñ jaman kisi eken.
 1054 Jatqanday in tübinde,
 1055 Köziñ jaman kisi eken,
 1056 Avzıñdı sözben kiltteymin,

Yalnız başın büzülen,
 Bastığı yerle çekişen,
 Felaketi başlayan,
 Başına bela yaslanan,
 İki yanakta kan yok
 İnsan demeyip Kaskarau'da
 Seni yola atmışlar.
 Ağzın, başın sallanıp
 Dedikodudan başka bir şey demeyen,
 Felaketten dönmeyen,
 Utanacak yüziñ yok,
 Dövüşecek g. yok.
 Dedikodudur yaptığın,
 Kocaman adam oldun,
 İyi olmaz mı, ey yavrum,
 Kötü sözden döndüğüñ!
 Başın kötü-tembel baş,
 Bu sözü söyleme sebebim:
 Vücudun senin buruşup,
 Gezdiğin yerde kavga çıkartıp
 Kadın gibi dedikodu yapman.
 Utanacak rengin yok,
 Dayanacak kimsen yok,
 Kırk-elliye yaklaşmışsın
 İnsanlığa yakışır şeklin yok,
 Kişiliğın, senin arın yok
 Bu ayıptan korunan.
 Namusunu bağlayıp beline,
 Etek ve yenin koparılıp
 Tuzağıma düştün,
 Ayağın tökezledi,
 Söz kıymetini bilmeyen
 Sözü kötü biriymişsin,
 Yatarcasına inin dibinde
 Gözü kötü biriymişsin.
 Ağzını sözle kilitlerim

1057	Endi öleñdi aytpağın,	Artık şiir söyleme diye,
1058	Osı da jarar öziñe,	Bu da yeter sana
1059	Keldiñ qarpır kezime,	Geldin iyi tarafıma,
1060	Jüyrık bavır jazğanday	Hatip kardeş yazmış gibi
1061	Joq edi tizgin tartpağım.	Yok idi dizgin çekesim
1062	Aytar sözim köp edi,	Söyleyecek sözüm çok idi
1063	Ädeyi artıq aytpadım.	Özellikle fazla söylemedim.
1064	Qızıl tilge kelgende,	Kızıl dile geldiğinde
1065	Bökendeyin jelgende,	Geyiğiyle orta hızla gittiğinde
1066	Aşsan endi avzıñdı	Açsan artık ağzını
1067	Quruvlı tur qaqpınım.	Hazır duruyor kapanım.
1068	Sarbas qayıp söz ayta almay jeñildi.	Sarbas karşılık veremedi yenildi.

VIII

JAMBIL MEN JALAYIR DOSMAĞAMBET AQINNİŇ AYTISI

JAMBIL İLE JALAYIR DOSMAGAMBET AKININ AYTISI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1907.

Aytısın gerçekteştiği yer: Dosmagambet'in İli nehrinin sağ kıyısındaki Aharlı dağlarında yaşayan dayısının çadırında

Derleyen: Tayır Jarokov, Esmagambet Ismayılov

Derlenen kişi: Ümbetali Karıbayev, Kalka Japsarbayev ve Sayadıl Kerimbekov.

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: 1939

Atıştığı kişi: Aynı zamanda molla olan genç akın Dosmagambet. Dosmagambet'in uruğu Jalayır, onun içinde Balgalı'dır.

Konu: Jambıl aytısta kendi boyunun zenginlerini öven Dosmagambet'i ve halka eziyet eden adaletsiz yöneticileri eleştirmekte, obasının Kalmaklara karşı savaşan kahramanlarını övmekte, bir mollanın nasıl olması gerektiği yönünde Dosmagambet'e öğütler vermektedir. Aytıs, dini bilgilerin bolca kullanılması bakımından da farklıdır.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Tolıq Jiynaǵı, 1946, s.101-119.

1	Jambıl:	Jambıl:
2	Samǵaymın qanatımdı al aspańǵa,	Çırparım kanadı mı kızıl göǵe
3	Dübirlep davsım ketsin talasqanda;	Gürültüyle sesim gitsin bütün cihana.
4	İyirem seni sözben Dosmaǵambet,	Yenerim seni sözle, Dosmaganbet,
5	Ayaǵın tiysin jerge anda-sanda.	Ayaǵın deǵsin yere ara sıra.
6	Sen meni jeñe almaysın arbasañ da,	Sen beni yenemezsin kandırsan da,
7	Tört burışın töñirektiñ jalmasañ da.	Dört ucunu etrafın imha etsen de
8	Jalañdap aş böridey keldiñ qaydan,	Aç gözlü, aç börü gibi geldin nerden
9	Jaqsılıq Jalayırdan almasañ da.	İyilik Jalayır'dan almadığın halde.
10	Arǵı atam arvaqtı er Qarasay,	Dedem benim kuvvetli er Karasay,
11	Teñselgen dübirine tav menen say.	Sallanırmış namından daǵ ve nehir.
12	Pirim bar jır nöserin aspańǵa aqtan,	Pirim var saǵanak şiirlerini göǵe fırlatan
13	Suñqarday sañqıldaǵan er Süyimbay	Kartal gibi akseden er Süyinbay
14	İlgerde Şöje, Balta zamanda ötken,	İleride Şöje, Balta zamanında geçmiş
15	Asekeñ, Buqar jırav armanda ösken.	Aseken, Bukar Jırav umutsuzlukta yaşamış.

16 Solardıñ arvağı mağan qonıp, Onların kuvveti bana geçip
 17 El muñın jırmen tolğap nöserletkem. Halkın kederini şiirlerimle anlattım.
 18 Söyleymin eregissem öktem-öktem, Söylerim inat etsem emir vererek
 19 Tüskendey jaydıñ oğı sağan kökten. Düşmüş gibi yayın oku sana gökten.
 20 Şın qızsam sözüm jalın dombıram Sahiden kızarsam sözüm alev, dombıram
 21 nayza, mızrak,
 22 Qursavlı savıt bolar mağan şekpen, Çemberli zırh olur bana çapan,
 23 Balası Ulı jüzdiñ, Abaq-Taraq, Balası Ulu Jüz'ün Abak-Tarak
 24 Kötergen aqılğöyge meni balap, Yükseltmişti mürşitle beni bir tutarak,
 25 Aş börıdey qañğırgan aqın kelse, Aç börü gibi avare dolaşan akın gelse,
 26 Bul Jambıl jiberetin sözben sabap. Bu Jambıl gönderirdi sözle dövüp.
 27 Quyındap kökke şapqan men bir pıraq, Hızla göge koşan bir Burak'ım,
 28 Aramız ekevmizdiñ tım-aq jarıq, Aramız ikimizin çok uzak,
 29 Törende şıqılğan sen torğaysın, Aşağıda cik cik öten sen bir serçesin,
 30 Aytısba menimenen aqın şıraç. Atışma benimle akın-çırağ.

31 Dosmağambet: Dosmağambet:
 32 Ay Jambıl-av, Jambıl-av, Ay Jambıl-ay, Jambıl-ay,
 33 Söz söyleyin men sağan Söz söyleyeyim ben sana
 34 Tavdan aqqan bulaqtay. Dağdan akan pınar gibi.
 35 Jas öspirim balamın, Genç bir balayım,
 36 Japırağı jayqalğan Yaprakları sallanan
 37 Kölge bitken quraqtay, Göle biten kamyş gibi,
 38 Laq tekedey baqıldap, Keçi yavrusu teke gibi yaygara basıp,
 39 Mazamdı aldıñ şıdatpay. Huzurumu bozdun çekilmez ölçüde.
 40 Qoydağı azban qoşqarday, Koyunlardaki iğdiş koç gibi,
 41 Söziñdi men otırmın Sözüñü ben oturuyorum
 42 Siräda seniñ unatpay. Galiba senin beğenmeyip.
 43 Öleñiñdi qısqartqın, Sözlerinizi kısaltın
 44 Munan bılay uzatpay. Bundan sonra uzatmadan.
 45 Buvındıram men seni Boğarım ben seni
 46 Bir şığarmay üniñdi, Bir çıkartmadan sesini,
 47 Jiligiñnen tüsken duzaqtay İlik kemiğinden düşen tuzak gibi.
 48 Javdıratam köziñdi, Parlatırım gözünü,
 49 Qaldıramın söziñdi, Fırlatırım sözüñü

50	Qarañğı tün bolğanda	Karanlık gece olduğunda
51	Aldında jangın sıraqtay.	Önünde yanan ısk gibi.
52	Aqında şayır aqpanmın,	Akında şair Akpan'ım,
53	Aspangı uşqan pıraqtay.	Göge uçan küheylân gibi.
54	Söziñde seniñ asıl joq,	Sözünde senin cevher yok
55	Qubılıp turğan sınaptay.	Parlayan cıvada olduğu gibi.
56	Menimenen aytısıp,	Benimle atışıp,
57	Jete almaysın muratqa-ay!	Yetişemezsin murada!
58	Şalmaysın meni quvğanmen,	Çelme atamazsın beni kovalasan bile,
59	Beldi qınay buvğanmen,	İnce belini eğsen bile,
60	Argımaqtan tuvğanmen,	Küheylândan doğsan bile,
61	Sulığa toyğan qazan at,	Yulafa doyan kazan at,
62	Mağan qaytip jetersiñ,	Bana nasıl yetişirsin,
63	Endi mağan netersin,	Artık bana ne yaparsın,
64	Menimenen aytıssañ,	Benimle atışsan,
65	Tübiñe öziñ jetersiñ.	Kendi sonunu hazırlarsın.
66	Bul aradan ketersin,	Bu aradan gidersin,
67	Ala almasañ alısıp,	Alamazsan uğraşıp
68	Armanda bolıp ötersiñ,	Hep hayalini kurarsın
69	Aqındığın şamalı,	Akınlığın yetersiz
70	Ala qaşpa ekensiñ.	Alıp kaçan biriymişsin.
71	Talavğa tüsken urıday,	Yağmacılığa maruz kalan hırsız gibi
72	At-tonınan ayrılğan,	At-kürkünden ayrılan,
73	Qanatınan qayrılğan,	Kanadından bükülen,
74	Jasığan jezdey mayrılğan,	Dökülen bakır gibi bükülen,
75	Basında seniñ börkiñ joq,	Başında senin şapka yok,
76	Adam körer körkiñ joq,	İnsan görür kılığın yok,
77	Aqınmın dep maqtanba,	Akınım diye böbürlenme,
78	Söziñde quvat serpin joq.	Sözünde kuvvet dinamizm yok.
79	Öz pıyğılıñnan tapqanday,	Öz niyetinden bulmuş gibi,
80	Keypiñ jaman Qeyquat,	Yüz ifaden kötü Keykuat,
81	Baydın malın baqqanday,	Zengin hayvanına bakıyor gibi,
82	Qulaqqa maza bermediñ,	Kulağa rahat vermedin,
83	Davulpaz davıl qaqqanday,	Davulbaz davulu çalıyormuşçasına,
84	Aldında jıyğan malıñ joq,	Önünde topladığın hayvanın yok,
85	Quv kedeysin qañğırgan,	Kurnaz bir fakirsın boş gezen,

86	Javlasarğa älin joq.	Düşman olmak için gücün yok.
87	Jırşı emessiñ, baqsısın,	Jırşı değılsin, baksısın,
88	Düniyege tapşısın.	Mal mülke kıtsın.
89	Baqsı da sirä bolmadıñ,	Baksı da, galiba, olmadın,
90	Öleñ aytıp oñbadıñ,	Şiir söyleyip onmadın,
91	El işinde azıpsın,	Halk içinde perişansın,
92	Bir qudayğa jazıpsın,	Bir Hüda'ya kalmış işin,
93	Şekpeniñ joq seniñ de,	Cepkenin yok senin de,
94	Sen bir jürgen zälimdi,	Sen gibi yürüyen zalimi,
95	Bir boyıñda seniñ joq.	Bedeninde bir güzellik yok.
96	Aralap Abaq jürseñ de,	Dolaşıp Abak gezsen de
97	Üş kün jatar jayñ joq	Üç gün yatacak halin yok
98	Jaman tamdı saldırğan,	Kötü evi yaptıran,
99	Jatqa jerdi aldırğan,	Ya da toprağı aldırın,
100	Ağayın köñlin qaldırğan,	Akrabayı küstüren,
101	Eliñde bir baylıq joq,	Yurdunda hiç zenginlik yok,
102	Qazan asqan jerine	Kazanda et pişirdiği yere
103	Saban-topan japtırğan,	Saman örttüren,
104	Keşte oynağan basqıday,	Akşamleyin oynayan baskı gibi
105	Sağan qobız şaldırğan,	Sana kopuz çaldırın,
106	Seni körüp oturmın,	Seni görüp oturuyorum,
107	Özimnen özim qapalap,	Kendiliğimden sıcaktan bunalıp,
108	Tüsiñe seniñ qarasam,	Yüzüne senin baksam
109	Jüni tüsken japalaq.	Tüyü dökülmüş baykuş.
110	Jaratqan täñir jasağan,	Yaratan Tanrı Yaradan,
111	Nağası jurtım er eken,	Dayı tarafım er imiş
112	Kötergen seni aqın dep.	Yükselten seni akın diye.
113	Bizdiñ elde bul bolsa,	Bizim memlekette bu olsa,
114	Ayaq jolın taba almay,	Ayak yolunu bulamayıp
115	Keter edi qañgırıp.	Giderdi gayesiz dolaşıp.
116	Erkek bolsañ qaşpağın,	Erkek isen sakın kaçma,
117	Qayratıñdı qarıştap,	Gayretini karışlayıp
118	Öneriñdi bastagın,	Hünerine başla
119	Urısqaq qatın sekildi,	Kavgacı bir kadın gibi.
120	Avzıñnan ot şaşpağın,	Ağzından od saçma,
121	Men de aytıp beremin,	Ben de söyleyip veririm,

122 Aqın Jambıl saspagın,
 124 Asqanğa tosqan kezekti,
 125 Aldın ala baspagın.
 126 Armansız bolıp aqınım,
 127 Aqındığın bolmasa,
 128 Joq eken basqa naqılıñ.
 129 Kim jıgılıp, kim jıgar,
 130 Bayqarmız sözdiñ aqırın.
 131 Qartayğanşa qağıldap,
 132 Jel sözge bir toymaysın,
 133 Jeñemin dep oylaysıñ,
 134 Qonaq qonsa üyiñe,
 135 Tışqan murnın qanatıp,
 136 Tışqaq ılaq soymaysın.
 137 Öziñdi öziñ köterip,
 138 Öрге nege boylaysın,
 139 Bergenine qudaydıñ
 140 Qanağat qılıp toymaysıñ.
 141 Elden elge tilenip,
 142 Jambastay jatıp şirenip,
 143 Jasıñnan qılğan kāsibiñ,
 144 Tentirevdi qoymaysın.
 145 Astıña mingen eriñ joq,
 146 Qol bergen mıqtı piriñ joq,
 147 Ne basıña kün tuvdı,
 148 Bir janiñda tınım joq.
 149 Köp söziñniñ işinde,
 150 Bir дәleldi şınıñ joq,
 151 Esigiñ bar, törüñ joq,
 152 Alısıp әliñ kele almas,
 153 Ildıyñ ketken, öriñ joq.
 154 Bir ötken soñ ömiriñ,
 155 Qayta aynalıp keluv joq,
 156 Qorıqpaysıñ beyşara
 157 Öleriñniñ şağınan,
 158 Keter em urıp bir jerge

Akın Jambıl sakın şaşırma
 Aşana haddini bildiren sırayı,
 Zamanından önce sakın bastırma.
 Hayaline ulaşmış akınım,
 Akınlığın olmazsa
 Yokmuş başka özlü sözün.
 Kim yenilir, kim yener
 Bakarız sözün sonuna.
 Yaşlanıncaya dek gıdaklayıp
 Boş söze hiç doymazsın
 Yenerim diye düşünürsün,
 Konuk gecelese evinde
 Sıçan burnunu kanatıp
 İshal olmuş bir oğlak bile kesmezsin.
 Kendini kendin yüceltip
 Yokuşa niye boyluyorsun,
 Verdiğine Hüda'nın
 Tatmin olup doymazsın.
 İlden ile dilenip,
 Yan yatarak kurulup
 Genç yaştan yaptığın mesleğin
 Yollara düşmeyi bırakmıyorsun.
 Altına binecek eyerin yok,
 Elini uzatan güçlü bir pirin yok,
 Ne başına güneş doğdu
 Hiç canına huzur yok.
 Kalabalık sözünün içinde
 Bir tane delilli gerçek yok,
 Eşiğin var baş köşen yok,
 Uğraşıp da gücün yetmez,
 Gayen gitmiş amacın yok,
 Geçtikten sonra ömrün
 Tekrar dönüp gelmek yok,
 Korkmuyorsun biçare
 Öleceğin zamandan,
 Giderdim vurup bir yere

159	Azıraq qorqıp otırmın,	Biraz korkup oturuyorum
160	Saqalıñnıñ ağınan.	Sakalının akından,
161	Otırsın goy quvşıyp,	Oturuyorsun büzülüp
162	Qoy baqqanday quv kedey,	Koyun güden yalnız fakir,
163	Baylığın aytsam Taraqtıñ,	Zenginliğini anlatsam Tarak'ın
164	Qalarsın sen ündemey,	Kalırsın sessiz
165	Qalday, Maman, Kölibay,	Kalday, Maman, Kölibay,
166	Baylığı tasqan künde üdey.	Zenginliği taşan her gün hızla.
167	İleden arman kösilgen,	İle'den öteye yayılan
168	Jerlerin qaptap maldar jür,	Yerleri kaplayıp mallar geziniyor.
169	Kim aytar munı şın demey,	Kim söyler bunu yalan diye,
170	Qaldaydıñ bağı janıp tur,	Kalday'ın bağı yanıp duruyor
171	Jarqırap aşıq şildedey.	Parıldayan Temmuz gibi.
172	Jılqı men qoy esepsiz,	Yılkı ile koyun sayısız
173	Jurttan aşqan baylıqpen,	Herkesi aşan zenginlikle
174	Tüyesin jür jündemey	Devesinin yününü kırkmadan.
175	Elimdegi baylıqtı	Diyarımdaki zenginliği
176	Ayta bersem söz jetpes,	Anlatsam söz yetmez,
177	Suvsap qalar til-kömey.	Susayıp kalır dilim, damağım.
178	Aqın bolsañ aşıq ayt,	Akın isen açık anlat
179	Eliñdegi baylıqtı,	Diyarındaki zenginliği
180	Bizdiñ eldi kündemey.	Bizim diyarı kıskanmadan.
181	Eliñ seniñ oñbağan,	Diyarın senin alçak,
182	Endi ne dep aytamın,	Başka ne diyebilirim
183	Kedeylikti min demey.	Fakirliği kusur saymadan.
184	Jambıl:	Jambıl:
185	Solay ma, bala solay ma!	Öyle mi, bala, öyle mi,
186	Zıǵırına Jambıldıñ	Kızdırmak Jambıl'ı
187	Tiyseñ sağan oñay ma!	Senin için kolay mı?
188	Quvıramın endi men,	Yakıp kavururum artık ben
189	Aqındıqtıñ apşısın,	Akınlığın öfkeliisini
190	Körgeñim joq ömirde,	Görmedim ben ömrümde
191	Jel sözdiñ men tapşısın.	Boş sözün az olduğunu
192	Öleñim asav teñizdey,	Şiirim hırçın deniz gibi
193	Örge qaray şapşısın.	Yokuş yukarı sıçrasın

194	Tolqınday sözdi sapırıp,	Dalga gibi sözü aktarıp
195	Arıstanday aqırıp	Aslan gibi kükreyip
196	Şığayın endi aytısqa,	Çıkayım şimdi aytısa
197	Najağayday sözimdi	Şimşek gibi sözümü
198	Jarqıldatsam aldıñda,	Parlatırsam önünde
199	Esiñ şığıp adasıp,	Aklını yitirip kaybedip
200	Bile almassıñ äkeñniñ	Unutursun babanın
201	Ölgendigin qay tusta.	Mezarının yerini
202	Söz bilmeytin balasın,	Sözünü bilmeyen balasın
203	Aqındıqqa şalasın,	Akınlıkta yetersizsin
204	Menimenen aytısqa,	Benimle atışma,
205	Kemitesin kedey dep,	Küçümsüyorsun fakir diye,
206	Basqa sözdi tappaysın,	Başka söz bulamıyorsun
207	Jetisip jürgen nemedey,	Dört başı mamur bir şey gibi
208	Eliñdi qur maqtaysıñ,	Diyarını beyhude övüyorsun
209	Maldı sanap maqtanban,	Malı sayıp övünme
210	Malıñda emes el bağı,	Malında değil halkın bahtı
211	Qorğağan javdan halıqtı,	Koruyan düşmandan halkı
212	Erlıkpenen dañqtı	Erlık ile namı
213	Elimniñ küşti arvağı,	Diyarımın güçlü ervahı
214	Elimde boldı batırlar:	Diyarımda oldu bahadırlar:
215	Qarasay attı urandı,	Karasay narası atarak
216	Asınıp jav-jarağın,	Sefere çıkıp
217	Elime şapqan qalmaqqa	Diyarıma saldıran Kalmuk'a
218	Ornatıp qara qara tumandı,	Tozu dumana katıp
219	Salatuğın ılañdı, zähärine şıdamay ,	Çıkarıp isyanı zulmüne dayanamayıp
220	Qalmaq kezgen şığandı.	Kalmuk'ın gezdiği ırak yeri
221	Qılışınan ötkizgen,	Kılıçtan geçiren
222	Qara kesek Qağandı;	Kara Kesek Kağanı;
223	Javınan jerdi bosatıp,	Düşmandan toprağı temizleyip
224	Osınday ataq kim aldı.	Böyle bir namı kim aldı?
225	Bügingidey sözime,	Bugünkü gibi sözüme
226	Ol da sağan kümäñdi,	O da sende şüphe uyandırıyor,
227	Köp söziñniñ işinde,	Kalabalık sözünün içinde,
228	Bir söziñ joq unamdı,	Tek bir sözün yok olumlu,
229	Bayqalıp äbdän sınaldı,	Fark edilip iyice sınandı,

230 Elden algıs almaysın,
 231 Köterip kitap, qurandı.
 232 Menimenen ustasıp,
 233 Bilmeysin Quday urardı.
 234 Erliğin bolsa maqtanğan,
 235 Javın quvıp qaşırğan,
 236 Aydarımen jel esip,
 237 Alatavdan asırğan,
 238 Aybalta, qılış asınğan,
 239 Janındağı jabdığı,
 240 Nar kesken, qanjar asıldı.
 241 Qarasayday batırlar,
 242 Qıyquv salıp attansa,
 243 Elime tiygen javlardıñ,
 244 Almaday bası şaşılğan.
 245 Aytşı osınday erlerdi,
 246 Elinde dañqın asırğan.
 247 Aytılmasañ bundaydı,
 248 Aytısqa sen anturğan.
 249 Qorıqsañ nege aytıstıñ,
 250 Ağarğan saqal, şaşımnan?
 251 Ata-ana sıylap körmegen,
 252 Bey-ädep öksen jasıñnan.
 253 Sen bir jürgen savısqañ,
 254 Kesiriñ ülken basıñnan,
 255 Menimenen aytısqañ,
 256 Sendey talay köppenıñ,
 257 Kökregi basılğan
 258 Va, quv tañday Jalayır!
 259 Menen asqañ eliñde,
 260 Bar ma sirä bir şayır?
 261 Jambıl jırav tolğansa,
 262 Dombırasın qolğa alsa,
 263 Par keltirmes eşkimdi,
 264 Söz davılmen soğuşı em,
 265 Sendey aqmaq müskindi,

Halktan takdir almazsın
 Eline alıp kitabı, Kuranı.
 Benimle çekişip
 Bilmiyorsun Hüda'nın çarpabileceğini.
 Erliğin olsa övünebileceğin,
 Düşmanını kovup kaçırın,
 Perçemiyle yel estirip,
 Aladağ'dan aştıran,
 Aybalta, kılıç takınan,
 Yanındaki donanımı
 Deve kesen hançer asıldı.
 Karasay gibi batırlar,
 Çılgılık atıp sefere çıksa
 Yurduma dokunan düşmanların
 Elma gibi başı saçılmış.
 Anlat böyle erleri
 Yurdunda namını aşırın.
 Anlatamıyorsan böylelerini
 Atışma sen ant çarpmışasıca.
 Korkuyorsan niye atıstın
 Ağaran sakal, saçımdan?
 Ana-baba sayıp görmeyen
 Edepsiz büyümüşsün küçüklüğünden beri.
 Sen yürüyen bir saksağan,
 Zararın büyük başından,
 Benimle atışan,
 Senin gibi birçok köppenin
 Kibri basılmıştı
 Eh, boş damaklı Jalayır!
 Benden üstün halkında
 Var mı sanki bir şair?
 Jambıl-âşık düşünceye dalsa,
 Dombırasını eline alsa,
 Denk getirmez hiç kimseyi,
 Kelime fırtınasıyla vururdum ben
 Senin gibi ahmak miskini,

266	Avılıña alıp bar,	Köyüne götürüver
267	Şaşılğan bizden uşqındı.	Saçılan bizden kıvılcımı.
268	Süyimbay aqın ustazım,	Süyimbay-akın üstadım
269	Söz qanjarın suvırıp,	Söz hançerini çekip
270	Duşpanga osılay küş qıldı.	Düşmana öyle saldırdı.
271	Quday atqan quv molda,	Hüdanın çarptığı kurnaz molla,
272	Berekeñdi uşırıp,	Bereketini uçurup
273	Ketireyin pıstıñdı!	Getireyim pıstını!
274	Arba ötkeldiñ tübinde,	Araba geçidinin dibinde
275	Bir kün, bir tün şayqasıp,	Bir gün, bir gece mücadele edip
276	Önerin äbden bayqasıp,	Hünerini iyice yarıstırıp
277	Qulmambet te jeñgen joq,	Kulmambet de beni yenemedi.
278	Jeñbek turmaq Qulmambet,	Yenecek gibi duruyordu Kulmambet
279	Nısanaga kelgende,	Nışan aldığında.
280	Qara kerey tübekte,	Kalabalık Kerey'in olduğu Tübek'te
281	Jalayırda Qarqabat,	Jalayır'da Karkabat
282	Bu da aytısıp körgen joq.	Bunlar da benimle atışamadı.
283	Jambıl, Jambıl bolğalı,	Jambıl Jambıl olalı
284	Jambıl atqa qongalı,	Jambıl ata konalı
285	Jeñilip namıs bergen joq.	Yenilip de namus vermedi
286	Köpşilikke bet burıp,	Çoğunluğa yüz çevirip
287	Azğıruvşı adamğa,	Kışkırtan insana
288	Qaraspaytın qabanğa,	Yardım etmeyen vicdansıza
289	Ejelden Jambıl köngen joq.	Ezelden beri Jambıl uymadı.
290	Eñbegim siñip elime,	Emeğim geçip halkıma
291	El işinde erime,	Halk içinde erime
292	Sol üşin bağım söngen joq	Bunun için bahtım sönmedi
293	Tarta söyle tiliñdi,	Tartarak söyle dilini
294	Tanımaysıñ piriñdi,	Tanıımıyorsun pirini
295	tanımasañ piriñdi,	Tanımazsan pirini
296	aytayın seniñ miniñdi.	Söyleyeyim senin kusurunu
297	Ädeppen söylegin,	Edep ile anlatın
298	Ğalım bolsañ bilindi,	Âlim isen ilmi
299	Sen sıqıldı moldalar	Senin gibi mollalar
300	Betine ustap qurandı,	Yüzlerine tutup Kur'anı
301	Ötirik aytıp eldi aldap,	Yalan söyleyip halkı kandırıp

302	Taratqan qıysıq urandı.	Yaymışlar hurafeyi
303	Ayatın oqıp ışqınıp,	Ayetini okuyup var gücünle
304	Avruvğa dem üşkirip,	Hastaya okuyup üfleyip
305	Moldalar uqsas jılğa,	Mollalar benzer yılana
306	Baluvan bolsañ beslenip,	Pehlivan isen gayret edip
307	Şıq kureske sıban da,	Çık güreşe sıvan da
308	Bariñ bolsa qarışta.	Adım başı varlığın olsa
309	Emespin sağan quda anda,	Değilim sana dünür orada
310	Sen küykentay, men tuyğın,	Sen bozdoğan ben şahin
311	Jür jayıña budan da,	Git yoluna bundansa
312	Äliñdi bilmey asılıp,	Gücünü bilmeden asılıp
313	Aptıgıp söylep asıgıp,	Nefes nefese konuşup acele edip
314	Jolıqtıñ qırsıq ılañğa!	Rastladın inatçı isyana!
315	Arqa tutıp aqırıp,	Arkana alıp bağırıp
316	Bul Abaqtıñ balasın	Bu Abak'ın balasını
317	Jañgırıqtırıp men şıqsam,	Yankılandırıp ben çıksam
318	Alatavdıñ salasın.	Alatau sahasını.
319	Quv avızdı quv molda,	Yalan sözlü kurnaz molla,
320	Qaramdı körmey qalasın,	Haramı görmeyiveriyorsun,
321	Qayter eken desem men,	Şimdi ne yapar acaba, dedikçe ben
322	Örşelenip barasın.	İnada devam ediyorsun.
323	Til tiygizseñ babama,	Dil uzatsan babama
324	Örkte küyip janasın,	Ateşte yanacaksın
325	Ajırata söylegin,	Ayrarak konuş bakalım
326	Bay, kedeydiñ arasın.	Zenginle fakirin arasını
327	Qur köpkennen payda joq,	Kuru sözden fayda yok
328	Söylegin sözdñ danasın,	Söyle sözün özlüsünü
330	Jıgılğandı, jıqqandı,	Yenileni yeneni
331	Sonda biler är adam,	O zaman bilir herkes
332	Öziniñ bilse şamasın,	Kendisinin bilse gücünü
333	Uzun sonar jüyrikipin,	Uzun soluklu bilgeyim
334	Otımnan jırdı terbetsem	Var gücümle şiir söylesem
335	Aqlılıñnan tanasın,	Aklını yitirirsin
336	Albır jiyen Jalayır,	Ahlaksız yeğen Jalayır
337	Dediñ mağan kedeysiñ,	Dedin bana fakirsin
338	Men qorğasın saqamın,	Ben büyük bir aşık kemiğiym

339 Sen utılğış keneyşiñ,
 340 Men bir soqqan davılpaz,
 341 Sen salmaqsız k... bos,
 342 Ebelek qaqqan ebeysin,
 343 Bir ustasıp qalsam dep,
 344 Küşiñdi bayqap şeneysiñ.
 345 Qısı, jazı av salıp,
 346 İleden balıq qoymadıñ,
 347 Şirigen süyek jeseñ de,
 348 Qarnıñ şıǵıp toymadıñ.
 349 Tuzdap balıq qaqtadıñ,
 350 Sarı mayday saqtadıñ,
 351 Jayıñ qalay bolar dep,
 352 Dariyanı jaqtadıñ.
 353 Öz malıñdı örgizip
 354 Jeriñde mal baqpadıñ.
 355 Taydıñ mayın bermeytin,
 356 Baydı nesin maqtadıñ,
 357 Biy men bolıs qolına
 358 Şıǵın bolıp ketedi
 359 Jazı, qısı tapqanıñ.
 360 El baylıǵı özimde,
 361 Til baylıǵı sözimde,
 362 Malı joq taqır kedey dep,
 363 Ötirik jala jappaǵın.
 364 Eregisseñ menimen,
 365 Men ustassam senimen,
 366 Şıǵıp keter aptabıñ!
 367 Molda emessiñ, soqırsıñ,
 368 Zikir ayıp zarlaǵan,
 369 Janaza oqıp ölgenge
 370 Pediya alıp jalmaǵan.
 371 Şariǵat jolı mınav dep
 372 Qarañǵı nadan ħalıqtı,
 373 Közdi jumıp aldaǵan.
 374 Kedey ölse üyine,

Sen sürekli mağlup küçük aşıksın
 Ben esen bir fırtına kuşuyum
 Sen hafif bir k... boş
 Hafif vuran ebesin
 Bir güreşmiş olayım diye
 Gücüne bakıp dalga geçiyorsun
 Kışın, yazın ağ atıp
 İle'de balık bırakmadın
 Sayısız kemik yesen de
 Karnın çıkıp doymadın.
 Tuzlayıp balık kuruttun
 Tereyaǵı gibi sakladın
 Halin nasıl olur diye.
 Nerdeyse deryanın etrafını çevirdin,
 Kendi malını otlatıp
 Toprağında mal gütmedin.
 Tayın yağını bile vermeyen
 Zengini neden övdün
 Kadı ile bolısın eline
 Zarar olup gider
 Yazın kışın kazandığın.
 Halkın zenginliǵı özümde
 Dil zenginliǵı sözümde
 Malı yok tamtakır fakir diye
 Yalan iftira atıyorsun
 İnatlaşırsan benimle
 Güreşsem seninle
 Çıkıp gider canın!
 Molla deǵilsin, körsün
 Zikir çekip feryat eden
 Cenaze okuyup ölene
 Sadaka alıp silip süpüren
 Şariat yolu bu diye
 Kara cahil halkı
 Gözü kapatıp kandıran.
 Fakir ölse evine

375	Küñrenip barmağan,	Homurdanıp gitmeyen
376	Atana şavıp bay ölse	Yola çıkıp hızla zengin ölse
377	Qıyrağattap qurandı,	Kıraat edip Kuran'ı
378	Küni-tüni sarnağan.	Gece gündüz inleyen.
379	Jaqsı körse moldanı,	Seviyorsa mollayı
380	Köz boyavşı zulım dep,	Göz boyayan zalim diye
381	Köpşilik nege qarğağan!.	Çoğunluk niye beddua eder!
382	Dosmağambet:	Dosmagambet:
383	Kezekpenen söylelik,	Sırayla konuşalım
384	Sözimdi tosqın Jambılım.	Sözümü bekle Jambıl'ım
385	Dabıstı jüyrik Jambılım,	Şöhretli hatip Jambıl'ım,
386	Alpısqa jasıñ kelgende,	Altmışa yaşın geldiğinde
387	Tögilgen tasıp dariyaday,	Dökülen taşıp derya gibi
388	Basılıp qalğan Jambılım,	Hızı kesilen Jambıl'ım
389	Moldalığım ayıp pa,	Mollalığım ayıp mı
390	Üyretken sağan qudaydı,	Öğreten sana Huda' yı?
391	Quran sözün uqpağan,	Kur'an sözünü anlamayan
392	Sendey nadan onbaydı,	Senin gibi cahil onmaz
393	Zeket alsa moldalar,	Zekât alsa mollalar
394	Ujmaqqa jurttı joldaydı,	Cennete halkı yollarlar
395	Molda ötürük aytpaydı,	Molla yalan söylemez
396	Onı Quday koldaydı.	Onu Huda kollar.
397	Elevretip söyleysin,	Galeyana gelip konuşursun
398	Alaqtatıp köziñdi,	Şaşkın şaşkın bakarak
399	Äzezilden sabaq ap,	Şeytandan ders alarak
400	Büldiripsiñ söziñdi,	Bozmuşsun kendini
401	Quranga til tiygizseñ,	Kur'an'a dil uzatsan
402	Küpir deymen öziñdi.	Küfürdedir derim senin için.
403	Men de asqaqtap söyleyin,	Ben de gururlanıp konuşayım
404	Jalayırđıñ beğinen,	Jalayır'ın beyinden
405	Belgili ata teginen,	Belli ata soyumu
406	Aytuvğa tuvra kep otr.	Simdi anlatmalıyım.
407	Abaq – Taraq şeginen,	Abak-Tarak soyundan
408	Noqta ağası, qol bası,	Yular ağası, kolbaşı,
409	Dulattan bizge ne payda,	Dulat'tan bize ne fayda

410	Qumırsqaday köbinen,	Karınca gibi kalabalığından
411	Terip aytıp kelemın,	Toplayıp anlatıp geliyorum
412	Merkiden argı eliñnen,	Merki'den ötedeki ilinden
413	Ävliye-Ata, Şım kentten,	Avliye-Ata, Çimkent'ten
414	Bozadan baqsa ası joq,	Bozadan başka aş ı yok
415	Jar-jataqtıñ astında,	Yar yatağın altında
416	Künge küyip tükendey,	Güneşte yanmış gibi
417	Qızdarınıñ şaş ı joq,	Kızlarının saç ı yok
418	Birin-biri köptesken,	Birbirini toplanıp
419	Bozaqormen eptesken,	Boza düşkünüyile kötöleyip
420	Jaqınnan basqa qası joq,	Yakından başka düşmanı yok
421	Merkiden bergi tuğanıñ	Merki'den beri akrabası
422	Salğan qıstaq qalanı	Yapmış kışlak bir şehir
423	Üy başına bes tavıq,	Ev başına beş tavuk
424	Kırsıyan bop qaradı,	Varı yoğun onlara baktı
425	Qıstıgünü bolğanda,	Kış günü geldiğinde
426	Tavdan buta aladı,	Dağdan çalı toplar
427	Bazarğa äkep saladı,	Pazara getirip satar
428	Bes tıyınnan aqşa alsa,	Beş kuruştan akçe alsa
429	Jerden altın tapqanday,	Yerde altın bulmuş gibi
430	Quvanıp üyine baradı,	Sevinip evine varır
431	Endi aytayın Jambılım,	Şimdi söyleyeyim Jambıl'ım
432	Merkiden bergi eliñdi,	Merki'den beri ilini
433	Ötkendi aytıp men-mensip,	Geçmiş ı anlatıp kibirlenip
434	Köteresin köñliñdi,	Neşene neşe katıyorsun
435	Ol kündeği batırlar	O günkü bahadırlar
436	Bäri jerge kömildi,	Hepsi yere gömüldü
437	Endi mine büldirip,	Şimdi işte kırp döküp
438	Jayladı jav jeriñdi,	Sardı düşman yerini
439	Ayta bermey ötkendi	Sürekli anlatmayıp geçmiş ı
440	Şığarmay qumar şeriñdi,	Meraklandırmadan derdini
441	Aytsayşı Jambıl tağı da,	Anlatsana Jambıl yine de
442	Abaqtan endi ul bar ma,	Abak'tan şimdi oğul var mı
443	Qutqaratın eliñdi?	Kurtaracak ilini?
444	Senen qorqıp qaytpaspın,	Senden korkup dönmem ben
445	Qorqıp buğıp qalmaspın,	Korkup da saklanmam ben

446	Eger qırsıq şalmasa,	Eğer şanssızlığa uğramazsam
447	Aldıma jüyrık salmaspın	Beni kimse geçemez
448	Şapqan jerin qıyatın,	Biçtiği yeri kesen,
449	Küşin qolğa jıyatın,	Gücünü kola toplayan
450	Ötkir qılış-almaspın.	Keskin elmas kılıcım ben.
451	Tarlan tartıp qalıpsıñ,	Yaşlanmışsın
452	Azuviñnan şalıpsıñ,	Azı dişin bile yok
453	Buvımñdı bekitip,	Eklemlerini sıkılayıp
454	Ayağıñdı däl basqın,	Ayağını düzgün bas
455	Qumar bolsa aytısuv	Heves ise atışmak
456	Jıqqanımız aluvğa,	Yendiğimiz, almak için
457	Jurtqa olja saluvğa,	Herkese kazanç sağlamak için
458	Bäygige tigip mal, bastı,	Yarışa çıkarıp malı başı
459	Aytısam degen oyda joq,	Atışayım dediğim yoktu
460	Kele-aq öziñ jarmastıñ,	Gelir gelmez kendin sataştın
461	Sendey-sendey köp aqın.	Senin gibi çok akın var
462	Körgende meni ötingen,	Gördüğünde beni isteyen
463	Merkiden bergi tuvğanıñ,	Merki'den beri akraban
464	On-on yüden birikse,	On on evden birikse
465	Ärbir tavğa bekingen,	Her bir dağa kapanan
466	Şekaralas bolğan soñ,	Sınır komşusu olduğu için
467	Qırğız tiygen şetiñnen,	Kırgız karışmış ucundan
468	Seniñ tiyip kesiriñ.	Senin dokunup aksiliğın
469	Köşteriñ basıp jıl sayın,	Göçlerini basıp her yıl
470	Berekemdi ketirgen.	Bereketimi kaçırdı.
471	Sıya saldım savıtqa,	Sığıverdim bir zırha
472	Aqınım Jambıl avıtqa,	Akınım Jambıl, böbürlenme,
473	Eliñ kedey bolğan soñ,	İlin fakir olduğundan
474	Qızıñdı sattıñ zayıpqa.	Kızımı sattın kocaya.
475	Aqınım Jambıl talıqpa,	Akınım Jambıl, yorulma
476	Asığıp öleñ aytam dep,	Acele şiir söyleyeceğim diye
477	Bir kiyeye jolıqpa.	Bir kutsallığa uğrama.
478	Mal tabalmay qız satqan,	Mal bulamayıp kız satan,
479	Meniñ jegen balığım,	Benim yediğim balığım
480	Munan jaman bolıp pa?	Bundan daha mı kötü?
481	Asqan jüyrık emessiñ,	En hatibi sen değilsin

482 Bul arada biz körgen,
 483 Men-mensigen sendeydi,
 484 Biz de aqınbız düz körgen.
 485 Üyiñnen jılan quvganday,
 486 Jaz ketse qañgıp küz körgen,
 487 Baylığın seniñ qayda bar,
 488 Mal ornına qız bergen.
 489 Bir jaramdı jigitiñ,
 490 Dulattağı alpıspay,
 491 Künde araq işkeni,
 491 Töreniñ üyi tüskeni,
 492 Jegeni jasıq qıyradan,
 493 Aldında taqtay üsteli,
 494 Sen Abaqtıñ jüyriği,
 495 Men tulparı Taraqtıñ,
 496 Bärekelidi, Jambılım,
 497 Saltı osı ma eliñniñ?
 498 Qaskeleñniñ jigiti,
 499 Bosatpas aldın qabaqtıñ.
 500 Araq dese jımıñdar,
 501 Qulqını qurıp qılmiñdar.
 502 İşpese bası avırar,
 503 Eliñniñ basşı adamı,
 504 Qalağa jaqın qonısı,
 505 Künde salıp salıqtı,
 506 Zar qaqtırıp halıqtı,
 507 Moynınan tüspes borışı,
 508 Jeriñdi satıp ulıqqa,
 509 Tarılğan jurttıñ örisi,
 510 Orazalı degeniñ,
 511 Qarındasın özi alıp,
 512 Estimegen jol salıp,
 513 Bir tentektiñ kesirinen
 514 Şuvladı Dulat qozğalıp,
 515 Köp uzartıp sozbalıq,
 516 Bu da jeter basıña,

Bu arada gördüğümüz
 Kibirlenen senin gibi.
 Biz de akımız dışarıyı gören,
 Evinden yılan kovmuşçasına
 Yaz gitse avare dolaşıp güz gören,
 Zenginliğin senin nerde var,
 Mal yerine kız veren.
 Bir tek işe yarar yiğidin
 Dulat'taki Alpısbay
 Her gün içki içir,
 Mevki sahibinin evine yerleşmiş
 Yediği buruşuk hıyar
 Önünde ahşap masası
 Sen Abak'ın hızlı koşanı,
 Ben hızlı atı Tarak'ın.
 Aferin, Jambılım,
 Geleneği bu mu ilinin?
 Kaskelen'in yiğidi
 Boşaltmaz önünü meyhanenin
 İçki desen gülümser,
 Boğazı kuruyup caka satar,
 İçmezse başı ağırır,
 İlinin idarecisi
 Şehre yakındır mekanı
 Her gün vergilendirip
 Muhtaç kılıp halkı
 Boynundan halkın eksilmiyor borcu,
 Yerini sattığından üst düzey yöneticiye
 Azalmış halkın otlağı,
 Orazalı dediğin
 Kız kardeşini kendisi alıp
 Duyulmamış bir yol çizip
 Bir yaramazın yüzünden
 Ayağa kalktı tüm Dulat.
 Çok konuşup uzatmayalım
 Bu da yeter sana

517	Ädildikten ozbalıq.	Adaleti aşmayalım.
518	Jambıl:	Jambıl:
519	Albır jiyen Jalayır,	Ahlaksız yeğen Jalayır
520	Elinde buziq joq bosa	İlinde serseri yok ise
521	Qojaqan işti nege araq.	Kojakan içti niye içki
522	Ävliye, sopı köp bolsa,	Evliya sofudur en fazla
523	Köpke tiyer kesiriñ,	Halka dokunur zararın
524	Qoja men molda bek bolsa	Hoca ile molla bey olsa
525	Dävletti ata tek bolsa,	Zengin ata soyu olsa
526	Boynıñda aram kek bolsa,	Vücudunda haram kin olsa
527	Molda emes ol äzäzil,	Molla değıl o şeytandır
528	Süykimsiz, jurtqa jek bolsa.	Sevimsiz ise, halk nefret etse.
529	Sol qojaqan bolısıñ	O Kojakan bolısın
530	Mekege bardı qajı bop	Mekke'ye gitti hacı oldu
531	Boza, araq işken soñ,	Boza, içki içtikten sonra
532	Aytadı nesin qajı dep	Der niye hacı diye
533	Para tağı jeydi eken,	Para dahi yiyormuş
534	El işinde qazı bop.	İl içinde kadı olup.
535	Aramtamaq, aq bilek,	Asalak eli iş tutmaz
536	Qol astın jemey, qolday ma,	El altındakileri yemeden kollar mı
537	Başşı ädil bolmasa,	İdareci adil olmazsa
538	Jurtqa ädildik ornay ma?	Halk içinde adalet olur mu?
539	El qorğaytın ul tuvsa,	İl koruyan oğul doğsa
540	Eldi duşpan torlay ma,	İli düşman sarar mı?
541	Şanımdı meniñ şalmaysıñ,	Tozumu bile benim göremezsın
542	Ursañ da qamşı borbayğa!	Vursan da kamçı buduna!
543	Qırsıq şalsa jolıñdı,	Şanssızlık uğrasa yoluna
544	İsiñdi quday oñday ma,	İşini Huda düzeltir mi
545	Tört tülük mal turganda	Helal hayvan dururken
546	Soydırıp şoşqa soğımğa,	Kestiren domuz kurbana
547	Şariyğat jolı sonday ma?	Şeriat yolu böyle mi?
548	Sen bilmeysiñ, men aytam,	Sen bilmezsın, ben söyleyeyim
549	Qoyşıbaydıñ atası,	Koyşıbay'ın atası
550	Qayırsız bay Qaldayıñ,	Hayırsız zengin Kalday'ın
551	Toğaydan toray qoymağan	Ormandan domuz yavrusu bırakmamış

552	Adaldap jıyğan maldayın,	Hakkını vererek toplamış hazır malı
553	Ajrata bilmegen,	Ayırmayı bilmemiş
554	Adal men aram qandayın.	Helal ile haramın hangisi.
555	Şariyğattuñ jolında	Şeriatın yolunda
556	Aram jemek bar ma eken?	Haram yemek var mıymış?
557	Tağı da jayñ mınaday:	Dahası durumun böyledir:
558	Jasın kâmil toltırıp,	Yaşın kemale erdi
559	Qızdı ösirdiñ buladay,	Kızı da serbest büyüttün
560	Alıstan kelgen sävdeger,	Uzaktan gelen tüccar
561	Keregiñdi satıp ap,	Otağını satın alıp
562	Qızdarıñmen jatıp ap,	Kızlarınla yatıp
563	Zavıqqa saya qıladı-ay...	keyif çatar...
564	Jelpingen köñil basılıp,	Uçarı gönül uslanır
565	Jelikken jüyrik tınadı-ay.	Coşkulu hatip durulur
566	Sävdeger, molla zulımsın,	Tüccar, molla zalımsın
567	Halıqtıñ közin boyadıñ,	Halkın gözünü boyadın
568	Qayır basqan tuvmaday,	Hayır çeşmesi gibi
569	Altı avızdı ala bop,	Altı ağızlı alaca olup
570	Basıñdı töre suradı-ay,	Başına geçmeyi mevki sahibi istedi
571	Men bolamın hanıñ dep,	Ben olurum hanın, diye
572	Handıgım jurtqa mälim dep,	Hanlıgım halka malum, diye
573	Eliñdi qıstı qınaday.	İlini kısırdı kına gibi.
574	Hannan körip qısımdı,	Handan görüp eziyeti
575	Küyzelip jurtıñ jıladı-ay.	Perişan olup halkın ağladı.
576	Kötergen jurtqa bas qılıp.	Yükselten halka idareci olarak
577	Qayırımı jurtqa tiymegen,	Hayrı halka dokunmamış
578	Qanı qara zalımdı,	Kamı kara zalimi,
579	Zalımdıgı mälimdi,	Zalimliği malum olanı,
580	Adlına tuvra bara almay,	Karşısına doğruca gidemeyip,
581	Barıp javap ala almay,	Gidip cevap alamayıp
582	Aytalmasıñ zarıñdı.	Söyleyemedin kaygını.
583	Jılqı, tüye, sıyr men	Yılkı, deve, sığır ile
584	Qoy, eşkini soyıp ap,	Koyun ve keçiye kesip
585	Tartuvğa tarttıñ barıñdı.	Hediye ettin varını.
586	Tartıp aldı eriksiz,	Çekip aldı zorla
587	Jük tartatın nariñdı,	Yük taşıyan deveni

588 K z jasına qaramay,
 589 Jılatıp kempir, şalıñdı.
 590 Han jarlığı solay dep,
 591 buqara bizge onay dep,
 592  r s  qattı tarıldı.
 593 El qorğaytın erleriñ,
 594 Adlına barıp bas iyip,-
 595 Aldıyar!-dep jalındı.
 596 Aramtamaq quzğındar,
 597 Joqtamay namıs, arıñdı,
 598 Mal, başında erik joq,
 599 Javğa berdiñ eliñdi,
 600 Qanı qara sumıray,
 601 Qattı bastı beliñdi,
 602  n şıǵarmay tunşıqtıñ,
 603 Şıǵara  lmay şeriñdi.
 604 Hannıñ sesin qayırp,
 605 Eliñdi davdan ayırıp,
 606 Almadıñ qalay kegiñdi?
 607  vliye bolsa qayda edi,
 608 Eskeldi biy jalpağıñ,
 609 T rege elin suratıp,
 610 Naşarların jılatıp,
 611 Qadirin bilmey halqınıñ,
 612 Baytaq jatqan keñ elge,
 613 Tiydi kesir şarpınıñ.
 614 Elevreysin entigip,
 615 Basılar qazır qarqınıñ.
 616 At-tonıñdı olja qıp,
 617 Qayt, eliñe jarqınım.
 618 Jalayırdıñ işinde,
 619 Seniñ babañ Balǵalı,
 620 Balǵalınıñ baylıǵın,
 621 Otırsıñ ba salǵalı,
 622 Baylıǵın sonşa k p bolsa,
 623 Ne ğıp jürsiñ bul jaqta?

G zyaşına bakmadan
 Aǵlatıp ihtiyaqlarını.
 Hanın fermanı öyle, diye
 Halkın işi kolay diye
 Otladı çokça daraldı
 İl koruyacak erlerin
  n ne gidip ba  eǵıp
 “Ha metlim!” diye yalvardı
 Haram yiyen kuzgunlar
 Korumadan namusunu arını,
 Mal, başında irade yok
 D  mana verdin ilini.
 Kanı kara alçak
 Sıkı bastı beline
 Ses çıkartmadan boǵuldun
  ıkartamadan şerini,
 Hanın tehdidini cevap verip.
 İlini davadan kurtarıp
 Almadın niye öcünü?
 Evliya ise neredeydi
 Şişman Eskeldi kadı
 Mevki sahibine halkını muhtaç edip
 Fukarayı aǵlatıp
 Kıymetini bilmeyip halkının.
 Uçsuz bucaksız geniş ile
 Dokundu zararı yangının.
 Co uyorsun nefes nefese kalıp,
 Basılır  imdi hızın,
 At ve kürkünü kazanç sayıp
 D n iline, ı ıǵım.
 Jalayır’ın içinde
 Senin baban Balǵalı,
 Balǵalı’nın zenginliǵını
 Anlatmayı mı düşünüyorsun,
 Varlıǵın o kadar çok ise
 Ne arıyorsun burada?

624	Zeket, quşır alğalı,	Zekat, aşar alalı
625	Anturğan dep aytadı,	Yemin çarpmış, diyorlar,
626	Jalayırda qarğalı,	Jalayır'da Kargalı,
627	Sözimniñ joq jalğanı,	Sözümün yok yalanı
628	Äli dep aytıp beremin,	Yine anlatırım
629	Tagı da bolsa qalğanı.	Hala varsa kalanı.
630	Avız birlik qıla ma,	Ağızbirliği yapar mı
631	Aşuvlı bolğan kektisiñ,	Öfkeli olan kin güden,
632	Baydan kedey bölünip,	Zenginden fakir bölünüp
633	Bayğa qara körinip,	Zengine kara görünüp
634	Kedey aşuv etpesiñ!	Fakir öfkelenmesin!
635	Avziñ barmay otır ma-	Dilin mi varmıyor
636	Aytuvğa Qölbay, Mamandı?	Anlatmaya Kölbay'ı, Maman'ı?
637	Mırza küşik Jalayır,	Jalayır'lı Küşik Bey
638	Añdıstı zulım ämändi,	İzledi zalim kurbanı
639	Kedeyge janı aşımay,	Fakire acımadan
640	Jaqsılıq izdep basına,	İyiliği kendine arayıp
641	Jolamay bände qasına	Yanaşmadan düşküne
642	Maman berer sazañdı,	Maman verir cezanı
643	Qarsı javap aytuvğa,	Karşı cevap vermeye
644	Keltirmegen şamañdı,	Bırakmamış halini
645	Jalaqor dep aytamız,	İftiracı deriz biz
646	Jurtına bülük salgandı.	Halkının içinde ihtilaf çıkarana
647	Biy men bolıs, bay, manap,	Kadı ile bolıs, zengin, ağa,
648	Pristov, knyaz', çinovnik,	Polis komiseri, prens, bürokrat
649	Şuvlatıp bala-şağañdı,	Ağlatır çoluk çocuğunu,
650	Qay jaqsıñ bar olargä,	Hangi yiğidin var onlara
651	Qarsı turğan tabandı.	Karşı koyan tabanını.
652	Qariyamen, suraymın,	İhtiyarım, soruyorum,
653	Sözime javap ber deymın,	Sözüme cevap ver diyorum,
654	Sıyqırşı, zalım, quv molda,	Hilekar, zalım, kurnaz molla,
655	Buğan javap bermeseñ,	Buna cevap vermezsen
656	Qıs k... men deymın.	Kıs g... diyorum.
657	Aşıp qara köziñdi,	Açıp da bak gözünü
658	Söz iyesi men deymın.	Söz sahibi ben diyorum,
659	Bola almaysın sen sirä,	Olamazsın sen galiba

660	Menimenen teñ deymın.	Benimle denk, diyorum.
661	Sendey-sendey aqınnıñ,	Senin gibi akının
662	Sözben janın emdeymın,	Sözle ruhunu tedavi ederim,
663	Öleñmen şın tasısam,	Şiirle gerçekten taşsam
664	Ağıp bir jatqan seldeymın	Akmakta olan sel gibiyim
665	Aytayın men bilmesen,	Söyleyeyim ben bilmezsen
666	Öleñmenen para-par,	Şiirle denk tutup da
667	Quv basınđı kirleseñ,	Kendi başını lekellersen
678	Kömuvsız bir kün qalarsıñ	Gömülmeden bir gün kalırsın
679	Köpşilikti tildeseñ.	Topluluğa hakaret edersen.
680	Köpşilik dariya köldeyin,	Topluluk göl-derya gibi
681	Sol dariyadan qaqsam dep,	O deryadan çalsam diye
682	Ärkim-aq añsap şöldeytin,	Herkes hayal edip susar
683	Bahıtı jurttıñ örlese,	Bahtı halkın açılsa
684	Mäñgi qalar senbeytin,	Ebedi kalır inanmayan
685	Eseñgirep jürmesen,	Bilincini kaybetmemişsen
686	Eldi nege dattaysıñ,	Halkı niye kötölüyorsun,
687	Eki jüzdi bolmasañ,	İki yüzlü değilsen
688	Baydı nege maqtaysıñ?	Zengini niye övüyorsun?
689	Qayırı köpke tiymegen,	Hayrı kalabalığa dokunmamış
690	Äkimdikpen biylegen,	Totaliterlikle yöneten
691	Jarlı jalşı süymegen,	Yoksul, uşak sevmeyen
692	Handı nege jaqtaysıñ?	Hamı niye savunuyorsun?
693	Jegeniñ köp şaşınan,	Yediğin çok saçından
694	Qılmısıñ ülken basınñan,	Suçun büyük başından
695	Halıqqa tiygen paydañ joq,	Halka dokunan faydan yok
696	Qaytip tuzıñdı aqtaysıñ?	Kendini nasıl aklarsın?
697	Eki urtıñdı qampıyıp,	İki yanağını şişirip
698	Söyleysin sen aptığıp,	Konuşuyorsun sen nefes nefese kalıp,
699	Elinde er bar ma dep,	İlinde er var mı diye
700	Suraysın jäne şaptığıp.	Soruyorsun da çıkışıp.
701	Zığırdanı qaynağan	Öfkesi gelen
702	Elim kirdi keñeske,	Halkım girdi istişareye
703	Erlik tuvğan emes pe,	Erlik doğmuş, değil mi.
704	Jerdiñ şelin sel juvar,	Yerdeki yağı sel temizler
705	Eldiñ kegin er juvar,	Halkın öcünü er temizler,

706 Davıl tursa bult quvar,
 707 Jerdegi javdı jurt quvar,
 708 Erliktiñ otı lapıldap,
 709 Aspaŋa şıǵar kün tuvar.
 710 Sol maydanda jalındap,
 711 Qolına almas qaruv ap,
 712 Alatavdan aqırǵan,
 713 Javın jeñip japırǵan,
 714 Qarasayday ul tuvar.

Rüzgar varsa bulut kovalar,
 Topraktaki düşmanı halk kovalar,
 Erliğin ateşi alazlanıp
 Göge çıkar güneş doğar.
 O meydanda alevlenip
 Eline elmas kılıç alıp
 Alatau'dan seslenen
 Düşmanını yenip dağıtan
 Karasay gibi oğul doğar

IX

ŞAŞUBAY MEN JAMBILDIN AYTISI

ŞAŞUBAY İLE JAMBIL'IN AYTISI

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1909

Aytısın gerçekteştiği yer: Almatı şehrinde zengin bir tüccar olan Baybulan'ın evinde

Derleyen: Esmagambet Ismayılov

Derlenen kişi: Ömirzak Kargabakov, Ümbetali Karibayev, Kenen Azerbayev, Şaşubay Koşkarbayev.

Derlendiği yer: -

Derlendiği yıl: -

Atıştığı kişi: Şaşubay: 1865-1952 yılları arasında yaşamış hem dombıra, hem armonik çalabilen Sarı-Arka'nın Akan-seri Koramsin (1843-1913), Birjan-sal Kojakulov (1832 - 1895) gibi büyük akınlarından ders almış çok güçlü bir akındır. Şaşubay, Orta Jüz'ün Argın uruğundandır

Konu: Jambıl Orta Jüz'ün sayı bakımından üstünlüğünü ve Jüz'ünün tamamının beylerden oluşmasıyla övünen, Baybulan, Baylibek, Turlıbek, Bakıya gibi zenginleri öven ve içki içen Şaşubay'ı eleştirmektedir

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıgarmaların Tolıq Jiynağı, 1946, s.120-129

1	Almatı qalasındağı Baybulan baydın	Almatı şehrindeki Baybulan adlı zenginin evinde
2	üyinde ülken jıyın boladı. Bul jıyında	büyük bir toplantı olur. Bu toplantıda il gezip,
3	el kezip, serilik qıp Arqadan kelgen	eğlenip Arka'dan gelen Şaşubay akın da varmış.
4	Şaşubay aqın da boladı. Osı jıyında	Bu toplantıda otururken Şaşubay şu şekilde şiire
5	Otırıp Şaşubay bılay öleñ bastaydı:	başlar:
6	Şaşubay:	Şaşubay:
7	Aqınnıñ süyir keler til men jağı,	Akının sivri olur dille çene kemiği,
8	İrkilmey osı künde söyler şağı,	İrkilmeden bugün de anlatır çağı,
9	Qörmekke bizge uvajıp nur diydariñ,	Görmeye bize vacip nur çehren,
10	Jetisuv, amanbısıñ, öñ sañlağım?	Jetisu, sağ salim misin, seçkin yüzüm?
11	Jayıldı Şaşubay bop meniñ atım,	Yayıldı Şaşubay diye benim adım
12	Kevdemde savdırlap tur jazğan hatım.	Göğsümde şıngırdıyor yazdığım mektubum,
13	Bul jerde dām-tuz aydap, jüz köristik	Bu yerde tat-tuz çekip görüştük
14	Jürmisiñ jalpı tegis, asıl zatım?	Hepiniz iyi misiniz, asilzadem?

- 15 Jürmisiñ aman-esen, batır Sätim, Sağ salım misin, bahadır Sati'm,
 16 İlgeri bolıstardan saltanatıñ, İleri bolıslardan saltanatın.
 17 Suñqar bolıp tuvıpsıñ Nayzabekten, Sungur olup doğmuşsun Nayzabek'ten
 18 Taraydı esenquldan arğı zatiñ. Geliyor Esenkul'dan soyunuz.
 19 Jäne de jardam bolğan babañ Janıs, Hem de iyi olmuş deden Janıs
 20 Er deydi qazı bolğan jurtqa qalıs, Er diyorlar kadı olmuş halka tarafsız.
 21 Şaşubay künde büytüp kele bermes, Şaşubay her gün böyle gelemes
 22 Teñizdiñ ayağında, jerim alıs. Denizin sonunda yerim uzak.
- 23 Jürmisiñ esen-aman, öñ sañlaqtar, Sağ salım misiniz, seçkin yüzlerim,
 24 Kök muzda tağasız at tayğanaktar. Mavi buzda nalsız at kaydırırlar,
 25 Sarijan, sayma-saymen amanbısıñ, Sarijan, denk düşüp sağ salım misin,
 26 Aş-ıraq, kembrağal men sizdi jaqtar. Aç-zayıf, yoksul, ben sizin taraftar.
- 27 Jayınday örge jüzgen qadamdıñ, Kocaman yamaca yüzen bir başarlısın
 28 Är jerden atağın bar habarlısın Her yerden şöhretin var haberdarsın
 29 Dulatta moynı ozğan jigit deydi, Dulat'ta öne çıkan yiğit diyorlar,
 30 Alpısbay, Mäneke menen amanbısıñ? Alpısbay, Maneke size benden selamlar.
- 31 Söyleydi, söyle deseñ, bul Şaşubay, Söyler, söyle desen bu Şaşubay,
 32 Däreje öz basıma bergen Quday. Mertebe başıma verdi Hüda.
 33 Almatınıñ sañlağın tegis jıyıp, Almatı'nın seçkinlerinin hepsini toplayıp
 34 Toy qıldı kompaniya Baybulan bay. Dügün yaptı Baybulan-zengin.
- 35 Surasañ, meniñ atım Şaşubaymın, Sorarsan, benim adım Şaşubay,
 36 Bolğanmen üyde kedey, tüzde baymın. Olsam da evde fakir, dışarıda zenginim.
 37 Balasıñ Orta jüzdiñ aydap jedim, Balasını Orta Jüz'ün kandırdım
 38 Qaltamıñ tübi tesik bayımaymın. Cebimin dibi delik, zenginleşmem.
 39 Jelge uqsap uyıttıp soğan zuldaymın Yele benzer öncü olup esen uğultu gibiyim
 40 Eşnärse sonda dağı tındırmaymın, Hiçbir iş buna rağmen bitirmedim,
 41 Sañlağın Jetisuvdın körgennen soñ Seçkinlerini Jetisu'nun gördükten sonra
 42 Sağındı öleñ jaqtan sındırmaymın. Hayal kırıklığına şiir yönünden uğratmam.
 43 Sayratqan Orta jüzdiñ bulbulımın, Ötüşen Orta Jüz'ün bulbulüyüm,
 44 Tabanıñ qızğan sayın buldırılaymın. Tabanıñ her ısındığında artıyor ilham.
- 45 Abdanda o da ötken Abaq, Jaynaq, Abdan da o da gelmiş, Abak, Jaynak,

46	Ötipti Sayım bölek sañlaq aydap,	Gelmiş Sayım ayrıca hızlı olup,
47	Sañlağın Jetisuvdñ körgennen soñ,	Seçkinlerini Jetisu'nun gördükten sonra
48	Söyleydi bul Şaşubay tamaşalap.	Söyler şiir bu Şaşubay temaşa edip.
49	Men keldim Orta жүzden teñizdi örlep,	Ben geldim Orta Jüz'den denizi geçip,
50	Qıdırıp söz qozğadım köldeneñdep,	Dolaşıp sözü harekete geçirdim karşı durup,
51	Jol basıp on segiz kün zorğa jettim,	Yola basıp on sekiz günde zor ulaştım
52	Sañlağın Jetisuvdñ köreyin dep.	Seçkinlerini Jetisu'nun göreyim diye.
53	Bäriñ de amanbısıñ esen-aman,	Hepiniz iyi misiniz sağ-salim,
54	Şüuv dese жүyrik ozar mıñnan-sannan.	“Deh” dense hızlı ilerler binden-sayıdan.
55	Oturmız qanıbetpen жүz körisip,	Oturuyoruz kanlı canlı yüz yüze görüşüp
56	Otırmin temaşa etip joqtan, bardan.	Oturuyorum söz edip yoktan, vardan.
57	Duvanım Qaraötkel men Qarqaralı,	Diyarım Karaotkel ve Karkaralı,
8	Baradı keşke bazar tarqağalı,	Akşam pazarı dağılmak üzere,
59	Alğan soñ eti qızıp toqtata almas,	Aldıktan sonra ısınıp durduramaz
60	Öleñdi tağı da otır şayqağalı.	Şiiri yeniden söylemek üzere.
61	Şaşubay öleñ jaqqa qadam bastı,	Şaşubay şiire doğru adım attı,
62	Bul künde sizdermen kep amandastı,	Bugün sizlerle çok selamlaştı,
63	Jүyriktiñ toptan ozğan birevimin,	Hızlı koşan grubunu geçen biriyim
64	Keldim de qalıñ şańğa aralastım.	Geldim de yoğun toza karıştım.
65	Jelgende jer qalmaydı küreñ attan,	Hızlandığında yer durmaz altında kızıl atın
66	Jolavşı jolım alıs kele jatqan,	Yolcuyum yolum uzaktır geldiğim
67	Jүyrikpin şar-taraptıñ tuzın tatqan,	Hızlıyım dünyanın dört bucağının tuzunu tadan
68	Öleñmen sözdi jeldey quyındatqan.	Şiirle sözü yel gibi fırtına koparan.
69	Şaşubay meniñ atım, elim qırda,	Şaşubay benim adım diyarım kırdı
70	Sol kırdan dām buyırıp keldim munda,	O kırdan tat nasip olup geldim buraya
71	Käri arvaqtıñ ornında bir şırqaşı,	İhtiyar ruhların yerinde bir şarkı söyle
72	Qalıñ el amanbısıñ Jetisuvda?	Kalabalık halk esen misin Jetisu'da?
73	Suranşı qarsı şıqqan atqan oqqa,	Suranşı karşı çıkmış atılan oka
74	Şaşubay köp söylegen talay topqa,	Şaşubay çok söylemiş birçok topluluğa

75	Kompaniya Baybulan toy qılıpsıñ,	Baybulan seçkinlere düğün yapmışsın
76	Bizbenen qarmasarğa aqın joq pa?	Bizimle atışacak akın yok mu?
77	Birevdi Jambıl degen maqtaysındar,	Birini Jambıl adlı översiniz
78	Jasııp onı qayda saqtaysındar?	Gizleyip onu nerede saklıyorsunuz?
79	Aqın bolsa tez aldır Baybulan bay,	Akın ise tez getirt Baybulan Bey
80	Äytpese el namısıñ taptaysındar.	Yoksa ilin namusu ayak altındadır.
81	Orta жүз Ulı жүзден көп keledi,	Orta Jüz Ulu Jüz'den daha çokça
82	Ішкені Ulı жүздің şöп keledi.	Yediği Ulu Jüz'ün ottan ibaret
83	Orta жүздің ішкені қunan қımız, дөнен	Orta Jüz'ün içtiği üç günlük kımız, dört günlük
84	қımız,	kımız
85	Ulı жүз көjeniñ қойуına өкпеleydi.	Ulu Jüz çorbanın koyu olanına hasret.
86	Orta жүз Ulı жүзден bay keledi,	Orta Jüz Ulu Jüz'den daha çokça
87	Іrbitten sirisimen şay keledi,	İrbit'ten çuvalla çay gelir
88	Bäygeni alsa Orta жүз жүyriгі alar,	At yarışını kazansa Orta Jüz atı kazanır
89	Şolağı Ulı жүздің qay keledi!	Kısa atı Ulu Jüz'ün nasıl kazanır.
90	Bar eken Orta жүздің төрт balası,	Varmış orta Jüz'ün dört balası
91	Halayıq men aytayın, sen sanaşı,	Ahali ben söyleyeyim sen say
92	Törtevininiñ arası on күndik jol,	Dördünün arası on günlük yol
93	Keledi osılayşa şekarası.	Oluşur böylece sınırı.
94	Sayrağan Orta жүздің bulbulımın,	Öten Orta Jüz'ün bülbülüym
95	Halqımnıñ toptan ozğan жүyrigimin,	Halkımın grubu geçen hatibiyim
96	Ulı sarın жүyriktiñ birevimin,	Ahenkli söyleyen büyük hatibim
97	Jurtıma narıq körsetken үлgiimin.	Halkıma değer veren örnek kişiyim.
98	Baybulan kisi jiber Jambılıña,	Baybulan adam gönder Jambıl'ına
99	Jambıldı bolar ma eken aldıruvğa?	Jambıl'ı olurmuymuş aldırmaya?
100	Тағалы, төрт аyağı мен bir jorға,	Nal çakılmış dört ayağı ben bir yorgayım
101	Ilayıq tar köşege saldıruvğa.	Razı dar köşede atışmaya
102	Aqın bolsa tez kelsin bul arağa,	Akın ise tez gelsin bu araya
103	Bizbenen jarar ma eken par qıluvğa	Bizimle varımıymış yarışmaya

104	Uruvım Orta jüzdiñ degen jeri,	Uruğum Orta Jüz'ün denilen yeri
105	Jalpı otır Jetisuvdñ kemeñgeri,	Burada oturuyor Jetisu'nun bilginleri
106	Jüreksinip turganday ne bar munda,	Cesaret edemiyormuş gibi ne var bunda
107	O, şirkin, aqın bolsa kelsiñ beri.	O zavallı, akın ise gelsin buraya
108	Bizdiñ kep ayta berse tolıp jatır,	Bizim gelip anlatacak çok şeyimiz var
109	Biri köşip birevi qonıp jatır.	Biri göçüp birisi konar.
110	“Seyitbattal, er Äliniñ soğısınday”	“Seyit Battal, Er Ali'nin savaşı gibi”
111	nede bolsa, bop qalsın; beri şaqır!	Ne olacaksa oluversin; beri gelsin!
112	Budan keyin Baybulan bay kisi	Bundan sonra Baybulan Bey adam gönderip
113	jiberip Jambıldı şaqırtadı. Baybu-	Jambıl'ı çağırır. Baybulan'ın kendi evindeki en
114	lannıñ öz üyindegi eñ sıylı qonaqtarı-	“saygın” konukları – zenginler içki içmiş
115	baylar araq işken qızuv edi. Şaşubay	sarhoşlardı. Şaşubay da içmiş sarhoş haliyle
116	da işip alğan, qızuv, Jambıldı köre salıp	Jambıl'ı görür görmez şiir döktürmeye
117	öleñdi ağındatıp qoya beredi:	başlar:
118	Äriyne, Şaşubaydñ aytar sözi:	Tabii ki Şaşubay'ın söyleyecek sözü:
119	Köp körgeñ munday toptı şaray jüzi.	Çok görmüş bunun gibi kalabalığı.
120	Sırlı ağaşın qolına ustağan bop,	Boyalı ağacını elinde tutar gibi
121	Kelipti azap aydap, bul kim özi?	Gelmiş azap kovalamışçasına, kimdir bu?
122	Sonda otırğandardın biri: “Seniñ izdep	O zaman oturanlardan biri: “Senin arayıp da
124	Şaqırtqan Jambılın osı”-deydi. Onansayın	çağırttığın Jambıl'ın budur” der. Daha çok
125	ekpindep Şaşubay söylep ketedi:	hiddetlenen Şaşubay konuşmaya devam eder:
126	Almatı-tavı adır, jeri dala,	Almatı; dağı yüksek, yeri bozkır,
127	Şaşubay, söz söyleydi, jeke, dara,	Şaşubay söz söyler bağımsız, eşsiz
128	Ülkenge sälemiñ joq, amanıñ joq,	Büyüğe selamın yok sabahın yok
129	Kün tuvdı ne basıña düzi qara?!	Gün doğdu ne başına, yüzü kara? !
130	Jürmisin aman-esen, aqın Jambıl,	Yaşıyor musun sağ salim akın Jambıl,
131	Öleñge jastayıñnan boldıñ dañğıl,	Şiirle gençliğinde oldun tanış
132	Ündemeysiñ unjurgañ tüskendey-aq,	Sesin çıkmıyor moralin bozuk gibi
133	Kün tuvdı ne basıña täñir alğır!	Gün doğdu ne başına, Tanrı alasıca!

- 134 Şaşubay araq işip jeldep otır, Şaşubay içki içip kıvama gelmiş
 135 Qaydağı asıl sözden tergeli otır, Asıl söz derlemeye hazır
 136 Erden şıqqan qatınday neme ekensiñ, Dul kadın gibi bir şeymişsin
 137 Avılşılap kelmeseñ söyley otır! Köy köy gezip gelmemişsen haydi konuş!
- 138 Orta jüz, ulı jüzden köp keledi, Orta Jüz, Ulu Jüz'den çokça
 139 Bări de Orta jüzdiñ bek keledi, Hepsi de Orta Jüz'ün beydir
 140 Ayanbay barıñ bolsa qamdana ber, Canla başla diyeceğin olsa hazırlan
 141 Şapanday qanjığağa bökteredi. Çapan gibi eğerin terkisine bağlar
- 142 Bări de körinip tur bep-belgili, Her şey görünüyor besbelli
 143 Saqtanba, körmegendey, k... belgili; Saklanma, görmemiş gibi, g... açık
 144 Aqsuñqarday qıranday men turganda, Aksungur gibi, kartal gibi ben varken
 145 Tışqan alğan maqtaydı böktergini. Kerkenezi över fare tutan
- 146 Arqada men aytayın saldıgımdı, Ben anlatayım akrabalarımı
 147 Munda kelse aytayın bek, töre, Burada anlatayım bey, soylu
 148 Handıgımdı. Hanlıgımı,
 149 Aşuvlansañ aspandı tastap jiber, Kızarsan gökyüzünü bırakıver
 150 Sen de ayanbay qıymılda barlıgındı. Sen de canla başla anlat varlığını
 151 Barlıbek, Turlıbekpen aman bolsa, Barlıbek, Turlıbek ile sağ iken
 152 Jandaral da buzbaydı jarlıgımdı. General bile bozamaz fermanımı.
 153 Jambıl jan tanımayısıñ men bayağı, Jambıl can tanımıyorsun ben o'yum,
 154 Qolında Asay-Musay şal tayağı Elinde Asa-yı Musa ihtiyarın değneği
 155 Ağat ketken sözüm joq, otırğan kep, Hatalı olan sözüm yok
 156 Teñ tiyer öleñimniñ dört ayağı. Denk gelir şiirimini dört uyağı
- 157 Bir közi Sämi jannıñ qısıq eken, Bir gözü Sami-can'ın çekikmiş,
 158 Baybatşañ Mäñkimenen puşıq eken. Baybatşa'n Manki ile ucu kalkık burunluymuş.
 159 Biriñ oyqı bolğanda, biriñ şoyqı, Biriniz eğri iken, biriniz büğrü,
 160 Băriñ de qosılıpsıñ oydan, qırdan, Hepiniz toplanmışsınız oradan buradan
 161 Küyki tuğır sıyaqtı suvsı böten. Ucube soysuz at gibisiniz görünüşü başka.
- 162 Jambıl: Jambıl:
 163 Söylesip men sıqıldı kemeñgerge, Konuşup benim gibi bilginle
 164 Asalmas qulaş urdıñ asqar belge. Aşılmaz kulaç vurdun dayanıklı bele.

- 165 Şubırıp, Aqtaban bop kelgen Argın,
 166 Jeliktiñ öz-öziñnen nemenege? Ardı ardına dizilip, Aktaban olup gelen Argın,
 Coştun kendi kendine güvenip neyine?
- 167 Sorıñdı büyte berseñ qaynatarım,
 168 Bent qılıp qol-ayağıñdı baylatarım;
 169 Bez biylet şubırındı jaman Argın,
 170 Jeriñe çasabaymen aydatarım. Talihsizliğe böyle yaparsan duçar ederim,
 Sımsıkı kolunu ayağını bağlatırım;
 Biletsiz göç eden kötü Argın,
 Toprağına nöbetçiyle kovalatırım.
- 171 Ğalqımda men bir jüyrik ozıp jürgen,
 172 Ğr jerge qulaşımdı sozıp jürgen;
 173 Arqadan avıp kelgen Aqtabansıñ,
 174 Jeligip öz-öziñnen maqtanasın;
 175 Şubırındı Argınsıñ tozıp jürgen. Halkımda ben bir hatibim herkesi geçen,
 Her yere kulacımı uzatıp gezen;
 Arka'dan göç edip gelen Aktabansın,
 Coşup da boş yere övünürsün;
 Göçmen Argın'sın sefaletе düşen.
- 176 Arqadan avıp kelgen jalañ ayaq,
 177 Sen dağı qıymıldadıñ ayanbay-aq,
 178 Bul jaqqa jan bağuvğa keldiñ qañgıp
 179 Tiyp ketip jürmesin sağan tayaq. Arka'dan göç eden yalın ayak,
 Sen dahi davrandın canla başla,
 Bu yana canını kurtarmaya geldin yersiz, yurtsuz
 Aman yanlışlıkla değmesin sana dayak.
- 180 Ajaldıñ oğı kelgende,
 181 Qorğanı bolmas köbeniñ,
 182 Tüsi suvıq keledi,
 183 Tört qırlı kök jebeniñ,
 184 Aptıqpay söyle, Şaşubay,
 185 Sınıp qalar bederiñ.
 186 Qañgıp kelgen, aş-arıq,
 187 Toyınıp ketken ekensiñ!
 188 Bildim jaña sebebiñ,
 189 Toyındırğan talaydı
 190 Berekeli el edim,
 191 Qañgıp ötken Argın-av,
 192 Qaşan mağan teñ ediñ. Ecelin oku geldiğinde
 Dayanağı olmaz zırhın,
 Rengi soğuk gelir
 Dört sırtlı gök okun,
 Acele etmeden konuş, Şaşubay,
 Yok olur yoksa izin.
 Yersiz yurtsuz gelen, aç-arık,
 Artık doyuyor görünüyorsun!
 Bildim şimdi sebebi
 Doyuran birçok kişiyi
 Bereketli halk idim,
 Aylak dolaşan ey Argın
 Sen ne zaman bana denk idin?
- 193 Şaşubay:
 194 Ey batır, Argın degen Ağañ edi,
 195 Aldıña jol saldırğan dadañ endi, Şaşubay:
 Ey bahadır, Argın senin ağandır şimdi,
 Önünden yol açan babandır şimdi,

- 196 Aşuvlansam, jelkeñdi jermen qıyam, Kızarsam boğazını toprakla doldururum
 197 Şığarma dıbısıñdı, bālem, endi Çıkarma sesini, belam, şimdi!
 198 Şaşubay söylep ketsin iniñ endi, Şaşubay konuşsun inin şimdi,
 199 İşiñnen soñ ne bolar küniñ endi İninden sonra nasıl olur günün şimdi!
 200 Jelkeñdi aşuvlansam jermen qıyam, Boğazını kızarsam toprakla doldururum
 201 Avzıñdı bayqap söyle bugün endi. Ağzını dikkatli konuşturun bugün, şimdi.
- 202 Tögilip meniñ sözüm kele jatır, Dökülüp benim sözüm geliyor,
 203 Qolında bekterimniñ altın şatır, Elinde beylerimin altın çadır,
 204 Öziñdi öziñ köterip jelikpegin, Kendi kendini yükseltip de coşma,
 205 Avzıñdı bağıp söyle, Jambıl batır! Ağzınla dikkatli konuş, Jambıl bahadır!
 206 Qaysımız jeñsek te sıñğa tüsip, Hangimiz yensek de sınanarak
 207 Art jağı bolıp qalsın aqır-taqır. Yenilen kalıversin tamtakır.
- 208 Bul künde dāvirlep tur Baybulan bay, Bugün sefa sürmektedir Baybulan bey,
 209 Jal men jaya jegeni qant penen şay. Yele ve buttur yediği şeker ile çay.
 210 Barlıbek, Turlıbek, Baqıya tamam töre, Barlıbek, Turlıbek, Bakıya hepsi asil
 211 Bular da neşe muqam bilgen aylay. Bunlar da kaç makam olduğunu bilir.
 212 Jetisuvdıñ tilevi tağı bop tur, Jetisu'nun dileği yine gerçek oluyor,
 213 Bular da zamanında bir şar aynay. Bunlar da zamanında birer oy.
- 214 Ulıq bop Ulı jüzge bolğan töre, Ulu olup Ulu Jüz'e olmuş hakim,
 215 Ne qılğanmen bulardıñ ornı özge. Ne yapsan da bunların yeri başka,
 216 Başsı bop Ulı jüzdi qarap tur göy, Başkan olup Ulu Jüz'ü yönetiyor
 217 İye bop osı künde sizderge de. Sahip çıkıp bu günlerde sizlere de.
- 218 Jarığı tüsip tur göy barşa köpke, Işığı aydınlatmaktadır tüm kalabalığı,
 219 Bulardıñ şar-tarapqa dañqı ketken. Bunların her tarafa namı yayılmış.
 220 Köşedegi ornatqan panarday bop, Sokağa yerleştirilmiş fener gibi
 221 Bul künde qazı bop tur äreketpen. Bugün hakimdirler davranışlarıyla.
- 222 Söylese söz keledi aşuvbaydan, Konuşsa söz gelir Şaşubay'dan
 223 Sen oñaysın Jambılım işken şaydan; Sen kolaysın Jambıl'ım içilen çaydan;
 224 Baylıgım men bektigim senen artıq, Zenginliğim ile beyliğim senden fazla
 225 Bir zırqırıp jügireyin äldeqaydan. Fırlayıp koşayım herhangi bir yerden.

226	Qaraötkel duvanında meniñ jayım,	Karaötkel bölgesinde benim evim,
227	Ärtürli öneri bar Şaşubaydñ;	Her türlü hünéri var Şaşubay'ın;
228	Emespın Jetisuvdñ şolağınday,	Değilim Jetisu'nun çolağı gibi
229	Öleñge sogıp turgan borandaymın!	Şiiri estiren fırtına gibiyim!
230	Qayırılı Baybulanday bayın bayıñ qayda?	Hayırlı Baybulan gibi beyin nerde?
231	Bulardıñ nurı balqır tuvgan ayday,	Bunların nuru parlar doğmuş ay gibi,
232	Kürsildek omırav soqpa neme ekensiñ,	Öksüren, kibirli biriymişsin
233	Munımen jeñemin dep oylamağın,	Bununla yenerim diye düşünme.
234	Dämetken senindağı kevden qayda?	Güvendiğın senin ciğerin nerde?
235	Basamın osımenen qarqınıñdı,	Basarım bununla süratini
236	Avzımnan şıgarayın altınımdı,	Ağzımdan çıkarayım altınımdı
237	Erden şıqqan qatınday neme ekensiñ,	Dul bir kadın gibiymişsin
	Ezermin bala qustay alqımıñdı.	Ezerim yavru kuş gibi boğazını.
238	Jambıl:	Jambıl:
239	Endi Jambıl söyleydi,	Şimdi Jambıl konuşur,
240	Esken jeldey guvleydi,	Esen yel gibi uğıldar,
241	Elirme, batır, sen,- deydi!	Delirme, bahadır, sen,-diyor!
242	Jelikseñ de minekey,	Coşarsan eğer, al işte.
243	Men asa almas bel deydi.	Ben aşılmaz belim diyor.
244	Öziñdi öziñ köterip,	Kendini kendin yükseltip
245	Maqtay berdiñ esirip,	Durmadan övdün büyüklenip.
246	Maqtansañ da batır-av,	Övünsen de, ey bahadır,
247	Sendey neme ejelden,	Senin gibi biri ezelden beri
248	Şiyregime kelmeydi!	Benim çeyreğim kadar olamaz!
249	Söylediñ sen de ayamay,	Konuştun sen de acımadan,
250	Az Jambıldan söz şıgar,	Şimdi Jambıl'dan söze başlar
251	Asıldan uşqan qılavday.	Hazineden bir parça gibi.
252	Öleñniñ dariya kenimin,	Şiirin derya kaynağıym,
253	Edil menen Jayıqtay,	İdil ile Jayık gibi,
254	Zırqırıp Jambıl söylesin,	Durmadan Jambıl konuşsun
255	Örge jüzgen qayıqtay,	Bayıra yüzen kayak gibi,
256	Sıñğa tüssin sözimiz,	Sınansın bizim sözlerimiz
257	Osı otırğan ħalıqqa-ay.	Bu oturan halk tarafından.
258	Baq, dävletim basılmay,	Bahtım, nasibim açıktır

259	Jetisuvdıñ sañlağı,	Jetisu'nun seçkinleri
260	Tegis otır qasımda-ay,	Hepsi oturuyor yanımda,
261	Bağıp söyle avzıñdı,	Güderek söyle ağzını,
262	Elire berme, Şaşubay,	Sen övünme, Şaşubay,
263	Eregisseñ, Şaşubay,	İnatlaşırsan, Şaşubay,
264	Eñseñdi üzip ketermin,	Enseni koparıp giderim
265	Aspannan tüsken jasınday,	Gökten düşen yıldırım gibi.
266	Qara Kerey Qabanbay,	Kara Kerey Kabanbay,
267	Qanjıǵalı Böğembay,	Kanjıǵalı Böğembay,
268	Şapıraştı Navrızbay,	Şapıraştı Naurızbay,
269	Solarǵa kezek bermegen,	Bunlara yenme fırsatı vermeyen
270	Ulı jüzdiñ işinde	Ulu Jüz'ün içinde
271	Uranım meniñ Qarasay.	Naram benim "Karasay".
272	Qarasaydıñ ulımın,	Karasay'ın oğluyum
273	Aytuvlınıñ birimin,	Meşhurlardan biriyim,
274	Nar kilemniñ türimin,	Büyük halı çeşidiyim,
275	Qızıl tilin bezegen,	Güzel dilini süsleyen,
276	Nayzasın tasqa egegen,	Mızrağını taşa bileyen
277	Aldı-artıñdı buvamın	Önünü-ardını bağlarım
278	Seni asırmay kezeñnen!	Sana adım attırmadan!
279	Men dağı toqtamaymın aytar sözge,	Ben de durmadan söylerim sözümü
280	Asa almas qulaş urdıñ asqar belge,	Aşılmaz kulaç vurdun güçlü bele
281	Bay bolǵan dep maqtaysın Baybulandı,	Zengin olmuş diye övüyorsun Baybulan'ı
282	Esirip aq suvına äldenege.	Esriyip ak suyundan her şeyinden.
283	Baybulan minip kelgen qarala attı,	Baybulan binip geldi kara ala ata,
284	Keldi de bizdiñ jerdiñ dāmin tattı.	Geldi ve bizim yerin tadını tattı.
285	Almatı Tastaǵında, qara laşıq	Almatı'nın Tastak'ına fakir çardak
286	Tikti de, köñ qoqırda üş jıl jattı.	Dikti ve çöplerin arasında üç yıl yattı.
287	Tekserip suray berseñ tegin argı,	Denetleyip soracaksan soyunu
288	Arqadan avıp kelgen urı-qarı,	Arka'dan göçüp gelmiş hırsızın teki,
289	Teri-tersek jımqırıp urlap sattı.	Hayvan derisini aşırarak çalıp sattı
290	Söytip jürip Baybulan malǵa battı.	Bu şekilde Baybulan mal-mülke battı.

291 Bay bolıp urlıqpenen asıp-tastı,
 292 Munımen maqtanuvıñ jaramas-tı,
 293 Bağıp söyle avzıñdı, Şaşubayım,
 294 Derkte dert qosar jaman baqsı.

Baybulan hırsızlıqla aşıp-taştı,
 Bununla övünmen uygun düşmezdi,
 Güdüp söyle ağzını, Şaşubay'ım,
 Derde dert ilave eder kötü şaman.

295 Töre dep munşa nege maqtanasıñ,
 296 Barlıbek, Turlıbek, Baqıyasın,
 297 Sorlı seni qatarğa qaşan aldı,
 298 Saylavda kökke qarap aqıyasıñ.
 299 İşkeniñ suv ornına araq, boza,
 300 Dozaqtıñ ortasında qaqıyasıñ.

Soylu diye niye bu kadar övünürsün,
 Barlıbek, Turlıbek, Bakıya'lar
 Zavallı seni aralarına ne zaman aldı
 Seçimlerde elin boş kalırsın.
 İçtiğin su yerine içki, boza,
 Cehennemin ortasında dikilirsın.

X

NURİLA MEN AQINDARDIÑ AYTISI JÄNE JAMBILDIÑ BERGEN TÖRELİĞİ

NURİLA İLE AKINLAR AYTISI VE JAMBIL'IN VERDİĞİ HÜKÜM

Aytısın gerçekteştiği yıl: 1919

Aytısın gerçekteştiği yer: Kazıbek adlı obada bir düğün esnasında

Derleyen: Sayadil Karimbekov

Derlenen kişi:

Derlendiği yer:

Derlendiği yıl:

Atıştığı kişiler: 1. XIX asrın en büyük kadın akınlarından biri olan Nurila'nın mensup olduğu boy Dulat'tır, Dulat'ın içindeyse Janıs'tır. 2. Şapıraştı boyunun Aykım uruğuna mensup olan Ümbetali Karibayev, Jambıl'ın talebesidir. 3. Çu nehri boyunda yaşayan Sambet uruğundan olan Barmak, 1866-1936 yılları arasında yaşamış, dombırayı ve kopuzu büyük ustalıklarla çalabilen bir akındır. 4. Jambıl'ın talebelerinden olan Kenen Azirbayev 1884 -1976 yıllarında yaşamış büyük akın ve bestecidir. 5. Aynı zamanda bir şarkıcı olan Şükıtay, Şamalgan boyundaki Orınbet obasında dünyaya gelmiştir. Aytıs akını olarak 50 yaşından sonra tanınmaya başlayan Şükıtay, tüm Alatav çevresinde güzel sesiyle ün salmıştır

Konu: Jambıl'ın bu beş akından sadece kendi aralarında yaptıkları atışma sonucunda verdiği hükme göre bu aytıs yarışında Nurila yenmiştir. Hangi sebeplerden ötürü Nurila'yı galip olarak seçtiğini de açıklayan Jambıl, aynı zamanda bir aytıs akınında olması gereken önemli özellikleri de sıralamaktadır.

Alındığı yer: Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı, 1946, s.130-142.

1	Nurila:	Nurila:
2	Men bolsam Jantuvdaǵı Nurila aqın,	Ben ise Jantu'daki Nurila akın
3	Şıǵandap şırqaǵanda şıqsın dañqım.	Uzaktan şarkı söylediğimde duyulsun ünüm.
4	Qubıltıp ırǵaǵımen davsım ändi,	Deǵıstirir ritme göre sesim şarkıyı
5	Tıñdasın intasımen süyip ħalqım.	Dinlesin hevesle ve severek halkım.
6	Jasımnan şarşı jıyın topqa tüstim.	Çocukluğumdan beri toplantılara katıldım.
7	Aqınmen köñil soqqan köp aytıstım!	Akınla gönölü taşan çok aytıstım!
8	Telegey teñizine köptiñ maltıp,	Sayırsız denizinde kalabalığın yüzüp
9	Ħalıqtıñ qaynarınan şärbät iştım.	Halkın pınarından şerbet içtim.
10	Sondıqtan, müdirmedey til men jaǵım,	Bu yüzden duraksamaz dille çenem,

11	Qenetten tez qamdanıp oy, qıyalım,	Aniden tez hazırlanıp düşüncem, hayalim,
12	Adlında älevmettiñ söylegende,	Önünde halkın söylediğimde
13	Ketedi köterilip arvağım.	Gidiyor yükselip ruhum.
14	Joldaspın ömir serik öleñmenen,	Yoldaşım hayat arkadaşım şiirle
15	Qudıqtan öner qazdım tebenmenen.	Kuyudan hüner kazdım çuvaldızla,
16	Kenendibir köruvge qumar edim	Bereketini bir kerecik görmeye hevesliydim
17	Ataqtı äñşil aqın degenmenen.	Ün salmış şarkıcı akın ne desen de.
18	Jeñip em bılıtır ğana Argımbaydı,	Yenmiştim daha geçen yıl Argımbay'ı
19	Osı üyde dombırası dañğırlaydı,	Bu evde dombırası tangır tungur ediyor,
20	Men bar jerde aytpastay bolıp edi,	Benim olduğum yerde atışmayacak gibiydi
21	Äytkenmen aqın şirkin ar qılmaydı.	Yine de hey gidi akın utanmıyor.
22	Şıdamay öleñimniñ tayağına,	Dayanamayıp şiirimin dayağına,
23	Jeñilip eñ Baybuırıl bayağıda,	Yenilmiştin Baybuırıl evvelden,
24	Ospan, Maqış seniñ de esiñde mi,	Ospan, Maqış sen de hatırlıyor musun
25	Jem tüsip aqsaganiñ ayağına.	Yem düşüp aksadığımı ayağına.
26	Aytıspağan menimenen Şükitay bar,	Aytışmamıştı benimle Şükitay var,
27	Jambarlağan qasıña Jartıbaydı al,	Darmadağın kaşına Jartıbay'ı al,
28	Ulı toyda osınday kez bolğanda,	Büyük düğünde böyle bir fırsat geçmişken
29	Qaldım demey qapıda, aytısıp qal!	Pişman olmamak için sen de aytışmış ol!
30	Ümbetäli jay sözge şamdanatın,	Ümbetali basit söze kırılan,
31	Bar qobızı Barmaqtıñ tañdanatıñ,	Var kopuzu Barmak'ın şaşırın,
32	Menimen osı jerde köp aqın bar,	Benimle burada çok akın var
33	Aytısuvğa qaysısı qamdanatın?	Atışacak, hangisi hazır olan?
34	Ortamızda ejelgi jırav otır,	Ortamızda kadim âşık oturuyor
35	Barlıq aqın bas qosqan mınav otır,	Tüm akınlar birleşip işte oturuyorlar,
36	Siz tıñda, sizden soñğı aytısalıq	Siz dinleyin, sizden sonra atışalım
37	Jay bizdi Jambıl ata sınap otır.	Durum bu, bizi Jambıl-ata sınıyor.
38	Dulat aqını Şükitay:	Dulat Akını Şükitay:
39	Qapı ma ediñ, qarağım, Şükitaydan,	Habersiz miydin, evladım, Şükitay'dan,

40 Atım tüsti avzıña seniñ qaydan?
 41 Öz önerim özimdi tarıqtırmaz,
 42 Kömek surap körgem joq Jartıbaydan.
 43 Aytıspağan sazayım tek bolmasa,
 44 Seni bilem Nürük-av kişkentay.
 45 Ataq, izet, abüyir saqtamasaq,
 46 Birevmizden şırağım tögildi ayran.
 47 Jantuv bolsañ Nürigim, Janıs edim,
 48 Avılıñmen ağayın tanıdım edim,
 49 Eki baqsı jeñgende birin biri
 50 Bir emes pe oylaşı namısı eldiñ.
 51 Avlaqta äli de bir ayqasarmız,
 52 Qara öleñmen qağısıp şayqasarmız.
 53 Oñaşalav Dulatıñ bir toyında
 54 Aqındıqtıñ är türin bayqasarmız.
 55 Toy bastavğa älgide ol talastı,
 56 Jolın quvıp atanıñ Şapıraştı,
 57 Jülmesine solardıñ jüyrik tiydi,
 58 Biyletini joq pa eken söz uyqastı?

59 Dulat aqını Barmaq:
 60 Qobız qılı qolında men göy-Barmaq,
 61 Älden kelse abüyir ärkim almaq,
 62 Nege ħajet joq jerde ruvlasıp,
 63 Şapıraştı, Dulatpen bola qalmaq.
 64 Qubıladan oñ turıp jel soqanda,
 65 Jer tübine ketedi jeñil qañbaq.
 66 Ayqaylasıp kelgende artı jeñil,
 67 Şapıraştı jay tursın joldı almay-aq.
 68 Ne deydi bir birine eki Dulat,
 69 Jay ħana Şapıraştı tursın tıñdap,
 70 Betine ustap keletin Jambılı bar,
 71 Süyimbaydan keyingi käri şumaq.
 72 Aytıspaymız, äriyne, Jambılmenen,
 73 Başkasınıñ bayqasam narqı tömen,
 74 Eki Dulat demeseñ osı arada,

Adım düştü ağızına senin nerden?
 Öz hünerim özümü yarı yolda bırakmaz
 Hiç yardım istemedim Jartıbay'dan.
 Atışmamış olmam bir suç değilse
 Seni tanırım, ey Nürük, küçüklüğünden.
 Şöhret, edep, ahlak korumazsak
 Birimizden, evladım, döküldü ayran.
 Jantu isen, Nürigim, Janıs idim,
 Köyünle kardeş olan tanış idim,
 İki ozan yendiğinde birbirini
 Bir değil mi düşünsene namusu halkın.
 Uzakta hala da var her birimiz
 Sade şiirle sataşp tartışırız
 Daha تنها Dulat'ın bir düğününde
 Akınlığın her türünde yarışırız.
 Düğün başlatmak için az önceki o didiştı,
 Yolunu kovalayıp Şapıraştı atanın,
 Ödül olarak onlara hızlı koşan düştü
 Bilen yok muymuş söz uyaklı?

Dulat Akını Barmak:
 Kopuz ipi elinde olan benim-Barmak,
 Gücü yetse namusu herkes almak ister,
 Niye lazım yok yere uruklaşmaya
 Şapıraştı Dulat ile olmak ister.
 Kibleden doğruca rüzgar estiğinde
 Yerin dibine gider hafif ot.
 Bağrışıp geldiğinde arkası hafif
 Şapıraştı işine baksın yola çıkmasın
 Ne diyor birbirine iki Dulat
 Şapıraştı dursun sadece dinleyip,
 Üstünde tutacağı Jambılı var-
 Süyimbay'dan sonraki alışılmış dörtlük.
 Aytışmayız, tabii ki de, Jambıl ile
 Başkasının, bakıyorum da, derecesi düşük.
 İki Dulat demesen bu arada

- 75 Aytısuvgâ ılayıq äñşi Kenen. Aytışmaya layık şarkıcıdır Kenen.
 76 Aytsañ, Kenen, abaylap bayqap söyle, Aytışacaksan, Kenen, dikkatli söyle,
 77 Nurilaniñ tuñğıyıq sözi tereñ, Nurila'nın dipsiz uçurum gibi sözü derin.
 78 Er jigitte ölgenmen teñ boladı, Er yiğit için ölmekle eşit sayılır
 79 Jeñilgende osınday äñgimeden. Yenilmek böyle bir sohbette.
- 80 Dulat aqını Kenen: Dulat Akını Kenen:
 81 Bir sözge tiyanaqtı bolmay paluwan, Söze hiç sadık olmayıp, ey pehlivan
 82 İymendiñ be izdengen önerpazdan, Çekindin mi araştırmacı sanatçıdan,
 83 Nege sastıñ, söziñnen nege adastıñ, Niye şaştın, sözünden niye saptın
 84 Qajıganday qayqandap Nuriladan Yorulmuş gibi kaçarak Nurila'dan?
- 85 El aqının qomsınıp armaq otır, Halk akınıni beğenmeyip Barmak oturuyor,
 86 Buyrıq aytıp birevge arnap otır. Buyruk verip birine ithaf eder.
 87 Julındırıp ejelden otıratın Öfkelendirmeyi ezelden adet edinen
 88 Muniñ sözi qırşañqı tüye qotır. Bunun sözü aksi uyuz deveye benzer.
- 89 Atağımdı joymaymın atım barda, Namımı yok etmem adım varken,
 90 Jurtqa kenen qadirli narqım barda, Halk Kenen'e hürmet edip değer verirken.
 91 Äñşi baqsa, ärtürli aqın basqa, Şarkıcı başka, her türlü akın başka,
 92 Meniñ munday jarısqa mänim bar ma? Bunun gibi yarışa katılmamın anlamı var mı?
- 93 Atışuvlı aqın goy Altı-Alaşqa, Adı çıkmış akındır Altı-Alaş'ta
 94 Qayrap salsa, ötetin qara taqsa, Bilese kesecek kara taşı.
 95 Şapıraştı degenge şıday almay, “Şapıraştı” sözüne dayanamayıp
 96 Dayındalıp özi otır bir şayqasqa. Hazırlanıp oturuyor bir çekişmeye.
- 97 Bezep qapsıñ qolıña dombıranı, Süslemişsin elindeki dombırayı,
 98 Bolmağandı bolımdı boldıradı, Olmayanı ancak olumlu oldurur,
 99 Qıyma sözdiñ qıysının tabuvşı edik, Kesişen sözlerin mantıklısının bulur idik
 100 Qamdanbasañ bola ma mbetäli Hazırlanmazsan olur mu, Ümbetali?
- 101 Şapıraştı aqını Ümbetali: Şapıraştı Akını Ümbetali:
 102 Süyegimnen Barmaqtıñ sözi ötip, Kemiğimden Barmak'ın sözü geçti,
 103 Tabanıma zırqırıp bardı jetip, Tabanıma hızla ulaştı, yetiştı.
 104 Jambıldan baqsa aqındı közine ilmey. Jambıl'dan başka akını dikkate almayıp

- 105 Delebemdi qozdırdı ekpindetip. Tahrik etti beni, hızlandırdı.
- 106 Ören jüyrik öleñge Ümbet edim, Başarılı hızlı şiirde Ümbet idim,
 107 Jürgen, turgan jerime mindet edim, Döner, duran yerime bunu borçluyum,
 108 Tülkisi kızıl Ältay sözdiñ quvıp, Tilkisi kızıl Altay sözünü kovalayıp,
 109 Aparıp özenine endetemin. Götürüp nehrine sindiririm.
- 110 Qanday aqın qaytarar qaruvımdı, Hangi akın geri püskürtür gücümü,
 111 Jeldi küngi davıday sarınımdı, Rüzgârlı günkü fırtına gibi melodimi,
 112 Örtine köñiliñniñ suv sepkendey, Ateşine gönlünün su serpercesine
 113 Bir basamın Nürük-av jalınıñdı. Bastırırım, ey Nürük, alevini.
- 114 Surastırıp jürgende osı kezdeñ, Soruşturup gezerken bu seferde
 115 Estidiñ be bir pende meni jeñgen. Duydun mu bir kul beni yendi.
 116 Ärbir sözdi añdısqı ayısqanda, Her bir sözü izleyip atışırken
 117 Aspav kerek şeginen jalğız söylem! Aşmamak lazım sınırı yalnız cümleyle.
- 118 Aqpay-toqpay dediñ de kettiñ qoyıp, Şudur-budur dedin ve gittin bırakıp,
 119 Ortasınan tükendey muzdıñ oyıp, Ortasından düşmüş gibi buzun oyup
 120 Äldeqalay bolad dep oylamañıñ, Ne şekilde olur diye düşünmedin
 121 Sözben jurttıñ meselin qırıp-joyıp. Sözle halkın şevkini kırıp yok ettin.
- 122 Ala söylep ärkimdi omıravğa, Alarak söyleyip herkesi karşına,
 124 Uşıradıñ nürük-av ülken davğa, Rastladın, ey Nürük, büyük bir davaya
 125 Attan baytal aptıgıp ozğan emes, Atı genç at hızlanıp da geçemez
 126 Suramaspın sondıqtan senen savğa. İstemem bu yüzden senden ödül.
- 127 Baytal minse keybirev qılmandatıp, Ata binince kimisi şımarıp,
 128 Şekesinen basadı jılmañdatıp, Alına vuruyor kurnazlık edip
 129 Adımı alıs atpenen jarısqanda, Adımı büyük at yarışırken
 130 Basıp ozar baytaldı injañdatıp. Basıp geçer genç atı ürkütüp.
- 131 Nurıla: Nurıla:
 132 Eki sözge kelmey-aq erkekterdiñ, İki söze gelmeden erkeklerin
 133 Söz naqısın bilmeytin tentek pe ediñ? Söz nakşını bilmeyen afacan mıydın?
 134 Aytısuvdıñ qağısqı isin bilmey, Aytışıp sataşma işini bilmeyip

135 Kelgen sözdi avzıña jentektediñ.
 136 Aqın desem şirkin-ay, äñgi me ediñ?
 137 Äñgimeniñ buzasın dämdi jerin,
 138 Men tartatın aldıña sıy tabağın,
 139 Sen sıqıldı boluvşı edi mäñgilerdiñ.
 140 Aytar sözden adasıp albıttandıñ,
 141 Men talayın albıttıñ qañğırtqanmın
 142 Jem jegen eki mezigil sävriktey bop,
 143 Ävligip aydalağa añğırttıandıñ.
 144 Kök batyal kördiñ be attan qalısqanıñ,
 145 Avızdıqpen aldında alısqanmın.
 146 Üş baygeden künine kelgen jüyrik,
 147 Meniñ sonday senimen jarısqanım.
 148 Talay topqa bul Nürik baratuğın,
 149 Änim osı toy bolsa salatuğın,
 150 Sen sıyaqtı öleñge qırı barlar,
 151 Tal boyıma tañırqap qalatuğın.
 152 Şığa salma jüyrikpin qız künimnen,
 153 Tosqavılğa toqtalıp bir müdirmen,
 154 Atağı bar, dañqı bar talay jerde,
 155 Salğılastım san qabat bulbulıñmen.
 156 Bolamın dep öleñge köñili teñdey,
 157 Bir şalımğa köbisi qalğan kelmey,
 158 Üpilmälik işseñ de, Ümbetäli,
 159 Men jeñemin söziñdi buyım körmey.

 160 Ümbetäli:
 161 Şeşen desem Nürik-av şatpaq pa ediñ?
 162 Sulu desem sumpayı satpaq pa ediñ?
 163 Atı şıqqan äygili jorğa desem,
 164 Arqasına er batqan aqsaq pa ediñ?
 165 Ülgi körgeñ halıqtan, şarşı körgeñ
 166 Aqın desem äñşeyin şap-şaq pa ediñ?
 167 Tulpar jüyrik tuqımı kök baytaldıñ,
 168 Öz oynışa ozğanın maqsat kördiñ.
 169 Qanşa aytqanmen baytaldıñ bağası kem,

Gelen sözü ağızına berbat ettin.
 Akın desem, ah zavallım, kaba saba mıydın?
 Sohbetin bozuyorsun en tatlı yerini
 İkam ettiğim sana hürmet için yemeğın,
 Senin gibi olurdu şaşırınlar:
 Söyleyecek sözünden sapıp çıldırdın,
 Ben birçok kaçığı avare etmiştim
 Yem yiyen iki vakit genç aygır gibi
 Avare dolaşıp ıssız sahraya denk geldin.
 Gök genç atın gördün mü attan geri kaldığını
 Ağızlıkla önünde uğraştığını
 Üç yarışta her gün geldim önde
 İşte öyle oldu seninle yarıştığım.
 Birçok düğüne bu Nürik gider,
 Şarkim budur düğün olsa söyleyecek,
 Senin gibi şiire yatkınlığı olanlar
 Tüm vücuduma hayret edip kalırlar.
 Hemen çıkışma hızlıyımdır küçüklüğümden beri,
 Engele takılıp da duraksamadan
 Şanı olan, namı olan her yerde
 Aytıştım defalarca bülbüllerinle.
 Olacağım diye şiirle gönlü eşit
 Yeteneğıme birçoğu dayanamadı.
 Kene otu içsen de, Ümbetäli,
 Ben yeneceğim sözünü önemsemeden.

Ümbetäli:
 Söz ustası desem, ey Nürik, tutarsız mıydın?
 Güzel desem sevimsiz ve lekeli miydın?
 Adı çıkmış meşhur hatip desem,
 Arkasına eyer batan aksak mıydın?
 Örnek gören halktan, dörtgen gören
 Akın desem öylesine biçilmiş bir giysi miydın?
 Hızlı at hızlı cinsidir gök atın
 Sen kendince onun geçtiğini maksat gördün.
 Ne desen de genç atın değeri daha az

170 Urğaşı da bolmaydı erkekpen teñ.
 171 Qara tildi äyeldiñ talayımen,
 172 Qaqtıǵısıp är jerde söylesip em.
 173 Irıq bermey otırsıñ sen de maǵan,
 174 Oñay namaz emespin onşa saǵan,
 175 Uzaq jolǵa şıdamay tay-talasıp,
 176 Qarǵıp ketsem qalasın qanǵıadan.
 177 Namıstanba, Nurıla-janım, oǵan,
 178 Öziñnen kem erkegiñ, tiydiñ soǵan.
 179 Tuyaǵınday tulpardıñ serpinmenen,
 180 Qaptay bersin betiñe uşqan tozañ.
 181 Öleñimniñ tasqını astan-kesten,
 182 Judırǵı urǵanday apay-tösten,
 183 Ümbetäli aqınnıñ öşsin atı,
 184 Sen sıqıldı jeñilse jön bilmesten.

185 Nurıla:
 186 Sen bolmasañ, jarımes, men emespin,
 187 Bayqap söyle, anturǵan, jön bilmes
 188 kim?
 189 Uyqı-tuyqı sözinde qızıǵarlıq
 190 Neǵıl deysiñ iynedeý bolsa keskin.
 191 Matavı joq, tüyindi baylavı joq,
 192 Suyıq sózdi sapırıp jeldeý estiñ,
 193 Alaqanday avzıña em qonbaǵan,
 194 Mineziñe ejelgi ökinbespin.
 195 Özi kuvä öziñe öz öleñiñ,
 196 Qay söziñe tasırqap bögelemin,
 197 Şayqasuvǵa menimen şaman bolsa,
 198 Ävseleñdi, äriyne, körer edim.
 199 Ilǵavıma jaraytın nısayıñ joq,
 200 Tizginiñdi irikpey qoya bergin.
 201 Tezek tergen báygeniñ atınday ǵıp,
 202 Şañımdı da körsetpey jöñelemin.
 203 Köñildi söz kökeyge tez qonadı,
 204 Köp mıljıñnıñ ayaǵı ez boladı.

Dişi de olmaz bir erkeǵe denk.
 Kara dilli kadının birçoǵuyla
 Çekişip her yerde aytısmıştım.
 Boyun eǵmeyip oturuyorsun sen de bana,
 Kolay namaz deǵilim o kadar sana
 Uzak yola dayanamayıp boy ölçüşüp
 Sıçrayıp gitsem kalırsın eyerin terkisinde.
 Arlanma, Nurıla-canım, buna
 Kendinden aşaǵıda erkegin, vardın ona.
 Toynaǵı gibi hızlı atın çarpışıyla
 Kaplasın yüzünü uçuşan toz toprak.
 Şiirimini aşırı gücü darmadaǵın
 Yumruǵuyla vurmuşçasına, teyze, göğüsten,
 Ümbetäli-akının silinsin adı
 Senin gibi yenilse yerini bilmeyenden.

Nurıla:
 Sen deǵilsen budala, ben deǵilim,
 Dikkatli konuş, yemin çarpasıca, yerini bilmeyen
 kim?
 Karmakarışık sözünde cazibe
 Ne yap dersin ine gibiyse dıñ görünüşün.
 Kararlılıǵı yok, düǵümlü baǵı yok,
 Soǵuk sözü aktarıp rüzgâr gibi estin,
 Avuç kadar aǵzına em konulmamış,
 Karakterine ezeli pişman olmam.
 Kendi şahit kendine kendi şarkın,
 Hangi sözünü yadırgayıp duraksayayım,
 Çekişmeye benimle gücün varsa,
 Halini, tabii ki, görürdüm.
 Benimle atışmaya yarayacak görünüşün yok,
 Dizginini daǵılmadan bırakıver.
 Tezek toplayan yarışın atı gibi
 Tozumu bile göstermeden büyük süratle giderim.
 İyi niyetli söz mantıǵa çabuk uyar,
 Gevezeliǵın sonu azimsiz olur.

205 Eki tävir birigip baspaydı avır,
 206 Bir jaqsıǵa bir jaman kez boladı.
 207 Qudaydıñ bilesiñ be qolı tapşı,
 208 Jalpı köpke jetedi qaydan jaqsı.
 209 Äqınnıñ ataǵına kir juqqızıp
 210 El qıdırǵan divuana sen bir baqsı.
 211 Aqınmın dep uyalmay jürsiñ öziñ
 212 Bes tıyǵa turmaydı aytqan söziñ
 213 Öz boyıñdı ölşemey öñmen qaǵıp
 214 Ne qılasın tekserip jurt minezin.

215 Ümbetäli:
 216 Körgenim joq, Nürük-av, sendey pirsiz,
 217 Önerliniñ ömiri jurtqa minsiz,
 218 Şanqan bozday sözime şañ juqpaydı,
 219 İşegi dombıramnıñ eşbir kirsiz.
 220 Tal boyımnan min tapsañ bir tabasıñ,
 221 Öyte berme ünemi ey ümitsiz.
 222 Qanday jerden qavipti sın taqsañ da
 223 Otıramın osı jerde men küdiksiz.
 224 Azar bolsa şıǵarsın dolı qatın,
 225 Dolımenen periniñ jolı jaqın.
 226 İzdengen maqsatına jetpey qoymas,
 227 Bir asqanǵa bir tosqan jolıǵatın.
 228 Şıdamaytın periniñ zardabına
 229 Dolı qaşıp tiymeytin qorınatın.
 230 Qonǵan baht basımnan tek uspasa
 231 Sendey saytan jolımda soǵılatın.
 232 Tiliñ şaypav, şatparaq söziñ qatal,
 233 Mıñ qaralı erkekke bitken saqal.
 234 Äyeldiñ anıq piri somdıǵınan,
 235 Qarsı kelseñ jarqınım, arvaq atar.
 236 Tävba keltir tiliñniñ jazasına,
 237 Tiye bermey Ümbettiñ mazasına,
 238 Öñegede ülkendi sıylamasañ,
 239 Jolıǵasın şoqqarday nazasına.

İki iyi birleşip basmaz ağır,
 Bir iyiye bir kötü denk gelir.
 Hüda'nın, bilir misin, eli ender
 Salt çoǵunluǵa iyi insan nasıl yetsin?
 Akının şöhetine leke sürdürüp
 Diyarları dolaşan sen bir budala şamansın.
 Akınım diye utanmadan geziyorsun kendin
 Beş kuruşa değmez söylediğin sözün
 Kendi boyunu ölçmeden doğru düzgün
 Ne yapacaksın denetleyip başkaların karakterini.

Ümbetäli:
 Görmedim, ey Nürük, senin gibi pirsiz,
 Hünerliniñ ömrü halk için kusursuz,
 Bembeyaz boz gibi sözüme toz konmaz,
 Teli dombıramın tamamen kirsiz.
 Vücudumda kusur bulsan bir tane bulursun,
 Öyle yapma her zaman, ey ümitsiz.
 Her yerde tehlikeli bir şekilde suçlasan da
 Otururum burada ben şüphesiz.
 Usandırıcısın belki de sinirli kadın,
 Sinirliyle perinin yolu yakın,
 Amaçladığı gayeye ulaşmadan rahat etmez,
 Bir kibirli bir engele uğrar.
 Dayanamayan perinin zararına
 Sinirli kadın kaçıp dokunmaz ona, korunur.
 Konan baht başımdan uçup gitmese,
 Senin gibi şeytan yoluma sokulunca.
 Dilin aksi, tutarsız sözlerin gaddar,
 Bine yakın erkeğe çıkan sakal
 Kadının gerçek piri bu yüzden
 Karşı gelsen, yavrucuğum, ervah çarpar.
 Tövbe getir dilinin cezasına
 Dokunmadan Ümbet'in rahatına,
 Terbiyede büyüğe saygılı olmazsan
 Uğrayacaksın çomak gibi dargınlığına.

240 Şıymay-şataq söziñdi şatpaqtama,
 241 Päk denesin birevdiñ satpaqtama,
 242 Söz ayağı bitkenşe albıttanıp,
 243 Aqlı joq adamday asqaqtama.

244 Nurila:
 245 Ey, Ümbet, aqındıqpen arındadıñ,
 246 Jorğaday jolğa tüsken ağındadıñ.
 247 Anturğan äzil sözge ıza bolıp,
 248 Tavani tar adamday tarınbağın.
 249 Elimniñ jolıqpasam silesine,
 250 Ümbettiñ kiyesine tabınbadım.
 251 Şalağa janıp turğan jaqındasıp,
 252 Temirdiñ qızuvına qarılmağan.
 253 Saltımnan samğağanda adaspaymın,
 254 Sanalı bolsa söziñ talaspaymın,
 255 Boyıñda şıqpay jürgen uşığın bar,
 256 Öleñmen ondı-teris alastaymın.
 257 Betiñde saqal, murttan tuldır da joq,
 258 Qırğanday ustaramen buldır da joq,
 259 Sekildi käri kempir keyiptengen,
 260 Qazaqtıñ sendey köse urığında joq
 261 Oy, sana, sezimiñdi mölşerlesem,
 262 Aqındıq aqlı, darqan qıymıl da joq.
 263 qatınnan qasabalı neñiz artıq,
 264 er belgi iyegiñde bir qıl da joq.
 265 Bolğanda betiñ tıqır, boyıñ mıqır,
 266 Qıtıqtav mineziñ bar, jelkeñ şuqır,
 267 Keskiniñ kelisimsiz tañqı murın,
 268 Torsıqtay maylap qoyğan qara jıltır.
 269 Jabısıp sar şayanday eldi matqap,
 270 Än qosqan dombırağa tıñqıl-tıñqıl.
 271 Sırtıñmen jeñemin dep jelpinesiñ,
 272 Estip em ösegiñdi seniñ batır.
 273 Öleñge mıgım bolsañ sığımdaymın,
 274 Er bolsañ tıpırlamay menen qutıl.

Çalakalem sözünü karalama,
 Pak vücudunu birinin lekeleme,
 Sözün sonu gelene dek çıldırıp
 Aklı yok insan gibi gururlanma.

Nurila:
 Ey, Ümbet, akınlıkta inat ettin,
 Hızlı at gibi yola düşen çağlayarak aktın.
 Yemin çarpmış şaka söze öfkelenip
 Gücsüz biri gibi sıkılmayın.
 İlimin uğramasam da dağ silsilesine
 Ümbet'in koruyucu ruhuna rastladım.
 Köze yanıp duran yakınlaşıp
 Demirin ısısına yanmayın.
 Örfümden yükselirken uzaklaşmam
 Bilinçli olsa sözün tartışmam.
 Bedeninde çıkamayan uçuğun var
 Şiirle sağlı sollu kovalarım.
 Yüzünde sakal, bıyıktan kıl bile yok,
 Kesmiş gibi usturayla iz bile yok,
 Yaşlı nine gibi tasvir edilen
 Senin gibi köse Kazak'ın geninde yok.
 Düşünce, şuur ve duygunu ölçersem,
 Şair aklından cömert bir hareket yok
 Kadından yaşı ilerlemiş neyiniz fazla
 Er işareti çenende bir kıl bile yok.
 Olduğunda yüzün tamtakır, boyun bodur,
 Öfkeliendiren huyun var, ensen çukur,
 Yüzün yakışsız, kısa burun,
 Tombul gibi yağlanmışsın, kara ve parlaksın,
 Yapışıp akrep gibi ili övüp
 Şarkı ilave eden dombıraya tıngır-tıngır.
 Dışım la yenerim diye uyarılık yapıyorsun
 Duymuştum dedikodunu senin geçen yıl.
 Şiirde sağlam olsan seni zorlarım
 Er isen kıpırdamadan benden kurtul.

275 Artıqşa menen seniñ qay jeriñ bar?
 276 Ne jeñip, ne jeñilip sözden utıl.
 277 Ötkendeý öñmeñnen osı sözim,
 278 Al Ümbet jeteñ bolsa, käne, umtı!

279 Ümbetäli:
 280 At jaqtı, suñğaq boylı, tüsiñ börte,
 281 Ärkimge şoljañdağan söziñ erke.
 282 Sırtıñnan sır bilmegen sulu deydi,
 283 Boyıña şaq bolmağan oyñ kette.
 284 Senimen söylesuvge arsinamın,
 285 Boyıñdı, oyñmenen şarşıladım,
 286 Öz boyıña öz oyñ jetpegen soñ,
 287 Jambasıña söz basıp qamşıladım.
 288 Sözbenen qoltıǵıñdı qıtıqtaymın.
 289 Şıyratıp bostıǵıñdı pısıqtaymın.
 290 Jibiñdi eksenime şıyramasañ,
 291 Öleñniñ ökpesimen uşıqtaymın.
 292 Töñkerilip oturmın suvday julıp,
 293 Kezdespegen betime bir qıyındıq,
 294 İyegimde bir qıl joq – bozbalamın.
 295 Säni bar ma saqaldıñ bes tıyndıq
 296 Mineziñdi, sırtıñdı bildim seniñ,
 297 Bir adamsıñ bult etpe, tülki quyrıq.
 298 Dolı quyn sekildi uyıttıp, şalqıp.
 299 Jılt etesin sınapıtay qoldan sırǵıp.
 300 Mıqır keskin boyımnan sadaǵa ket,
 301 Sen sıqıldı emespin boyama bet,
 302 Söziñnen köñ qolañsa iysiñ şıqtı,
 303 Bayım qılıp bir-eki söylesip ek.
 304 Mäneri joq sözbenen maza bermey,
 305 Sandalasın äytevir birdeme dep.
 306 Qabaǵına qara qas sızıladı,
 307 Söytkeniñmen kim saǵan qızıǵadı.
 308 Altı tıyın almaymın baǵasına,
 309 Atım ürküp arbañnan buzıladı.

Fazla benden senin neren var?
 Ne yenip, ne yenilip sözden maǵlup ol.
 Geçmiş gibi çehrenden bu sözlerim
 Ey, Ümbet, aklın olsa, haydi ileri atıl!

Ümbetäli:
 At yanaklı, uzun boylu, yüzün sivilceli,
 Herkese nazlanan sözün işveli.
 Dışından gizem bilmeyen güzel derler
 Boyuna uygun düşmemiş, aklın kısa.
 Seninle konuşmaktan utanıyorum,
 Boyunu aklınla ölçtüm,
 Öz boyuna öz aklın yetmedikten sonra
 Kalça kemiğini sözle kamçıladım.
 Söz ile koltuğunu gıdıklarım,
 Geliştirip zaafını olgunlaştırırım.
 Duygularını olgunlaştırmazsan
 Şiirin ciğeriyle iyileştiririm.
 Devrilmiş su gibi ilerliyorum
 Çıkmadı karşıma hiçbir zorluk,
 Çenemde bir kıl bile yok – delikanlıyım,
 Güzelliği var mı sakalın beş kuruşluk.
 Huyunu, gizemini öğrendim senin,
 Bir insansın kabarma, tilki kuyruklu.
 Kızgın hortum gibi köpürüp, böbürlenip.
 Kayboluyorsun civa gibi elden kayıp
 Benim bodur boyum yaramasın sana
 Senin gibi değilim boyalı yüz.
 Sözünden gübre ve ter kokusu geldi,
 Biraz fikir alışverişi yapalım demiştik
 Üslubu yok söz ile rahat vermeyip
 Saçmalıyorsun hiç olmazsa bir şeyler deyip.
 Göz kapağının üzerine kara kaç çizilmiş
 Yine de kim sana ilgi duyuyor
 Altı kuruş pahasına almayım
 Atım ürküp arabandan bozuluyor.

310 Şaptıñ qarsı ne desem bekte dürse,
 311 Isqırğanday ordanıñ oq jılanı.
 312 Avlaq ketsin şenimnen, alas-alas,
 313 Desem qata bolmaydı Nurılanı.

314 Nurila:
 315 Ayqastıñ Ümbetäli arıstanday,
 316 Qoyğılasıp qomla-qol salısqanday,
 317 Qıyınğa qılış şaptıñ, qıysın taptıñ,
 318 Öрге bir örşelenip jarısqanday.
 319 Sasqanıñnan sadağa sözge tüsip,
 320 Jeñilgeniñ, qoy bolmas, qarıştanbay.
 321 Ümbettiñ aytqan sözın jaqtavşılar,
 322 Otır ma eken osı jerde namıstanbay.
 323 Şının aytqan adamğa el senedi,
 324 Aram sözden aq denem jiyerkenedi.
 325 Aqılsız ulğayğanın esine almay,
 326 Saqalsız bozbala bop belsenedi.
 327 Köp işinen kösege orın bar ma,
 328 Şayqay bersem äñgime teñseledi.
 330 Orınsız oğat kelgen omırav sözdi,
 331 Däl ustağan tabanda eñseredi.
 332 Ayta bersem är neñdi avırlaysın,
 333 Şala pisken beyşara qavındaysın,
 334 Qanşa ayqaylap ısqınıp ävlikkenmen,
 335 Merzim jerden oydağı tabılmaysın.
 336 Ala jipke at qoyıp ala böten,
 337 Aydañarsın, aqındı jılan deseñ.
 338 Üş tamızıp basıña aq pudayım goy
 339 İyreleñdep inine jarar ketseñ.
 340 Keler sözdi öziñe nege aytasın,
 341 Namıstanba tağı da äñgi desem,
 342 Äñgiliğın emes pe aldırmadım,
 343 Şañımdı da şapqanda şaldırmadım,
 344 Jeteñ bolsa jeterlik endi qaşan,
 345 Aytqanıñdı azasız qaldırmadım

Dörtñala geldin karşı, ne desem de saldırdın
 Islık çalmış gibi sarayın ok yılanı.
 Uzak tutsun etrafımdan, alas-alas
 Desem hata olmaz, Nurıla'yı.

Nurila:
 Çarpıştın, Ümbetäli, arslan gibi,
 Peş peşe vuruşup müsabaka eder gibi,
 Zora kılıç vurdun, fırsat buldun,
 Yokuşa doğru inat edip yarışır gibi.
 Şaştığından sadaka söze girip,
 Yenilmen olmaz, karışlamadan.
 Ümbet'in söylediği sözü destekleyenler
 Oturuyor mu burada arlanmadan.
 Gerçeği söyleyen insana halk inanır,
 Haram sözden ak vücudum iğrenir.
 Akılsız, yaşının ilerlediğini unutup
 Sakalsız delikanlıyım diye geçiniyor.
 Kalabalık içinde köseye yer var mıdır,
 Silkelemeye devam edersem sohbet sallanır.
 Yersiz ilham olan kibirli sözü
 Tam tuttuğu anda boşa çabalar.
 Anlatırsam hiçbir şeyini beğenmezsin
 Ham pişen biçare kavun gibisin,
 Ne kadar haykırıp tüm gücünle bağırırsan da
 Yakın yerden akıldakini bulamazsın.
 Ala ipe ad koyup ala başka
 Ejderhasın, akına yılan desen.
 Üç defa damlatıp başına süt döktüm ya
 Kıvrılıp inine olur gitsen.
 Kendine dönecek sözü niye söylersin,
 Arlanma bir daha eşek desem,
 Eşekliğin değil mi aldırmadım,
 Tozumu bile dörtñala giderken yedirmedim.
 Aklın olsa yetecek artık ne zaman,
 Söylediğini ezasız bırakmadım.

346 Eki tuvıp eneñnen sen kelseñ de,
 347 Oısı boldı esiñnen tandırğanım.
 348 Jaman sözben jağımsız Ümbetäli
 349 Qulağımdı sasıtıp dañ qılmağın.
 350 Jeñilerin Ümbettiñ Jäkeñ bilip,
 351 Bayqavımşa mağan bir qaldı umtılıp
 352 Talaydıñ-aq şapanın şeşindirgen,
 353 Aytıspaqqa intasın julqındırıp.
 354 Al Jäke, Ümbetäli teri tulıp,
 355 Qavupıytqan işine bir saban tıgıp,
 356 Tübinde bir keregi bolar deseñ,
 357 Aparıp bosağana qoyğın ilip.
 358 Qaruv öleñ bul sözge qaydan tapsın
 359 Jüyiriginiñ Nurila basın tartsın.
 360 Kim jeñdi oısı arada kim jeñildi,
 361 Qazılıq endi osığan Jäkeñ aytsın.

362 Jambıl:
 363 Jambıl sözün bastasa bastan aytar,
 364 Tüyip tügel soñına tastap aytar,
 365 Baq bergen mañdayına bas barmaqtaı,
 366 Jülde aladı är jerde jüyrik baytal.
 367 Bağı jansa baytaldıñ bağası zor,
 368 Adasqanın Ümbettiñ bayqadı ol.
 369 Bul jerdegi aytıstıñ kezeginen
 370 Nurılağa beretin teñevim sol.
 371 Jüyrik ozdı jüyrikten qulaštağan,
 372 Körgen jurt köz mörimen ırastağan.
 373 Kări demey, jas demey aytısatın,
 374 Süyimbaydan songığa miyras qalğan.
 375 Äyeldiñ asqan biyik quzarınan,
 376 Öleñniñ tav men tasın qulat mağan.
 377 Kări tarlan Jambıldan dämeñ bolsa.
 378 Avıgıñdı basayın şıdatpağan.
 379 Erden basıp ekpindi jolıñ ozdı,
 380 Öleñşiniñ köbisi şildeıy tozdı,

İki defa doğup anandan sen gelsen de
 Bu oldu aqlını oynattırdığım.
 Kötü sözlü, sevimsiz Ümbetäli,
 Kulağıma kötü kokutıp başımı ağrıtmayın,
 Yenileceğini Ümbet'in Jaken bilip
 Baktım da bana doğru bir hamle yapıp.
 Birçoğunun çapanını çıkarttıran
 Atışma hevesini geri çekip.
 Haydi Jake, Ümbetäli deri bir kürk,
 Şışırilen içine saman sokup,
 Sonunda bir işe yarar, dersin
 Götürüp eşiğine koy asıp.
 Güçlü şiir bu söze nerden bulsun
 Hatibinin Nurila başını çeksın.
 Kim yendi bu arada, kim yenildi,
 Hakemliği şimdi buna Jaken yapsın.

Jambıl:
 Jambıl sözünü başlasa baştan söyler,
 Anlayıp tümünü sonuna bırakıp söyler,
 Baht veren alına baş parmak gibi
 Ödül alır her yerde hızlı at.
 Bahtı açılsa genç atın değeri artar
 Yamıldığını Ümbet'in fark etti o.
 Buradaki aytısın sırasından
 Nurıla'ya yapacak benzetmem bu.
 Hızlı geçti hızlıyı kulaçlayan
 Gören halk göz mührüyle doğrulamış,
 Yaşlı demeden, genç demeden atışan
 Süyimbay'dan sonrakine miras kalmış.
 Kadının aşan şanlı zirvesinden
 Şiirin dağ ile taşını yuvarlat bana.
 Yaşlı usta Jambıl'dan bir ümidin varsa
 Yanını basayım dayandırtmayan
 Eri geride bırakıp gür sesli sen geçtin,
 Şairin çoğu çil gibi saçıldı,

381 Şapıraştı men Jambıl Qarasaylap,
 382 Umtılğanda üstiñe perim qozdı.
 383 Qunjiñdap dombırağa meniñ arqam,
 384 Avızımnan aqtarıldı öleñ darqan,
 385 Eliñde erlik bar ma, baylıq bar ma,
 386 Mänisin bayqasalıq aytşı qalqam.
 387 Aytılsa ärbir öleñ änimenen,
 388 Davis ta qubıladı sänimenen,
 389 Arşın sözdiñ asılın aqtar beri,
 390 Sölimeren, mañızdı dämimeren.
 391 Tamaşa üşin osınday bas qosqanda,
 392 Söket bolmas aytısqañ kärimeren.
 393 Bala küñgi änderim eski joldas,
 394 Ada-küde ketken joq äli menen.

395 Nurıla:
 396 Söz qurağan avızğa ärbir ärip,
 397 Zerek adam sözimnen paydalanıp,
 398 Ärkim sözdiñ işinen qıysın terse,
 399 Aqın atqa qonadı öleñ darıp.
 400 Dombırağa äñ qosqañ sändi ävenin
 401 Tındağan jurt qaladı toyattap.
 402 Siz darqan, sizden ülken aqın bar ma,
 403 Jasım kişi, äyelmin jolım näzik.
 404 Davisñdi neşe qıylı äsemdeysiz,
 405 Jeldetip davılıñnan bäsñdeysiz,
 406 Sizdiñ betke men qarsı tura almaymın,
 407 Äldiylep aldına alğan äkemdeysiz
 408 Kiylikkeniñ bola ma endi buğan,
 409 Aytıs bolıp älenşe ötti duvman.
 410 Teñdese alman sizge men jasım kişi,
 411 Qıynamañız tağı da izet qılam.
 412 Men tügil, at ürkedi atağıñnan,
 413 Ozğan basıp jüyriksin qatarıñnan.
 414 Jasıña quldıq qıldım, meni bosat,
 415 Aynalayın atatay saqalıñnan.

Şapıraştı ile Jambıl “Karasay” diye bağırip
 Hamle yaptığında üstüne perim coştı.
 coşup dombıra sesiyle benim koruyucum
 ağızımdan döküldü şiir cömert,
 Diyarında erlik var mı, zenginlik var mı
 Anlamını görelim söyle, yavrum.
 Söylense her şiir melodisiyle,
 Ses de yükselir şıklıkla,
 Arşın sözün değerlisini döktür beri
 Usaresiyle, önemli tadıyla beraber.
 Eğlence için bu tür toplanıldığında
 Ayıp olmaz atışmak yaşlı biriyle
 Çocukluğumdaki şarkılar eski yoldaş,
 Bitip tükenip gitmedi hala benden.

Nurıla:
 Söz oluşturur ağızda her bir harf,
 Zeki adam sözümnen faydalanıp,
 Herkes sözün içinden mantık toplasa
 Akın ata konar şiir ruhuna işleyip.
 Dombıraya şarkı ilave eden güzel melodisini
 Dinleyen halk kalıyor tatmin olup.
 Siz cömertsiniz, sizden büyük akın var mı,
 Yaşım küçük, kadını ben, yolum nazik.
 Sesinizi türlü türlü süslüyorsunuz,
 Hava verip fırtınayla yavaşlatıyorsunuz,
 Sizin yüzünüze ben karşı duramam
 Ninni söyleyip dizine oturtan babam gibisiniz
 Sataşmak şimdi olur mu ki buna,
 Aytış olup gücü oranında geçti şenlik.
 Kıyaslanamam sizinle ben, yaşım küçük,
 Zorlamayın yine de, nezaket gösteririm,
 Ben bir yana, at bile ürküyor şöhetinden,
 En öne geçen hızlısın yaşlıtlarından,
 Yaşına kulluk ettim, beni serbest bırak,
 Okşayayım, dedeciğim, sakalından.

416 Kelin bolıp elime bılır tüstim,
 417 Sizge jayın aytpaqpın bul jumıstıñ:
 418 Näreste bar üyimde, jāne älsizbin,
 419 Bosanğalı bolıp ed mağan üş kün.
 420 Balanıñ qaramastan tuvğanına,
 421 Orap tastap ketip em, qundağına.
 422 At jiberip ädeyi, şaqırğan soñ,
 423 Öleñ aytıp bergeli mundağığa,
 424 Ayağıma sol meniñ bala şider,
 425 Qaytuvıma sondıqtan ulıqsat ber,
 426 Bögeluvge emşegim sızdap otır,
 427 Böbegime atatay meni jiber!

428 Jambıl:
 429 Jambıldıñ jası jetti jetpisterge,
 430 Munday bala körgem joq ötkir tilge,
 431 Davısıñ kökke jetip, aspan jargan,
 432 Estidik äveziñdi bir tün biz de.

433 Olay bolsa, toqtatuv mümkün emes,
 434 Bar, şırağım, ulıqsat berdim sizge.
 435 Qara taban bolğanda qaraşığñ
 436 Şaқыramın kel sonda bizdikine.

437 Söziñnen sorğalağan tamadı altın,
 438 Añqıladağan adamğa köñiliñ jarqın,
 439 Bala jastan öleñge Jambıl qumar,
 440 Basılattın jayım bar änmen mavqım.

441 Terbetken jüregimdi jas baladay,
 442 Qulağımda turadı osı davsıñ,
 443 Bargın, balam, aman bol jolıqqanşa,
 444 Bärekelde üstine köp nur javsın.

Gelin olup ilime geçen yıl geldim,
 Size halini anlatayım bu işimin:
 Bebek var evimde ve halsızım
 Doğum yapalı olmuştu daha üç gün.
 Balanın bakmadan doğduğuna
 Sarıp bırakıp gittim kundağına.
 At gönderip özellikle çağırınca
 Şiir söylemek için buradakilere
 Ayağıma o benim bala köstek,
 Dönmeme bu yüzden izin ver,
 Fazla süttten göğsüm sızlamakta
 Bebeğime, dedeciğim, beni gönder.

Jambıl:
 Jambıl'ın yaşı yetti yetmişlere,
 Böyle bala görmedim sivri dilli,
 Sesin göğe ulaşır gök parçalayan
 Duyduk melodini bir gece biz de.

Öyle ise, durdurmak mümkün değil,
 Git, çırağım, izin verdim size,
 Yürümeye başladığında gözbebeğin
 Çağırırım gel o zaman bize

Sözünden dökülen damlıyor altın,
 Samimi insana düşüncen açık,
 Çocukluktan şiire Jambıl hevesli
 Gececek gibi şarkıyla hevesim.

Sallayan yüreğimi küçük bala gibi,
 Kulağımda kalır bu sesin
 Gidin, balam, esen kal görüşünceye dek,
 Aferin sana, üstüne çok nur yağsın.

SONUÇ

Çalışmamızın neticesinde vardığımız sonuçlar:

1. Jambıl, eserlerinde içinde bulunduğu dönemin tarihî, siyasî ve sosyal olaylarına karşı tepkisiz kalmamıştır. 1881’de Kulmambet’le gerçekleştiği VI. *aytısta*, 1895’te Sarbas ile yaptığı VII. *aytısta*, 1907’de Dosmagambet’le yaptığı VIII. *aytısta* ve 1909 yılında Şaşubay ile gerçekleştirdiği IX. *aytısta* tarihî olaylara daha belirgin bir şekilde değinmiştir.

2. Jambıl, akınlar *aytı*sının gelişmesinde önemli rol oynamış, akınlar *aytı*sını sadece uruk *aytı*sı olmaktan kurtararak halk *aytı*sı düzeyine yükselmesine yol açmıştır. Bu durum VI. VII. ve VIII. *aytı*larında daha çok hissedilmektedir.

3. Jambıl 1919 yılından sonra hiç atışmamıştır çünkü 1920’li yıllarda Kazakistan’da edebiyat sıkı bir kontrol altına alınarak, bazı türler, konular ve eğilimler yasak hale getirilmiştir. Baskılar açık bir şekilde yapılmakta olup Stalin’e veya komünizm ideolojisine karşı olanlar “halk düşmanı” ilan edilip ortadan kaldırılmıştır.

4. Jambıl *aytı*larında eski tarihî olaylardan içinde bulunduğu dönemi halka izah etmek ve gerekli gördüğü mesajları vermek için bahseder.

5. Jambıl’ın VI ve VII numaralı *aytı*sı metinleri sansüre uğramıştır.

6. Jambıl *aytı*larını övmeye yönelik işleyiş, yermeye yönelik işleyiş, nasihat vermeye yönelik işleyiş, bilgilendirmeye yönelik işleyiş ve hüner göstermeye yönelik işleyiş şeklindeki söyleyiş tutumlarıyla söylemiştir.

7. Jambıl *aytı*larını eğitim, habercilik, kamuoyu oluşturma ve eğlendirme amacıyla kullanmıştır.

8. Jambıl’ın *aytı*larında en az iki söyleyici ve en az bir esas dinleyici rolünde söyleyici vardır.

9. Jambıl’ın *aytı*larında genel dinleyici *aytı*sın jürisi konumundadır.

10. Jambıl’ın *aytı*larında iki türlü düzenleme görülür. Biri Keşif Giriş, Gelişme, Sonuç kısımları, diğeri de kompozisyon beste.

11. Jambıl *aytı*larını 7, 8 veya 11’li hece ölçüsüne göre söylemiştir.

12. Metinlerimizde mısra başı kafiyesi yoktur.

13. Metinlerimizde mısra içi kafiyesi (musammat)yoktur.
14. Metinlerimizde nakarat (mısranın aynen tekrarı) yer almamaktadır.
15. *Aytıslarda* mısra sonu kafiye oluşturulurken sadece redif de kullanılabilir.
16. Şiirlerde yarım ve eksik cinas olarak da değerlendirilebilecek örnekler bulunmakta, fakat tam cinas yer almamaktadır.
17. Jambıl *aytıslarında* günlük hayatta bolca kullanılan kelimeleri, deyimleri ve atasözlerini seçmeye özen göstermiştir. Jambıl *aytıslarında* rakiplerine çoğunlukla ismiyle hitap eder.
18. Jambıl *aytıslarında* aliterasyon, asonans, anafora, art-yineleme, iki uçlu yineleme, kıvrımlı yineleme, tedric, iştikak, istiare, teşbih, mecaz-ı mürsel, istifham sanatlarını daha çok kullanmıştır.
19. Jambıl *aytıslarında* daha çok *aytısların* içinde bir efsane veya bir halk kahramanı anlatıldığında ya da bir akın tanıtıldığında tematik şekillendirmeye yer vermiştir.
20. Jambıl *aytıslarını* daha çok teklik I. Şahıs emir-istek kipiyle veya I. Şahıs yakın geçmiş zamanda söylemiştir. Jambıl *aytıslar* içinde kahramanlardan veya üçüncü şahıslardan söz ederken genelde teklik 3. şahıs geçmiş zamanın rivayetini kullanır. Jambıl *aytıslarını* dombıra eşliğinde söylemiştir.

ÖZEL ADLAR

Abak (III, 44; VIII, 23, 96, 316, 407, 442, 494; IX, 45) – Ulu *Jüz*’ün Üysin uruğundan türeyen uruk.

Abilpeyis (VI, 305) - XVIII. asırda yaşamış bir han.

Ajibay (VI, 102) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

Akkoşkar (VII, 344) – Kırgız halkından bir bey.

Aktaban (VI, 471; IX, 165, 173) – 1723 yılında Kalmuklar’ın baskını sonucunda Kazak Türkleri’nin aç ve çıplak halde bozguna uğradığı ağır göç hadisesi.

Alaş (X, 93) – Kazak Türkleri’nin büyük ata diye inandıkları şahsın adıdır. Aynı zamanda bu kelime bütün Kazak Türkleri’nin ortak uranı, yani parolasıdır. Kazaklar savaşlarda “Alaş” diye bağırarak hücumla geçerler. Bu uranı duyan her Kazak yardıma koşar.

Alatav (III, 59; V, 9, 66; VI, 247, 282; VIII, 237, 318, 712) – dağ adı. Almatı’da bulunan dağın ismi.

Alban (VI, 4, 20, 45, 47, 49, 63, 75, 128, 220, 230, 389, 467, 468) - Ulu *Jüz*’e bağlı bir uruk.

Alik-Aman (VII, 26) – şahıs adı. Jambıl’ın rakibi Sarbas’ın dayısının dedesi.

Almak-Salmak (VI, 234) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

Almatı (VI, 180, 395; VII, 268; IX, 1, 33, 126, 285) –Kazakistan’ın güney-doğusunda çok eski bir şehir. Kazakistan’ın eski başkenti.

Alpısbay (VI, 102; IX, 30) – Jetisu bölgesinde bir bey.

Altı Alaş (X, 93) – Türk yönetiminin altın direği kabul edilen Kıpçak, Basmıl, Dokuz Oğuz, Karluk, Otuz Oğuz, Türgeş boylarının ortak adı.

Amanjol (VI, 106) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

Andijan (VI, 402) – 1754 yılında Fergana civarında oluşan 4 hanlıktan birinin adı. Özbekistan’ın Fergana vadisinin güney-doğusunda bulunan çok eski şehirlerden biri.

Anrakay (VII, 137) – Balhaş gölünün güney-doğusunda Kazak halkının Cunganlar’ı (Kalmukları) yendiği yere verilen ad. Kelimenin anlamı “inilti ve hıçkırık yeri”.

Burada düşmanın inilti ve hıçkırığı söz konusudur.

Argımbay (X, 18) – Jetisu bölgesinde bir akın.

Argın (IX, 165) – Orta *Jüz*’e bağlı çok kalabalık bir uruk.

- Arıstan (III, 19, 20) – şahıs adı. Baktıbay'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Arka (VI, 456, 471; IX, 3, 173, 176, 288) – Sarı Arka. Orta Kazakistan'da İrtiş ile Aral arasında büyük bir vadi.
- Aseken (VIII, 15) – Asan Kaygı. XIV. asırda yaşamış meşhur *jırav*.
- Asıl (VI, 205) – Ulu *Jüz* Şapıraştı'ya bağlı bir uruk.
- Atamkul (VII, 565, 566) – Şapıraştı uruğu kahramanı.
- Avliye-Ata (VIII, 413) – Evliya-Ata. Şimdiki Taraz şehrinin eski adı.
- Bakıya (IX, 210) – Almatı bölgesinin çevirmeni.
- Balgalı (I, 12, 34; VIII, 619, 620) – Jalayır'a bağlı bir uruk.
- Balta (VIII, 14) - XIX. asır akını, doğaçlama şiir ustası.
- Barlıbek (IX, 151, 210, 296) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Bavke (VII, 657) – Dulat uruğunun saygın aksakallarından biri.
- Baybişe (VII, 319) – ilk hanım.
- Baybırıl (X, 23) – Jetisu bölgesinde bir akın.
- Baybulan (VII, 58; IX, 1) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Baysalbay (VI, 385) – şahıs adı. Şapıraştı'ya bağlı Ekey urunda bir bey.
- Bayteli (VI, 293) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Bayuzak (VII, 954) – Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Beket (VI, 355) – şahıs adı. Alban uruğundan bir bey.
- Besterek (VII, 102) – Dulat'a bağlı bir uruk.
- bolıs (VII, 270, 272, 948; VIII, 357, 529 647; IX, 16) - Çarlık hükümetince yerli halk arasından seçilen nahiye idarecisine verilen ad.
- Botbay (VII, 125,126, 931) - Dulat'a bağlı bir uruk.
- Bögembay (IX, 267) – Abılay Han döneminde yaşamış Kanjıgalı uruğuna mensup bir kahraman.
- Böktembay (VI, 78) – şahıs adı. Alban uruğunda bir bey.
- Bölek (I, 34) – şahıs adı. Balgalı uruğunun beyi.
- Bukar Jırav (VIII, 15) – XVIII. asırda yaşamış meşhur *jırav*. Kazak *jüz*lerinin birleşmesi için çalışmıştır.
- Davletti (VI, 293) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Domalak (VI, 51; VII, 8, 71, 308, 314, 317, 325, 348, 362, 385, 398, 399, 431, 437, 442, 454, 489) – Ulu *Jüz* Kazakları'nın efsanesine göre Dulat, Alban ve Suan urukları Domalak Ana'nın tek oğlu olan Jarıkşak'tan türemektedir. Önemli Kazak bey ve

- kahramanlarından Baydibek Bey'in üçüncü hanımı olan Domalak Ana dayanıklılık, akıllılık, kanaat ve neslin devamının iyesidir.
- Dulat (VI, 4, 20, 45, 47, 49, 63, 75, 76, 127, 128, 197, 208, 220, 447; VII, 7, 14, 37, 43, 49, 57, 80, 87, 96, 129, 203, 242, 485, 492, 505, 520, 547, 557, 570, 591, 593, 639, 680, 683, 686, 699, 716, 743, 751, 824, 830, 849, 865, 870, 967, 968, 1013,) - Ulu *Jüz*'e bağlı bir uruk.
- Düysenbay (VI, 474) – Alban uruğundan bir bey.
- Edil (IX, 253) – İdil nehri.
- Ekey (IV, 5, 14; V, 71; VI, 67, 385) – Ulu *Jüz*'ün Şapıraştı uruğundan türeyen uruk.
- Er Manke (VI, 101) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Er-Ali (VI, 12; IX, 110) – Hz. Ali. 4. İslam Halifesi.
- Eskoja (VI, 413; VII, 525, 785) – Şapıraştı'ya bağlı bir uruk adı.
- Estemes (VI, 234, 413) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Hokand (VII, 590, 619, 630, 801, 955) - Hokand Hanlığı. Şibanoğulları'ndan Şahruh'un kurduğu bu hanlık (1710- 1876), 1758'de kısa bir süre Çin hâkimiyetini tanımak zorunda kalır.19. yüzyılın ilk yarısında Âlim Muhammed ve Mehmed Ali Han'lar zamanında hanlığın sınırları, Taşkent ve Yesi şehirlerini içine alarak Balkaş Gölü'ne kadar uzanır. Hokand Hanlığı, tıpkı Buhara Hanlığı gibi, 1868'de Rus himayesini kabul etmek zorunda bırakıldı. 1876'dan itibaren de, tamamen Rus hakimiyetine alınarak ortadan kaldırılır.
- Ibray (VI, 335, 411,) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Idiris (VI, 104) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- İle (VII, 617, 708; VIII, 346) - Tian Shan adı verilen bir bölgeden doğarak Balkaş Gölü'ne dökülen ve Orta Asya'da Kazakistan ile Uygur Özerk Bölgesi'nin batı bölümlerinden geçen bir nehir.
- Jalayır (VIII, 9, 258, 281, 336, 404, 519, 618, 626, 637) – Ulu *Jüz*'e bağlı bir uruk.
- Jalbır (VII, 24) – şahıs adı. Jambıl'ın rakibi Sarbas'ın dayısı.
- Jangaraş (VII, 606) – Saurık'ı öldüren Kırgız beylerinden biri.
- Janıs (VII, 931) - Jetisu bölgesinde bir bey.
- Janıs (X, 47) - Dulat'a bağlı bir uruk.
- Jantay (VII, 606) – Saurık'ı öldüren Kırgız beylerinden biri.
- Jantu (VII, 214; X, 2) – Dulat'a bağlı bir uruk.
- Japek (VI, 294) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.

Jarıkşak (VII, 36, 309, 483, 484) – Domalak Ana’nın oğlu, Ulu *Jüz*’e bağlı Alban, Dulat ve Suan urukları ondan türemektedir.

Jarılkamıs (VII, 214) – Jambıl’ın atıştığı Sarbas’ın atası.

Jartıbay (X, 27) – Jetisu bölgesinde bir akın.

Jayık (IX, 253) – Yayık (bugün – Ural) nehri.

Jayılmıs (VI, 94) – yer adı. Almatı bölgesinde bir nahiye.

Jaynak (IX, 45) – Jetisu bölgesinde bir bey.

Jetisu (VII, 792; IX, 10, 41, 47, 52, 72, 105) – Jetisu. Kazakistan’ın güney-doğusunda bir bölge. Bu bölge adını Sırderya, Talas, Çu, İli, Karatal, Aksu, Lepsı nehirlerinden almaktadır.

Jırav (VIII, 15, 261; X, 34) – Kazak âşık tarzı şiir geleneğinin en eski tiplerindendir. *Jıravlar* daha çok kahramanlık şiirleri ile destan söylerler.

Jolseyit (VI, 361) – yer adı. Almatı bölgesine bağlı bir nahiye.

Kabanbay (IX, 266) – Abılay Han döneminde yaşamış Kara Kere uruğuna mensup bir kahraman.

Kakaman (VI, 381,382) – şahıs adı. Dulat uruğundan bir kahraman.

Kalday (VIII, 165) – Jalayır uruğundan bir bey.

Kalday (VIII, 550) – Jalayır uruğundan bir bey.

Kalmuk (VII, 796, 966; VIII, 217, 220) - Kalmuklar Moğol kökenli halk topluluğu. Cungarlar ve Öletler de denilen bu topluluk, kendilerini Oyrat olarak adlandırırlar.

Kanay (VI, 89) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

Kanjıgalı (IX, 267) – Orta *Jüz* içinde Argın’a bağlı bir uruk.

Kara Kerey (IX, 266) – Orta *Jüz* içinde Nayman’a bağlı bir uruk.

Kara Kesek Kağanı (VIII, 222) – vatan uğruna yapılmış özel kahramanlık için verilen unvan. Bu unvan Şapıraştı uruğunun atası kabul edilen Karasay’a Kalmuklar’a (Cungarlar’a) karşı mücadelesinden dolayı verilmiştir.

Karabay (VI, 88; VII, 139) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

Kara-Kastek (III, 56) – Kastek, nehir adı. Almatı bölgesinde bir nehir.

Karaötkel (IX, 57) – Akmola (Atsana) bölgesinde bir kent.

Karasay (VI, 144, 148; VIII, 10, 241, 714; IX, 271, 272, X, 381) - XVIII. yüzyılda Cungarlara karşı cesurca savaşan bir kahramandır. O, Şapıraştı uruğunun mensubu olduğundan, tüm uruk onu atası kabul etmektedir. Daha sonra “karasay” kelimesi tüm Şapıraştı

- uruğunun uranı, yani parolası haline gelmiştir. Herhangi bir yerde biri Karasay diye bağırırsa her Şapıraştı bu kişinin yardımına koşar.
- Karatal (III, 2) – yer adı. Almatı bölgesine bağlı bir ilçe.
- Kariboz (VII, 635) – Dulat’ın Kaskarav uruğundan bir bey.
- Karim (VII, 144) – şahıs adı. Önce Hokand Hanlığı’nın, sonra Çarlık hükümetinin Jetisu’daki casusu zengin bir bey.
- Karkara (VI, 32) – Almatı bölgesinde bir yayla adı. Bu yaylada XIX asrın sonu ile XX. asrın başında her yıl fuar düzenlenirmiş. Bu fuar, İpek Yolu üzerindeki en büyük fuarmış. Bu fuara Avrupa, Rusya, Çin tüccarları mal getirirmiş. Özbek, Tacik ve Türkmen tüccarlar da fuara katılmış.
- Karkaralı (IX, 57) – Karagandı bölgesinde bir ilçe.
- Kaskarav (VI, 65) - Ulu *Jüz* Dulat’a bağlı bir uruk.
- Kaskelen (VIII, 498) – Almatı bölgesinde bir nehir ve şehir adı.
- Kaşke (VI, 304, 311) – şahıs adı. XVIII. asırda yaşamış bir Ulu *Jüz* beyi.
- Kavmen (VI, 293) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Kazbek (VI, 332) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Kazınalı (VI, 223) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Kebekpay (VII, 161) – Dulat uruğu kahramanı.
- Kerikul (VI, 452) – Jetisu bölgesinde bir akın.
- Keykuat (VIII, 80) – “Alpamis Batır” destanında Alpamis’a düşman esaretinden kaçması için yardım eden koyun çobanı.
- Kırbas (VII, 553) – Dulat’ın Kasakarau uruğuna mensup bir kahraman.
- Kırbay (VII, 277) – Almatı bölgesinde Çarlık hükümetince yerli halk arasından seçilen nahiye idarecilerinden biri.
- Kıylıbayoğlu Kojambet (VI, 323) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Kızıljär (VI, 399) –Petrovavl şehrinin eski adı.
- Kijik (VI, 383) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Kişi *Jüz* (VII, 452, 466, 470) - Kazak Türkleri’nin kendi içinde ayrıldığı üç *Jüz*’den birine verilen ad. Her *jüz* bir çok uruktan oluşur.
- Kojakan (III, 30; VIII, 521) – şahıs adı. Jalayır uruğu beyi.
- Kojamberli (VII, 277) - Almatı bölgesinde Çarlık hükümetince yerli halk arasından seçilen nahiye idarecilerinden biri.
- Konıspay (VII, 905, 1011) - Jetisu bölgesinde bir bey.

- Korday (VII, 907) - Kazakistan'ın güneyinde bulunan Auliye-ata bölgesine bağlı bir oba.
- Koyşıbay (VIII, 549) – Jalayır uruğundan bir bey.
- Köbikbay (VI, 88) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Köksengir (II, 52) – yer adı. Şapıraştı uruğunun yaylalarından biri.
- Kölibay(VIII, 165) – Jalayır uruğundan bir bey.
- Kudaybergen (VI, 24) – Alban uruğunda bir bey.
- Kudiyar (VII, 590) – Hudayar. 1845-1858 yılları arasında Hokand Hanlığı'nın başında bulunan hükümdar.
- Kulınşak (III, 66) -şahıs adı. Jambıl'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Kulmambet (III, 64, VIII, 277, 278) - şahıs adı. Jambıl'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Küntu (VII, 113) - Dulat'a bağlı bir uruk.
- Makış (X, 24) – Jetisu bölgesinde bir akın.
- Maksut (VI, 445) – Alban uruğundan bir bey.
- Maktamazam (VII, 69) – Dulat uruğundan bir evliya. Jambıl'ın atıştığı Sarbas'ın anne tarafından atası.
- Maldıbay (VI, 102; VII, 905) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Malik (VI, 102) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Maman(VIII, 165, 636, 642) – Jalayır uruğundan bir bey.
- Maneke (IX, 30) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Manke (VI, 474) - Alban uruğundan bir bey.
- Manki (IX, 158) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Margulan (VI, 402) – 1754 yılında Fergana civarında oluşan 4 hanlıktan birinin adı.
- Mayemer (VII, 133) – Almatı civarında bir oba.
- Mayemer (VII, 588) - Jetisu bölgesinde bir bey.
- Mayke (III, 42) - şahıs adı. Baktıbay'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Mayköt (III, 64) - şahıs adı. Jambıl'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Maylı (VI, 77) – şahıs adı. Alban uruğunda bir bey.
- Maylıbay (VII, 143) - Dulat uruğundan bir bey.
- Maylı-koja (III, 66) - şahıs adı. Jambıl'ın karşılaştığı meşhur akın.
- Maytöbe (III, 57; V, 7) - yer adı. Şapıraştı uruğunun yaylalarından biri.
- Mırzabek (VI, 302) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Namangayi (VI, 401) – Namangan. 1754 yılında Fergana civarında oluşan 4 hanlıktan birinin adı. Özbekistan'ın doğusunda Fergana vadisinde bir şehir.

- Namaz (VII, 114) – Dulat uruğunun kahramanı.
- Naurızbay (IX, 267) – Abılay Han döneminde yaşamış Şapıraştı uruğuna mensup bir kahraman.
- Nayman (III, 18) – Orta *Jüz*’e bağlı bir uruk.
- Niyazbek (VI, 82) - şahıs adı. Alban uruğu beylerinden Sarsembay’ın oğlu.
- Nogaybay (VI, 106) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Nogaybay (VII, 58, 282, 931) – Almatı bölgesinde Ulu *Jüz* mensubu bir bey.
- Nurabay (VI, 310) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir kahraman.
- Nurkan (VI, 65) – şahıs adı. Jambıl’ın anlattığı destanlardan biri olan “Ötegen Batır”da Ötegen’in oğlu.
- On Kaban (VII, 24) - şahıs adı. Jambıl’ın rakibi Sarbas’ın dayısı.
- Orazalı (VIII, 510) – Ulu *jüz*den bir bey.
- Ormakay (VI, 98) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Orman (VII, 799, 847) – Orman Han. Abılay Han’ın torunu olan ve 1837-1847 yılları arasında Kazak Tirkleri’nin Rus sömürgeciliğine karşı yaptığı kurtuluş savaşını başlatan Kenesarı’yı ve Saurık adlı kahramanı öldüren Kırgız beylerinden biri.
- Orta *Jüz* (VII, 452; IX, 37, 43, 49, 81, 83, 86, 88, 90, 94, 104, 138, 139) – Kazak Türkleri’nin kendi içinde ayrıldığı üç *Jüz*’den birine verilen ad. Her *jüz* bir çok uruktan oluşur.
- Ospan (X, 24) – Jetisu bölgesinde bir akın.
- Ötegen (VI, 231,232) – şahıs adı. XVIII asır kahramanı. Dulat uruğundandır.
- Sakav (VI, 452) – Jetisu bölgesinde bir akın.
- Salimbay (VII, 102) – Dulat uruğundan bir bey.
- Sami (IX, 157) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Sareke (IV, 19) – şahıs adı. Sarıbay; Şapıraştı’ya bağlı Ekey uruğunun beyi.
- Sarı (VII, 319) – Önemli Kazak bey ve kahramanlarından Baydibek Bey’in ilk hanımının adı.
- Sarı Üysin (IV, 3) - Ulu *Jüz*’e bağlı bir uruk.
- Sarıjan (IX, 25) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Sarkemer (VII, 589) – Sarıkemer. Eski Auliye-Ata, şimdiki Jambıl bölgesinin bir ilçesi.
- Sarsembay (VI, 82) - şahıs adı. Alban uruğunda bir bey.
- Sat (VI, 474) - Alban uruğundan bir bey.
- Sat (VI, 94) – şahıs adı. Alban obasında bir molla.
- Satıbaldı (VI, 234) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Satıbaldı (VI, 89) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

- Sati (IX, 15) – Almatı bölgesinde nahiye idarecilerinden biri.
- Saurık (VI, 255; VII, 788, 822, 828, 832, 842, 846, 853, 857, 861, 864, 953, 973, 976, 979, 988, 991, 993, 1008) – şahıs adı. Hokand Hanlığı'na karşı mücadele eden bir halk kahramanı. Şapıraştı uruğundandır.
- Sayım (IX, 46) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Sayram (VI, 420) – Kazakistan topraklarında en eski yerleşim birimlerinden biri. Hoca Ahmet Yesevi'nin doğduğu yer.
- Segizbek (VI, 96) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Semey (VI, 399) – Kazakistan'ın doğusunda, İrtiş nehri boyunda bir şehir.
- Seyitbattal (VI, 12; IX, 110) – şahıs adı. Seyyit Battal Gazi. Bizans'a karşı yapılan savaşlarda büyük kahramanlıklar gösteren ve İslamiyetin Anadolu'ya yayılmasında büyük katkısı olan bir kahramandır.
- Sıpatay (VI, 265, 275, 281, 381; VII, 548, 596, 598, 642, 959, 965, 971, 972, 977,) – şahıs adı. Hokand Hanlığı'na karşı mücadele eden bir halk kahramanı. Dulat uruğundandır.
- Sıykım (VII, 931) - Jetisu bölgesinde bir bey.
- Smayıl (VI, 99) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Suan (VI, 463, 467) – Ulu *Jüz*'e bağlı bir uruk.
- Sultan (VI, 359) - şahıs adı. Alban uruğundan bir bey.
- Suranşı (VI, 255; VII, 559, 564, 572, 580, 636, 655, 745, 778; IX, 73,) – şahıs adı. Hokand Hanlığı'na karşı mücadele eden bir halk kahramanı. Şapıraştı uruğundandır.
- Süyeke (IV, 20; VI, 59; VIII, 13,) – şahıs adı. Süyinbay; meşhur akın, Jambıl'ın ustası.
- Şakey (VI, 362) – şahıs adı. Alban uruğundan bir bey.
- Şanırak (III, 3) – yer adı. Almatı bölgesine bağlı bir ilçe.
- Şanşar (VI, 463) – Orta *Jüz*'den Argın'a bağlı bir uruk.
- Şapıraştı (III, 55; VII, 7; 17, 43, 74, 204, 231, 244, 265, 503, 519, 753, 823, 867, 878, 887, 922; IX, 268; X, 56, 63, 67, 69, 95, 101, 381) – Ulu *Jüz*'e bağlı bir uruk.
- Şenet (VI, 235) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Şıbıl (VI, 205) – Ulu *Jüz* Şapıraştı'ya bağlı bir uruk.
- Şokpar (VI, 359) – yer adı. Almatı bölgesine bağlı bir nahiye.
- Şolakbay (VI, 76) – şahıs adı. Şapıraştı uruğunda bir bey.
- Şomanak (VI, 362) – şahıs adı. Alban uruğundan bir bey.
- Şopan (III, 11) – Şopan-ata. Mitolojik koyun himayecisi.
- Şoranbay (VI, 361) – şahıs adı. Alban uruğundan bir bey.

- Şöje (VIII, 14) – XIX. asır akını, doğaçlama şiir ustası, birçok *aytis* yarışının galibi, destancı.
- Şöybek (VI, 87) – şahıs adı. Jetisu bölgesinde yaşamış bir hanın adı.
- Şumanak (VI, 104) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Tarak (III, 44; VIII, 23, 163, 407, 495) - Ulu *Jüz*'ün Üysin uruğundan türeyen uruk.
- Tarpan (VI, 79) - şahıs adı. Alban uruğunda bir bey.
- Tastak (IX, 285) – Almatı'da bir semt.
- Taşkent (VI, 401) – Özbekistan'ın en eski şehirlerinden biri ve 1930 yılından itibaren başkenti.
- Tilevkabil (VI, 90; VII, 588) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.
- Tokseyit (VI, 80) – şahıs adı. Alban uruğunda bir bey.
- Toysibek (VII, 648) – Dulat uruğu kahramanı.
- Turlıbek (IX, 151) – Jetisu bölgesinde bir bey.
- Ulı *Jüz* (IX, 81, 82, 85, 86, 89, 138, 214, 216, 270) - Kazak Türkleri'nin kendi içinde ayrıldığı üç *Jüz*'den birine verilen ad. Her *jüz* bir çok uruktan oluşur.
- Uvak (VI, 455) – Orta *Jüz*'e bağlı bir uruk.
- Uzun ağaş (VII, 40) – Uzun Ağaç. Almatı'nın kazalarından biri.
- Üsenbay (VI, 90; VII, 132) - şahıs adı. Jetisu bölgesinde bir bey.

KAYNAKLAR

- Aça, M., **Kazak Türklerinin Destanları ve Destancılık Geleneği**, Konya, 2002.
- Ahmetjanova, J., **Natsional'noye Svoeobraziye Poezii Jambıla i Voprosı Yego Vossozdaniya v Perevode Na Russkiy Yazık**, Almatı, 1998.
- Ahmetov, Z., **Kazahskiye Stihoslojeniya**, Alma-Ata, 1964.
- Amandıkov, Ya., **Jambıl Öner Äleminde**, Almatı, 1998.
- Avezov, M., "Ardaqtı Jambıl", **Ädebiyet Maydanı Dergisi**, sayı:5, 1938, s.67.
- Avezov, M., "Aytıs Öleñderi", **Qazaq Ädebiyetiniñ Tarihi**, I c., 1948, s.7.
- Avezov, M., "Qazaq Halqınıñ Ulı Aqını", **Ädebiyet Jäne İskusstvo**, sayı: 9, 1954, s.1-15.
- Avezov, M., **Kazak Ädebiyetiniñ Tarihi**, I. c., II. kitap, Almatı, 1964.
- Avezov, M., **Kazak Edebiyatının Tarihi**, I c., I. kitap, Almatı, 1960.
- Avezov, M., **Zaman ve Edebiyat**, Almatı, 1962.
- Aytıs**, Almatı, 1965.
- Bali, M., "Âşık Karşılaşmaları-Atışmalar", **Türk Folkloru Araştırmaları**, Eylül 1975, c. 16, no 314, s.7432.
- Batırlar Jırı**, Almatı, 1959.
- Batırlar Jırı**, Almatı, 1965.
- Berdibay, R., **Sarqılmas Qazına**, Almatı, 1983.
- Bilgegil, K., **Edebiyat Bilgi ve Teorileri (Belâğât)**, İstanbul, 1989.
- Bogdanova, M., **Kirgizskaya literatura**, Moskva, 1947.
- Çobanoğlu, Ö., "Bilimsel Felsefesi Bağlamında Halkbilimi ve Halkbilimsel Bilginin Teleolojik Serüveni", **Folklor/Edebiyat**, 2000/4, s.24.
- Çobanoğlu, Ö., **Âşık Tarzı Kültür Geleneği Ve Destan Türü**, Ankara, 2000.
- Çobanoğlu, Ö., **Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş**, Ankara, 1999.
- Davkarayev, N., **Oçerki Po İstorii Dorevolütsionnoy Karakalpakskoy Literaturı**, Taşkent, 1959.
- Derbisalin, A., "Ömir Jäne Poeziya", **XIX. Ğasırdağı Qazaq Poeziyası**, Almatı, 1985.
- Derbisalin, A., **Dästür men Jalğastıq**, Almatı, 1976.
- Dilçin, C., **Örneklerle Türk Şiir Bilgisi**, Ankara, 2005.
- Divayev, A., **Neskol'ko Slov O Svadebnom Rituale Kirgizov Sır-Dar'inskoy Oblasti**, Kazan, 1900.

- Divayev, A., **Opis' Etnografičeskikh Materialov, Sobrannih v Semirečenskoy Oblasti V 1920 Godu**, Taškent, 1922.
- Dizdaroğlu H., **Halk Şiirinde Türler**, Ankara, 1969, s.214.
- Djambul Djabayev İzbranniye Proizvedeniya**, Alma-ata, 1981.
- Djambul Djabayev**, Almatı, 1996.
- Düysenov, M., "Folklor ma, Ädebiyet pe", **Kazak Ädebiyeti**, 2 Temmuz, 1972.
- Ekici, M., "Halkbilimi Çalışmalarında Metin (text), Doku (texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (konteks) İlişisinin Önemi", **Milli Folklor**, 1998, S.39, s.34.
- Erdem, M., **Dede Korkut Türkmenistan Varyantları**, Doktora tezi, Ankara, 1998.
- Ergun, M., **Kopuz Sarını: Kazak Âşık Tarzı Şiir Geleneği Akın ve Jıravlar**, Ankara, 2002.
- Gleyzer, M., **Radio i Televideniye v SSSR. 1917-1963**, Moskova, 1965.
- Gömeç, S., **Türk Cumhuriyetleri ve Toplulukları Tarihi**, Ankara, 2006.
- Günay, U., **Âşık Tarzı Şiir Geleneği ve Rüya Motifi**, Ankara, 1992.
- İbrayev, Ş., **Destanın Yapısı. Kazak destanlarında İnsan, Zaman ve Mekan**, Ankara, 1998, s
- İsmailov, E., **Aqm, Jırşı, Jıravlar**, Almatı, 1949.
- İsmailov, E., **Aqındar**, Almatı, 1956.
- İsmailov, E., **Aqındıq Ömir**, Almatı, 1965.
- İsmail, Z., Güngör, A., **Jambıl**, Ankara, 1996.
- Jambıl Jabayev: Şıǵarmalarınñ Toliq Jiynaǵı**, Almatı, 1946.
- Jambıl Jabayevtñ Tañdamalı Şıǵarmalar Jiynaǵı**, Almatı, 1996.
- Jarmuhamedov, M., **Aytıstñ Damuv Joldarı**, Almatı, 1976.
- Jarmuhamedov, M., **Aytıs Öleñderiniñ Argı Tegi men Damuvı**, Almatı, 2001.
- Joldasbekov, M., **Asıl Sözdñ Atası**, Almatı, 1996.
- Joldasbekov, M., **Jambıl i Ego Poetičeskiye Traditsii**, Bışkek, 1993.
- Joldasbekov, M., **Jüz Jıl Jırlaǵan Jürek**, Almatı, 1992.
- Jumaliyev K., **Kazak Ädebiyeti**, I. Bölüm, Almatı, 1950.
- Jumaliyev, K., **Qazaq Eposı men Ädebiyet Tarihinñ Mäseleleri**, Almatı, 1958.
- Qazaq Ädebiyetiniñ Tarihi**, II. c., II. Kitap, 1965.
- Kazak Edebiyatının Tarihi**, I c., I. Kitap, Almatı, 1960.
- Kazakistan Cumhuriyeti İlimler Akademisi, M.Avezov Adındaki Edebiyat ve Sanat Enstitüsü, **Jambıl Jabayev**, Almatı, 1996.

- Kazak SSR Tarihi**, c.1, Almatı, 1957.
- Kazak SSR Tarihi**, c.2, Almatı, 1983.
- Qazaqstan Tarihi**, Almatı, 1994,
- Qazaqstan Ulttıq Entsiklopediya**, 3. cilt, G-J, Almatı, 2001.
- Kenjebayev, B., **Jambıl Jabayev- Qazaq Halqınıñ Aqını**, Almatı, 1955.
- Kenjebayev, B., **XX. Ğasır Basındağı Kazak Ädebiyeti**, Almatı, 1976.
- Kereyeva, Z., “Akındar Aytısınıñ Äveni” **Kazak Ädebiyeti**, 24 Ağustos, 1962.
- Kesici, A.K., **Dün Bugün ve Hedefteki Kazakistan**, İstanbul, 2003.
- Kirabayev, **Keñes Dävirindegi Kazak Ädebiyeti**, Almatı, 1998.
- Koç K., Bayniyazov, A., **Kazak Türkçesi Türkiye Türkçesi Sözlüğü**, Ankara, 2003.
- Konıratbayev, A., **Kazak Ädebiyetiniñ Tarihi**, Almatı, 1991.
- Konıratbayev, A., **Kazak Folklorınıñ Tarihi**, Almatı, 1991.
- Kozıbayev, M., “1916 Jıl: Ult-Azattıq Revolutsiya Tarihnamasınıñ Keybir Meseleleri”, **Qazaq Ädebiyeti**, No:14, 1992.
- Kuzembayulu, A., Abil, E., **İstoriya Respubliki Kazahstan**, Astana, 2003.
- Kvakin, A., “Rossiya poznayot russkoye zarubejye”, **Novıy Jurnal**, No: 211, 1998.
- Mektep, A., “Türk Birliğinin Bayraktarı İsmail Bey Gaspıralı ve Kazaklar”, **İsmail Bey Gaspıralı ve Ziya Gökalp Sempozyumları: Bildiriler**, Ankara, 2003
- Mukanov, S., “Aqındar”, **Sotsialistik Qazaqstan**, sayı: 4, Aralık 1943.
- Mukanov, S., “Aytıstar Tuvralı”, **Aytıs**, I.cilt, Almatı, 1965, s.12.
- Mukanov, S., “Jızñ İ Poetiçeskoe Tvorçestvo Djambula”, **Djambul-Polnoye Sobraniye Soçineniyi**, 1946, s.5.
- Mukanov, S., “Jüz Jıldıñ Jırşısı”, **Ädebiyet Jäne İskusstvo**, sayı: 7, 1946.
- Mukanov, S., **Halıq Murası**, Almatı, 1974.
- Mukanov, S., **Ösuv Joldarımız**, Almatı, 1978.
- Mukanov, S., **XX. Ğasırdağı Kazak Ädebiyeti**, Almatı, 1932.
- Müsirepov, G., “Alıp Aqın Atamız”, **5 Tomdıq Şıǵarmalar Jiynağı**, 4. c., Almatı, 1975.
- Müsirepov, G., “Fenomen-Feniks”, **Qazaq Ädebiyeti**, 22 Ekim, 1945.
- ONG, W. J., **Sözlü ve Yazılı Kültür / Sözüñ Teknolojileşmesi**, (Çev. Sema Postacıoğlu Banon), İstanbul, 1995.
- Ozganbay, O., **Gosudarstvennaya Duma Rossii i Kazahstan (1905-1917)**, Almatı, 2000.
- Radlov, V., **Altın Sandıq**, Almatı, 1993.

- Radlov, V., **Obraztsı Narodnoy Literaturı Tyurkskih Plemyon, Jivushih v Yujnoy Sibiri i Dzungarskoy Stepi**, c.3, St. Petersburg, 1870.
- Rahımjanov, A., **Kazak Folkloristikası**, Almatı, 1972.
- Rahımjanov, T., **Razvitiye İmprovizatorskoy Traditsii v Kazahskoy Narodnoy Poezii**, Alma-Ata, 1975.
- Rahimov, T., **Sovettik Qazaqstan Jazuvşıları**, Almatı, 1987.
- Sadırbayev, S., **Folklor Jäne Jambıl**, Almatı, 1996.
- Sadırbayev, S., **Jambıl Jabayev- Öleñder, Aytıstar, Dastandar**, Almatı, 1989.
- Sağdıç, H., **Köroğlu Destanı'nın Kazakça Jambıl Nüshası**, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul, 1998.
- Saray, M., **Yeni Türk Cumhuriyetleri Tarihi**, Ankara, 1996.
- Seydehanov, K., **Jambıl Jabayev Tvorçestvosı**, Almatı, 1989.
- Seyfullin, S., **Qazaq Ädebiyeti**, I.Kitap, Kızılorda, 1932.
- Seyfullin, S., **Qazaqtıñ Eski Ädebiyet Nusqaları**, 1 Jiynaq, Almatı, 1931.
- Süyinşaliyev H., **Jambıl Jabayev- Qazaq Halqınıñ Ulı Aqını**, Almatı, 1955.
- Syenşaliyev, H., **Kazak Ädebiyetiniñ Tarihi**, Almatı, 1998.
- Tebegenov T., **Halıq Aqındarı Şıǵarmalarındaǵı Ädebiyet Pen Fol'klor Dästüri**, Almatı, 2001.
- Tebegenov, T., **Halıq Aqındarı Şıǵarmalarındaǵı Ädebiyet Pen Folklor Dästüri**, Almatı, 2001.
- Törekulov N., **Jüz Jasaghan Bäyterek**, Almatı, 1989.
- Törekulov, N., **Alatav Asqarman Jır Asırǵan**, Almatı, 1996.
- Törekulov, N., **Jambıl Jäne Kenen**, Almatı 1978.
- Törekulov, N., **Qazaq Sovet Halk Poeziyasınıñ Janrlıq Erekselikteri**, Almatı, 1979.
- Uahatov, B., **Qazaqtıñ Turmıs Salt Jırlarınıñ Tipologiyası**, Almatı, 1983.
- Valihanov, Ş., **Soçineniya**, St. Petersburg, 1904.
- Yüce, Mehmet, "Rusların Türkistan'da Uyguladıkları Ruslaştırma Politikası", **Vatan Gazetesi**, 02 Nisan 2006.
- Zelinskiy, K., **Jambıl**, Moskova, 1946.

ÖZET

URAKOVA, Lazzat, *Kazak Halk Edebiyatında Aytıs Geleneği ve Bu Gelenek İçerisinde Jambıl'ın Yeri*, Doktora Tezi, Danışman: Doç. Dr. Melek ERDEM, xxv +293s.

Bu tezin konusu Kazak Halk Edebiyatında *aytıs* türünün gelişme sürecinin belirlenmesi ve Jambıl'ın *aytıslarının* icra teorisi bakımından incelenmesidir. Tez, Önsöz, İçindekiler, Giriş ve Kısaltmalar başlıklarını takip eden 4 Bölümden meydana gelmektedir. 1. Bölüm *Kazak Halk Edebiyatında Aytıs Geleneği* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde üç alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1. *Kazak Türklerinde Aytıs Türüdür*. Bu alt başlık altında *aytıs*, türleri ve gelişme süreci bakımından incelenmiştir. Bölümün ikinci alt başlığı olan 2. *Aytıs Geleneği Üzerine Yapılan Çalışmalar* başlığı iki alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan 2.1 *Genel Olarak Aytıs Üzerine Yapılan Çalışmalar* başlığı altında *aytıs* üzerine yapılmış çalışmalar değerlendirilmiştir. Takip eden 2.2. *Jambıl'ın Aytısları Üzerine Yapılan Çalışmalar* başlığı altında Jambıl'ın *aytıslarıyla* ilgili çalışmalar değerlendirilmiştir. Bölümün üçüncü alt başlığı olan 3. *Kazak Türklerinde Aytıs Türleri* başlığı altında mevcut tasniflerden yola çıkarak geliştirmeye çalıştığımız tasnife göre *aytısnın* türleri üzerinde durulmuştur. 2. Bölüm *Jambıl Jabayev'in Aytıs Geleneği İçindeki Yeri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde iki alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki 1. *Hayatı ve Eserleridir*. Bu alt başlık altında Jambıl'ın hayatı ve eserleri üzerinde durulmuştur. Bölümün ikinci alt başlığı olan 2. *Aytıs Külliyatı* alt başlığı üç alt başlıktan oluşmaktadır. Bunlardan ilki olan 2.1 *Söyleyiş Tutumu* başlığı altında Jambıl'ın *aytıslarını* söylerken tercih ettiği tutumlar belirlenmeye çalışılmıştır. Takip eden 2.2. *Sansüre Uğramış Jambıl* başlığı altında Jambıl'ın *aytısnın* metinlerinin sansüre uğrayıp uğramadığı konusu açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. 2.3 *Aytısların Fonksiyonel Özellikleri* alt başlığında Jambıl'ın *aytıslarını* hangi amaçlar doğrultusunda kullandığı konusu belirlenmeye çalışılmıştır. 3. Bölüm *Jambıl'ın Aytıslarının İcra Teorisi Bakımından Özellikleri* başlığını taşımaktadır. Bu bölümde üç alt başlık bulunmaktadır. Bunlardan ilki *Söyleyici ve Esas Dinleyici Rolündeki Söyleyici*, ikincisi *Genel Dinleyici/ izleyici/okuyucu*, üçüncüsü *Söylenilen*. 4. Bölümde Jambıl'ın *aytıslarının* Kazak Türkçesi ve Türkiye Türkçesi metinleri yer almaktadır. Tez Sonuç, Özel Adlar, Kaynaklar, Türkçe ve İngilizce Özet ile son bulmaktadır.

SUMMARY

URAKOVA, Lazzat, “Aytıs” *Tradition In Kazakh Folk Literature And The Position of Jambıl In This Tradition*, Doctorate Thesis, Advisor: Assoc. Prof.Dr. Melek ERDEM, xxv+293p.

The subject of this thesis is to determine the development process of “aytıs” variety in Kazakh Folk Literature and examine the “aytıs”es of Jambıl according to the theory of performing. Thesis is consisted of four chapters following the headings of Foreword, Contents, Introduction and Abbreviations. Chapter 1 is titled *Aytıs Tradition in Kazakh Folk Literature*. There are three main headings in this section. The first main heading is *1.Type of Aytıs in Kazakh Turks*. Under this heading, aytıs has been examined in terms of its types and its development process. The second heading of this section, *2.Studies on Aytıs Tradition* is composed of three sub-headings. Under the first sub-heading of this second heading, *2.1.General Studies on Aytıs*, studies on aytıs that had already been done has been assessed. Under the following sub-heading, *2.2.Studies on Jambıl’s Aytıs*, studies on aytıs whose Jambıl had done have been handled. Moreover, under the third sub-heading, *3.Types of Aytıs in Kazakh Turks*, it was focused on types of aytıs by considering classification that we have attempted to develop on the basis of the existing classification. The second section is named as *Position of Jambıl Jabayev within Aytıs Tradition*. Under this heading, there are two main headings. The first one is *1.His Life and Literary Works*. Under this main heading, it was focused on Jambıl’s life and literary works. The second heading of this section, *2.Collected Works of Aytıs* is composed of three sub-headings. Under the first sub-heading, *2.1.Speaking Attitudes*, attitudes that Jambıl preferred for doing aytıs have been discussed. Under the following sub-heading, *2.2.Jambıl Censored*, it was brought to light whether aytıs texts of Jambıl were censored or not. Moreover, under the sub-heading *2.3.Functional Features of Aytıs*, the issue with which purpose Jambıl’s aytıs was used in accordance was handled. Finally, the third section is named as *Characteristics of Jambıl’s Aytıs in terms of Theory of Action*. There are three main headings under this section. They are as follows: Firstly; *Teller and Teller in the Role of the Base Listener*, secondly; *General Listener/Follower/Reader*, and thirdly; *What Was Told*. In the Chapter 4, there are texts of Jambıl’s Aytıses in Kazakh Turkish and Turkish. Thesis ends up with the headings of Conclusion, Bibliography, Summary in Turkish and in English.